

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І СОЦІАЛЬНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
XI Всеукраїнської науково-практичної
конференції молодих учених і студентів**

(м. Чернігів, 19 травня 2025 р.)

Чернігів 2025

*Затверджено за рішенням вченої ради Національного університету
«Чернігівська політехніка» (протокол № 6 від 26 травня 2025 р.).*

Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : матеріали
П78 XI Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (м. Чернігів,
19 травня 2025 р.). – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2025. – 242 с.

Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів містять тези доповідей на тему: «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» з врахуванням особливостей таких галузей права, як трудове право, право соціального забезпечення, цивільне, господарське, кримінальне право та правосуддя, конституційне та адміністративне право.

Видання може бути корисним студентам, аспірантам, ученим та практичним працівникам у сфері права.

Організаційний комітет:

Селецький О.В. - декан юридичного факультету навчально-наукового інституту права і соціальних технологій НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент, *голова організаційного комітету*;

Литвиненко В.М. – завідувач кафедри публічного та приватного права НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент, *заступник голови організаційного комітету*;

Коломієць Н.В. – завідувач кафедри кримінального права та правосуддя НУ «Чернігівська політехніка», д.ю.н., професор;

Козинець О.Г. – завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», канд. іст. наук, доцент;

Черненко М.П. – доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент;

Чічкань М.В. - доцент кафедри публічного та приватного права НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент;

Нітченко А.Г. - доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», канд. іст. наук, доцент, керівник наукового гуртка «Правник»;

Толкач А.М. – ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя НУ «Чернігівська політехніка».

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій несуть автори наукових доповідей і повідомлень. Погляди авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами членів оргкомітету.

УДК 342.7

© Національний університет
«Чернігівська політехніка», 2025

ЗМІСТ

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

Алексєєва А. О. ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ	8
Бацай Я. О. РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	9
Гайдар М. В., Новик М. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО СТАТТІ 10 ЄКПЛ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	11
Гоцман К. П. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ДОМАШНІХ ПРАЦІВНИКІВ.....	13
Запрудська С. С. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ	15
Каплиста В. М. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАЦІ	17
Касимова А. Р. ПРАВОВІ АСПЕКТИ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС	19
Кисіленко А. С. ГАРАНТІЇ ЖІНОК В СФЕРІ ТРУДОВОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	21
Ківшик Я. О. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	23
Кіктьова А. Є. ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКА НА ОПЛАТУ ПРАЦІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	25
Клименко Д. Р. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ МОБІНГУ В УКРАЇНІ.....	26
Кохан В. П. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК ОДНА З ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	28
Кочмарик О. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ.....	30
Кривонос Т. І., Чумаченко В. Ю. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І ЗАВДАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ В СУДІ.....	32
Куц С. А. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА.....	34
Куц С. В. МІСЦЕ ТА РОЛЬ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....	36
Литвиненко В. М., Мороз В. О. ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ	37
Надараса Є. М. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОМ'ЯКШЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ	39
Панасюк В. І., Шаравара С. О. ДЕРЖАВНІ ЗАХОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	40
Попович А. С. ЩОДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА.....	42
Радай А. І. КООРДИНАЦІЙНИЙ ЦЕНТР З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ.....	44
Селецький О. В., Федоренко Д. В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	46
Суярко К. О. КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	47
Ткаченко О. В., Селецький О. В. ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ПРОКУРОРІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ	49
Толошна Ю. ЦИФРОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ І АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: НОВІ ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	51

Топчій В. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	53
Цупко М. М. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	55
Чепурна В. А. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАДОМНОЇ РОБОТИ	57
Шестак Л. В., Волков Д. В. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА	59
Шестак Л. В., Савельєва Д. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	61
Шестак Л. В., Юрченко Л. С. ПЕРЕШКОДИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ	63

Секція цивільного, господарського права та процесу

Бак С. С., Клімчук С. В. ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ ТІЦК	65
Барабан Н. С. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ.....	67
Бугай Д. А. АВТОРСЬКЕ ПРАВО В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	69
Галушка Д. Ю. ПОНЯТТЯ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	70
Гладкий Т. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ І СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ	73
Горчинська Л. А. НОТАРІАЛЬНА ПАЛАТА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.....	74
Йовенко Ю. ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	76
Їжакевич М. А. ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	79
Коломієць О. Е. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАСТАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	81
Кравець В. І. ЩОДО ПОНЯТТЯ НАГЛЯДОВОЇ РАДИ В ТОВАРИСТВАХ КАПІТАЛУ	82
Маніленко В. Л. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ	85
Медвідь К. В. ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	87
Москаленко А. О. ДОГОВІР СУБОРЕНДИ ЗЕМЛІ	89
Перепелиця А. А. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ	92
Півень К. П. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В ЄС ТА УКРАЇНІ	93
Романюк Б. ЦИФРОВА СПАДЩИНА: ПРАВОВИЙ СТАТУС АКАУНТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	95
Самгородська С. В. ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА БОРОТЬБИ З ЦИФРОВИМ ПІРАТСТВОМ.....	96
Симонова Т. В. ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ	99
Ткач А. В. ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ	100
Царенко Л. О. ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ: ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ..	102
Шевчук А. Б. МИРОВА УГОДА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ	105

Секція кримінального права та правосуддя

Баштова М. В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА	108
---	-----

Бондар М. В. ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ФОРМІ ОБРАЗ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	110
Головко А. В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ.....	111
Дунда М. В. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ, НА ЯКІ НЕ ПОШИРЮЄТЬСЯ СТРОК ДАВНОСТІ..	113
Єлін А. В. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....	115
Лапитан А. А. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ.....	117
Лук'янчук О. А. ЗМАГАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ.....	119
Москаленко А. О. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	121
Новомлинець А. О. ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ.....	124
Новомлинець А. О. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	126
Павлунько К. С. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	128
Педора О. О. ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ.....	129
Пригаро В. Д. ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	131
Пригаро В. Д. ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	133
Сагателян А. А. ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	135
Сагателян Л. А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «КОНТРАБАНДА».....	137
Сенченко Н. М., Падалка В. О. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT) ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	138
Скуміна Х. П. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	140
Скуміна Х. П., Іваньков І. В. ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ.....	142
Стасюк Ю. С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСТУПНОСТІ І НАЛЕЖНОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	144
Темненко О. В. ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	145
Ткаченко В. В. ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ПРИ ДЕЛЕГУВАННІ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ ШТУЧНОМУ ІНТЕЛЕКТУ.....	148
Чумак А. В. ФЕНОМЕН МОЛОДІЖНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	150
Чумаченко В. Ю., Іваньков І. В. ПОКАРАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	151

Секція історії та теорії держави і права, конституційного права

Ivanova R. Yu. THE LEGAL ROLE OF INTERNATIONAL CUSTOMS ORGANIZATIONS IN PROTECTING HUMAN RIGHTS IN CROSS-BORDER TRADE.....	154
Волошко М. А. СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НОРМИ ПРАВА І ЇЇ ОЗНАКИ.....	155
Гаврик Д. С., Черненко М. П. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ І ОБ'ЄКТУ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.....	157
Гаврик Д. С. ПОЗИТИВНА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	158

Головко Є. М. КОЛИ ТІЛО СТАЄ КОДОМ: ВИКЛИК БІОМЕТРІЇ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ	160
Гоцман К. П. ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ.....	163
Грохольська В. Ю. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І США	164
Дем'яненко А. Р. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ.....	166
Заглядська Я. В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ	168
Кальян В. В. НАПРЯМИ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	169
Кальян В. В. ПРОГАЛИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ.....	172
Каплиста В. М. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ	175
Каплиста В. М., Козинець О. Г. ПРИЧИНИ І УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ.....	177
Кром В. В. ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТУ В ЧАСІ.....	179
Купчанко Д. Д. АБСОЛЮТНИЙ ХАРАКТЕР ПРАВА НА СВОБОДУ ВІД КАТУВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	181
Куц С. А. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	183
Куц А. О. ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	185
Куц С. В. ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ.....	186
Лиса А. О. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ Й СТРУКТУРА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ	188
Лось Д. О. ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	189
Малей В. О. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	191
Меженко І. Д. ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ.....	193
Мішура А. А. МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЯМ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА.....	195
Наглюк К. О. ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ.....	197
Олещенко К. Р. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГАРАНТІЇ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ	199
Олійник В. С., Самофалова К. О. ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	201
Попелишко С. О. ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ КРИЗ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТА АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ	202
Порхун А., Франчук С. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	204
Потапенко А. І. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗНАЧЕННЯ.....	207
Радай А. І. СТРУКТУРА НОРМИ ПРАВА	208
Радай А. І. ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В АКТАХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	210
Розенко Д. А. ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	212
Романенко М. В. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ ЯК СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	214
Скуміна Х. П. РОЛЬ ЕТИЧНИХ НОРМ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ	216
Тимченко З. М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	217
Титенок К. Т. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРАВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	219
Хоцінська В. А. ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	221
Швидко Б. В. ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ.....	223
Шейн К. А. ПРАВОТВОРЧІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ, СТАДІЇ	226
Ясик Д. М. ДИНАМІЧНІСТЬ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА	228

Секція «Проблеми теорії та практики правоохоронної діяльності»

Ганусяк Б. В., Чухалов І. Р. ЗАХОДИ ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ ОРГАНАМИ (ПІДРОЗДІЛАМИ) ПОЛІЦІЇ НА ЗАЯВИ І ПОВІДОМЛЕННЯ.....	231
Дудченко С. В. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	233
Іващенко С. М., Зоріна В. Ю. РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН.....	235
Пузирна Н. С. ДОСЯГНЕННЯ ТА НЕДОЛІКИ В РОБОТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ.....	236
Стрижак А. О., Падалка В. О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ.....	239

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

УДК 349.24

Алексеева А. О., курсантка 2 курсу 2 групи

Науковий керівник: Кравцов Д. М., доцент кафедри трудового права, к.ю.н., доцент

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені

Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ

В сучасних обставинах світ змінюється швидко, і часто ми не встигаємо адаптуватися. З приходом серйозних випробувань до нашої країни дистанційна робота стала ефективним інструментом організації праці та набуває особливої значущості, оскільки стала вже не альтернативою, а єдиною можливою формою збереження працездатності багатьох підприємств, установ і організацій. З більш глобальним переходом на такий формат роботи постало чимало нових питань: як саме організувати робочі процеси, як підтримувати ефективну комунікацію, якщо зв'язок нестабільний або переривається, як зберегти мотивацію до роботи, психологічну стійкість, якщо приходится працювати з укриття з усіма обтяжуючими обставинами. Дистанційна робота - це сучасний підхід до організації праці, який допомагає підвищувати продуктивність і конкурентоспроможність підприємств, який забезпечує працівникам гнучкість і доступність, що особливо важливо в наш час.

Актуальність дослідження полягає в тому, щоб визначити особливості дистанційної роботи в цих умовах, враховуючи сучасне законодавство. Деякі науковці вже звертали увагу на специфіку дистанційної роботи під час воєнного стану. Їхні дослідження охоплюють аспекти організації праці, робочого часу, права на відпочинок тощо. Але, попри це, тема досі залишається актуальною і потребує подальших досліджень.

Відповідно до частини 2 статті 60 Кодексу законів про працю України (КЗпП) [1], дистанційна робота - це виконання працівником роботи в обраному ним місці поза межами офісу роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Дистанційна робота набуває все більшого значення, особливо в сучасних умовах, коли безпека та ефективність роботи є головними пріоритетами. Однією з головних передумов запровадження дистанційної роботи є специфіка роботи, яку виконує працівник. Робота повинна бути такою, що може виконуватися з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Наприклад, фахівці в галузі ІТ, аналітики або консультанти можуть продуктивно працювати віддалено, не втрачаючи якості своїх послуг. Ще однією важливою умовою є взаємна згода між працівником і роботодавцем на використання дистанційного формату роботи. Цей процес не може бути одностороннім, за винятком випадків, передбачених законодавством. Крім того, роботодавець повинен забезпечити працівникові необхідні технічні умови, наприклад, доступ до ресурсів або обладнання, необхідних для виконання його обов'язків. У ситуаціях, коли такі умови створити неможливо, дистанційна форма роботи не може бути впроваджена. Унікальність дистанційної праці полягає в тому, що ініціатива її впровадження може належати як працівникові, так і роботодавцеві. Проте в умовах воєнного стану, завдяки законодавчим змінам, роботодавець отримав право впроваджувати дистанційний режим праці без обов'язкового двомісячного попередження. Єдина вимога в цьому випадку — завчасно повідомити працівника про зміну умов праці. Цікавою особливістю правового регулювання є відсутність обмежень на дистанційну роботу за кордоном: якщо працівник змушений покинути країну через загрозу життю та здоров'ю, але має можливість виконувати свої обов'язки дистанційно, йому буде виплачуватися заробітна плата згідно з трудовим договором.

Регулювання трудових відносин під час воєнного стану визначається насамперед Законом України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»

[2]. Норми цього Закону мають пріоритет перед положеннями Кодексу законів про працю України (КЗпП) [1], які застосовуються лише у випадках, що не суперечать основним положенням Закону.

Таким чином основні особливості дистанційна робота в умовах воєнного стану включають:

1. Запровадження дистанційної роботи з ініціативи роботодавця: Під час воєнного стану дистанційна робота може бути запроваджена без дотримання двомісячного строку попередження, передбаченого статтею 32 КЗпП [1]. Відповідно до частини другої статті 3 Закону № 2136 [2], Роботодавці зобов'язані повідомляти працівників про зміну умов праці або оплати не пізніше моменту запровадження таких змін.

2. Форма трудового договору: Відповідно до частини першої статті 2 Закону № 2136 [2], Сторони можуть за взаємною згодою визначити форму трудового договору, не встановлюючи обов'язкової письмової форми. Також рекомендується, за можливості, укладати письмовий договір, використовуючи Типову форму трудового договору про дистанційну роботу, затверджену наказом Мінекономіки від 05.05.2021 № 913-21 [3].

3. Трудові права та соціальні гарантії: Укладення трудового договору про дистанційну роботу не обмежує права та соціальні гарантії працівника порівняно з іншими працівниками. Працівники зберігають право на оплату праці відповідно до статті 21 Закону України «Про оплату праці» № 108/95-ВР [4].

4. Виконання роботи за межами України: Українське законодавство не забороняє дистанційну роботу за кордоном. Якщо працівник, через загрозу для життя і здоров'я, виїхав за кордон і має можливість виконувати роботу дистанційно, йому оплачують роботу відповідно до умов трудового договору за фактично виконану роботу.

Дистанційна робота - це гнучкий інструмент, який допомагає підтримувати ефективність бізнесу та безпеку праці навіть у кризові часи. Вона дозволяє компаніям адаптуватися до мінливого середовища та забезпечити безперервність робочих процесів. Правове регулювання цього питання має на меті збалансувати інтереси роботодавців та працівників для забезпечення стабільності та захисту всіх трудових прав, включаючи створення умов для безпечної та продуктивної роботи навіть у надзвичайних ситуаціях. Такий тип зайнятості є не лише альтернативою традиційним формам зайнятості, а й невід'ємною частиною сучасної організації праці, яка допомагає компаніям і працівникам ефективно функціонувати в умовах нестабільності та викликів.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. No 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
3. Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу: Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 5 травня 2021 року № 913-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-21#Text>
4. Про оплату праці: Закон України 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>

УДК: 351.82+351.863]:336

Бацай Я. О., студентка магістратури

Науковий керівник: Панасюк В. І., доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки, к.е.н., доцент

*Білоцерківський національний аграрний університет
(м. Біла Церква, Україна)*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Соціальні інвестиції це важливий інструмент реалізації політики держави у сфері соціально-гуманітарного розвитку, який сприяє досягненню комплексного розвитку національної економіки. Вони охоплюють інвестиції в людський капітал (освіта, здоров'я),

соціальне забезпечення, інфраструктуру, а також створюють умови для розвитку інноваційних технологій у сфері соціальних послуг. Вивчення наукових джерел дозволяє стверджувати, що соціальні інвестиції є основою для реалізації стійкої соціальної політики, забезпечення економічної стабільності та зменшення рівня соціальної нерівності у суспільстві [1].

Соціальні інвестиції відрізняються від традиційних економічних інвестицій тим, що їхня мета полягає не лише в економічному зростанні, а й у покращенні умов життя та підвищенні якості соціальних послуг. Соціальні інвестиції можуть бути визначені як довгострокові фінансові зусилля держави чи приватного сектору, спрямовані на підвищення рівня життя населення через розвиток людського капіталу та покращення соціальної інфраструктури [2].

Соціальні інвестиції зазвичай класифікуються за напрямками використання коштів:

- інвестиції в освіту – розвиток професійних навичок і підвищення рівня освіти на всіх етапах навчання, що прямо впливає на продуктивність праці;
- інвестиції в охорону здоров'я – зменшення витрат на лікування захворювань, підвищення доступності медичних послуг;
- інвестиції в соціальну інфраструктуру – створення та вдосконалення інфраструктури, що полегшує доступ до базових соціальних послуг;
- інвестиції в пенсійні системи – підтримка старшого покоління через соціальне забезпечення.

Відповідно до концепції сталого розвитку, соціальні інвестиції є важливим елементом забезпечення не лише економічного, а й соціального зростання країни. Вони допомагають досягти тривалого економічного розвитку через інвестування у розвиток людського капіталу, який є основою для підвищення продуктивності та інновацій [3].

Інвестиції в освіту та охорону здоров'я мають прямий вплив на економічне зростання через покращення продуктивності праці. Високий рівень освіти підвищує кваліфікацію робочої сили, що, в свою чергу, сприяє інноваційному розвитку та економічному зростанню [3]. Інвестиції в медичну сферу знижують соціальні витрати, забезпечуючи зниження рівня захворюваності та збільшення тривалості активної праці.

Соціальні інвестиції потребують ефективного управління та контролю, оскільки неефективне використання ресурсів може призвести до негативних наслідків, таких як нераціональне використання бюджетних коштів або зростання соціальної напруги. Низька ефективність управління та бюрократія можуть сприяти зриву програм соціальних інвестицій [4]. Важливими є також ризики, пов'язані з політичними змінами, які можуть призвести до зміни пріоритетів у державних витратах.

Цікавим прикладом ефективного використання соціальних інвестицій є Південна Корея, вкладення якої в освіту призвели до значного економічного зростання. Інвестиції в освіту протягом останніх десятиліть стали основним чинником розвитку країни, дозволивши значно підвищити рівень технологічної інноваційності та продуктивності праці [4].

В Україні соціальні інвестиції також спрямовані на досягнення соціальних цілей, зниження рівня бідності, однак є певні проблеми. Зокрема, із забезпеченням доступу до високоякісних соціальних послуг у сільській місцевості та в районах з низьким рівнем розвитку інфраструктури, де спостерігається значне відставання якості медичних та освітніх послуг, що обумовлює необхідність додаткових інвестицій у ці сфери.

Для покращення результативності соціальних інвестицій важливо забезпечити прозорість у використанні коштів, а також стимулювати партнерство між державним і приватним секторами. Одним із підходів є використання публічно-приватного партнерства, що дозволяють знизити фінансовий тягар на державний бюджет, одночасно підвищуючи ефективність використання коштів.

Як висновок відмітимо, що застосування інноваційних технологій у управлінні соціальними інвестиціями може сприяти покращенню моніторингу та оцінки ефективності витрат [5]. Це включає використання цифрових платформ для збору даних, що дозволяють забезпечити прозорість і мінімізувати корупційні ризики.

Список літератури

1. Вotchенікова В., Стефан С. Роль соціально відповідального інвестування у забезпеченні сталого розвитку. *Актуальні питання розвитку фінансової системи в умовах інформаційної економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. Київ, 3 лютого 2021 року / редкол.: І. Г. Лук'яненко, О. К. Прімерова. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Факультет економічних наук. Кафедра фінансів. Лабораторія фінансово-економічних досліджень. Київ : НаУКМА, 2021. С. 28-30.
2. OECD. Social Impact Investment : The Impact Imperative for Sustainable Development. 2017. URL: <https://www.oecd.org/social/social-impact-investment-2019-9789264311299-en.htm> (дата звернення: 25.04.2025).
3. World Bank. Investing in Human Capital for Inclusive Growth. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/humancapital> (дата звернення: 29.04.2025).
4. UNDP. Human Development Report.2022. URL: <https://hdr.undp.org> (дата звернення: 29.04.2025).
5. Олієвська М. Г. Людський капітал у контексті досягнення Цілей сталого розвитку. *Фінанси України*. 2019. № 12. С. 32–43 URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Fu_2019_12_5.pdf (дата звернення: 29.04.2025).

УДК 342.92

Гайдар М. В., викладач кафедри юридичних дисциплін

Новик М. Ю., викладач кафедри спеціальних поліцейських дисциплін та базової загальновійськової підготовки

*Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Суми, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО СТАТТІ 10 ЄКПЛ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Захист прав людини і громадянина є глобальним завданням, яке має виконуватися як на міжнародному, так і національному рівнях. Кожна країна повинна створити ефективний механізм захисту прав людини, встановити нормативні вимоги та забезпечити їх здійснення. Держава та її органи несуть відповідальність за забезпечення цього захисту, що передбачає ряд заходів, таких як: створення законодавства, яке гарантує права, свободи та законні інтереси; належне функціонування незалежної та безсторонньої судової системи, існування механізмів для подання скарг та отримання компенсації у разі порушення прав, ефективний механізм нагляду за захистом прав людини.

Загалом, ст. 10 Конвенції проголошує право на свободу вираження поглядів, яке включає в себе свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. При цьому, норма не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Дана свобода може обмежуватись у випадках, коли розголошення певної інформації може зашкодити національній безпеці, територіальній цілісності або громадській безпеці, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [1].

В своїх рішеннях Суд дійшов наступних висновків: ст. 10 Конвенції не обмежується певними типами інформації, ідей або форм вираження, зокрема тих, що мають політичний характер. Вона також включає художнє вираження, таке як мистецтво та рекламу. Крім того, свобода висловлювання поглядів застосовується до публікації фотографій і навіть фотомонтажу. Визнано, що свобода застосовна до форм поведінки, правил, що регулюють культуру одягу чи демонстрацію символів. Щодо форм поведінки, Суд розрізняє дві категорії: з одного боку, осудливі дії, пов'язані з підготовкою публікацій або трансляцій, або протести в формі перешкоджання законної діяльності, які не одержують схвалення заявників, і які можуть підпадати під захист статті 10 Конвенції, а з іншого боку - дії, які порушують національне кримінальне законодавство в спосіб, що не має відношення до висловлювання свободи поглядів [2, с. 12 - 14].

У справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» скарга заявників – редакції газети «Правое дело» та її головного редактора, зводилась до двох

питань: заявники стверджували про недостатню ясність та непередбачуваність відповідних законодавчих положень, які стосуються конкретних гарантій для журналістів, а також про відсутність законних підстав для зобов'язання вибачитися у справах, пов'язаних з захистом честі, гідності та ділової репутації. Суд встановив, що втручання у реалізацію описуваного нами права повинно встановлюватися законом, одночасно з цим саме законодавство має «відповідати певним вимогам «якості». Відповідно до національної судової практики, можна стверджувати, що накладання зобов'язання вибачитися в справах, пов'язаних з захистом честі, гідності та ділової репутації, може суперечити конституційним гарантіям свободи вираження поглядів. Зокрема він дійшов такого висновку: оскільки національне законодавство не надає достатніх гарантій журналістам, які використовують інформацію з Інтернету, заявники не мали достатньої можливості передбачити наслідки, що могли виникнути внаслідок оскаржуваної публікації [3].

Цікавою є позиція Суду у справі «Горяйнова проти України». Заявниця вважала, що її звільнення з посади прокурора, яке сталося внаслідок публікації відкритого листа до Генерального прокурора України в Інтернеті, в якому вона критикувала органи прокуратури, порушувало її право на свободу висловлювання поглядів, яке гарантується статтею 10 Конвенції. Заявниця також стверджувала, що висловлені нею твердження відображали особисту точку зору і суб'єктивну оцінку ситуації, яка склалася на робочому місці, і не мала наміру образити когось. Вона не наводила жодних конкретних фактів або прикладів незаконної діяльності, оскільки відмовилася брати участь в такому розслідуванні. Заявниця відмітила, що жодна з осіб, згаданих у її листах, ніколи не зверталася до судів з позовами щодо захисту честі та гідності. ЄСПЛ наголосив на тому, що ст. 10 Конвенції гарантує захист свободи вираження поглядів, який також поширюється на робоче місце в цілому, і на державну службу зокрема. У зв'язку з цим, працівники зобов'язані дотримуватися принципів лояльності, обережності та стриманості відносно свого роботодавця, що вимагає поміркованого та обґрунтованого поширення навіть точної інформації. Особливо це стосується державної служби, оскільки сама природа такої служби вимагає, щоб працівники дотримувалися цих обов'язків. За певних обставин, відомості, що ними поділився працівник державного сектору стосовно незаконних дій або порушень, які відбуваються на робочому місці, повинні бути захищені. Це може бути обґрунтовано, коли інтерес громадськості у володінні конкретною інформацією настільки сильний, що переважає законно встановлений обов'язок лояльності. Особливо це стосується випадків, коли державний службовець, який розкриває цю інформацію одноосібно, або є частиною обмеженої групи, яка володіє інформацією про те, що відбувається на роботі, і тому мають найкращі можливості діяти в інтересах суспільства, попереджаючи роботодавця або загальну громадськість [4].

Згідно з метою отримання запитуваної інформації та роллю заявника, Суд зауважує, що на момент подій заявник був журналістом, активним учасником правозахисної діяльності, а також членом відомої правозахисної неприбуткової організації «Харківська правозахисна група». В своєму запиті до Президента України від 5 травня 2005 року, заявник чітко зазначив, що йому потрібна відповідна інформація як журналісту. Він підтвердив це в зміненій позовній заяві до національного суду у вересні 2006 року, зокрема згадав про це у своєму запиті до Міністерства юстиції України, де вказав, що йому необхідна інформація для написання статті. Професійна діяльність заявника як журналіста та його поширення інформації серед широкої громадськості ні на національному рівні, ні в Суді не були піддані сумніву. Таким чином, Суд переконаний, що враховуючи роль заявника, запитувана інформація була необхідною для виконання його професійних обов'язків як журналіста [5].

Не можливо не згадати про справу «Швидка проти України», оскільки на тлі згадуваних нами справ, в яких заявниками були переважно журналісти та правозахисники, що скаржились на створення перешкод у доступі до інформації, дане рішення значно виділяється. Заявниця скаржилась на порушення права на свободу вираження поглядів, яке виражалось у накладенні адміністративного арешту строком на 10 діб за вчинення заявницею дрібного хуліганства, «цинічного ставлення та невизнання своєї провини» (після церемонії покладання квітів на День незалежності України вона відірвала частину стрічки з

вінка, на якій містився напис «Президент України В.Ф. Янукович», таким чином виражаючи свою позицію, що згадана особа не може називатися Президентом України через певні обставини). Суд погодився з тим, що заявниця своїми діями намагалася поширити серед людей навколо себе конкретні ідеї про Президента. В такому разі, цей вчинок можна розглядати як спосіб висловлення політичних переконань, а тому накладення десятиденного адміністративного арешту на заявницю становило втручання у її право на свободу висловлювання поглядів [6].

Отже, ЄСПЛ витлумачив ст. 10 Конвенції таким чином, що свобода вираження поглядів є одним з ключових принципів демократичного суспільства, як і однією з основних передумов його прогресу та особистого розвитку кожної особи. Слід відмітити, що Є. Білоусов та М. Кахнова слушно зазначають, що свобода передачі інформації в контексті досліджуваного права охоплює не лише саме висловлювання ідеї, але й форму її вираження, тобто охоплює різноманітні засоби комунікації [7, с. 281].

Отже, Конвенція наголошує на необхідності захищати не лише розповсюджені ідеї та аксіоми, але й менш популярні, контрверсійні чи навіть неформальні погляди, що в свою чергу дозволяє зберегти багатоманітність інформації та підтримує принцип свободи слова та виразу.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
2. Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights – Freedom of expression (updated on 31 August 2022). URL: <https://www.echr.coe.int>.
3. Справа «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (заява № 33014/05). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
4. Справа «Горайнова проти України» (заява № 41752/09). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
5. Справа «Юрій Чумак проти України» (заява № 23897/10). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
6. Справа «Швидка проти України» (заява № 17888/12). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
7. Білоусов Є., Кахнова М. Застосування статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 276 – 282. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua>.

УДК 349.22

Гоцман К. П., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ДОМАШНІХ ПРАЦІВНИКІВ

Правове регулювання праці домашніх працівників є важливим, адже в умовах сьогодення, коли стає більш популярною сфера надання побутових послуг, зростає потреба і в захисті та гарантіях для нових категорій працівників. Гарантування гідних умов праці, соціальних гарантій та юридичного захисту домашніх працівників це один з найважливіших напрямків реалізації політики держави у сфері трудових відносин.

Актуальність даного питання полягає у тому, що через деякі процеси у житті суспільства, такі як трудова міграція та урбанізація, зростає кількість осіб, що є домашніми працівниками. Дослідження правового регулювання праці домашніх працівників дає змогу вдосконалювати законодавство задля покращення трудових відносин та захисту прав населення.

Вперше, поняття домашньої праці та працівників було визначено у Конвенції № 189, яка затвердила основні норми та гарантії для осіб, які на умовах трудового договору зайняті домашньою працею, передбачила способи для забезпечення домашнім працівникам гідних умов праці, а також захисту від дискримінації, різноманітних проявів насильства та втручання у приватне життя домашніх працівників.

У статті 1 Конвенції № 189 міститься широке визначення домашньої праці:

- 1) термін «домашня праця» вказує на роботу, що виконується у домашньому господарстві або на користь домашнього господарства;
- 2) термін «домашній працівник» можна віднести до будь-якої особи, що виконує домашню працю в рамках трудових відносин;
- 3) особу, що виконує домашню працю лише в певний час, тобто непостійно, не можна вважати домашнім працівником [1, с. 292-293].

В українському законодавстві згідно статті 173² Кодексу законів про працю (далі - КЗпП) наведено майже ідентичне визначення: домашня праця – це така робота, що виконується для домогосподарства на основі трудового договору; домашній працівник – це фізична особа, що здійснює домашню працю у межах трудових відносин з роботодавцем [2]. Важливо зазначити, що для працевлаштування домашнім працівником необхідно досягти 16-річного віку.

Відповідно до частини третьої статті 173² КЗпП, робота для потреб домогосподарства, що виконується менше 40 годин на тиждень не може вважатися домашньою [2].

Стосовно правового статусу домашніх працівників, зважаючи на специфіку діяльності та умови праці, їм гарантовано в повному обсязі всі трудові права, що закріплені законодавством.

Однак, окрім домашньої праці, існують ще такі поняття як надомна та дистанційна роботи, які варто розрізняти.

Наприклад, у статті 60¹ КЗпП зазначено, що надомна робота - це така форма праці, за якої працівник виконує доручену йому роботу вдома, за місцем проживання, але у чітко визначеній зоні, використовуючи надані роботодавцем або ж власні засоби.

А у статті 60² КЗпП визначено, що дистанційна робота – це така форма праці, за якої працівник виконує доручену роботу у місці яке сам обрав, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології [2].

Якщо казати про спільні риси, то всі вони визнаються офіційними та юридично закріпленими правовідносинами, вимагають організації праці та договору про особливі умови праці, створюють умови для вільної організації праці.

Однак, існує і багато відмінностей:

- 1) домашня робота передбачає виконання обов'язків, які не пов'язані з виробництвом, наприклад: прибирання, приготування їжі, догляд за дітьми, особами з інвалідністю чи пенсіонерами та інше;
- 2) надомна робота передбачає фізичну чи ручну працю, наприклад: шиття, вишивання, збір деталей та інше;
- 3) дистанційна робота передбачає використання інтернету, комп'ютера та іншої техніки, зазвичай у сфері ІТ, освіти, дизайні тощо [2].

Для правового регулювання відносин з домашніми працівниками укладається трудовий договір, що є головним документом, який фіксує виникнення, зміну та завершення трудових відносин. Він визначає права та обов'язки сторін і є підставою для допуску домашнього працівника до роботи після того як роботодавець повідомить центральний орган виконавчої влади, що відповідає за реалізацію державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне забезпечення, про прийняття на роботу домашнього працівника у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку.

Такий трудовий договір оформлюється письмово у двох ідентичних примірниках, кожен з яких має однакову юридичну силу та зберігаються в обох сторін, тобто працівника і роботодавця.

Трудовий договір з домашнім працівником, обов'язково повинен містити:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові та адреси роботодавця і домашнього працівника;
- 2) місце роботи;
- 3) дату початку дії трудового договору, а для строкового трудового договору- термін його дії;

- 4) опис виду та характеру роботи, сформульований так, щоб людина без спеціальних знань могла зрозуміти обсяг її трудових обов'язків;
- 5) умови оплати праці (розмір, періодичність, строки виплати, спосіб розрахунку, оплата роботи в нічний та понаднормовий час, у вихідні, святкові та неробочі дні);
- 6) тривалість робочого часу та часу відпочинку, порядок залучення до понаднормових робіт, роботи у вихідні, святкові та неробочі дні;
- 7) умови надання щорічної оплачуваної відпустки;
- 8) способи обміну інформацією.

Трудовий договір з домашнім працівником, може передбачати додаткові, крім передбачених законом, права, гарантії, соціально-побутові пільги та взаємні обов'язки сторін [2].

Отже, проаналізувавши наведену вище інформацію, можна зробити такі висновки: 1) законодавством України чітко закріплено статус домашнього працівника; 2) домашній працівник – це окрема категорія учасників трудових правовідносин, яку не слід ототожнювати з надомними та дистанційними працівниками; 3) задля забезпечення та охорони домашніх працівників Кодексом законів про працю України передбачено укладення трудового договору, у якому зазначається вся важлива інформація.

Список літератури

1. Пижова М. О., Пижов О. М. Правове регулювання праці домашніх працівників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 292-294.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (Дата звернення: 24.04.2025).

УДК 342.9:347.96

Запрудська С. С., студентка 127 гр.

Науковий керівник: Шестак Л. В., професор кафедри конституційного та адміністративного права, к.ю.н., доцент

Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Недоторканність суддів є критично важливою гарантією незалежності судової влади, що забезпечує справедливість та дотримання принципу верховенства права. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю підтримання балансу між незалежністю суддів і їхньою підзвітністю, а також викликами щодо забезпечення їхньої недоторканності.

Метою цього дослідження є аналіз адміністративно-правових механізмів захисту суддів в Україні, виявлення проблем та розробка шляхів їх вирішення. Недоторканність не лише забезпечує захист суддів від тиску, але й підриває авторитет судової влади, якщо використовується в зловмисних цілях. Серед питань, що потребують розгляду, — виклики, пов'язані з потенційними зловживаннями, які можуть підірвати довіру населення до суддів.

Недоторканність суддів — ключовий механізм забезпечення незалежності судової влади, гарантований міжнародними стандартами. В Україні особливий статус суддів закріплено Законом «Про судоустрій і статус суддів» [1], розробленим відповідно до Основних принципів незалежності судових органів ООН (1985). Конституція України (ст. 126) та статті 48, 49 згаданого Закону визначають, що суддя є недоторканим: його не може бути затримано або заарештовано без згоди Вищої ради правосуддя до винесення обвинувального вироку.

Додаткові гарантії включають заборону на проникнення до житла, обшук, прослуховування, виїмку чи огляд майна судді без відповідного судового рішення. Такі положення, відповідні до міжнародних стандартів, створюють умови для неупередженого та незалежного здійснення правосуддя.

У правовій доктрині питання недоторканості суддів є спірним. Зокрема, Легеза Ю.О. визначає суддівську недоторканність як гарантію, що забезпечує об'єктивний розгляд справ, виключення зовнішнього впливу та дотримання принципу верховенства права [2, с. 565]. Проте В. Корж критикує чинну модель, вважаючи її відірваною від соціально-економічних умов України: високого рівня корупції та зростання злочинності. На його думку, недоторканність суддів суперечить принципу рівності громадян перед законом (ст. 24 Конституції України), положенням Загальної декларації прав людини, а також нормам кримінального законодавства [3, с. 110].

Таким чином, наведені позиції засвідчують потребу в перегляді механізму суддівського імунітету з метою досягнення балансу між незалежністю суддів та принципом рівності перед законом.

Переходячи від теоретичних аспектів до практичних, варто звернути увагу на механізми, які регулюють адміністративну відповідальність суддів в Україні. Адміністративна відповідальність суддів регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення [4], Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів» [5], Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» [6] та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [1].

Попри існуюче законодавче регулювання, механізм адміністративної відповідальності суддів залишається малоефективним і непослідовним. Я. Скронний виокремлює кілька ключових проблем цього інституту. По-перше, відсутність систематичних спостережень та статистики унеможливорює достовірну оцінку обсягу правопорушень, що ускладнює розробку ефективного контролю [7, с. 2016]. По-друге, гарантії суддівської недоторканності перешкоджають притягненню суддів до адміністративної відповідальності. Через нерозуміння їхнього правового статусу уповноважені органи часто ігнорують вчинені правопорушення, що має наслідком виникнення ілюзії безкарності та призводить до зростання свавілля в судовій владі. По-третє, одночасне притягнення до адміністративної та дисциплінарної відповідальності створює плутанину у процедурі покарання та їх правових наслідках. Відтак ефективне застосування адміністративної відповідальності значно ускладнене, а відсутність прозорої статистики лише поглиблює проблему [7, с. 2017–2020].

Таким чином, наявні механізми адміністративної відповідальності суддів потребують удосконалення з огляду на практичні реалії та необхідність ефективного контролю. Погоджуючись із висновками Я. Скронного, вбачаємо перспективу в посиленні правового регулювання, чіткому визначенні процедур відповідальності та впровадженні належного обліку правопорушень.

По-перше, для покращення процесу притягнення суддів до адміністративної відповідальності важливо запровадити механізми ефективного моніторингу й фіксації адміністративних правопорушень, незважаючи на сфери, в яких вони були вчинені (діяння, пов'язані з корупцією, транспортні правопорушення тощо), а також забезпечити наявність належної статистики щодо таких правопорушень. Це включає створення спеціалізованих органів контролю, впровадження автоматизованих систем обліку правопорушень, а також посилення зовнішнього нагляду за діяльністю суддів через співпрацю з громадськими організаціями і незалежними комісіями. Такі заходи дозволять поліпшити збір даних та підвищити ефективність притягнення суддів до адміністративної відповідальності.

По-друге, необхідно переглянути баланс між гарантіями недоторканності суддів та принципом рівності всіх перед законом. Водночас важливо зберегти захист суддів від переслідування за дії, вчинені в межах їхніх посадових обов'язків, як це відбувається в США, де судді не підлягають відповідальності за дії, пов'язані з виконанням функцій. Однак для порушень, не пов'язаних з виконанням судових обов'язків, судді повинні нести відповідальність, що не впливатиме на їх незалежність. Це дозволить зберегти захист суддів від політичного тиску, водночас надаючи можливість притягувати їх до відповідальності за незаконні адміністративні чи кримінальні діяння, що не стосуються виконання їхніх функцій.

По-третє, варто чітко визначити межі між адміністративною і дисциплінарною відповідальністю суддів, що допоможе уникнути правової плутанини і зробить механізм застосування заходів відповідальності більш зрозумілим і ефективним, а також таким, реалізацію якого легко проконтролювати як державі, так і представникам недержавних інституцій.

Адміністративна відповідальність суддів є ключовим елементом правової системи, що забезпечує їх підзвітність та дотримання принципу рівності перед законом. Водночас на практиці її ефективність ускладнена через відсутність належного моніторингу та гарантії недоторканності, які перешкоджають фіксації й розгляду порушень. Серед запропонованих рішень — створення ефективних механізмів контролю, удосконалення процедур притягнення до відповідальності та перегляд співвідношення між недоторканністю суддів і загальноправовими засадами справедливості. Важливо забезпечити баланс між суддівською незалежністю та наявністю реальної відповідальності за порушення, не пов'язані з виконанням службових обов'язків.

Список літератури

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>. (дата звернення: 03.04.2025).
2. Leheza Y. O. Regulatory and legal principles of immunity of judges. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. No. 12. P. 564–566. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/139>.
3. Ganenko I. On the question of the immunity of judges in criminal proceedings. *Law Journal of Donbass*. 2019. Vol. 69, no. 4. P. 109–114. URL: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-69-4-109-114>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий від 07 груд. 1984 р. № 80731-X. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів : Закон України від 05.06.2012 № 4874-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4874-17#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
6. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text>. (дата звернення: 03.04.2025).
7. Skoromnyy Y. The Peculiarities of Bringing Judges to Administrative Responsibility. *Path of Science*. 2020. Vol. 6, no. 10. P. 2014–2022. URL: <https://doi.org/10.22178/pos.63-4>.

УДК 341:349.2

Каплиста В. М., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАЦІ

У наш час праця все частіше виходить за межі окремої країни. Люди працюють у міжнародних компаніях, а товари та послуги створюються в різних частинах світу. Тому дуже важливо, щоб у всіх країнах діяли спільні правила, які захищають права працівників. Саме для цього існують міжнародні стандарти праці.

Ці стандарти встановлюють основні вимоги до умов праці, безпеки, оплати та захисту прав людини на робочому місці. Вони допомагають уникати експлуатації та забезпечують справедливі умови для всіх - незалежно від того, де саме працює людина.

Як зазначає В. В. Волинець: «міжнародно-правові стандарти у сфері праці та трудових відносин визначаються як впорядкована система міжнародних норм та принципів, розроблених на основі взаємних угод між державами щодо питань, пов'язаних із визнанням та закріпленням основних прав людини у сфері праці, регламентування найманої праці та її окремих умов, захисту індивідуальних та колективних інтересів працівників, визначення основ правового статусу трудівників-мігрантів, регулювання праці окремих категорій працівників, формування соціальної політики та визначення її пріоритетів» [1].

Таким чином, міжнародні стандарти праці - це узгоджені правила, які встановлюють основні норми щодо умов праці, прав працівників і соціального захисту. Їх розробляють, щоб у всьому світі праця була безпечною, гідною та справедливою. Ці стандарти діють як орієнтир для країн, які хочуть удосконалити своє трудове законодавство.

Центральну роль у створенні й просуванні цих стандартів відіграє Міжнародна організація праці (далі - МОП). Вона була створена ще у 1919 році і є однією з найстаріших установ у системі ООН. МОП об'єднує представників урядів, роботодавців і працівників, тому її рішення ґрунтуються на балансі інтересів усіх сторін. Саме МОП розробляє конвенції та рекомендації, контролює, як країни їх виконують, і допомагає впроваджувати трудові реформи.

МОП відіграє важливу роль у формуванні справедливих умов праці в усьому світі. Її діяльність охоплює широкий спектр питань, які безпосередньо впливають на життя працівників. Організація працює над тим, щоб економічний розвиток країн був тісно пов'язаний із соціальним прогресом. Одним із головних завдань МОП є створення умов для гідної праці - як для чоловіків, так і для жінок - у безпечному та здоровому середовищі.

МОП активно бореться з дитячою та примусовою працею, прагне забезпечити рівність і не допускати дискримінації у сфері праці. Особливу увагу організація приділяє захисту трудових мігрантів, підтримці молоді в пошуку роботи та забезпеченні соціального захисту для всіх працівників. Вона також реагує на сучасні виклики, такі як проблема ВІЛ/СНІД у трудовій сфері, і сприяє подоланню безробіття. Крім цього, МОП активно займається розробкою міжнародних норм і стандартів, які стосуються основних прав людини, трудового законодавства, колективних трудових відносин, а також умов праці для окремих категорій працівників - наприклад, жінок, дітей, моряків та рибалок [2]. Її робота спрямована на те, щоб кожен працівник, незалежно від професії чи країни, мав право на безпечну, чесну та гідну працю.

Конвенції та рекомендації, прийняті МОП, формують Міжнародний кодекс праці, який в свою чергу, можна умовно поділити на 13 розділів, кожен з яких спрямований на вирішення певних аспектів трудового законодавства та охорони праці [2]. Їх, у свою чергу, доцільно згрупувати у три основні блоки.

Перші три розділи: основні права людини, колективні трудові відносини та регулювання питань праці становлять основу для всієї системи трудових відносин [2]. Вони визначають не лише базові права працівника, як-от свобода об'єднання чи заборона дискримінації, а й механізми, через які ці права реалізуються - колективні переговори, профспілкова діяльність, чіткі трудові норми. Ці питання нерідко сприймають як щось абстрактне або суто юридичне, хоча саме вони дають працівникові реальні інструменти захисту. Без них працівник фактично позбавлений можливості впливати на ситуацію - залишається лише звільнення, що насправді є не вибором, а жестом безсилля.

Наступна група розділів стосується вже не базових прав, а умов, у яких ці права реалізуються на практиці. Вона охоплює такі розділи, як соціальна політика, соціальне забезпечення, умови праці та зайнятість - усе це питання, пов'язані з гарантіями, стабільністю та базовим рівнем добробуту для працівника [2]. Йдеться про матеріальну й фізичну безпеку людини на робочому місці та за його межами під час виконання трудових обов'язків. Тут важливо розуміти: добрі умови праці - це не привілей, а елементарна необхідність, так само як пенсія чи страхування від нещасного випадку.

Третю групу складають розділи, присвячені специфічним категоріям працівників: жінки, діти, літні працівники, мігранти, корінне населення та працівники окремих професій [2]. Усі вони потребують додаткових гарантій. Не можна, наприклад, ставити літню людину в однакові умови з молоддю, так само як не можна ігнорувати культурні особливості чи мовний бар'єр працівника-мігранта. У цьому аспекті трудове право виступає як інструмент справедливості, а не просто рівності.

Загалом, ці групи не існують ізольовано. Вони перетинаються, доповнюють одна одну й разом формують те, що ми називаємо гідною працею. І коли дивишся на це не з юридичної точки зору, а просто як людина, розумієш: мова йде не про формальні правила, а про реальне щоденне життя.

Отже, проведене дослідження дало нам змогу підсумувати:

1. Міжнародні стандарти праці є основою для формування справедливих, безпечних і гідних умов праці у глобальному масштабі.

2. Центральну роль у створенні, впровадженні та контролі за дотриманням цих стандартів відіграє Міжнародна організація праці, яка забезпечує баланс інтересів працівників, роботодавців і держав.

3. Нормативно-правові акти Міжнародної організації праці охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із правами людини, умовами праці та соціальним захистом, що дозволяє країнам орієнтуватися на єдині принципи у сфері трудових відносин.

Список літератури

1. Волинець В. В. Міжнародні стандарти у сфері регулювання організаційно-управлінських відносин у трудовому праві. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1(4). С. 126–131. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Volynets.pdf>.

2. Smokina G. A., Kiminchydzhy A. I. Дослідження основних завдань міжнародної організації праці та напрямів використання закордонного досвіду у вітчизняному законодавстві. *Economics: time realities*. 2020. Т. 1, № 47. С. 61–71. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2020/No1/61.pdf>

УДК 341.24

Касимова А. Р., студентка гр. КЮ-231

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Асоціація України з Європейським Союзом (далі – ЄС) є одним із ключових етапів у зовнішньополітичному курсі держави, що визначає її стратегічне прагнення до європейської інтеграції. Укладення Угоди про асоціацію (далі – Угода) стало важливим кроком у розвитку двосторонніх відносин, який охоплює не лише економічну співпрацю, а й глибоку політичну та правову взаємодію. Особливої значущості набуває саме правова складова Угоди, адже вона передбачає поетапне впровадження європейських стандартів у національне законодавство України. Це, у свою чергу, потребує реалізації масштабних реформ у таких сферах, як захист прав людини, забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією та зміцнення демократичних інституцій. У цьому контексті правові аспекти Угоди відіграють визначальну роль у створенні засад для подальшої інтеграції України до європейського простору та розвитку сучасної правової держави. Надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС надало новий імпульс співпраці в межах Угоди, а також стало потужним стимулом для подальшого просування реформ.

Угода стала важливим кроком на шляху європейської інтеграції України, засвідчивши глибину та багатоаспектність співпраці. Її політичну частину було підписано 21 березня 2014 року, а економічну – 27 червня того ж року. Документ охоплює ключові сфери взаємодії – політичний діалог, зовнішню політику, юстицію, торгівлю, фінанси та економіку – і має змішаний характер, що підкреслює його комплексність. З моменту набуття чинності 1 вересня 2017 року Угода передбачає поступову адаптацію українського законодавства до норм права ЄС, сприяючи правовій інтеграції України в європейський простір [1]. Для оцінки прогресу у виконанні положень Угоди Україна щороку готує відповідні звіти, що публікуються на офіційній урядовій платформі – «Пульс Угоди» [2].

Одним із важливих правових аспектів Угоди є визначення зобов'язань України. Вона зобов'язує країну адаптувати європейські стандарти в різні сфери її законодавства, що включає численні реформи. Як зазначає Н.І. Романюк, «адаптація законодавства відбувається в кілька етапів: підготовчий; аналітичний; транспозиція; імплементація

(застосування); примусове виконання» [3, с 73-79]. На підготовчому етапі визначаються пріоритети, формуються відповідні інституційні структури, здійснюється загальний огляд законодавства. Аналітичний етап передбачає глибоке дослідження відповідності чинних норм *acquis* ЄС. На стадії транспозиції відбувається безпосереднє перенесення норм права ЄС у внутрішньодержавне законодавство. Імплементація означає практичне застосування цих норм, а примусове виконання забезпечує їх ефективність через національні механізми контролю та правозастосування.

Станом на сьогодні Україна вже активно виконує передбачені реформи. У багатьох секторах – від енергетики й конкуренції до захисту прав споживачів, цифровізації, боротьби з корупцією та забезпечення прав людини – відбувається впровадження норм та стандартів ЄС. Значна частина національного законодавства вже була адаптована до *acquis* ЄС [4], а в інших сферах продовжується цілеспрямована робота щодо гармонізації. Важливою складовою цих змін є також інституційна реформа – створення незалежних органів, здатних забезпечити виконання нових норм.

З моменту отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС у червні 2022 року та рішення Європейської Ради в грудні 2023 року розпочати переговори про вступ, ґрунтуючись на рекомендації Єврокомісії, процес адаптації українського законодавства до норм ЄС значно прискорився. У січні 2024 року Єврокомісія розпочала офіційний скринінг відповідності українського законодавства праву ЄС – аудит, необхідний для розробки плану його адаптації до стандартів ЄС [5].

21 червня 2024 року Рада ЄС затвердила переговорну рамку для України, а вже 25 червня відбулася перша міжурядова конференція між ЄС та Україною, що ознаменувала формальний початок переговорного процесу про вступ. Наразі тривають двосторонні зустрічі Україна – ЄС щодо оцінки адаптації українського законодавства до права ЄС. За їх результатами Єврокомісія підготує звіти щодо відповідності по кожному переговорному кластеру, що дозволить визначити рівень відповідності та обсяг подальшої роботи [5].

Як наголошує Н. І. Романюк, «статус кандидата на членство ЄС накладає додаткові зобов'язання із приведення національного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС, навіть у тих сферах, зміну в яких не передбачала Угода про асоціацію» [3, с. 73-79]. Європейська Комісія щорічно аналізуватиме прогрес адаптації законодавства України як кандидата на вступ, що забезпечує не лише контроль, а й стимул для подальшого поглиблення реформ.

Отже, Угода стала фундаментом для системних правових реформ, спрямованих на інтеграцію до європейського простору. Попри складний шлях адаптації законодавства, що включає кілька етапів від аналізу до примусового виконання, Україна демонструє значний прогрес у впровадженні європейських стандартів у ключових галузях. Набуття статусу кандидата на членство в ЄС надало цьому процесу нового імпульсу, розширивши коло зобов'язань та посиливши контроль з боку Європейської Комісії. Таким чином, правові аспекти Угоди не лише визначають вектор внутрішніх перетворень, а й є вирішальним фактором у просуванні України на шляху до повноправного членства в ЄС.

Список літератури

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода; Україна від 27.06.2014. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 17.04.2025).
2. Пульс Угоди : онлайн-система моніторингу реалізації Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 17.04.2025).
3. Романюк, Н. І. Правова інтеграція України в контексті вступу до ЄС. *Актуальні дослідження суспільних наук*: матер. X Всеукр. наук. конф., м. Умань, 28 березня. 2024 р. С. 73-79.
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 17.04.2025).
5. Таймлайн: Шлях України до ЄС. Портал «Європейська інтеграція» Кабінету Міністрів України. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/integration/tajmlajn-shlyah-ukrayiny-do-yes/> (дата звернення: 07.05.2025).

УДК 349.2:342.78-055.26

Кисіленко А. С., студентка гр. ПІ-26

Науковий керівник: Сидоренко А. С., доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права, к.ю.н., доцент

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

ГАРАНТІЇ ЖІНОК В СФЕРІ ТРУДОВОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Гарантії жінок у сфері трудового права під час воєнного стану є важливим питанням, що потребує належного правового врегулювання та ефективного застосування на практиці. Воєнні дії суттєво вплинули на ринок праці, що призвело до змін у правовому статусі жінок як працівниць, особливо в частині забезпечення їхніх трудових прав та соціальних гарантій. Попри формальне закріплення гарантій у чинному законодавстві, проблема полягає у значних ризиках їх невиконання або неналежного застосування на практиці. В умовах війни державний контроль за дотриманням трудових прав значно ускладнений, що відкриває можливості для роботодавців нехтувати встановленими нормами, зокрема шляхом примусу до виконання робіт у шкідливих умовах або відмови у наданні належної відпустки. Саме тому, дослідження цього питання є надзвичайно актуальним, оскільки воно дозволяє виявити прогалини між правовими нормами та їх фактичним застосуванням. Проблематику правового регулювання трудових відносин жінок досліджували такі науковці, як Дмитрієва А., [1, с. 122], Саміло А., Купчак М. [2, с. 2] та інші.

Право на працю є одним із ключових фундаментальних прав людини, закріплених у Конституції України [3], що гарантує рівні можливості у виборі професії та виду трудової діяльності. Однак, у період воєнного стану можливе тимчасове обмеження деяких конституційних прав і свобод громадян, включно з аспектами, що регулюють умови праці та соціальні гарантії. Особливу увагу законодавець приділяє жінкам, однак постає питання ефективності таких гарантій у реаліях війни.

Так, наприклад, відповідно до ст. 55 КЗпП [4], вагітним жінкам та жінкам із дітьми до трьох років заборонено працювати у нічний час. Водночас Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (Закон № 2136) [5] скасував деякі обмеження, дозволивши залучати жінок до нічної роботи за їхньою згодою.

Хоча **Закон** передбачає добровільність у залученні жінок до важких або нічних робіт, фактична ситуація нерідко свідчить про наявність прихованого тиску з боку роботодавців, що знецінює принцип добровільності. Теоретично, відмова жінки від виконання таких робіт не повинна тягнути за собою певні негативні наслідки, однак на практиці жінки ризикують втратити роботу або зазнати дискримінації з боку керівництва.

Аналогічна ситуація спостерігається із залученням жінок до важких або небезпечних робіт. Закон № 2136 [5] дозволяє це за умови згоди працівниці, проте відсутність чітких механізмів контролю за добровільністю цієї згоди створює ризик зловживань з боку роботодавців. Особливо це стосується малих підприємств, де профспілковий контроль або зовнішній нагляд за додержанням прав працівниць практично відсутній.

Щодо порядку звільнення, традиційна заборона звільняти вагітних жінок або жінок із дітьми до трьох років (ст. 184 КЗпП) [4] була частково модифікована під час воєнного стану. Закон № 2136 [5] передбачив можливість звільнення таких жінок у разі закінчення строкового трудового договору, що формально супроводжується виплатою середньої заробітної плати на період пошуку нової роботи (але не більше трьох місяців).

Однак на практиці цей механізм також є проблемним: роботодавці не завжди своєчасно виплачують компенсацію, а ефективної державної підтримки у пошуку нового місця роботи бракує. Це зумовлено насамперед перевантаженням центрів зайнятості, які через велику кількість вимушено переміщених осіб зосереджують свої ресурси на наданні допомоги найбільш соціально вразливим категоріям населення. Крім того, у багатьох регіонах існує

дефіцит пропозицій щодо працевлаштування, що ускладнює реалізацію права на роботу, особливо для жінок із маленькими дітьми або обмеженими можливостями мобільності.

Варто зауважити, що важливою для жінок залишається гарантія щодо підіймання важких предметів (ст. 174 КЗпП [4], Наказ МОЗ № 241 [6]), що є позитивним аспектом правового регулювання, оскільки такі норми безпосередньо спрямовані на збереження здоров'я жінок. Водночас, проблема полягає у слабкому контролі за їх дотриманням: органи Держпраці обмежені у можливості здійснення перевірок під час воєнного стану, що фактично нівелює дієвість цієї гарантії.

Окрім того, під час дії воєнного стану, актуальним залишається питання надання щорічних основних відпусток. Варто відзначити, що Закон № 2136 [5] звужив гарантії для працівниць, дозволивши роботодавцю надавати лише 24 календарні дні відпустки за поточний робочий рік, навіть для матерів двох і більше дітей або матерів дитини з інвалідністю. Однак варто уточнити, що такі обмеження здебільшого стосуються працівників об'єктів критичної інфраструктури або підприємств, розташованих у районах, де тривають бойові дії. Тобто, вони не поширюються на всіх працівниць автоматично, що вимагає ретельного нормативного визначення меж застосування таких обмежень. Такий підхід суперечить принципу посиленого соціального захисту вразливих категорій працівників, оскільки у складних умовах воєнного часу ці працівниці потребують додаткових гарантій, а не їх скорочення.

Таким чином, ключова проблема полягає не стільки у відсутності правового регулювання, скільки у недостатній ефективності механізмів реалізації трудових гарантій для жінок під час воєнного стану. Попри те, що чинне законодавство України формально передбачає відповідні гарантії, їх практична дія виявляється обмеженою з огляду на такі чинники:

- наявність економічного тиску, що фактично нівелює принцип добровільності надання згоди працівниць на виконання певних видів робіт;
- недостатній рівень державного контролю за дотриманням законодавства про працю, що обумовлює безкарність порушень прав працівниць;
- обмеженість дієвих інструментів судового та адміністративного захисту трудових прав жінок;
- зниження рівня соціальних гарантій у порівнянні з довоєнним періодом, що зумовлює погіршення умов праці та соціального забезпечення працівниць.

Підводячи підсумок вищевикладеному, варто зауважити, що хоча нормативно-правова база і закріплює систему гарантій для жінок у період дії воєнного стану, фактична ефективність цих гарантій залежить від належної організації контролю за їх дотриманням, усунення прихованих форм примусу працівниць, а також від удосконалення процедур захисту трудових прав жінок в умовах надзвичайної ситуації. Водночас, важливо підкреслити, що лише комплексний підхід — включаючи як удосконалення законодавства, так і посилення контролю та захисту прав — може гарантувати реальну ефективність трудових гарантій для жінок під час воєнного стану. Лише комплексний підхід, що поєднує як поліпшення змісту законодавчих норм, так і зміцнення механізмів їх реалізації, спроможний забезпечити належний рівень охорони трудових прав жінок в умовах війни.

Список літератури

1. Дмитрієва А. С. Гарантії жінок у трудовому законодавстві. Правове регулювання прав людини у сфері приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Острого, 18 травня. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 113–122.
2. Саміло А., Купчак М. Соціально-правові гарантії забезпечення гендерної рівності у сфері праці. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2022. Вип.1 С.1-2
3. Конституція України. Відомості ВРУ. 1996. №30. Ст.141 URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>. (дата звернення: 13.04.2025).
4. *Кодекс законів про працю* України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 13.04.2025).
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 13.04.2025).
6. Про затвердження Граничних норм підіймання і переміщення важких речей жінками : Наказ МОЗ України від 10.12.1993 № 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-93#Text> (дата звернення: 13.04.2025).

УДК 349.2

Ківшик Я. О., студентка гр. ПІ-24

Науковий керівник: Сидоренко А. С., доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права, к.ю.н., доцент

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Гендерна рівність у трудових відносинах є одним із ключових факторів соціальної справедливості та економічного розвитку. Незважаючи на значний прогрес у боротьбі з дискримінацією, гендерна нерівність на робочому місці залишається гострою проблемою в багатьох країнах світу. Чому гендерна рівність у трудових відносинах є такою важливою? Аналізуючи вітчизняні підходи та міжнародний досвід, ми зможемо зрозуміти, які стратегії є найбільш ефективними для досягнення балансу між можливостями та правами для кожного працівника, незалежно від статі. Питання гендерної рівності у трудових відносинах є надзвичайно важливим як з наукової, так і з суспільно-політичної точки зору, оскільки вона безпосередньо впливає на економічний розвиток, соціальну стабільність та рівні можливості. Порівняльний аналіз дозволяє знайти ефективні стратегії подолання дискримінації та сприяння рівному доступу до ринку праці.

Гендерна рівність є глобальною проблемою, що потребує комплексного підходу, зокрема через міжнародно-правові норми, які займають важливе місце у вирішенні цих питань. Так, на наше переконання варто звернути увагу на твердження М.В. Клименко, що проблеми дискримінації, та несправедливих умов праці мають великий вплив на глобальний розвиток. Міжнародно-правові акти, такі як конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» від 18 грудня 1979 року та МОП «Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять» № 111 [3, с. 172], відіграють ключову роль у забезпеченні прав працівників, зокрема жінок, і підтримці соціальної справедливості на глобальному рівні. Досягнення гендерної рівності, є складним процесом, який спрямований на потреби прийняття і виконання удосконалених міжнародних норм, які закріплюють рівність на робочих місцях та підвищують ефективність контролю за їх реалізацією через спеціалізовані органи ООН, МОП та ЄС, а також впровадження програм на національному рівні для зміни стереотипів щодо ролей чоловіків і жінок [3, с. 173]. Думка М.В. Клименко, про важливість міжнародних норм у боротьбі з дискримінацією є обґрунтованою, однак формальної наявності таких норм недостатньо. Досягнення гендерної рівності значною мірою залежить від ефективного національного впровадження та подолання стійких стереотипів. Тобто є необхідність саме фактичної реалізації законодавчих положень, зокрема шляхом впровадження освітніх програм та застосування санкцій за порушення принципу рівності.

Гендерна рівність має глибокі історичні корені. Понад 200 років тому виник перший феміністичний рух, який боровся за право голосу та права жінок. У 1893 році Нова Зеландія була першою країною, яка надала жінкам право голосу, а Австралія наслідувала цей приклад у 1902 році. Франція спробувала встановити права жінок ще в 1791 році під час Французької революції, але суттєвого прогресу не було досягнуто до 1944 року. Великобританія надала жінкам право голосу в 1918 році і рівні права лише в 1928 році. Фінляндія була першою країною, яка визнала рівні політичні права для жінок у 1906 році. У Швеції та Фінляндії жінки займають 40-50% місць у парламенті. У Швеції та Руанді цей показник становить по 47,3%. У Норвегії та Ісландії рівність забезпечується соціально орієнтованою політикою. Скандинавські країни посідають високі позиції в Індексі людського розвитку ООН. У 2005 році Україна посідала 102 місце. В Україні гендерна рівність була закріплена конституцією та законом (2006 р.), але того ж року жінки становили лише 8,7% Верховної Ради, тоді як у 1994 р. - 5,7%. За світовою статистикою жінки займають 17% парламентських місць. Паритет прогнозується експертами не раніше 2077 року. У більш демократичних країнах, таких як Швеція, Фінляндія та Норвегія,

представництво жінок у парламенті та уряді досягло значного прогресу, таким чином досягнувши гендерної рівності в усіх сферах життя [1].

Звідси, на нашу думку, Україна хоч і має певний потенціал для досягнення гендерної рівності, але на практиці цей прогрес гальмується стереотипами суспільства та недостатньою активністю в політичній сфері. Міжнародний досвід показує, що досягнення справжньої гендерної рівності потребує певних шляхів вирішення цього питання у вигляді системних реформ, розвитку правової інфраструктури та заохочення участі жінок у політичному житті, тощо.

Наприклад, у сучасному українському парламенті станом на 1 травня 2024 року жінки становлять лише 21% депутатів, що значно менше, ніж у скандинавських країнах, де жінки займають 40-50% депутатських місць. Крім того, відсоток гендерної квоти в українському парламенті становить 40%. У Швеції та Норвегії гендерна рівність була досягнута саме через квоти та соціальні зміни. У Португалії запровадження системи «парламенту рівних» сприяло збалансованому представництву. На жаль, Україна ще не досягла значного прогресу у впровадженні механізму квотування. Однак позитивний досвід таких країн, як Франція, у впровадженні квот у бізнесі та державних структурах показує, що розширення прав і можливостей жінок через квоти та навчання є важливим кроком до досягнення гендерної рівності [2, с. 21].

На сьогодні питання гендерної рівності у трудових відносинах набуло особливої актуальності у зв'язку з воєнним станом в Україні. У цей період було мобілізовано велику кількість чоловіків, що призвело до більш активної участі жінок на посадах, які традиційно вважалися «чоловічими». Відповідно до статті 9 Закону України «Про організацію трудових відносин під час воєнного стану» жінки під час воєнного стану (крім вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до одного року) за їх згодою можуть залучатися до важких, шкідливих, небезпечних і підземних робіт [5]. Положення відображає гнучкість трудового законодавства в умовах кризи, але також наголошує на необхідності гарантувати безпеку та права жінок на таких робочих місцях.

Водночас, незважаючи на формальну рівність, передбачену законодавством, на практиці все ще існують деякі систематичні та приховані форми дискримінації, які не тільки впливають на якість роботи, але й обмежують можливості працівників, особливо жінок, у повній мірі реалізувати свої професійні права. Найпоширенішими проблемами є гендерний розрив в оплаті праці, заробітна плата жінок складає лише 68% заробітної плати чоловіків, та неоднаковий доступ до зайнятості, лише 6-9% жінок серед керівників підприємств [4]. А також сегрегація на ринку праці, недостатність представництва жінок в процесах прийняття рішень та нерівний доступ до професійної підготовки та підвищення кваліфікації, стереотипи та упередження.

Це свідчить про те, що навіть з існуючими правовими механізмами, гендерна рівність залишається складною проблемою, яка потребує подальших зусиль щодо зміни суспільних стереотипів, вдосконалення законодавства та забезпечення реальної рівності шансів для жінок на кар'єру.

Список літератури

1. Ковтун В.В. Гендерна рівність: міжнародний досвід та українські реалії. URL: <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d5b7969-4b81-41c8-8012-43fc2e40d540/content>
2. Табанова А. І. Міжнародний досвід як методологічна основа досягнення гендерного паритету в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. Острог : Вид-во НУ «ОА», вересень 2017. № 6(34). С. 20–24. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6683/1/5.pdf>
3. Клименко М. В. Гендерна рівність у трудових правовідносинах: міжнародно-правове регулювання. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/33.pdf>
4. Жидкова О. О. Проблеми гендерної рівності в Україні. Наукові праці Харківського національного університету радіоелектроніки. Серія «Філософія»: науковий журнал. – Харків : ХНУРЕ, 2014. URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/download/2190/1934/>
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р., станом на: 24.12.2023 р. № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

УДК 349.2(477)
Кіктьова А. Є., курсант
Науковий керівник: Кравцов Д. М., доцент кафедри трудового права, к.ю.н., доцент
*Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)*

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКА НА ОПЛАТУ ПРАЦІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність гарантій прав працівників на оплату праці під час воєнного стану

Гарантії прав працівника на оплату праці під час воєнного стану в Україні набувають особливої актуальності в умовах триваючої збройної агресії. Забезпечення реалізації таких прав є не лише соціальною функцією держави, а й важливим чинником підтримки стійкості економіки та збереження трудового потенціалу країни. Права на оплату праці є фундаментальними конституційними гарантіями, закріпленими в статті 43 Конституції України.

Виклики та законодавчі адаптації у сфері трудових прав

Воєнний стан створює значні виклики для реалізації зазначених прав, що вимагає адаптації трудового законодавства до надзвичайних умов. Зокрема, на законодавчому рівні були впроваджені норми, які регламентують можливість надання працівникам виплати заробітної плати в умовах воєнного стану. Актуальність проблеми полягає у необхідності поєднання інтересів працівників у збереженні своїх прав та інтересів роботодавців у забезпеченні безперервної діяльності підприємств і установ.

Основні законодавчі норми щодо виплати заробітної плати

Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році ситуація суттєво змінилася. У зв'язку із запровадженням воєнного стану виникла необхідність адаптації трудових норм до нових реалій.

Згідно з положеннями статті 10 **Закону № 2136-IX**, заробітна плата працівникам має виплачуватися відповідно до умов, визначених у трудовому договорі. При цьому роботодавець зобов'язаний докладати всіх можливих зусиль для забезпечення своєчасного нарахування і виплати заробітної плати. Слід наголосити, що введення воєнного стану в Україні не скасувало та не призупинило дії законодавчих приписів щодо строків виплати заробітної плати.

Обов'язки роботодавця та можливість відтермінування виплат

Відповідно до статті 24 Закону України «Про оплату праці» та статті 115 Кодексу законів про працю України, заробітна плата має нараховуватися і виплачуватися не рідше двох разів на місяць, з інтервалом між виплатами не більше шістнадцяти календарних днів. Окрім того, виплата має бути здійснена не пізніше семи днів після завершення розрахункового періоду. Основоположним принципом, який закріплено в спеціальному законодавстві, є обов'язок роботодавця забезпечити виплату заробітної плати працівникам згідно з умовами трудового договору. При цьому така виплата не може бути нижчою за розмір мінімальної заробітної плати, визначений законодавством. Водночас законодавець визнає наявність об'єктивних обставин, пов'язаних із воєнним станом, які можуть унеможливити належне виконання обов'язку щодо виплати заробітної плати. Зокрема, допускається її тимчасове відтермінування у разі наявності форс-мажорних обставин. Проте таке відтермінування допускається виключно за наявності реальних, документально підтверджених підстав, що перешкоджають своєчасному виконанню обов'язків роботодавця. Якщо ж таких підстав не існує, роботодавець зобов'язаний виплачувати заробітну плату в повному обсязі та у строки, передбачені чинним законодавством.

Зміна режиму праці та умов оплати

Закон України № 2136-IX передбачає можливість зміни режиму праці та умов оплати. Зокрема, за необхідності, можуть бути зменшені обсяги робочого часу із відповідним коригуванням розміру заробітної плати. Водночас такі дії повинні бути виваженими, відповідати вимогам трудового законодавства, мати правову підставу та бути оформленими в установленому порядку, з урахуванням обов'язковості погодження змін із працівником або профспілковим органом (за наявності).

Інформування працівників і заходи мінімізації наслідків

У випадках, коли підприємство або інший суб'єкт господарювання стикається з ситуацією, яка унеможливує нарахування або виплату заробітної плати (наприклад, повне або часткове зупинення виробничої діяльності, евакуація підприємства, пошкодження майна тощо), на роботодавця покладається обов'язок інформувати працівника про причини затримки виплат. Така інформація має бути доведена до відома працівника в письмовій або іншій доступній формі, що дозволяє зафіксувати факт повідомлення. Крім того, за наявності можливостей, роботодавець повинен вживати заходів для мінімізації негативних соціально-економічних наслідків затримки виплат.

Права працівників, що працюють дистанційно

Окрему увагу слід приділити регулюванню трудових відносин із працівниками, які були вимушені покинути території активних бойових дій, однак мають змогу виконувати трудові обов'язки дистанційно. Для цієї категорії працівників зберігається дія загальних гарантій трудового законодавства, у тому числі права на оплату праці. Зокрема, дистанційна форма виконання трудових обов'язків не тягне за собою жодних обмежень в обсязі прав працівника та не є підставою для зменшення розміру заробітної плати. За працівником зберігаються його посада, кваліфікаційний рівень та усі трудові права, передбачені законодавством.

Відповідальність роботодавця за затримку виплат

Закон №2136 [1] містить положення про можливість звільнення роботодавця від відповідальності за порушення строків виплати заробітної плати за наявності доказів того, що затримка виникла внаслідок бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Важливо, що таке звільнення від відповідальності не означає звільнення від самого обов'язку виплатити працівникові заробітну плату після нормалізації ситуації або відновлення діяльності підприємства. Це забезпечує баланс між можливостями роботодавця в умовах форс-мажору та правом працівника на оплату праці.

Висновок

Таким чином, умови воєнного стану в Україні зумовили необхідність оперативного перегляду трудового законодавства з метою забезпечення балансу між інтересами працівників та роботодавців. Закон № 2136-IX визначив нові правові механізми, що дозволяють гнучко регулювати питання оплати праці в надзвичайних обставинах. Водночас навіть в умовах воєнного стану держава гарантує право на оплату праці, встановлюючи чіткі межі допустимих обмежень і зберігаючи принципи соціального захисту. Ключовим залишається обов'язок роботодавця забезпечити дотримання трудових прав працівників, навіть за наявності об'єктивних труднощів, що виникають у зв'язку з бойовими діями.

Список літератури

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. Голос України. 2022. 23 березня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

УДК 342

Клименко Д. Р., студент гр. ПП-26

Науковий керівник: Тихонова Д. С., доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права, к.ю.н., доцент

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ МОБІНГУ В УКРАЇНІ

Проблематика боротьби з різними проявами насильства, зокрема психологічного, фізичного та економічного, залишається актуальною в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Зокрема, мобінг як форма психологічного цькування отримав нормативне

закріплення у трудовому законодавстві та КУпАП. Це явище поширене як у державному, так і приватному секторах, проявляючись у навантаженні неpritаманними обов'язками та систематичному тиску. І тому дуже важливо дослідити його нормативне закріплення та практичний аспект.

У грудні 2022 року в КУпАП було введено ст. 173-5, що передбачає адміністративну відповідальність за мобінг працівника. Водночас легального визначення поняття мобінгу у КУпАП немає. Натомість у ст. 2-2 КЗпП України мобінг трактується як систематичні дії чи бездіяльність, спрямовані на приниження честі, гідності або ділової репутації працівника, що супроводжуються психологічним або економічним тиском [1].

Наявне визначення видається надмірно складним, що ускладнює його практичне застосування, а тому потребує спрощення та гармонізації із нормами адміністративного права.

За ст. 173-5 КУпАП, санкції за мобінг передбачають штраф або громадські роботи, з підвищенням відповідальності за групові чи повторні правопорушення. Окрім адміністративної, мобінг може тягнути і дисциплінарну відповідальність, зокрема звільнення працівника за рішенням суду [1].

Жертви мобінгу мають право на захист через скаргу до Держпраці, судовий позов, розірвання трудового договору чи вимогу про відшкодування завданої шкоди [2].

Попри законодавче закріплення поняття мобінгу (цькування), судова практика в Україні свідчить про недостатню готовність судів визнавати такі факти. Це пояснюється тим, що хоча визначення мобінгу сформульовано досить чітко, доведення його у суді залишається складним завданням [5].

Відповідно до ст. 221 і ст. 276 КУпАП, розгляд адміністративних протоколів щодо мобінгу належить до компетенції районного суду за місцем вчинення правопорушення. Протокол про мобінг, складений Держпраці, надсилається до суду за місцем розташування підприємства, де здійснювалася перевірка. Розгляд таких справ регулюється ст.ст. 277–281 КУпАП [1].

На травень 2024 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень зафіксовано 260 постанов, 618 рішень і 422 ухвали у справах щодо мобінгу [5]. Приміром, у справі №529/131/23 Диканський районний суд і Полтавський апеляційний суд відмовили у задоволенні позову про визнання факту мобінгу. Суд встановив, що відповідачем надано належні докази відсутності цькування, а зміна умов праці та вимоги директора відповідали нормам законодавства [3].

Аналіз судових рішень свідчить, що серед причин невизнання мобінгу — слабка доказова база і неправильне тлумачення працівниками дій роботодавця, які в межах закону не вважаються цькуванням.

Поряд із законодавчим удосконаленням поняття мобінгу необхідно створити чіткий порядок фіксації та доведення таких фактів. За п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП складання протоколів доручено Держпраці, яка відповідно до п. 51 п. 4 Положення має на це повноваження. Проте для складання протоколу необхідне проведення заходу державного нагляду — планової або позапланової перевірки. За ч. 1 ст. 6 Закону № 877-V, підставою для позапланової перевірки є скарга працівника, але її проведення вимагає погодження центрального органу виконавчої влади [4].

При цьому також є проблема фіксації фактів цькування ускладнена небажанням працівників свідчити через страх перед роботодавцем. Одержання пояснень можливе лише під час перевірки на місці (ст. 8 Закону № 877-V) [3]. При цьому інспектори не мають права викликати працівників у свої установи. Свідчити можуть і колишні працівники, що звільнилися. За ст. 272 КУпАП, свідком може бути викликана будь-яка особа, яка володіє інформацією щодо обставин справи [1].

Отже не дивлячись на внесення змін до КУпАП та КЗпП України, що вже стало важливим кроком у нормативному закріпленні поняття мобінгу та відповідальності за його вчинення, ще досі існують певні проблеми щодо адміністративної відповідальності за цей проступок. Необхідно приділити увагу саме належному контролю вчинення мобінгу та роз'ясненню працівникам щодо порядку дій у разі якщо вони стали «жертвами»

неправомірних діянь роботодавця або ж колег. Доцільним також є уніфікація поняття та ознак «мобінгу» у КЗпП та КУпАП, адже даний вид проступку знаходиться на рівні з іншими видами психологічного насильства і тому його не можна ототожнювати за санкцією із дисциплінарними проступками, що вказані у КЗпП.

Список літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Постанова Полтавського Апеляційного суду від 16 січня 2024 року у справі № 529/131/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116312455>
4. Теремецький В.І., Фастовець Н.В. Правове регулювання адміністративної відповідальності за вчинення мобінгу в Україні. Наукові записки. Серія: право | scientific notes. Series: law. Випуск 14. 2023. URL: <https://repository.ndipp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/773/261-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-502-1-10-20230705.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Воронятніков О.О. Юридична відповідальність за вчинення мобінгу в Україні. Актуальні питання у сучасній науці № 5 (23) 2024. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/333bd105-0f0b-4556-9973-778b631d8a91/content>

УДК 349.2:364-7-057:355 (477)“364”

Кохан В. П., к.ю.н., старший дослідник, завідувач наукового відділу

*Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
(м. Харків, Україна)*

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК ОДНА З ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

«Інститут зайнятості – один з основних правових інститутів галузі трудового права. Завдяки інституту зайнятості кожна особа може реалізувати своє право на працю, обираючи потрібну форму зайнятості – на умовах класичного трудового договору (стандартну зайнятість) або погоджуючись працювати дистанційно, на цифрових платформах або як гіг-спеціаліст тощо (сучасна нестандартна зайнятість)» [1, с. 29].

За Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI (п. 7 ст. 1) «зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов’язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, також діяльність членів однієї сім’ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб’єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно» [2].

Після звільнення із військової служби за станом медичного здоров’я або внаслідок демобілізації постає питання забезпечення гідного повернення ветеранів війни у соціум, що ускладнюється неоднорідністю цієї групи осіб і неготовністю ринку праці і соціальної сфери держави до працевлаштування і соціальної підтримки великої кількості осіб, потребуючих при цьому особливого підходу до праці, яку вони здатні виконувати, облаштування робочого місця і їх адаптації до мирного життя у колективі [3, с. 180].

Прийнято вважати, що працевлаштування – комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи на працю. Поняття працевлаштування більш вузьке, ніж поняття зайнятості, а саме працевлаштування передуює зайнятості і є його найважливішою гарантією.

Закон України «Про зайнятість населення» визначає: «правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття» [2]. Цей закон відносить ветеранів війни до категорії громадян, що мають додаткові гарантії та пільги при працевлаштуванні.

Спеціальним законом, яким упорядковано питання правового статусу, пільг і соціального захисту ветеранів війни, – Законом України від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, зокрема, статтею 12 цього Закону передбачено додаткові гарантії у сфері зайнятості для ветеранів: право на одержання допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи; додаткову відпустку зі збереженням заробітної плати строком на 14 календарних днів на рік; можливість використання чергової щорічної відпустки у будь-який час (без очікування шестимісячного строку перебування на роботі); переважне право на залишення на роботі при проведенні скорочень, а також переважне право на працевлаштування у разі ліквідації юридичної особи [4].

«Щодо працевлаштування, то згідно з ч. 1 п. 8 статті 14 Закону України «Про зайнятість населення» до категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, належать, зокрема учасники бойових дій, зазначені у пунктах 19 – 21 частини першої статті 6 Закону України від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2]. Наявність таких гарантії означає, що, згідно з ч. 2 статті 26 Закону України «Про зайнятість населення» роботодавцю, який за направленням територіальних органів Державної служби зайнятості працевлаштовує строком не менше ніж на один рік осіб, яким до настання права на пенсію за віком залишилося не більше п'яти років, осіб, зазначених у п.п. 6 і 8 ч. 1 статті 14 Закону України «Про зайнятість населення» та які перебувають у статусі зареєстрованого безробітного понад один місяць, компенсуються 50 відсотків фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати. Загальна тривалість виплати компенсації становить шість місяців» [2].

Як зазначає В. І. Шевердіна, відсутність спеціального нормативно-правового акту (який би регламентував трудові права ветеранів війни – *виділено авт.*) означає, що для ветеранів війни в Україні не передбачено особливих умов і гарантії при прийнятті на роботу. Також працевлаштування ветеранів війни не передбачає якихось пільг для роботодавців, що наймають цю категорію людей. Лише якщо військовий отримав інвалідність внаслідок війни, то на нього поширюються гарантії та права осіб з інвалідністю [5, с. 107].

«Загалом трудове право і законодавство про працю, а також встановлені ними трудові гарантії і соціальні стандарти мають велике значення для забезпечення соціальної інтеграції осіб, звільнених із військової служби за станом здоров'я або демобілізованих на законних підставах, оскільки право на працю – це фундаментальне право людини, реалізуючи яке, особа може забезпечити собі гідний рівень життя» [1, с. 32-33].

Працевлаштування – одна з перших трудових гарантії для ветеранів війни і одна з найголовніших, оскільки саме завдяки їй ветеран війни або інша особа може стати суб'єктом трудових правовідносин і влаштуватися на роботу як у формі найманої праці (за Кодексом законів про працю України), так і на умовах нестандартної зайнятості (регламентованої і не регламентованої трудовим законодавством), а отже реалізувати всі інші трудові права.

Саме тому державна політика у сфері професійної адаптації і працевлаштування ветеранів війни, яка нині набирає обертів, має передбачати не лише комплекс правових і організаційних заходів для забезпечення безперешкодного доступу ветеранів війни до отримання професійної освіти з метою перекваліфікації, здобуття навичок або підвищення кваліфікації, але й містити механізми стимулювання роботодавців до працевлаштування ветеранів.

Список літератури

1. Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: монографія / [В. П. Кохан, Є. А. Новіков, О. В. Шаповалова та ін.]; за ред. В. П. Кохан, І. О. Мамаєва. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. Розвитку НАПрН України, 2024. 214 с. <https://doi.org/10.37772/978-617-7806-59-1>.
2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
3. Кохан В. П. Працевлаштування ветеранів війни за результатами професійної адаптації: правові проблеми і виклики. Право та інновації. 2024. № 2 (46). С. 179–185. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-27](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-27).
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
5. Шевердіна В. І. Сучасний стан законодавства щодо працевлаштування ветеранів та ветеранок війни в Україні. Право та інновації. 2025. № 1 (49). С. 104–110. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-1\(49\)-13](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-1(49)-13).

УДК: 342.9.03

Кочмарик О., курсантка 2 курсу

Науковий керівник: Шестак Л. В., професор кафедри конституційного та адміністративного права, к.ю.н., доцент

Пенітенціарна академія України

(м. Чернігів, Україна)

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Проблема керування транспортними засобами (ТЗ) у стані сп'яніння залишається однією з найбільш загрозливих для безпеки дорожнього руху і для суспільної безпеки загалом. З огляду на це, актуальним є аналіз діючих адміністративних стягнень, які застосовуються до осіб, що керували транспортом у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння. Оцінка їх ефективності, справедливості та профілактичного значення дозволяє окреслити позитивні сторони правозастосовної практики та її недоліки. В умовах, коли держава активно декларує політику "нульової толерантності" до нетверезого водіння, дана тема набуває особливої актуальності в контексті підвищення рівня правової культури та захисту прав і свобод громадян.

Керування транспортними засобами у стані сп'яніння не лише порушує ПДР, але й ставить під загрозу безпеку інших учасників дорожнього руху. Враховуючи високий рівень аварійності та негативний соціальний вплив, адміністративне законодавство передбачає суворі санкції для водіїв, які керують транспортними засобами в такому стані. Однак їх застосування має свої переваги та недоліки, які потребують детального аналізу.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП) адміністративні стягнення за керування транспортним засобом у стані сп'яніння передбачені в кількох нормах. Зокрема, ст. 130 КУпАП передбачає відповідальність за керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських засобів, що знижують увагу та швидкість реакції. Встановлено покарання у вигляді штрафу, позбавлення права керування транспортним засобом та адміністративного арешту. Окрім того, ст. 124 КУпАП може бути застосована, якщо порушення правил дорожнього руху, зокрема керування транспортом у стані сп'яніння, призвело до ДТП та спричинило пошкодження майна. Також ст. 122-4 КУпАП передбачає суворі адміністративні санкції у разі повторного порушення ПДР щодо сп'яніння. Ці статті визначають покарання за керування транспортним засобом у стані сп'яніння та інші супутні правопорушення, такі як відсутність відповідних документів або повторні порушення [1].

Однією з переваг таких адміністративних стягнень є здатність оперативно впливати на правопорушника. Одразу після виявлення порушення водія можна притягнути до адміністративної відповідальності, наклавши штраф чи тимчасово позбавивши його права керування транспортним засобом. Цей механізм дозволяє швидко відреагувати на порушення без необхідності в тривалому судовому процесі. Така швидкість реагування забезпечує ефективний контроль за поведінкою водіїв на дорогах та допомагає швидко припиняти правопорушення.

Іншою перевагою є профілактичний ефект адміністративних стягнень. Статистика показує, що накладення штрафів та тимчасове позбавлення прав на деякий час змушує частину водіїв змінити свою поведінку на дорозі. Це сприяє зменшенню аварійності та підвищенню загальної безпеки дорожнього руху. Адміністративні стягнення також допомагають створити негативний імідж для водіїв, які регулярно порушують ПДР, тим самим знижуючи ймовірність того, що інші водії будуть повторювати подібні порушення.

Перевагою є й те, що адміністративні стягнення допомагають забезпечити загальний порядок і дисципліну на дорогах. Кожен випадок порушення ПДР може бути розглянутий органами правопорядку та за необхідності застосоване покарання. Завдяки цьому правопорушники відчують певну відповідальність за свої дії, а система

стягнень сприяє підтриманню правопорядку в суспільстві. Адміністративні стягнення також є менш затратними для правової системи, оскільки вони не потребують судового розгляду в кожному випадку, що дозволяє знижувати навантаження на суди та скорочувати час розгляду справ [2].

Проте адміністративні стягнення за керування транспортним засобом у стані сп'яніння мають і недоліки. Так, вони не є достатньо ефективними у довгостроковій перспективі. Для деяких водіїв штрафи або тимчасове позбавлення прав можуть не бути достатнім стримуючим фактором. Наприклад, особи, які вже мають досвід порушень, можуть ставитися до санкцій як до звичайного витратного елементу, не змінюючи своєї поведінки. Більш того, наявність можливості оскаржити адміністративне стягнення може призводити до затягування процесу та зменшення ефективності такого виду відповідальності.

Крім того, адміністративні стягнення часто обмежуються лише фінансовими санкціями та тимчасовим позбавленням прав, що може бути недостатньо для водіїв, які постійно порушують ПДР. Особливо це стосується осіб, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння, ігноруючи попередні стягнення. У таких випадках більш радикальні заходи, як кримінальна відповідальність чи більш тривалі санкції, можуть бути ефективнішими. Однак система адміністративних стягнень не завжди передбачає такі радикальні заходи, що обмежує її дієвість у боротьбі з порушеннями на дорозі.

Ще одним значним недоліком є можливість зловживання правоохоронними органами при застосуванні адміністративних стягнень. Існують випадки, коли водії можуть бути притягнуті до відповідальності без достатніх підстав, або ж коли правоохоронці порушують процедури проведення тестів на алкоголь чи наркотики. Це підриває довіру громадян до правоохоронних органів і ставить під питання законність застосування адміністративних санкцій. В таких випадках наявність жорстких контролюючих механізмів є необхідною для уникнення порушень прав людини [3, с. 92].

Незважаючи на ці недоліки, адміністративні стягнення за керування транспортними засобами у стані сп'яніння залишаються важливим елементом правозастосовчої практики в Україні. Вони дозволяють оперативно реагувати на порушення правил дорожнього руху, забезпечуючи правопорядок на дорогах. Однак для досягнення більшої ефективності необхідно удосконалювати механізми їх застосування, зокрема, впроваджувати більш жорсткі санкції для повторних порушників, а також покращувати процедуру контролю за проведенням тестів на алкоголь та наркотики.

Як результат адміністративні стягнення є необхідним інструментом для підтримання порядку на дорогах, однак вони мають бути доповнені іншими правовими механізмами, щоб забезпечити належну профілактику порушень. Важливо, щоб стягнення не лише покарали порушника, але й стали ефективним засобом для зміни його поведінки на дорозі. Для забезпечення справедливості та запобігання зловживанням, необхідно посилити контроль за їх застосуванням та розробити додаткові механізми для відшкодування завданої шкоди.

Тому необхідно звертати увагу на необхідність розвитку правового регулювання у цій сфері, підвищення рівня правосвідомості водіїв та удосконалення практики застосування адміністративних стягнень. Лише в такому випадку можна досягти суттєвих результатів у зниженні рівня аварійності та покращенні безпеки дорожнього руху в Україні.

Список літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X. Закон України від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 18.04.2025 року).
2. Вітвіцький С. С. Юридична відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння: проблеми та шляхи удосконалення правового регулювання : монографія, Київ : Дакор, 2022. 152 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/4736> дата звернення 20.04.2025 року).
3. Філіппов, А. В. Системний підхід до посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння. *Правова держава* 25 (2017): С. 90-95. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/233011> (дата звернення 20.04.2025 року).

ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І ЗАВДАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ В СУДІ

Проблематика ефективного функціонування судової системи повинна розглядатися не лише з точки зору її правового регулювання, що стосується організації та реалізації повноважень, а й через призму управлінських процесів, які відбуваються в її межах та мають не менш важливе значення. Для забезпечення єдиного розуміння зазначених процесів необхідно чітко окреслити базові терміни, які застосовуються при здійсненні адміністративного управління в межах судової системи держави.

У науковій літературі адміністрування в судовій системі тлумачилося по-різному. У різні історичні періоди розвитку суспільства були науково обґрунтовані та нормативно закріплені такі поняття, як «судове управління», «організаційне керівництво судами» та «організаційне забезпечення діяльності судів». Вперше термін «судове управління» з'явився в статті 8 Основ законодавства СРСР і союзних республік про судоустрій від 29 жовтня 1924 року. Надалі цей термін широко застосовувався в радянському законодавстві аж до першої половини 1950-х років, після чого був витіснений поняттям «організаційне керівництво судами», а наприкінці 1980-х років – терміном «організаційне забезпечення діяльності судів». Незважаючи на те, що зазначені поняття з'являлися в різні часові періоди та за своєю суттю мали замінювати одне одного, вони й досі активно використовуються в юридичній доктрині. Ба більше, нині існує кілька концептуальних підходів до їх інтерпретації. У зв'язку з цим постає потреба у чіткому з'ясуванні змісту кожного з наведених термінів, їх належному тлумаченні та уніфікації з метою подальшого нормативного закріплення [1, с. 139].

Судове адміністрування доцільно розглядати як специфічну форму соціального управління, що поєднує риси як державного управління, так і самоуправління, охоплюючи діяльність, спрямовану на організаційне управління судами та забезпечення їх функціонування відповідно до Конституції і законів України. По суті, судове адміністрування означає організацію і координацію діяльності суду. Ефективне виконання цієї функції неможливе без чіткого визначення мети управлінської діяльності, якою є створення належних умов для здійснення справедливого правосуддя, що забезпечує прийняття суддями вчасних, аргументованих і зрозумілих для учасників процесу та суспільства рішень. Досягнення цієї мети вимагає реалізації низки конкретних завдань, кожне з яких є важливою складовою загального управлінського процесу. Зокрема, одне з ключових завдань полягає у мінімізації обсягу несуддівських, тобто виключно адміністративних функцій, що покладаються на суддів, шляхом їх передачі працівникам апарату суду.

Водночас важливим аспектом реалізації цього завдання є організація управління апаратом суду професійними судовими адміністраторами (керівниками апарату), тоді як голова суду повинен здійснювати лише загальний нагляд, не втручаючись у вирішення всіх управлінських питань особисто. Саме в контексті розмежування повноважень надзвичайно важливою є ефективна взаємодія між головою суду та керівником апарату суду, які формують своєрідну виконавчу команду в суді. Незважаючи на чітке законодавче розмежування їхніх функцій, їхня співпраця є ключовою для прийняття та реалізації управлінських рішень. Голова суду визначає стратегічні пріоритети та загальний напрям розвитку суду, а керівник апарату забезпечує їх практичне втілення через ефективну роботу апарату.

Іншим важливим напрямом є забезпечення максимальної доступності суду для громадян і користувачів, що передбачає впровадження моделі, за якою відвідувачі розглядаються як клієнти, які звертаються до суду для отримання послуг правосуддя. Крім того, до кола актуальних завдань належить забезпечення максимально ефективної роботи

структурних підрозділів та служб судів шляхом оптимізації, уніфікації, реорганізації та автоматизації відповідних робочих процесів.

Таким чином, можна дійти висновку, що саме термін «адміністрування в суді» найбільш точно відображає сутність управлінських процесів, які відбуваються в межах діяльності суду. Під цим поняттям слід розуміти цілеспрямовану практичну діяльність осіб, які обіймають адміністративні посади в конкретному суді, що полягає в управлінні окремим елементом судової системи та реалізується через технологічний процес підготовки, ухвалення й виконання управлінських рішень, спрямованих на забезпечення належного функціонування суду з метою ефективного здійснення правосуддя. Попри відсутність у чинному законодавстві України офіційного закріплення поняття «адміністрування в суді», це поняття нерідко ототожнюється з діяльністю судових адміністраторів. У більшості випадків під останніми розуміють лише суддів, які наділені адміністративними повноваженнями. Проте окрім голови суду та його заступників, до кола осіб, які здійснюють адміністративні функції в судах, належать також керівники апарату суду та їх заступники. Вони є службовцями з чітко визначеним комплексом прав та обов'язків, пов'язаних з організаційним управлінням діяльністю суду.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року закріплює основні засади функціонування апарату суду, визначає основні напрями його діяльності, встановлює правовий статус керівника апарату суду, а також законодавчо регламентує особливості організації роботи апарату Верховного Суду [2]. Водночас значна частина положень цього закону має відсильний характер, що обумовлює необхідність їх подальшої деталізації у підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, Положення про апарат суду формується на основі типового положення, затверджується зборами суддів відповідного суду, а саме типові положення ухвалюється Державною судовою адміністрацією України за погодженням із Вищою радою правосуддя. Окремі аспекти організації судового адміністрування регулюються і іншими законодавчими актами, зокрема Законом України «Про державну службу», який визначає правовий статус працівників апарату суду. Водночас діяльність окремих працівників, таких як секретар суду чи розпорядник, частково врегульована нормами процесуального законодавства. Попри це, провідну роль у регламентації процесів судового адміністрування відіграють підзаконні нормативно-правові акти, видані Державною судовою адміністрацією України. Найбільш значущим серед них є Наказ Державної судової адміністрації України від 08 лютого 2019 року № 131 «Про затвердження Типового положення про апарат суду», який докладно визначає функціонування апарату суду, його структуру, обов'язки та права керівника апарату, його заступника та керівників структурних підрозділів. Крім цього, судові адміністрування ґрунтуються на низці інших нормативно-правових актів, що регулюють спеціалізовані питання організації судової діяльності. До таких актів належать, зокрема, Положення про автоматизовану систему документообігу суду від 29 листопада 2024 року № 529, наказ «Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України» 20 серпня 2019 року № 814, наказ «Про затвердження Типової посадової інструкції головного спеціаліста із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації (прессекретаря)» від 6 листопада 2013 року № 145, а також численні інші нормативні акти, які забезпечують комплексне регулювання функціонування судової адміністрації в Україні.

Аналіз наукової юридичної літератури дає підстави стверджувати, що у процесі судового адміністрування реалізується низка ключових функцій [3, с. 88-90]. Однією з таких функцій є адміністрування кадровими ресурсами, яке охоплює підбір, розстановку, підготовку та підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату суду, планування та розвиток кадрового потенціалу, запровадження етичних стандартів, систему заохочень і дисциплінарних заходів, вирішення питань матеріального та соціального забезпечення персоналу, а також вирішення кадрових проблем у діяльності судових працівників. Фінансове адміністрування охоплює підготовку судового бюджету, ведення бухгалтерського обліку, здійснення закупівель, реалізацію функцій фінансового контролю та управління бюджетними коштами з урахуванням державних і місцевих механізмів контролю. Адміністрування судового навантаження полягає у

відстеженні незавершених справ, розробці й впровадженні автоматизованих і процедурних систем, спрямованих на ефективний календарний розподіл справ між суддями. Технологічне адміністрування охоплює оцінку ефективності технологій, що сприяють розширенню функціональних можливостей судової системи, включаючи використання персональних комп'ютерів для керування інформаційними системами у реальному часі, забезпечення електронного доступу до даних, зображень та інших файлів в межах автоматизованих систем управління документацією, оцінювання відео- й телекомунікаційних систем, мультимедійних засобів навчання і стажування, а також доставки інформації з пов'язаних комп'ютерних систем для підвищення ефективності судової діяльності.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує потенційне впровадження інструментів штучного інтелекту (далі- ШІ) в судове адміністрування. ШІ може запропонувати значні переваги у автоматизації рутинних завдань, аналізі великих масивів даних, прогнозуванні навантаження чи навіть допомозі у підготовці стандартизованих документів. Однак, його використання несе й суттєві ризики, які потребують ретельного аналізу та управління. Методичне адміністрування включає організацію забезпечення суддів і працівників апарату суду актуальною правовою інформацією, зокрема текстами законів, нормативно-правових актів, рішень вищих судових інстанцій, спеціальною літературою та новими виданнями кодексів, а також організацію надання методичної допомоги судам нижчого рівня. Важливою складовою є організація та ведення судової статистики й узагальнення судової практики, що охоплює аналіз статистичних даних, вивчення судової практики, ведення діловодства та архівів.

Отже, судове адміністрування є багатофункціональним процесом, що охоплює широкий спектр напрямів діяльності, спрямованих на забезпечення ефективної організації роботи судів. Усі функції, від кадрового і фінансового адміністрування до впровадження технологій, аналітики судової статистики та взаємодії з іншими державними органами, мають ключове значення для належного функціонування судової системи та зміцнення її інституційної спроможності в умовах правової держави.

Список літератури

1. Дудченко О. Ю. Адміністрування в судовій системі: поняття та перспективи реформування. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 138-143.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 25.04.2025).
3. Москвич Л., Іванцова А., Овсяннікова О. Правові основи адміністрування у суді: навчальний посібник. Харків : Вид-во «Юрайт», 2018. 254 с.

УДК 342.9:342.71

Куц С. А., студент гр. ПІ-21

Науковий керівник: Куц О. Є., доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права, к.ю.н., доцент

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

У демократичній, соціальній і правовій державі адміністративне право повинно забезпечувати потреби приватної особи у відносинах із публічною владою, спираючись на Конституцію України. Основним завданням держави є утвердження і захист прав та свобод людини, що регулюється нормами адміністративного права.

Суб'єктами адміністративного права є, зокрема, громадяни, іноземці та особи без громадянства. Конституція України визначає людину, її права і свободи як найвищу

цінність, а захист цих прав є обов'язком держави. Громадяни України володіють усіма правами та несуть рівні обов'язки, передбачені Конституцією [3].

Адміністративно-правовий статус громадян визначається обсягом і характером їх правосуб'єктності, зміст якої становлять адміністративна правоздатність та дієздатність [2].

Адміністративно-правовий статус особи — це багатогранне поняття, що залежить від чинників, таких як громадянство, вік, здоров'я, професія чи соціальна група. Правове становище осіб однієї категорії може відрізнятися. До індивідуальних суб'єктів адміністративного права належать громадяни України, іноземці та особи без громадянства. У соціально-демократичних державах ці особи мають рівні права та обов'язки з громадянами країни, крім обмежень, зумовлених законодавством. Обмеження здебільшого стосуються політичних прав та участі в управлінні [2].

З огляду на це, кожна країна встановлює правосуб'єктність таких осіб, закріплює їхні права й обов'язки, забезпечує реалізацію й захист їх правового статусу за допомогою відповідних гарантій. Іноземець — це особа, що не перебуває у громадянстві України і є громадянином іншої держави [1].

У Конституції України вживаються поняття «іноземці» та «особи без громадянства». Згідно зі ст. 26, іноземцями є особи з громадянством іншої держави, що відрізняє їх від осіб без громадянства. Таким чином, в Україні поняття «іноземець» тлумачиться вузько [3].

Правовий статус іноземців охоплює три режими: національний (рівність з громадянами), найбільшого сприяння (рівність з громадянами третіх країн) і спеціальний (обмежені права). Усі три режими передбачають дотримання законів України, можливість притягнення до відповідальності, а також заборону на окремі посади чи види діяльності. Апатрид — це особа без громадянства жодної держави [2].

З метою недопущення дискримінації осіб без громадянства міжнародне співтовариство ухвалило Конвенції: про статус біженців (1951), про статус осіб без громадянства (1954) та про скорочення без громадянства (1961). В Україні відповідне регулювання здійснюється законами «Про громадянство України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту» [2].

Конституція та інші нормативно-правові акти України є обов'язковими для іноземців і осіб без громадянства, включаючи норми щодо охорони довкілля, санітарії, пожежної безпеки, громадського порядку, в'їзду і виїзду.

Отже, законодавство України гарантує особисті (громадянські) права іноземців та осіб без громадянства відповідно до загальноновизнаних природних прав [3].

Іноземці та особи без громадянства в Україні користуються економічними, соціальними й культурними правами: правом власності, підприємництвом, працею, соціальним захистом, медичною допомогою та правом на належний рівень життя. Вони також можуть звертатися до суду для захисту своїх прав [4, с. 269].

Разом із тим їм не належать окремі права, доступні лише громадянам України, зокрема виборче право та право на український паспорт. Законодавство обмежує їхню правоздатність: вони не можуть голосувати, бути обраними, брати участь у референдумах (ст. 23), бути членами політичних партій (ст. 16), обіймати деякі посади або займатися трудовою діяльністю, що вимагає українського громадянства (ч. 4 ст. 8), а також не підлягають загальному військовому обов'язку (ст. 24) [1]. Частина 3 статті 24 КУпАП передбачає для них окремий вид адміністративного стягнення — видворення за межі України [5].

Таким чином, іноземці та особи без громадянства є суб'єктами адміністративного права, що мають правосуб'єктність у сфері публічного адміністрування, яка включає адміністративну правоздатність та дієздатність.

Список літератури

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
2. Павлович-Сенета Я.П. Адміністративно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні. The XXXVI International Scientific and Practical Conference «Modern problems and the latest theories of development», September 11-13, 2023, Munich, Germany. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/07/MODERN-PROBLEMS-AND-THE-LATEST-THEORIES-OF-DEVELOPMENT.pdf#page=134>

3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Коваль В. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства в адміністративних справах про їх видворення за межі України. Право України. 2016. № 3. С. 269-277.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

УДК 34.037:342.72/.73

Куц С. В., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Система безоплатної правничої допомоги (далі - БПД) в Україні – це державна гарантія, яка забезпечує право кожного на доступ до правосуддя шляхом надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги. У процесі розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні, ключовим завданням є гарантування рівного доступу до справедливості для всіх, незалежно від їхнього фінансового стану чи соціального становища. Вагому роль у цьому відіграє система БПД, яка забезпечує реалізацію права на юридичну підтримку.

Структура системи БПД, що включає Координаційний центр, регіональні та місцеві центри, бюро правничої допомоги, а також адвокатів та юристів, які надають первинну та вторинну правничу допомогу, демонструє її системний характер та всеосяжність у забезпеченні правової підтримки. Її діяльність безпосередньо сприяє не лише доступу до судочинства та захисту прав соціально незахищених груп населення, але й відіграє значну роль у підвищенні загального рівня правової грамотності суспільства, що є важливим чинником у попередженні правопорушень та зміцненні правової культури.

БПД відіграє значущу роль у правовій системі України як механізм втілення соціальної справедливості, верховенства права та прав людини. Вона є одним з фундаментів функціонування демократичної та соціальної держави. Права людини – це фундаментальні складові людської сутності, котрі визнаються і гарантуються державою. Механізм їх захисту – це система правових актів, інституцій, процесів та заходів, розроблених для практичного втілення, охорони та поновлення порушених свобод. Він передбачає роботу державних органів, місцевих адміністрацій, громадських організацій та міжнародних структур. Ефективна робота цього механізму є необхідною для створення правової держави. Доступ до правосуддя, як базове право, є невід'ємним елементом системи захисту прав, адже дає кожному громадянину можливість судового захисту своїх прав та законних інтересів у випадку їх порушення [3, с. 8, 23-25].

Система БПД відповідно до Закону України "Про безоплатну правничу допомогу" базується на низці ключових засад, що забезпечують її ефективне функціонування. Серед них: верховенство права та законність забезпечують діяльність системи у межах закону, сприяючи правової держави. Доступність БПД гарантує, що кожен громадянин може отримати своєчасну та безперешкодну правничу допомогу, зменшуючи соціальну нерівність у доступі до правосуддя. Забезпечення якості БПД вимагає залучення кваліфікованих юристів та контролю якості, підвищуючи довіру до правової системи. Гарантоване державне фінансування є основою сталого функціонування системи, дозволяючи надавати допомогу тим, хто її потребує, зміцнюючи верховенство права та захист прав людини [2].

Система БПД хоч і відіграє важливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя для вразливих категорій населення, але на думку окремих науковців має ряд проблем, які

потребують вирішення, наприклад подолання інформаційної недоступності дасть змогу кожному громадянину, незалежно від місця проживання, знати свої права та шляхи їх захисту, зменшуючи соціальну нерівність та відчуття безпорадності. Підвищення якості правової допомоги відновить довіру до держави як гаранта справедливості, зміцнюючи соціальну згуртованість. Усунення організаційних бар'єрів зробить правосуддя реально доступним для всіх верств населення, сприяючи соціальній інтеграції та зменшенню напруги. Підвищення правової культури та довіри до системи, як результат комплексних заходів, сприятиме формуванню зрілого громадянського суспільства, де кожен усвідомлює свою відповідальність та вірить у справедливість закону. Вирішення цих проблем через стабільне фінансування, інформаційну доступність, якісну допомогу та розширення мережі бюро створить суспільство рівних можливостей, де правосуддя є не привілеєм, а фундаментальним правом кожної людини, що є запорукою соціального миру та стабільності [1, с. 69-72].

Отже, система БПД є центральним елементом механізму захисту прав людини в Україні, ключовою гарантією доступу до правосуддя, в тому числі для вразливих категорій осіб. Її роль визначальна у розбудові правової держави, забезпечуючи реалізацію права на юридичну підтримку, сприяючи доступу до судочинства, захисту прав та підвищенню правової грамотності. БПД – дієвий механізм втілення справедливості та верховенства права. Ефективна робота системи робить право на судовий захист реальністю для кожного, незалежно від майнового стану. Розвиток БПД – стратегічний пріоритет для побудови справедливого та правового суспільства.

Список літератури

1. Крушніцька О. В. Окремі проблеми надання безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2020. № 4. С. 68-72.
2. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n500> (дата звернення 16.04.2025).
3. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія/ М. С. Кельман та ін.; Львів. нац. ун-т «Львівська політехніка», 2020. 221 с.

УДК 349.22:331.106.44

Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Мороз В. О., студент гр. МПР(ацю)-241

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Правове регулювання припинення трудових відносин є однією з ключових складових у захисті прав як працівника, так і роботодавця. Підстави для припинення трудового договору чітко визначені трудовим законодавством, втім протягом останніх років їх перелік змінився, що і зумовлює необхідність дослідження цього питання.

Згідно з чинним законодавством України (ст. 36 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП)) «підставами припинення трудового договору є: 1) угода сторін; 2) закінчення строку, крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення; 3) призов або вступ працівника або роботодавця - фізичної особи на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу, крім випадків, коли за працівником зберігаються місце роботи, посада; 4) розірвання трудового договору з ініціативи працівника, з ініціативи роботодавця або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу; 5) переведення працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду; 6) відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова

від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці; 7) набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням) до позбавлення волі або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи; 7⁻¹) укладення трудового договору (контракту), всупереч вимогам Закону України «Про запобігання корупції», встановленим для осіб, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом року з дня її припинення; 7⁻²) з підстав, передбачених Законом України «Про очищення влади»; 7⁻³) набрання законної сили рішенням суду про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави стосовно особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках; 8) підстави, передбачені трудовим договором з нефіксованим робочим часом, контрактом; 8⁻¹) смерть роботодавця - фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою; 8⁻²) смерть працівника, визнання його судом безвісно відсутнім або оголошення померлим; 8⁻³) відсутність працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці поспіль; 9) підстави, передбачені іншими законами» [1].

Частина підстав припинення трудового договору, які зазначені вище, були додані у зв'язку з розвитком суспільних відносин та викликами, пов'язаними із Пандемією та повномасштабним вторгненням росії в Україну.

До новітніх підстав припинення трудових правовідносин належать підстави, які визначені пунктами 7⁻¹ -7⁻³, до найновітніших підстав відносяться підстави, які визначені пунктами 8-8⁻³.

Аналіз підстав, визначених чинним законодавством, дозволяє їх об'єднати за різними критеріями. Залежно від того, хто ініціює припинення трудових відносин вони є: 1) за ініціативи роботодавця; 2) за ініціативи працівника; 3) за ініціативи третіх сторін, наприклад, суду; 4) за нормою закону, наприклад, закінчення строку трудового договору.

По окремим підставам припинення трудового договору є необхідність керуватися не тільки ст. 36 КЗпП, але й іншими статтями чи іншими нормативними актами. Так, розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, як підстава припинення трудового договору, деталізоване зокрема в ст.ст.40, 41 КЗпП. Дані статті закріплюють загальні підстави та додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. Зазначені підстави також зазнали змін і їх перелік був доповнений. Так, новітніми загальними підставами є «вчинення працівником мобінгу (цькування), встановленого судовим рішенням, що набрало законної сили; відмови працівника Бюро економічної безпеки України від проходження атестації або прийняття атестаційною комісією рішення про неуспішне проходження працівником Бюро економічної безпеки України атестації; набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім звільнення від відбування покарання з випробуванням) за вчинення злочину проти основ національної безпеки України; невиконання працівником правил поведінки на підприємстві, в установі, організації». Додатковими підставами, які додалися за останні роки, є «вчинення керівником підприємства, установи, організації мобінгу (цькування) незалежно від форм прояву та/або невжиття заходів щодо його припинення, встановленого судовим рішенням, що набрало законної сили; вчинення домашнім працівником винних дій, які завдали або могли завдати шкоди життю чи здоров'ю члена домогосподарства; наявності у працівника реального чи потенційного конфлікту інтересів, який має постійний характер і не може бути врегульований іншим способом, передбачений Законом України «Про запобігання корупції»; неможливості забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій» [1]. Крім цього, така підстава припинення трудового договору, як розірвання трудового договору з ініціативи працівника, теж деталізована в КЗпП, зокрема в ст. 38, 39. Треба розрізняти розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк та укладеного на певний строк, до того ж

працівник може розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, як без поважних причин, так і з поважних причин, чого не можна зробити із строковим трудовим договором, оскільки останній можна розірвати тільки з поважних причин.

Частина підстав припинення трудового договору, які визначені у ст. 36 КЗпП, деталізовані у інших нормативних актах, наприклад, Законі України «Про очищення влади».

Список літератури

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.71 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n123> (дата звернення: 10.05.2025).

УДК: 35.075.5: 323.3

Надараса Є. М., студентка магістратури

Науковий керівник: Панасюк В. І., доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки, к.е.н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

(м. Біла Церква, Україна)

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОМ'ЯКШЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

Соціальна нерівність являє собою комплексне структурне явище сучасного суспільства, що характеризується нерівномірним розподілом ресурсів, статусів і можливостей серед різних соціальних груп населення. Це проявляється у диспропорційному доступі громадян до економічних ресурсів, якісної освіти, медичних послуг, соціального захисту та інших базових благ, що гарантують гідний рівень життя. Існує розрив між мешканцями міст і сільської місцевості, де рівень життя та можливості самореалізації суттєво відрізняються. Особливої актуальності проблема соціальної нерівності набуває у ХХІ столітті, коли попри стрімкий технологічний розвиток та інтеграцію світової економіки, розрив між заможними та малозабезпеченими верствами зростає як у розвинутих країнах, так і в державах, що розвиваються. Глобалізаційні процеси, трансформація ринку праці та цифровізація економіки посилюють існуючі соціальні дисбаланси, створюючи нові форми нерівності.

Соціальна нерівність може бути горизонтальною та вертикальною [1]. В українському суспільстві горизонтальна нерівність виявляється через гендерний розрив в оплаті праці, нерівномірний розподіл ресурсів між сільським населенням, а також через маргіналізацію вразливих соціальних груп, зокрема людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Вертикальний вимір соціальної стратифікації проявляється у формуванні чітких майнових бар'єрів між різними класами суспільства, що супроводжується нерівним доступом до владних повноважень та механізмів впливу.

Наслідки соціальної нерівності охоплюють різні сфери суспільного життя. Вона істотно гальмує економічний розвиток, підвищує рівень соціальної напруги, дестабілізує політичну ситуацію та негативно впливає на психологічне благополуччя населення. Її тривалий вплив, здатний спричинити серйозні структурні виклики, подолання яких потребує системних змін і ефективного державного втручання.

Визначальним чинником сталого економічного зростання є людський капітал, оскільки він впливає не лише на підвищення продуктивності праці, а й на формування соціально-економічних ефектів, що пов'язані із розвитком знань, навичок та інноваційною активністю. Реалізація економічного аспекту сталого розвитку передбачає, що людський капітал безпосередньо впливає на рівень продуктивності праці та активність у сфері інновацій. Крім цього, він забезпечує спроможність економіки адаптувати й впроваджувати запозичені технології через механізми трансферу. Цей аспект визначає адаптивність економіки до сучасних викликів, створюючи основу для підвищення ефективності використання ресурсів та стабільного економічного зростання [4].

За останні 25 років індекс Джині (коефіцієнт Джині - економічний показник, що використовується для розрахунку нерівності доходів, яка існує між громадянами певної країни), який широко використовується як показник нерівності доходів, зріс приблизно на 29% у США, на 17% у Німеччині, 9% у Канаді, 14% у Великобританії, 9% в Італії, на 11% в Японії [3].

Згідно до звіту Європейської Комісії «Україна 2023», нерівність у доходах українського населення демонструє порівняно низькі показники відносно держав-членів ЄС. Індекс Джині в Україні залишався стабільним протягом останнього десятиліття і становив 25,6% у 2020 році. Протягом 2021-2022 рр. в Україні даний індекс оцінювався на рівні 26%. Прогнозується, що до 2029 року коефіцієнт Джині становитиме 27%, тоді як середнє значення показника у ЄС становить близько 30% [5].

Водночас необхідно враховувати, що Україна має суттєво нижчий загальний рівень добробуту порівняно з економічно розвиненими європейськими країнами (Німеччиною, Ірландією, Францією, Іспанією), де спостерігається вища поляризація доходів. Між тим, фахівці вважають, що офіційні статистичні дані стосовно диференціації рівня добробуту населення в Україні не враховують значної тінізації доходів, яка переважно стосується груп населення з вищими доходами [2].

Одним із ключових інструментів пом'якшення соціальної нерівності є ефективна соціальна політика держави. Вона може реалізовуватись через механізми перерозподілу ресурсів, зокрема шляхом прогресивного оподаткування, інвестування в систему освіти та охорони здоров'я, підтримку вразливих груп населення та забезпечення рівного доступу до можливостей.

В Україні ефективна державна політика у соціальній сфері має включати реформування системи оподаткування, зменшення корупції та покращення доступу до соціальних благ. Важливими також є реформи у сфері праці, що спрямовані на підвищення рівня мінімальної заробітної плати, захист трудових прав і створення сприятливих умов для покращення розвитку малого та середнього бізнесу. Коштами державних програм слід підтримувати рівний доступ до якісної освіти, особливо в сільській місцевості, а також, розвивати програми соціального житла для найбільш вразливих груп населення.

Список літератури

1. Вплив соціальної нерівності на життя людей та можливі рішення. *Соціальна країна*. URL: <https://welfare.green/vpliv-socialnoi-nerivnosti-na-zhittya-lyudej-ta-mozhlivi-rishennya/> (дата звернення: 25.04.2025).
2. Завгородня С. Прояви економічної нерівності населення в Україні в контексті забезпечення стійкості. *Національний Інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti> (дата звернення: 25.04.2025).
3. Стігліц Дж. Нерівність та економічне зростання. *Strategic Group Sofia*. URL: <https://sg-sofia.com.ua/nerivnist-ta-ekonom-zrostannya> (дата звернення: 25.04.2025).
4. Усенко О. Людський капітал як фактор економічного розвитку. *MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS*. URL: <https://mdes.khmn.edu.ua/index.php/mdes/article/view/544/543> (дата звернення: 25.04.2025).
5. Ukraine: gini index 2014-2029 Statista. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1165120/gini-index-forecast-in-ukraine> (date of access: 25.04.2025).

УДК 331.5:316.4

Панасюк В. І., доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки, к.е.н., доцент

Шаравара С. О., магістрант

Білоцерківський національний аграрний університет
(м. Біла Церква, Україна)

ДЕРЖАВНІ ЗАХОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні зумовила радикальні зміни на ринку праці. Демографічна криза, мобілізаційні процеси, внутрішня та зовнішня міграція, а також структурні диспропорції призвели до істотної деформації трудового потенціалу. Умови постійної невизначеності та

безпекові ризики сприяли формуванню нової моделі зайнятості, адаптивних стратегій працевлаштування та зміні ролі окремих соціальних груп у трудовій сфері.

Починаючи з 2022 року, в Україні спостерігається критичне скорочення чисельності працездатного населення. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, кількість осіб працездатного віку знизилась на понад 30% — з 17,4 млн у 2021 році до 11,9 млн на початок 2023 року. Така динаміка зумовлена мобілізацією чоловіків, масовою еміграцією жінок з дітьми, падінням народжуваності та високим рівнем смертності серед цивільного населення. Як зазначено у звіті Укрінформу, спостерігається виразна тенденція до зменшення чисельності молоді в структурі зайнятого населення, що посилює ризики довгострокового дефіциту кваліфікованих кадрів та інноваційного розвитку країни [1].

Війна спровокувала істотні регіональні зсуви у структурі зайнятості. Переміщення бізнесу до відносно безпечних західних регіонів — Закарпатської, Івано-Франківської, Хмельницької областей — активізувало локальні ринки праці. У цих регіонах кількість вакансій зросла на 125–155% порівняно з довоєнним рівнем. Натомість прифронтові території, як-от Харківська чи Херсонська області, демонструють суттєве скорочення робочих місць. Як підкреслюється в аналітичному матеріалі Національного інституту стратегічних досліджень, відновлення ринку праці в Україні відбувається нерівномірно. У регіонах, які приймають внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ринок праці часто перевантажений, що ускладнює пошук роботи не лише для новоприбулих, а й для місцевих мешканців [2].

Зміна гендерного балансу є однією з найпомітніших трансформацій на ринку праці. Жінки дедалі активніше опановують професії, що традиційно асоціювались із чоловічою працею: від промисловості до логістики. Наприклад, на підприємстві ArcelorMittal в місті Кривий Ріг жінки залучаються до сталеливарного виробництва, а також проходять спеціалізоване навчання для роботи з важкою технікою, зокрема в сільському господарстві й добувній галузі [3]. Цей зсув є наслідком не лише демографічної необхідності, але й загальної зміни соціальних норм. У кризових умовах жінки демонструють високу здатність до професійної переорієнтації, що підтверджується результатами освітніх ініціатив.

ВПО стикаються з особливими викликами щодо інтеграції в нові ринки праці. Рівень безробіття серед цієї категорії населення сягає 15%, що суттєво перевищує загальнонаціональний показник. Основні бар'єри — обмежена кількість вакансій у приймаючих громадах, невідповідність професійної кваліфікації, відсутність соціальних контактів та адаптаційні труднощі. Для повноцінної інтеграції ВПО потрібні регіонально диференційовані програми професійної підготовки, зокрема з урахуванням перспектив розвитку локальних кластерів і нових секторів економіки [4].

У відповідь на виклики воєнного часу держава реалізує низку програм стимулювання зайнятості. Зокрема, це гранти в межах проєкту «єРобота», компенсації роботодавцям за працевлаштування ВПО, а також курси перекваліфікації через цифрові платформи. У 2024 році понад 100 тисяч осіб пройшли навчання, а в 2025 уряд планує охопити ще 180 тисяч українців. Разом із цим продовжує розвиватися сегмент мікропідприємництва, особливо серед жінок та молоді, які отримують підтримку від держави та міжнародних партнерів [1].

Воєнні дії загострили проблему дисбалансу між наявними навичками працівників та актуальними потребами економіки. Попит на спеціалістів у сферах будівництва, енергетики, ІТ та оборонного сектору зростає, однак кадровий дефіцит лише поглиблюється. Особливо відчутним є брак кваліфікованих працівників у будівельному секторі, що гальмує темпи відновлення зруйнованої інфраструктури. Україні необхідно впроваджувати нові моделі дуальної освіти й технічного навчання, орієнтовані на конкретні потреби регіонів [2].

Як підсумок акцентуємо увагу на проблемі зайнятості молоді. Через перебої в освіті, скорочення стажувань, обмежений доступ до ринку праці та масову еміграцію, молоде покоління ризикує стати «втраченим» для національного ринку. Частка молоді серед безробітних суттєво зросла, а рівень їхньої професійної активності перебуває на історично низьких позначках [4]. Для уникнення такого сценарію необхідне запровадження спеціалізованих програм первинного працевлаштування, менторських платформ і стартап-інкубаторів для молодих фахівців.

Список літератури

1. Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua> (дата звернення: 30.04.2025).
2. Відновлення ринку праці в умовах війни: регіональні аспекти. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua> (дата звернення: 30.04.2025).
3. Проблеми з персоналом: в Україні змушені наймати на заводи жінок. URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/647450-problemy-s-personalom-v-ukraine-vynuzhdeny-nanimat-na-zavody-zhenshchin-ft> (дата звернення: 30.04.2025).
4. Молодіжний сегмент ринку праці України в період повномасштабної війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news> (дата звернення: 30.04.2025).

УДК 341:340

Попович А. С., студентка гр. КЮ-231

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Співвідношення міжнародного та національного права є однією з ключових проблем сучасної юридичної науки. Актуальність теми дослідження зумовлена зростаючою роллю міжнародного права в сучасному світі. Взаємодія міжнародного та національного права визначає ефективність правової системи будь-якої держави. У цьому контексті виникають питання застосування міжнародного права, особливостей його імплементації у національне законодавство, а також можливих конфліктів між нормами права.

У сучасній юридичній науці виокремлюють дві основні теорії співвідношення міжнародного та національного права: дуалістичну та моністичну [1, с. 6].

Дуалістична теорія пропонує унікальний погляд на взаємодію міжнародного та національного права, розглядаючи їх як дві самостійні правові простори з чітко визначеними сферами впливу. Теорія стверджує, що міжнародне право зосереджено на регулюванні взаємовідносин між міжнародними інституціями, організаціями, судами та державами. Водночас національне право функціонує всередині держави, охоплюючи діяльність її органів, організацій та громадян. Принципова особливість дуалістичного підходу виявляється у визнанні чіткої межі між цими правовими системами. При цьому міжнародне право набуває переваги у міждержавних відносинах, тоді як національне право повністю контролює внутрішньодержавні процеси та правовідносини [2, с. 269].

Моністична теорія пропонує інший підхід до розуміння взаємодії міжнародного та національного права, розглядаючи їх як взаємопов'язані елементи єдиної глобальної правової системи. Відповідно до цієї концепції, правові норми, закріплені як у міжнародних документах, так і в національних законодавствах, мають рівнозначну юридичну силу. Ця теорія підкреслює важливість узгодження правових систем, згідно з яким держави мають обов'язок приводити своє національне законодавство у відповідність до міжнародних зобов'язань. Особливість моністичного підходу виявилася у визнанні прямого впливу рішень міжнародних судів та органів внутрішньої системи влади. Вирішення поточних правових колізій розвивається через узгодження та взаємоінтерпретацію правових норм, що забезпечують цільність та взаємодоповнюваність світового правового порядку [2, с. 270].

Звертаючи увагу на думку науковиці Федорової Т. С., зазначимо, що моністична теорія вважає, що право є єдиною, неподільною системою, у якій міжнародні норми автоматично входять до національного законодавства. Якщо виникає суперечність між міжнародною та внутрішньою нормою, перевага надається міжнародній. У країнах, що дотримуються цієї теорії, міжнародне право може ефективніше захищати права людини, адже такі договори, як Європейська конвенція з прав людини, автоматично стають частиною національного права [3, с. 56].

Інтеграційні процеси спонукають до розробки нових концептуальних підходів у вивченні взаємодії цих правових систем. У конституціях окремих країн закріплюється пріоритет міжнародного права при збереженні дуалізму правових систем, тоді як в інших випадках проголошується єдність міжнародного і національного права при фактичному дуалізмі правового регулювання. Особливості імплементації норм міжнародного права в національні правові системи залежать від форми закріплення міжнародно-правових норм (міжнародний договір, звичай, загальні принципи права) та конституційних механізмів держави. Хоча міжнародне право вимагає від держав дотримання міжнародних зобов'язань, способи їх реалізації належать до компетенції самої держави [1, с. 36].

В Україні співвідношення міжнародного та національного права закріплено в Конституції в статті 9, а саме: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. де зазначено, що чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [4]. Отож, для того, щоб міжнародні норми мали юридичну силу всередині країни, вони повинні бути імplementовані у внутрішньодержавне право.

Інтерпретуючи статтю Конституції, розуміємо, що процес ратифікації міжнародного договору Верховною Радою України передбачає його автоматичне впровадження в національну правову систему. Конституція України надає прямий механізм застосування міжнародних договорів без додаткових обмежень чи застережень. Ратифікований договір набуває унікального подвійного статусу: він продовжує бути джерелом міжнародного права, що регулює зовнішні зобов'язання України, та одночасно стає складовою частиною національної правової системи.

Досліджуючи взаємозв'язок між міжнародним та національним правом, Панченко І. М. звертає увагу на надзвичайну складність уніфікації правових підходів. На її погляд, кожна держава має унікальну правову систему, що неможливе створення універсальної теорії складу правових норм. Науковиця критично аналізує як моністичну, так і дуалістичну теорії, підкреслюючи їхню обмеженість у практичному застосуванні. Вона наголошує, що під час судових розглядів часто виникає принцип протиріччя між міжнародними та національними правовими нормами, який не завжди можна порушити через формальне дотримання чи іншої теоретичної концепції [5, с. 7].

Більшість правознавців у сфері міжнародного права підтримує позицію про пріоритетність норм міжнародних договорів у разі виникнення конфлікту з національним законодавством. Цей підхід обґрунтовується на конституційному принципі сумлінного виконання міжнародних зобов'язань України. Він показує сучасні глобальні тенденції міжнародного права, що передбачають верховенство міжнародно-правових норм. Водночас, непрозорість конституційного врегулювання цього питання створює передумови для різних інтерпретацій та цих дискусійних механізмів вирішення правових колізій між національними та міжнародними нормативними актами [2, с. 270].

З усього викладеного вище, можемо зробити висновок про те, що з одного боку, міжнародне право впливає на формування та оновлення норм національного права, а з іншого - зазнає впливу з боку національного законодавства.

Отже, співвідношення міжнародного та національного права залишається важливою та складною проблемою в сучасній юридичній науці. Порівняння дуалістичної та моністичної теорій показує різні підходи до взаємодії двох правових систем. У контексті України співвідношення міжнародного та національного права знайшло своє закріплення в статті 9 Конституції, що відображає реалії сучасної правової системи. Проте існуючі правові колізії між міжнародними договорами та національним законодавством потребують подальшого вдосконалення механізмів імплементації міжнародних норм у національне право. Оскільки кожна держава має свої особливості правової системи, проблема уніфікації підходів до співвідношення міжнародного та національного права залишається актуальною, сприяючи розвитку гнучких та адаптивних юридичних механізмів для ефективного вирішення правових колізій.

Список літератури

1. Вовк М. Т. Співвідношення міжнародного та національного права: магіст. робота / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2021. 79 с.
2. Падалка М. А. Взаємодія міжнародного права з національною системою України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 268–272.
3. Федорова Т. С. Моністична теорія співвідношення міжнародного та національного права та її вплив. *Права людини в період збройних конфліктів: Міжнародна науково-практична конференція*, м. Одеса. 2024. С. 55–59.
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (дата звернення: 24.03.2025).
5. Панченко І. М., Ткаченко О. М., Підлісний Є. В. Співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права: теоретичні аспекти. *Академічні Візії*. 2023. № 15. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7568451>

УДК 34.037:364

Радай А. І., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

КООРДИНАЦІЙНИЙ ЦЕНТР З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

У сучасних умовах зростає потреба в отриманні якісної правничої допомоги, яку потребують соціально-вразливі верстви суспільства, що підкреслює важливу роль Координаційного центру в забезпеченні потреби.

Конституцією України, зокрема ст. 59, передбачено, що кожна особа має право на отримання правничої допомоги, а у випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно [1]. В Україні система надання безоплатної правничої допомоги є досить розгалуженою, оскільки безоплатна правнича допомога поділяється на первинну та вторинну. До системи надання безоплатної правничої допомоги входять: координаційний центр з надання безоплатної правничої допомоги; суб'єкти надання безоплатної первинної правничої допомоги (органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; центри з надання безоплатної правничої допомоги; юридичні особи приватного права; адвокати та ін.); суб'єкти надання вторинної правничої допомоги (центри з надання безоплатної правничої допомоги; адвокати) [2].

Координаційного центр з надання безоплатної правничої допомоги є основним елементом, який забезпечує дотримання конституційного права на отримання правничої допомоги.

Координаційний центр з надання безоплатної правничої допомоги є державною установою, яка здійснює організаційне, методичне, аналітичне та інформаційне забезпечення функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні. Центр підпорядковується Міністерству юстиції України, проте має певну самостійність, оскільки виступає як центральний орган у сфері надання правничої допомоги. Центр був створений відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 6 червня 2012 року №504 «Положення про Координаційний центр з надання правничої допомоги».

У своїй діяльності Центр керується Конституцією України і законами України, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України, Мін'юсту, а також іншими нормативно-правовими актами [3].

Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», зокрема ст. 28-1 Закону, а також постанови «Положення про Координаційний центр з надання правничої допомоги» чітко регламентують завдання, функції та повноваження Координаційного центру.

Зокрема, Положення про Координаційний центр зазначає такі завдання Центру:

— організаційне, експертно-аналітичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення здійснення повноважень Мін'юсту у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

- аналіз практики правозастосування з питань правничої допомоги;
- внесення на розгляд Міністра юстиції пропозицій щодо формування та реалізації державної політики щодо надання такої допомоги;
- розробка стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги та подання на затвердження Мін'юсту;
- розроблення та затвердження правил проведення медіації відповідно до вимог Закону України «Про медіацію»;
- управління системою надання безоплатної вторинної правничої допомоги;
- надання методичної допомоги органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань, що стосуються надання безоплатної первинної правничої допомоги;
- забезпечення проведення конкурсів міжрегіональними / регіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги з метою залучення адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги;
- формування і ведення у встановленому порядку Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу;
- формування і ведення у встановленому порядку Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги;
- забезпечення функціонування та розвитку комплексної інформаційно-аналітичної системи забезпечення надання безоплатної правничої допомоги;
- організація підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу.

Відповідно до покладених на нього завдань Координаційний центр має такі повноваження:

- розробляє проекти актів законодавства у сфері надання безоплатної правничої допомоги та внесення їх до Мін'юсту;
- збирає, узагальнює, аналізує і поширює правову, наукову та іншу інформацію з питань надання правничої допомоги;
- організовує і проводить семінари, конференції, тренінги, виставки, інші заходи, у тому числі міжнародні;
- здійснює методичне забезпечення і консультаційну перевірку з питань надання безоплатної правничої допомоги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також утворених ними спеціалізованих установ з надання безоплатної первинної правничої допомоги, надає роз'яснення щодо застосування законодавства у відповідній сфері;
- сприяє удосконаленню чинних та впровадженню нових стандартів і процедур у сфері надання безоплатної правничої допомоги з урахуванням світової практики;
- забезпечує впровадження сучасних інформаційних технологій у сфері надання безоплатної правничої допомоги та здійснює інші повноваження, визначені законодавством [3].

Також, Центр забезпечує реалізацію спеціальних програм та проєктів, які спрямовані на підтримку вразливих категорій населення: осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, малозабезпечених осіб та ін. категорій населення.

Отже, Координаційний центр з надання безоплатної правничої допомоги є важливим елементом у реалізації основоположного права громадян на правничу допомогу. Його діяльність чітко регламентується відповідними нормативно-правовими актами та спрямована на ефективне функціонування системи безоплатної правничої допомоги. До основних повноважень центру відносять: організація, координація та контроль надання безоплатної правничої допомоги, забезпечення навчання фахівців, розробка пропозицій задля покращення системи безоплатної правничої допомоги, інформування населення та розвиток правозахисних програм.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
2. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. №3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n529> (дата звернення: 06.05.2025).
3. Положення про Координаційний центр з надання безоплатної правничої допомоги: постанова Каб. Міністрів України від 06.06.2012 р. №504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF#n17> (дата звернення: 06.05.2025).

УДК 342.9:355

Селецький О. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Федоренко Д. В., студентка гр. МКПР-241
*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Рада національної безпеки і оборони України (далі - РНБО) відповідно до ст. 107 Конституції України [1] та ст. 1 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [2] є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.

РНБО є ключовим органом у системі забезпечення національної безпеки держави, що відіграє центральну роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері оборони та безпеки. Правовий статус цього органу має важливе значення для забезпечення стабільності в управлінні національною безпекою та обороною. Адміністративно-правовий статус РНБО можна розглядати як комплексну категорію, що включає в себе різні елементи, які визначають функціонування цього органу в публічній адміністрації України.

Адміністративно-правовий статус будь-якої юридичної особи в системі публічного адміністрування характеризується наявністю конкретних прав та обов'язків, а також відповідальності, що мають чітке юридичне закріплення в нормативно-правових актах. Стосовно РНБО України, його адміністративно-правовий статус визначається через низку елементів, що дають змогу ефективно виконувати завдання, поставлені перед органом у сфері забезпечення національної безпеки та оборони.

На думку багатьох дослідників, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічних правовідносин можна поділити на три основні компоненти: цільовий, структурно-організаційний і компетенційний. Для РНБО ці компоненти набувають особливого значення, адже саме через них визначається, як орган функціонує в межах державної системи, а також його взаємодія з іншими державними органами [3, с. 67].

Цільовий блок адміністративно-правового статусу визначає завдання та функції органу. РНБО України має чітко визначену роль у системі державної безпеки та оборони, що включає забезпечення державної незалежності, захисту суверенітету та інтересів держави в умовах кризових ситуацій. Головною метою діяльності РНБО є забезпечення безпеки і стабільності в державі, особливо в умовах воєнного стану чи інших надзвичайних ситуацій.

Структурно-організаційний блок визначає організаційну структуру органу, порядок його створення, реорганізації та ліквідації. РНБО має складну ієрархічну структуру, яка включає Президента України як Голову, Секретаря РНБО, членів Ради, а також апарат РНБО. Структурні зв'язки між цими елементами покликані забезпечити координацію дій у сфері національної безпеки та оборони. Важливою є роль Президента України, який безпосередньо очолює Раду та визначає основні напрями її діяльності.

Порядок формування персонального складу РНБО також є важливим елементом структурно-організаційного блоку. Частина членів РНБО призначається за посадою, а частина - особисто Президентом України, що надає органу особливий статус у системі органів державної влади [4, с. 259].

Компетенційний блок є серцем адміністративно-правового статусу РНБО, оскільки саме через цей блок визначаються повноваження органу. РНБО наділений значними владними повноваженнями, що дозволяють йому ініціювати рішення в галузі національної

безпеки та оборони, а також здійснювати контроль над їх виконанням. Одним з ключових аспектів є можливість ініціювати створення допоміжних органів, таких як Головний ситуаційний центр України чи Воєнний кабінет РНБО, що дає органу додаткові можливості для оперативного реагування на надзвичайні ситуації.

Адміністративно-правовий статус РНБО передбачає також елемент відповідальності. Це стосується як юридичної відповідальності самого органу, так і його посадових осіб, зокрема Секретаря та членів РНБО, які мають відповідати за виконання рішень органу. Поряд з цим важливу роль у правовому статусі РНБО відіграє відповідальність за забезпечення виконання функцій національної безпеки та оборони держави, що включає моніторинг виконання стратегічних рішень та координацію дій інших органів публічної адміністрації.

Одним з основних аспектів діяльності РНБО є його взаємодія з іншими органами виконавчої влади та правоохоронними органами. Зокрема, РНБО забезпечує координацію між Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України та іншими органами, що мають відношення до національної безпеки. Важливим є те, що РНБО має право надавати пропозиції та рекомендації органам державної влади щодо змін у політиці національної безпеки, а також здійснювати контроль за виконанням своїх рішень.

Незважаючи на чітко визначену роль РНБО в забезпеченні національної безпеки, існують певні виклики щодо його правового статусу. Одним з головних проблем є невизначеність щодо функцій деяких органів у структурі РНБО, а також можливість правового зловживання у разі невизначеності повноважень. Тому подальший розвиток адміністративно-правового статусу РНБО потребує удосконалення нормативно-правового регулювання, що дозволить підвищити ефективність його роботи [5].

Адміністративно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України є важливим елементом у системі публічного адміністрування, що визначає її місце та роль у забезпеченні національної безпеки та оборони країни. Це комплексна категорія, що включає цільовий, структурно-організаційний і компетенційний блок, а також питання відповідальності та взаємодії з іншими органами влади. Подальший розвиток правового статусу РНБО сприятиме підвищенню системності та ефективності в управлінні національною безпекою та обороною України, що є критично важливим у сучасних умовах.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/ed20200101#Text> (дата звернення: 24.03.2025).
2. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.03.2025).
3. Миколаєць А. П. Особливості правового регулювання адміністративно-правового статусу суб'єктів взаємодії держави та громадськості. Науковий вісник Ужгородського університету. 2023. Т. 3. Вип. 75. С. 66–71.
4. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.
5. Амро А. Проблеми розвитку системи національної безпеки України. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2019. № 3. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/governance/article/view/288/289> (дата звернення: 24.03.2025).

УДК 342.56:343.35

Суярко К. О., студентка гр. АЮ-211

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Судова система є фундаментом справедливого і правового суспільства, що забезпечує справедливість, верховенство права та захист прав громадян. Однак, в Україні

судова гілка влади традиційно стикається з численними корупційними ризиками, що підривають довіру суспільства та ускладнюють процес євроінтеграції. Необхідно розглянути основні причини корупції в судовій системі України, її наслідки, а також ефективні шляхи подолання цієї проблеми.

Закон України «Про запобігання корупції» від 11 жовтня 2014 року № 1700-VII встановлює правові та організаційні основи функціонування антикорупційної системи в державі, визначає ключові механізми попередження корупції та регламентує процедури усунення наслідків корупційних правопорушень [1]. Але попри наявність законодавчого підґрунтя, його практичне застосування нерідко залишається формальним. Закони самі по собі не можуть гарантувати зменшення корупції без політичної волі та належного контролю за їх виконанням.

Згідно з Методологією управління корупційними ризиками, під корупційним ризиком трактується ймовірність виникнення корупційного правопорушення або пов'язаного з корупцією проступку, що може негативно вплинути на виконання органом влади його завдань і досягнення визначених цілей. Оцінка корупційних ризиків у судах здійснюється для визначення ймовірності вчинення суддями корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, виявлення їхніх причин, умов і можливих наслідків, а також для аналізу ефективності чинних механізмів контролю, спрямованих на запобігання таким ризикам [2]. Оцінка — важливий інструмент антикорупційної політики. Водночас важливо, щоб вона не залишалась лише аналітичним звітом, а стала основою для конкретних дій з виявлення та усунення вразливих місць.

Серед основних проблем судової системи в контексті подолання корупційних ризиків є недоліки і прогалини в механізмах, спрямованих на запобігання корупції та підвищення доброчесності. Це стосується, зокрема, процесу добору, підготовки, оцінки та призначення суддів, а також недоліків у механізмах, спрямованих на зниження рівня корупції, таких як перевірки, дисциплінарні заходи та застосування санкцій до суддів. Станом на початок 2025 року довіра суддям і прокурорам серед опитаних соціологами українців є критично низькою, згідно даних дослідження проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, лише 12% довіряють судам і лише 9% — прокуратурі [3]. Цей показник — яскравий індикатор провалу попередніх реформ і сигнал про необхідність глибоких змін. Без відновлення довіри до судової системи не вдасться побудувати стабільне, демократичне суспільство.

Так, оцінюючи корупційні ризики в судовій сфері, важливо враховувати принцип суддівської незалежності та застосування дискреційних повноважень, наприклад, при визначенні запобіжного заходу або призначенні покарання в кримінальних справах. Ці принципи надають суддям значний простір для власного розсуду, що може призвести до корупційних ризиків у прийнятті рішень. Баланс між незалежністю суддів і контролем за їх діями — складне, але критично важливе завдання, адже без належної підзвітності незалежність може перетворитися на безкарність.

Усунути або мінімізувати корупційні ризики можливо лише за умови системного реформування. До основних напрямів протидії корупції в судовій системі можна віднести: гарантування незалежності суддів через деполітизацію процесу їх призначення; удосконалення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя з обов'язковим залученням міжнародних експертів та громадськості; підвищення рівня прозорості судових рішень, повна відкритість судових засідань і ведення відеозаписів; розширення функціоналу Єдиного державного реєстру судових рішень та автоматизація системи розподілу справ; цифровізація судочинства та запровадження електронного суду; антикорупційна освіта для суддів, працівників апаратів судів та студентів юридичних факультетів; посилення інституту дисциплінарної відповідальності за корупційні діяння з гарантією об'єктивного та неупередженого розгляду скарг. Слід усвідомлювати, що для підвищення ефективності функціонування судової системи необхідне збільшення фінансування. Важливим чинником є покращення матеріально-технічної бази, кадрового потенціалу, належного фінансового забезпечення судових установ, а також підвищення

професійного рівня працівників. Важливо впроваджувати ефективні методики та критерії оцінювання діяльності судових органів і результатів їхньої роботи. Крім того, має діяти система регулярного моніторингу громадської думки щодо якості функціонування судів і роботи окремих суддів [4].

Підводячи підсумки, можна зазначити: по-перше ефективна протидія корупційним ризикам у судовій системі України вимагає комплексного підходу, що включає інституційні реформи, забезпечення реальної незалежності суддів та прозорості судових процесів; по-друге, ключовим є залучення громадськості та міжнародних експертів до процесу оцінювання та добору суддів, а також до контролю за діяльністю органів суддівського самоврядування. Лише системна й послідовна реалізація цих заходів дозволить сформувати справді незалежну, ефективну й доброчесну судову систему, яка відповідатиме європейським стандартам правосуддя.

Список літератури

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Про затвердження Методології управління корупційними ризиками: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 р. № 830/21 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
3. Серед українців довіра до судів та прокуратури є критично низькою – дослідження URL: <https://zmina.info/news/sered-ukrayincziv-dovira-do-sudiv-ta-prokuratury-ye-krytychno-nyzkoyu-doslidzhennya/> (дата звернення: 28.04.2025).
4. Балацька О., Вплив корупційних ризиків у судовій системі на реалізацію права особи на доступ до правосуддя. *І Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2021. 37-39 с. (дата звернення: 28.04.2025).

УДК 351.74:331.101.3

Ткаченко О. В., аспірант кафедри менеджменту та адміністрування
Селецький О. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ПРОКУРОРІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Професійна діяльність прокурорів згідно п. 17 частини першої статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України [1] розглядається як один із різновидів публічної служби. Такий підхід підтверджує особливий статус прокурорів як суб'єктів, що виконують функції держави в інтересах суспільства. Водночас ефективність реалізації цих функцій значною мірою залежить від рівня професійної мотивації працівників прокуратури. У сучасних умовах — особливо в період реформування органів публічної влади, посилення демократичного контролю та викликів, пов'язаних із воєнним станом — питання мотивації прокурорів набуває особливої актуальності. Розуміння мотивації не лише як внутрішнього стимулу, а як управлінського інструменту забезпечення якості публічної служби є ключовим для формування професійної та ефективної системи прокуратури.

«Очевидно, що гідний рівень оплати праці, матеріальні та нематеріальні стимули на публічній службі, застосування різних методів мотивації, належне матеріально-технічне забезпечення робочого місця, а також розуміння потреб публічних службовців надзвичайно важливі для ефективного управління та посилення їх зацікавленості у якісному виконанні службових завдань. Публічні службовці, як і інші наймані працівники, бажають суспільного визнання результатів своєї професійної діяльності та заохочення за виконану роботу. Завдяки стимулюванню публічних службовців у них розвивається ініціативність, рішучість та впевненість у власних діях, формується свідоме та відповідальне ставлення до справи. До того ж, наявність мотиваційної складової в органах публічної служби опосередковано впливає на мінімізацію корупційних правопорушень серед публічних службовців» [2, с. 127].

Правильна мотивація прокурорів створює передумови для незалежного та неупередженого виконання ними службових обов'язків у відповідності з високими етичними стандартами. Застосування системи стимулів може підвищити рівень професіоналізму прокурорів, їх здатність протистояти зовнішньому тиску та забезпечити справедливий розгляд справ, що має безпосередній вплив на ефективність діяльності прокуратури як важливого інституту публічної служби.

Як зазначають М. В. Хіль та А. В. Іванцова: «серед правоохоронних органів, саме прокуратура зазнає найбільше критики та нарікань: відсутність професіональних та компетентних працівників, байдужість, корумпованість, свавілля – все це лунає вбік прокуратури. Працюючи в таких несприятливих зовнішніх умовах, прокурор стикається з проблемою прийняття правосудного рішення. Він повинен абстрагуватися від осудної реакції суспільства, керуючись лише законом, безсторонньо, виходячи із фактичних обставин справи та внутрішнього переконання сприяти досягненню соціальної справедливості» [3, с. 101]. В умовах воєнного стану хвиля критики на адресу органів прокуратури лише посилилася. Рівень довіри нерідко знижується через загальну напругу в державі, загострення соціальних проблем, а також появу в засобах масової інформації критичних матеріалів, що висвітлюють окремі випадки недоброчесної поведінки представників прокуратури. У таких складних умовах особливої ваги набуває питання професійної мотивації прокурорських працівників. Саме вона може стати важливим внутрішнім ресурсом, що дозволяє зберігати об'єктивність, витримку, принциповість та відданість закону попри зовнішній тиск і складні обставини.

На думку А. О. Мельниченко: «професійна мотивація працівників органів прокуратури України – це сукупність різноманітних спонукань, які активізують діяльність людини в професійній сфері – галузі діяльності органів прокуратури України з метою виконання покладених на неї завдань та функцій, а також досягнення високих результатів і показників у роботі, ефективному виконанні своїх обов'язків, самореалізації і самовдосконаленні тощо, що здійснюється на основі впливу різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів» [4, с. 135].

Такі спонукання можуть мати як матеріальний, так і моральний характер. Матеріальні заохочення включають, зокрема, гідний рівень оплати праці, преміювання, надання соціальних гарантій тощо. Завдяки матеріальному заохоченню прокурорів покращується не лише їх матеріальне становище, а й підвищується рівень їх честі та гідності як охоронців законності. Натомість моральні стимули охоплюють суспільне визнання, професійне зростання, підтримку з боку керівництва, можливість реалізації власного потенціалу й досягнення особистої значущості в межах професійної діяльності. Важливо, щоб обидва види заохочень діяли у взаємозв'язку, створюючи сприятливе середовище для формування стійкої професійної мотивації прокурорів.

Матеріальні стимули, як один із ключових елементів такого середовища, мають чітке законодавче регулювання. Відповідно до ст. 81 Закону України «Про прокуратуру» заробітна плата прокурора складається з посадового окладу, премій та надбавок за: 1) вислугу років; 2) виконання обов'язків на адміністративній посаді та інших виплат, передбачених законодавством. У цій статті Закону визначені граничні розміри посадових окладів прокурора окружної прокуратури та інших прокурорів (прокурора обласної прокуратури; прокурора Офісу Генерального прокурора; прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури). Преміювання прокурорів здійснюється в порядку, затвердженому Генеральним прокурором, за результатами оцінювання якості їх роботи за календарний рік у межах фонду преміювання, утвореного в розмірі не менш як 10 відсотків посадових окладів та економії фонду оплати праці. Водночас Законом визначено, що розмір щорічної премії прокурора не може становити більше 30 відсотків розміру суми його посадового окладу, отриманої ним за відповідний календарний рік.

«Прокурорам виплачується щомісячна надбавка за вислугу років у розмірах: за наявності стажу роботи понад один рік - 10 відсотків, понад 3 роки - 15 відсотків, понад 5 років - 18 відсотків, понад 10 років - 20 відсотків, понад 15 років - 25 відсотків, понад 20

років - 30 відсотків, понад 25 років - 40 відсотків, понад 30 років - 45 відсотків, понад 35 років - 50 відсотків посадового окладу» [5].

Що ж до мотивації морального характеру, то: «за вагомі особисті досягнення у професійній діяльності, сумлінне і зразкове виконання службових обов'язків, ініціативність у роботі, тривалу й бездоганну службу до прокурорів можуть застосовуватись такі заходи заохочення (відомчі заохочувальні відзнаки): Подяка Генерального прокурора; Грамота Генерального прокурора; Почесна грамота Генерального прокурора; нагрудний знак «Ветеран прокуратури України»; нагрудний знак «За сумлінну службу в органах прокуратури»; нагрудний знак «Почесний працівник прокуратури України»» [6].

Перелічені заходи заохочення слугують підвищенню рівня професійної мотивації прокурорів для реалізації поставлених перед ними завдань.

Отже, професійна мотивація прокурорів є ключовим чинником ефективності публічної служби, оскільки вона забезпечує високий рівень професіоналізму, неупередженості та незалежності прокурорів у виконанні їхніх обов'язків. Створення сприятливих умов для розвитку мотивації, включаючи гідний рівень оплати праці, соціальні гарантії, преміювання, а також моральне визнання та підтримку, сприяє не лише підвищенню ефективності роботи прокуратури, але й мінімізації корупційних ризиків. У сучасних умовах суспільних трансформацій та воєнних викликів саме системний підхід до формування мотиваційної політики в органах прокуратури має стати запорукою довіри громадськості та стабільного функціонування правової держави.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 03.05.2025).
2. Ткаченко О. В. Мотивація та стимулювання публічних службовців. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення: Збірник наукових праць. Вип. 8. 2024. С. 126-135.
3. Хіль М. В., Іванцова А. В. Кроки до покращення роботи прокурора та підвищення довіри населення. Молодий вчений. - 2018. - № 4(1). - С. 100-103.
4. Мельниченко А. О. Професійна мотивація як передумова ефективної професійної діяльності працівників органів прокуратури. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 10-1(1). С. 133-135.
5. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n738> (дата звернення: 03.05.2025).
6. Про затвердження Положення про відомчі заохочувальні відзнаки прокуратури України: Наказ Офісу Генерального прокурора від 12.11.2021 р. № 353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0353905-21#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

УДК: 342.9

Толошна Ю., студентка 2 курсу

Науковий керівник: Тихонова Д. С., доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права, к.ю.н., доцент

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

ЦИФРОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ І АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: НОВІ ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У ХХІ столітті цифрові технології стрімко трансформують не лише способи комунікації, а й правове середовище. У цифровому просторі з'являються нові форми суспільно небезпечних діянь — від поширення дезінформації до неправомірної обробки персональних даних. Такі прояви набувають дедалі більшого значення в адміністративно-правовій площині, що зумовлює потребу в глибокому аналізі механізмів запобігання та ефективного правового реагування.

Актуальність цієї проблематики особливо зростає в умовах агресії Російської Федерації проти України, коли інформаційний простір перетворюється на ключовий

інструмент впливу на суспільну думку, морально-психологічний стан військових та міжнародну репутацію держави.

Метою цього дослідження є аналіз природи цифрових правопорушень, виявлення особливостей реагування в межах адміністративного законодавства, а також окреслення напрямів удосконалення нормативної бази України у сфері цифрової безпеки.

Цифрові правопорушення — це діяння, вчинені з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що порушують вимоги чинного законодавства та шкодять публічним або приватним інтересам. Їх характерними рисами є: висока швидкість поширення наслідків, складність фіксації доказів, анонімність суб'єкта, а також потенційна транснаціональність. У залежності від ступеня суспільної небезпеки ці діяння можуть підпадати під кримінальну або адміністративно-правову юрисдикцію [1].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить норми, що передбачають санкції за порушення, пов'язані з обробкою персональних даних. Наприклад, за статтею 188-39 передбачено штрафи за несвоєчасне інформування державних органів, подання неправдивих відомостей або відмову усунути виявлені порушення. Розміри штрафів коливаються: для громадян — від 1700 до 8500 грн, для посадових осіб і підприємців — до 34 000 грн. [2]. У випадках, коли такі порушення призводять до незаконного поширення персональних даних, можлива вже кримінальна відповідальність відповідно до статті 182 КК України [3].

У практиці українських судів уже є приклади притягнення до адміністративної відповідальності за цифрові порушення, пов'язані з персональними даними. Так, Постанова Монастириського районного суду Тернопільської області від 06.09.2021, якою посадову особу визнано винною у неналежному захисті бази персональних даних, що спричинило незаконний доступ до інформації сторонніми особами [4]. У 2022 році суд у місті Дніпрі визнав винним співробітника приватної клініки, який без дозволу розповсюдив базу пацієнтів через месенджери, що стало підставою для притягнення його до адміністративної відповідальності з подальшою передачею матеріалів до прокуратури. Такі приклади демонструють, що адміністративні механізми вже застосовуються до цифрових порушень, але їх ефективність значною мірою залежить від здатності органів влади фіксувати подібні факти і доводити вину особи з використанням електронних доказів.

Не менш гострою є проблема масового поширення дезінформації, особливо у соціальних мережах. У період воєнного стану вона набуває особливого значення. Йдеться про публікацію вигаданих повідомлень про втрати ЗСУ, заклики до паніки або розголошення геолокації військових об'єктів.

Наприклад, у квітні 2023 року мешканця Черкас було оштрафовано на 5100 грн за відео в TikTok, де він публічно поширив координати місця удару по інфраструктурі — дії кваліфікували за ст. 173-1 КУпАП як поширення неправдивих чуток. У більш тяжких випадках застосовується кримінальна кваліфікація (ст. 114-2 ККУ) [5].

Втім, застосування адміністративних інструментів у цифровому середовищі супроводжується низкою викликів. По-перше, підрозділи, що ведуть провадження, часто не мають належної технічної підготовки та інструментів для збору й аналізу цифрових доказів. По-друге, судова практика є фрагментарною — різні суди по-різному тлумачать подібні обставини. І по-третє, чинне законодавство не враховує сучасних технологічних ризиків: діяльність ботмереж, використання deepfake або вплив алгоритмів штучного інтелекту досі залишаються правовими «сліпими зонами» [6].

Водночас, при адаптації міжнародних стандартів до українського контексту існують ризики. Наприклад, впровадження положень GDPR вимагає чіткого розуміння і наявності інституційної спроможності. У той час як у ЄС працюють незалежні наглядові органи, в Україні Уповноважений з прав людини досі не має спеціалізованих технічних підрозділів для цифрового моніторингу. Подібна ситуація викликає сумніви в ефективності правозастосування, особливо у справах, що стосуються транснаціонального обміну даними.

На рівні міжнародного права позитивним прикладом є Будапештська конвенція про кіберзлочинність, що визначає базові принципи взаємодії держав у боротьбі з цифровими

загрозами. ЄС також впровадив Digital Services Act — акт, який зобов'язує онлайн-платформи швидко реагувати на незаконний контент. Україна може адаптувати ці механізми до власних реалій, але з урахуванням обмежених технічних ресурсів та рівня цифрової грамотності населення [7].

У підсумку, цифрові правопорушення становлять не лише правовий, а й безпековий виклик для інформаційного суспільства. Інструменти адміністративного впливу мають виконувати не лише функцію покарання, а й попередження — шляхом розробки актуальних нормативних актів, розвитку цифрової освіти, підвищення професійної підготовки кадрів і технічного забезпечення органів публічної влади. Реформування адміністративного законодавства з урахуванням викликів цифрової епохи має стати одним із стратегічних пріоритетів національної правової політики.

Список літератури

1. Сірант О. Цифрові докази утворені із застосуванням інформаційних технологій у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 333–340.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Київ: Офіц. вид. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 01.05.2025).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 01.05.2025).
4. Монастирський районний суд Тернопільської області. Постанова від 6 вересня 2021 року у справі № 603/455/21, провадження № 3/603/260/2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99430574> (дата звернення 01.05.2025).
5. Марущак А. І. Інформаційно-правові аспекти протидії кіберзлочинності. *Інформація і право*. 2018. № 1. С. 127-132.
6. Загребельна Н. А. Поширення юридичної відповідальності за правопорушення в мережі Інтернет в умовах воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №2. С. 28-32. URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/281223/275365>
7. Будапештська конвенція про кіберзлочинність: міжнародний договір Ради Європи ETS № 185. 2001. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01209>

УДК: 342.9.03-0.53.5

Топчій В., курсант 2 курсу

Науковий керівник: Шестак Л. В., професор кафедри конституційного та адміністративного права, к.ю.н., доцент

*Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Адміністративна відповідальність є важливим механізмом забезпечення правопорядку в суспільстві, проте її застосування до малолітніх осіб викликає низку правових і практичних проблем. Станом на сьогодні в Україні малолітні особи (від 14 до 16 років) не підлягають адміністративній відповідальності, що створює певні проблеми під час вирішення питання про їх відповідальність та потребує пошуку ефективних механізмів реагування на їх правопорушення.

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли шістнадцятирічного віку (ч.1 ст. 12 КУпАП) [1]. Таким чином, на законодавчому рівні закріплено неможливість притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які молодші вказаного віку.

На цю ж ознаку вказують і Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г. та Бухтіяров О.А., які зазначають, що малолітні особи (з 14 до 16 років) набувають привілейованого стану у разі вчинення адміністративного правопорушення (проступку), оскільки, відповідно до чинного

законодавства України, зазначено вище, ні малолітні, ні неповнолітні особи не несуть адміністративної відповідальності за свої протиправні діяння [2]. Хоча на практиці кількість адміністративних правопорушень, вчиненими особами у віці від 14 до 16 років є надзвичайно великою і відсутність реакції держави на факти протиправної поведінки породжує ілюзію безкарності та спонукає малолітніх осіб до вчинення нових проступків.

Натомість в межах Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) є багато норм, застосування яких до малолітніх осіб забезпечувало б превентивний вплив. До таких норм варто віднести «Дрібне викрадення чужого майна», «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», «Дрібне хуліганство», «Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді» та ряд інших. Наразі маємо ситуацію, коли за правопорушення, вчинені малолітніми особами, до адміністративної відповідальності притягуються батьки або особи, які їх замінюють на основі положень ч. 3 ст. 185 КУпАП, відповідно до якої на них покладається штраф від 3 до 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1]. Варто відзначити, що величина покарання батьків є дуже незначною і не забезпечує регресного виховного впливу до підлітка. Крім того, під час накладання стягнення на батьків не враховується тяжкість правопорушення, вчиненого малолітньою особою, сума завданих збитків чи шкоди, форма вини та інші ознаки, які зазвичай впливають на адміністративно-правову кваліфікацію.

В цілому, відповідальність за адміністративні правопорушення (проступки) малолітніх осіб на сьогоднішній день не виконує мети адміністративної відповідальності або виконує неналежним чином. Адже передбачені відповідною нормою санкції є неефективними, а сама процедура притягнення батьків до адміністративної відповідальності за статтею 184 КУпАП є нечіткою. Оскільки для притягнення батьків за даною статтею уповноваженні органи повинні встановити причинно-наслідковий зв'язок між діянням або бездіяльністю батьків та протиправною поведінкою дитини, що часто ускладнює процес. Так, інколи необхідно довести, що правопорушення було вчинено малолітньою особою в той час, коли вона перебувала на вихованні батьків, а не в межах освітнього чи лікувального закладу, що поведінка дитини є наслідком неналежного виховання тощо.

На практиці, для уникнення проблем притягнення батьків малолітнього правопорушника до відповідальності, відповідні органи, які порушували адміністративне провадження, закривають справу та обмежуються усними зауваженнями як до батьків, так і до самого малолітнього, що в підсумку не стримує порушника від вчинення нових протиправних діянь, в тому числі й таких, які переслідуються в порядку кримінального провадження [3].

Ми вважаємо, що для подолання проблеми адміністративної відповідальності малолітніх осіб потрібно зробити наступні кроки:

1. Внести зміни до КУпАП – ввести в Кодекс статті, які б регулювали спеціальні заходи адміністративної відповідальності малолітніх осіб та визначали перелік спеціалізованих органів, які б контролювали їх виконання.

2. Вживати спеціальних заходів до малолітніх осіб як відповідальність за адміністративні правопорушення. Зокрема, такі заходи можуть включати: консультації зі шкільними психологами; залучення малолітніх осіб до культурного та духовного розвитку; проведення елементарних занять з «Основ правознавства» з відпрацюванням практичних кейсів; проведення виховних бесід з представниками правоохоронних органів.

3. Визначити правові наслідки невиконання спеціальних приписів до малолітніх порушників та їх батьків, а також заходи відповідальності батьків чи осіб, які їх замінюють за ухилення від виконання адміністративних приписів. Зокрема, варто визначити розмір реальних штрафів, можливість залучення до громадських чи суспільно корисних робіт тощо.

4. Посилити співпрацю шкіл із соціальними службами та Національної поліції в питаннях попередження та припинення адміністративних правопорушень малолітніми особами, проведення відкритих заходів, тренінгів та консультацій з відповідної тематики у навчальних закладах.

На наш погляд, зазначені заходи дозволять зробити адміністративну відповідальність малолітніх осіб реальною. Тим самим має забезпечуватися реалізація принципу

невідворотності адміністративної відповідальності, а також працюватиме превентивна складова адміністративної відповідальності як щодо самого малолітнього порушника, так і щодо батьків чи осіб, які їх замінюють.

Список літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
2. Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г., Бухтіяров О.А. Доктринальна характеристика адміністративної відповідальності за правопорушення, скоєні неповнолітніми та малолітніми особами: сучасні теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2022. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/13.pdf.
3. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

УДК 35:796:341

Цупко М. М., студентка гр. ФР-211

Науковий керівник: Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Завдяки стрімкому розвитку всіх сфер суспільного життя фізична культура та спорт є пріоритетною функцією багатьох держав світу. Здоров'я, фізичний та інтелектуальний розвиток здібностей людини, суспільства, а також удосконалення рухової активності і формування здорового образу життя нації в цілому, соціальної адаптації - шляхом залежать від фізичного виховання, фізичної підготовки та фізичного розвитку кожної людини.

Велика Британія намагається втілити правові засади щодо державного управління у сфері фізичної культури і спорту, затвердивши основні принципи:

1. Загальні принципи та філософія державного управління:

Орієнтація на суспільне благо та здоров'я нації: державна політика Великої Британії розглядає фізичну культуру і спорт як важливі інструменти для покращення здоров'я населення, боротьби з ожирінням, профілактики захворювань та підвищення якості життя. Правові засади відображають цю мету, сприяючи залученню широких верств населення до активного способу життя.

Сприяння соціальній інтеграції та інклюзивності: законодавство спрямоване на забезпечення рівного доступу до занять спортом для всіх громадян, незалежно від віку, статі, соціального статусу, фізичних можливостей чи етнічного походження. Це включає підтримку програм для людей з інвалідністю, малозабезпечених верств населення та етнічних меншин [1, с. 7].

Підтримка спорту як інструменту національної гордості та міжнародного престижу: держава активно підтримує спорт вищих досягнень, національні збірні команди та проведення великих міжнародних спортивних заходів, розглядаючи це як важливу складову іміджу країни на міжнародній арені. Прикладом є значні інвестиції у підготовку до Олімпійських та Паралімпійських ігор у Лондоні 2012 року.

Баланс між державним регулюванням та автономією спортивних організацій: правова система Великої Британії прагне знайти баланс між встановленням загальних правил та стандартів з боку держави та наданням значної автономії спортивним організаціям у питаннях управління, розвитку видів спорту та проведення змагань. Це сприяє гнучкості та адаптивності спортивної системи.

2. Основні законодавчі та регуляторні акти:

Закони про спорт та фізичну культуру: хоча у Великій Британії немає єдиного всеосяжного закону про спорт, окремі законодавчі акти регулюють певні аспекти цієї

сфери. Наприклад, законодавство щодо боротьби з допінгом, безпеки на спортивних аренах, запобігання хуліганству та ін. [2, с. 105]

Установчі документи спортивних рад та агентств: державні спортивні ради (наприклад, Sport England, UK Sport) створені на законодавчому рівні або на підставі урядових рішень і мають чітко визначені повноваження щодо розподілу державного фінансування, розробки стратегій розвитку спорту та контролю за їх виконанням.

Регулювання діяльності національних спортивних федерацій: правові норми визначають статус, права та обов'язки національних спортивних федерацій, їхню відповідальність за розвиток відповідних видів спорту, організацію змагань та дотримання антидопінгових правил.

Ліцензування та сертифікація спортивних тренерів та інструкторів: з метою забезпечення безпеки та якості надання спортивних послуг, існують системи ліцензування та сертифікації для професійних тренерів та інструкторів у різних видах спорту.

Законодавство про рекламу та спонсорство у спорті: правові норми регулюють питання реклами алкоголю, тютюну та інших потенційно шкідливих продуктів на спортивних заходах та спонсорство спортивних організацій.

3. Система державного управління та ключові інституції:

Департамент культури, медіа та спорту (Department for Culture, Media and Sport - DCMS): є головним урядовим органом, відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері фізичної культури і спорту на національному рівні.

Sport England: відповідає за розвиток масового спорту та фізичної активності в Англії, розподіляє державне фінансування на ці цілі та реалізує відповідні програми.

UK Sport: опікується спортом вищих досягнень у Великій Британії, здійснює фінансову підтримку талановитих спортсменів та національних збірних команд, готує їх до міжнародних змагань.

Національні спортивні федерації (National Governing Bodies - NGBs): незалежні організації, відповідальні за управління та розвиток конкретних видів спорту в країні. Вони діють у рамках загальної державної політики, але мають значну автономію [2, с. 107].

Місцеві органи влади: відіграють важливу роль у розвитку спортивної інфраструктури на місцевому рівні, підтримці місцевих спортивних клубів та організації спортивних заходів для населення.

4. Фінансове забезпечення сфери фізичної культури і спорту:

Державне бюджетне фінансування: значні кошти виділяються з державного бюджету на підтримку спортивних рад, національних спортивних федерацій, розвиток спортивної інфраструктури та реалізацію соціальних програм у сфері фізичної культури і спорту.

Національна лотерея: частина коштів від національної лотереї спрямовується на фінансування спортивних проєктів на різних рівнях, від масового спорту до спорту вищих досягнень.

Приватні інвестиції та спонсорство: заохочується залучення приватних інвестицій у спортивну інфраструктуру та спонсорство спортивних організацій та заходів.

Доходи від спортивних змагань та комерційної діяльності спортивних організацій: спортивні клуби та федерації отримують значні доходи від продажу квитків, телевізійних прав, мерчандайзингу та інших видів комерційної діяльності.

5. Контроль та відповідальність у сфері спорту:

Антидопінгові правила та організації (UK Anti-Doping): існує незалежна національна антидопінгова організація, яка розробляє та впроваджує антидопінгові правила, здійснює тестування спортсменів та розслідує порушення.

Регулювання діяльності спортивних агентів: існують правила, що регулюють діяльність спортивних агентів з метою забезпечення прозорості та захисту прав спортсменів.

Заходи щодо запобігання корупції та шахрайству у спорті: вживаються заходи для боротьби з корупцією та шахрайством у спортивній сфері, включаючи питання ставок на спорт та фінансової прозорості.

Відповідальність спортивних організацій за безпеку учасників та глядачів: спортивні організації несуть відповідальність за забезпечення безпеки під час проведення спортивних заходів [3, с. 98].

Враховуючи досвід Великої Британії із зазначених питань, можемо сформулювати ключові аспекти на які слід звернути увагу нашої країни, а саме:

- необхідність чіткого законодавчого визначення статусу та повноважень усіх учасників спортивного процесу;
- важливість створення ефективних та незалежних державних інституцій, відповідальних за реалізацію державної політики у сфері фізичної культури і спорту;
- потреба у розробці прозорих механізмів фінансування спорту з різних джерел, включаючи державний бюджет, лотереї та приватні інвестиції;
- актуальність посилення боротьби з допінгом, корупцією та іншими негативними явищами у спорті;
- значення сприяння розвитку спортивної інфраструктури на національному та місцевому рівнях;
- необхідність підтримки автономії спортивних федерацій при одночасному забезпеченні їхньої підзвітності та ефективного управління.

Таким чином, досвід Великої Британії демонструє комплексну та розгалужену систему державного управління у сфері фізичної культури і спорту, яка поєднує державне регулювання, автономію спортивних організацій та значні інвестиції. Вивчення цього досвіду може бути корисним для України у процесі реформування та вдосконалення власної системи управління у цій важливій сфері.

Список літератури

1. Система державного управління Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії: досвід для України / уклад. П. І. Крайнік ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. Київ : НАДУ, 2011. 48 с.
2. Сергеев А. Ю. Зарубіжний досвід державного регулювання сфери фізичної культури і спорту. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2015. Вип. 12 (67). С. 104-108.
3. Крушельницька Т. А., Матвеева О. Ю. Публічне управління галуззю фізичної культури та спорту як альтернатива сталого розвитку економіки громад у контексті досвіду Великої Британії та США. Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 4(27). С. 94-101.

УДК 349.22

Чепурна В. А., студентка групи 6

Науковий керівник: Бутинська Р. Я., завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін, к.ю.н., доцент

Львівський державний університет внутрішніх справ

(м. Львів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАДОМНОЇ РОБОТИ

У зв'язку з розвитком цифрових технологій, зміною підходів до організації праці та впливом пандемії COVID-19, надомна робота набула особливої актуальності. Вона стала ефективною альтернативою традиційним формам зайнятості, дозволяючи працівникам виконувати свої обов'язки поза межами офісу. Законодавство України також адаптується до нових умов, визнаючи надомну працю як окрему форму трудових відносин.

Надомна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях. Ці приміщення повинні мати закріплену зону, технічні засоби (основні виробничі і не виробничі фонди, інструмент, прилади, інвентар) або їх сукупності, необхідні для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але знаходитись поза виробничими чи робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу. Це визначено ст. 60-1 Кодексу законів про працю України.

«Надомниками вважаються особи, які уклали трудовий договір із підприємством про виконання роботи вдома особисто з матеріалів і з використанням знарядь та засобів праці, виділених роботодавцем або придбаних за рахунок його коштів, а також із власних матеріалів та з використанням особистих механізмів й інструментів із дозволу керівництва» [1].

«Також Конвенцією Міжнародної організації праці від 20.06.1996 № 177 визначено термін «надомна праця» як робота, яку особа виконує за місцем її проживання або в інших приміщеннях за її вибором, але не у виробничих приміщеннях роботодавця; за винагороду; з метою виробництва товарів або послуг згідно із вказівками роботодавця. Серед основних сфер діяльності, де може ефективно застосовуватися надомна праця, можна виокремити такі: складання й ремонт різних видів техніки (побутової, автомобільних приладів, комп'ютерів) та меблів; дизайнерські послуги; догляд за хворими і людьми похилого віку; навчання дорослих (мова, комп'ютер, спорт, танці, музика тощо); консультативна допомога (юридична, психологічна, бізнес-консультування); бухгалтерський облік та аудит; робота на телефоні; розроблення програмного забезпечення і різних мультимедійних продуктів» [2, с. 43].

На практиці трудовий договір про роботу вдома можна укладати з різними категоріями працівників, якщо при цьому не погіршуватимуться умови їх праці та не обмежуватимуться права, які вони повинні мати при звичайних умовах праці згідно із законодавством.

Законодавство зазначає, штатні працівники, які уклали трудовий договір із підприємством про виконання роботи вдома особистою працею (надомники), включаються до облікової кількості працівників. А також передбачено й певні категорії працівників, яким надається переважне право на укладання такого договору.

«Згідно з КЗпП до початку роботи за укладеним трудовим договором роботодавець зобов'язаний визначити працівникові робоче місце та забезпечити його потрібними для роботи засобами. Робочим місцем надомника може бути його квартира або інші підходящі приміщення, які йому належать, у тому числі і не за місцезнаходженням (юридичною адресою) підприємства, тобто в іншій місцевості (населеному пункті)» [1].

«Квартира надомника має відповідати певним вимогам. Організація трудових процесів удома допускається лише для осіб, які мають потрібні житлово-побутові умови. Обстежує житлово-побутові умови надомника представник роботодавця за участю представника профспілкового органу, а також у потрібних випадках — представники органів санітарного та/або пожежного нагляду. Якщо на підприємстві профспілковий орган відсутній, до обстеження доцільно долучити членів представницького органу трудового колективу, наприклад ради трудового колективу» [3, с. 32].

Під час обстеження слід звернути увагу на те, чи не створить виконання надомником дорученої роботи незручностей сусідам, адже доручати надомникам такі роботи забороняється. Використання надомної праці може сприяти підвищенню ефективності діяльності підприємства, установи, організації, особливо у сфері малого та середнього бізнесу, адже організована в такий спосіб робота має ряд переваг.

«Перевагами для роботодавця є: 1. Можна скоротити витрати на оренду приміщень, а отже, збільшити як прибутковість підприємства, так і фонд заробітної плати працівників. Зекономлені кошти можна використовувати для розширення штату (чисельності) працівників, на виплату премій, а також на будь-які інші потреби підприємства. 2. Є нагода отримати додаткові (у деяких випадках фактично безплатно) канали стаціонарного телефонного зв'язку або підключення до мережі Інтернет. 3. Можна зменшити витрати підприємства на електроенергію або воду, зекономити на офісних меблях, деякому обладнанні та спростити організацію цілодобової роботи там, де це потрібно» [3].

У той час перевагами для працівника є: 1. Зменшуються витрати на проїзд у громадському транспорті. 2. Час, який витрачається на те, щоб дістатися до місця роботи, можна використати на саму роботу або відпочинок.

Робота вдома має і недоліки: «зокрема, якщо працівник працює вдома, можуть виникнути труднощі з дистанційним контролем за його роботою. Щоб уникнути таких труднощів, можна застосовувати сучасні технології: інформаційні комп'ютерні мережі,

мобільний зв'язок, електронну пошту, відеоспостереження тощо. Якщо надомник виконує завдання, результати якого очевидні (наприклад, виробляє певну кількість одиниць меблів або шие певну кількість пар взуття), то з визначенням ефективності його роботи взагалі не виникає проблем, бо для підприємства неважливо, скільки часу він витратив на виготовлення (пошиття) цієї «одиниці» і в який саме час він це робив» [3].

Підсумовуючи, надомна робота є сучасною формою трудових відносин, яка відповідає викликам часу. Вона забезпечує гнучкість, комфорт та нові можливості як для працівників, так і для роботодавців. Однак для ефективного її впровадження необхідно чітко дотримання законодавства, правильна організація трудового процесу та забезпечення належного рівня захисту прав працівників. У майбутньому надомна робота має всі шанси стати однією з основних форм працевлаштування в умовах цифрової економіки.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Петренко О. В. Гнучкі форми зайнятості: нові виклики ринку праці України. *Право України*. 2022. № 7. С. 45–52.
3. Коваленко І. М. Правове регулювання надомної роботи: сучасні тенденції. *Юридична практика*. 2023. № 12. С. 30–34.

УДК 342.9.03

Шестак Л. В., професор кафедри конституційного та адміністративного права, к.ю.н., доцент

Волков Д. В., курсант 2 курсу
Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сфера підприємництва є важливою складовою економіки, оскільки сприяє розвитку інновацій, створенню робочих місць, наповненню бюджету та підвищенню рівня життя населення. Вона забезпечує гнучкість ринку, стимулює конкуренцію та сприяє впровадженню нових технологій, що робить її ключовим фактором економічного і соціального прогресу суспільства і держави. Завдяки підприємництву суспільство отримує не лише економічні вигоди, а й соціальну відповідальність бізнесу, що позитивно впливає на добробут громадян. Тому неупереджена та справедлива реакція держави на правопорушення шляхом створення досконалих механізмів адміністративної відповідальності є однією з основ розвитку громадянського суспільства.

Поняття адміністративної відповідальності за порушення у сфері підприємництва є дуже важливим для розуміння причин та наслідків вчинення правопорушення. Наприклад, В. Васильєв визначає її як застосування уповноваженими на те органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності, передбачених чинним законодавством адміністративних стягнень [1, с. 28]. В даному випадку автор не вказує, що суб'єктами таких діянь можуть виступати лише особи, які здійснюють підприємницьку діяльність на законних підставах.

Подібної позиції дотримується й Коваленко О. та вказує, що адміністративна відповідальність за порушення у сфері підприємницької діяльності – це передбачені нормами адміністративно-деліктного законодавства вид та міра обов'язку суб'єктів суспільних відносин зазнавати заходів адміністративно-правового примусу за недотримання та/або невиконання законодавчо встановленого порядку провадження підприємницької діяльності, що передбачає настання для особи правопорушника негативних наслідків матеріального характеру [2, с. 233].

Питанням адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності присвячено окремі положення Глави 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Зокрема, це «Дискримінація підприємців органами влади і управління» (ст. 166-3 КУпАП), «Порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» (ст. 166-11 КУпАП), «Порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності» (ст. 166-12 КУпАП) та ряд інших [3]. Але аналіз положень відповідних норм дозволяє зробити висновки про наявність ряду недоліків правового регулювання. Так, практично єдиним покаранням за вчинення правопорушень у сфері підприємництва виступають штрафи. Причому їх розміри є незначними та нездатні відшкодувати шкоди, яка завдається державі або підприємцеві як потерпілому. Крім того, притягнення винних до адміністративної відповідальності не передбачає відшкодування матеріальної шкоди, яка була завдана неправомірними діями порушника. Для цього потрібно звертатися до суду з цивільним позовом, розгляд якого може розтягнутися на тривалий час. Тому доречно переглянути розмір штрафних санкцій та збільшити їх до розміру, який би відповідав об'єктивному розміру завданої шкоди. Доречно також підтримати позицію тих науковців, які пропонують урізноманітнити види санкцій, що можуть бути застосовані за вчинення правопорушень у сфері підприємництва. Зокрема, до порушників можна застосувати й таке додаткове покарання, як позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до одного року [4, с. 194].

Не можна ігнорувати й такий вид стягнення, як попередження. Зокрема, воно може бути застосовано у випадках, коли проступок вчинено вперше і ним об'єктивно не було завдано й не могло бути завдано збитків державі. Як додаткове покарання доречно також застосовувати конфіскацію предметів, які стали безпосереднім об'єктом або знаряддям вчинення правопорушення, а так само конфіскацію грошей, отриманих внаслідок вчинення правопорушення.

Попри те, що положення глави 12 КУпАП не належать до тих, які систематично переглядаються, вважаємо, що санкції відповідних норм потрібно постійно оновлювати. Адже нехтування порушень у сфері підприємництва завдає значних збитків не тільки державі, але й підприємцям як суб'єктам господарювання, що негативно позначається на добробуті громадян. Крім того, застосування неефективних санкцій спонукає інших підприємців порушувати вимоги чинного законодавства, не стимулює відповідних владних суб'єктів виявляти такі протиправні діяння, створює умови для зловживань з боку владних осіб тощо.

Підсумовуючи вище визначене, можна стверджувати, що адміністративна відповідальність за правопорушення у галузі підприємницької діяльності потребує перегляду. Зокрема, доцільно переглянути розмір штрафів на предмет їх збільшення, а також доповнити санкції відповідних статей Кодексу такими покараннями як попередження, заборона займати певні посади чи займатися певним видом діяльності та адміністративною конфіскацією. Внесення відповідних змін і доповнень дозволить забезпечити диференційований підхід при визначенні виду й міри покарання, а також збільшить ефективність адміністративних санкцій.

Список літератури

1. Васильєв В. М. Адміністративно-правовий механізм протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 42 с.
2. Коваленко О. В. Що це поняття та ознак адміністративної відповідальності за правопорушення у підприємницькій діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 230–233.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий від 07 груд. 1984 р. № 80731-X. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
4. Коваленко О. В. Адміністративно-правові засади відповідальності за правопорушення у підприємницькій діяльності: дис. ... докт. філософ. : 081–Право. Суми, 2023. 231 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Корупція в системі Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС) є серйозною загрозою як для ефективного виконання покарань, так і в питаннях дотримання прав засуджених. Наявність корупційних схем у цій сфері підриває довіру до державних органів в цілому та пенітенціарної системи зокрема, створює нерівність серед ув'язнених та ускладнює процес їх подальшої ресоціалізації. Запобігання корупції в ДКВС України є важливим елементом загальної антикорупційної політики держави, що передбачає удосконалення законодавчої бази, підвищення прозорості діяльності установ, забезпечення ефективного контролю з боку антикорупційних органів та громадськості.

Метою дослідження є аналіз основних корупційних ризиків у системі Державної кримінально-виконавчої служби України та визначення ефективних механізмів їх запобігання.

Корупційні ризики в ДКВС України не є новиною. Адже система, в якій є два суб'єкти з так званими «полярними» повноваженнями та можливостями схильна до формування корупційної зацікавленості. Суб'єкт, який представляє державу, має владні повноваження, які об'єктивно може використовувати як на користь держави, так і всупереч її інтересам. Особа, яка перебуває у конфлікті із законом має велику кількість потреб, задоволення яких в установах виконання покарань (УВП) обмежене або неможливе. Відповідно, корупційні ризики в системі є багатограними та охоплюють кілька ключових аспектів, сутність та особливості яких проаналізуємо нижче.

По-перше, існує проблема зловживання посадовими обов'язками, коли працівники ДКВС України за неправомірну винагороду доставляють на територію УВП заборонені предмети або надають засудженим непередбачені законом переваги [1]. Попереджувати відповідні прояви можна шляхом здійснення постійного контролю за діяльністю працівників установ, встановленням камер відеоспостереження, стимулюванням викриття відповідних фактів неправомірної поведінки як засудженими, так і іншими працівниками системи ДКВС.

По-друге, існують і корупційні схеми, пов'язані з незаконним використанням праці засуджених. Зокрема, приватні компанії збагачуються за рахунок виготовлення продукції на підприємствах ДКВС України із залученням праці ув'язнених, що створює можливості для корупційних дій [2]. Їх попередженню сприятиме чітке визначення умов та порядку використання праці осіб, які перебувають в УВП, переліку осіб, які не можуть залучатися до праці, а також визначення об'єктів, умов і строків виконання відповідних робіт.

Одним із механізмів запобігання корупції в системі ДКВС є повідомлення про корупційні правопорушення. Для цього в Департаменті з питань виконання кримінальних покарань діє Сектор запобігання та виявлення корупції, який приймає інформацію про можливі факти корупції чи пов'язаних із нею діянь. Громадяни, службові особи та працівники Департаменту можуть повідомити про корупційні дії електронною поштою, через спеціальну скриньку в Міністерстві юстиції, за телефоном гарячої лінії або особисто під час прийому громадян. Повідомлення може бути подане анонімно, що сприяє захисту викривачів і стимулює повідомлення про факти зловживань. Анонімні звернення розглядаються, якщо містять конкретні факти, які можна перевірити. Отримана інформація використовується керівництвом Департаменту для ухвалення рішень щодо необхідності перевірки або здійснення інших видів реагування. Крім того, звернення можна надсилати до відповідних антикорупційних органів, таких як прокуратура, Національна поліція, НАБУ,

ДБР та НАЗК. Важливим елементом механізму є правовий захист викривачів, що забезпечується законодавством, зокрема Законом України «Про запобігання корупції» [3].

Таким чином, система повідомлень про корупційні правопорушення відіграє важливу роль у запобіганні корупції, сприяючи прозорості, відповідальності посадових осіб та мінімізації корупційних ризиків у пенітенціарній системі [4]. Разом з тим, вона має й недоліки. Зокрема, як бачимо, про факти порушень, пов'язаних з корупцією практично не можуть повідомляти засуджені особи, оскільки вони не мають доступу до скриньок, електронної пошти, засобів зв'язку тощо, хоча вони можуть мати достовірну інформацію про факти корупційних або пов'язаних з корупцією діянь. Ускладненим є також повідомлення такої інформації й особами, які перебувають під слідством. Тому доцільно розробити систему заходів викриття та попередження корупції, участь в яких могли б брати й засуджені особи.

Варто відзначити, що для ефективної боротьби з корупцією необхідно реалізувати не разові, а комплексні заходи. По-перше, варто більш ретельно підходити до питання добору кадрів в системі ДКВС, забезпечувати систематичність підвищення кваліфікації та перевірку отриманих знань, умінь і навичок, а також тестування на визначення рівня толерантності до корупційних проявів [5]. По-друге, слід посилити контроль власне за професійною діяльністю працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, запровадивши регулярні перевірки та систему внутрішнього аудиту. По-третє, забезпечити зменшення впливу людського фактора при взаємодії працівників всередині ДКВС, а також при роботі із засудженими шляхом розвитку цифрових технологій та автоматизації тих процесів, які можуть бути автоматизовані (робота з реєстрами, електронний документообіг тощо). По-четверте, слід удосконалити механізми заохочення та захисту викривачів корупції, що сприятиме виявленню порушень. По-п'яте, необхідно покращити умови грошового забезпечення та рівня соціального захисту співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України, оскільки їх неналежний рівень є одним із факторів, що сприяють корупції. По-шосте, варто посилити відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, а також забезпечити її невідворотність.

Таким чином подолання корупції можливе лише за умови комплексного підходу, оскільки окремі антикорупційні заходи можуть давати тільки тимчасовий ефект, але без системних змін корупційні практики відтворюються у нових формах. Важливим елементом боротьби є створення умов, за яких корупція стане не вигідною. Це передбачає не лише створення системи дієвих соціальних гарантій для працівників системи ДКВС України, заходів заохочення та захисту для викривачів корупції, але й умов утримання осіб, які перебувають у конфлікті із законом. Важливим є також впровадження прозорості системи призначень і кар'єрного зростання, яка унеможливить хабарництво у цих процесах. Запровадження сучасних цифрових технологій у діяльності установ виконання покарань, таких як електронний документообіг, автоматизовані системи контролю за діями персоналу та цифровий облік майна, також сприятиме зменшенню корупційних ризиків.

Список літератури

1. Грищенко М. В. Чинники корупційної поведінки працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: *Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Харків, 2019. С. 135-138. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/05_04_2019/pdf/40.pdf
2. Держаудитслужба викрила схеми приватних доходів на праці засуджених. URL: https://dasu.gov.ua/ua/news/5294?utm_source (дата звернення 11.04.2025).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/170018> (дата звернення: 11.04.2025).
4. Державна кримінально-виконавча служба України. Як повідомити про корупційне правопорушення? URL: <https://kvs.gov.ua/overcoming-corruption/>
5. Шестак Л. До питання про запобігання вчиненню адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією в пенітенціарній системі. Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє : матеріали наукових читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої служби Штанька Івана Васильовича (м. Чернігів, 13 вересня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 262 с. https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Konferenciya_-Shtanka-verstka.pdf

ПЕРЕШКОДИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ

Тема медіації в Україні набула значної актуальності після прийняття Закону України «Про медіацію», який визначає її як «позасудову добровільну, конфіденційну структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або вирішити конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1]. Цей нормативний акт є важливим регулятором розвитку альтернативних способів вирішення спорів у правовому полі України, але застосування медіації саме в контексті адміністративного судочинства залишається проблемним.

Тому важливим є аналіз проблем використання медіації в адміністративному судочинстві України.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про медіацію» його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [1]. Альтернативні засоби вирішення адміністративних спорів дозволяють динамічно розв'язувати конфлікти, зокрема ті, що стосуються дорожньо-транспортних пригод, правопорушень у сфері охорони праці та інші, врегулювання яких можливе за законодавством України через процедуру медіації [2, с. 439].

Як бачимо, законодавчі норми чітко передбачають можливість застосування медіації як до адміністративних спорів, так і до адміністративних правопорушень. Але існують перешкоди для застосування медіації на практиці. З-між них варто виділити: низький рівень розвитку механізмів виконання угод, укладених у результаті медіації та інших форм примирення; відсутність механізму примусового виконання угод, що знижує зацікавленість сторін у процедурі [4, с. 673]. Крім того, в Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ) чітко не виписано інститут реалізації медіації як частини судової практики та відсутні будь-які відсилання до інших кодексів, які б дозволили таке тлумачення. Все це суттєво ускладнює процедуру медіації та повноваження в ній суддів адміністративних судів [2, с. 439].

Хоча в теоретичному плані застосування медіації виглядає ефективним і цілком допустимим в адміністративних спорах, проте наявність дискретних повноважень у суб'єктів владних повноважень часто унеможлиблює практичне застосування цієї процедури.

Також однією з перешкод ефективного використання медіації є низька обізнаність сторін адміністративних спорів про існування та переваги цього механізму. Громадяни та підприємства часто не розуміють суті медіації або помилково вважають, що її результати не будуть достатньо авторитетними або юридично зобов'язуючими. Це підтверджується дослідженнями українських науковців, які зазначають, що медіація, особливо в адміністративних спорах, сприймається як недостатньо офіційний метод вирішення конфліктів, що не може замінити судовий розгляд [3, с. 217] та не має його юридичних наслідків. Зокрема, недовіра громадян спричинена тим, що адміністративні спори становлять особливий виклик для медіації через деякі специфічні особливості: нерівноправність учасників, існування ризиків корупції, вплив публічного інтересу на прийняття рішень та можливість звинувачення державних службовців у перевищенні повноважень [4, с. 671].

Тому, адміністративні спори дійсно ставлять перед медіацією багато викликів, які потребують вирішення. У контексті нерівноправності сторін, ризиків корупції, а також впливу публічного інтересу і можливих звинувачень державних службовців важливо

впроваджувати механізми, які забезпечуватимуть баланс сил у медіаційному процесі. Ми пропонуємо запровадити прозорі процедури, що підвищили б довіру до медіації як способу вирішення адміністративних спорів і зменшили би ризики корупції.

Однак ще одна важлива проблема – це неусвідомлення сторонами конфлікту можливостей медіації та її переваг (відносна оперативність процесу розгляду і вирішення справи, відсутність судових витрат, можливість за потреби все ж розглядати справу в суді тощо). Тому, щоб популяризувати медіацію в Україні, необхідно організувати інформаційні кампанії та освітні програми для громадськості та фахівців у галузі права.

Практика показує, що в Україні бракує кваліфікованих фахівців, здатних професійно забезпечувати реалізацію медіації в адміністративних справах. Медіатор має володіти не лише техніками ведення переговорів, але й глибокими знаннями в галузі адміністративного права, психології, конфліктології тощо. У країнах з розвинутою системою медіації, таких як Німеччина або Велика Британія, існують спеціалізовані державні програми підготовки медіаторів, що охоплюють не лише основи ведення переговорів, але й глибоке вивчення положень адміністративного права. В Україні лише кілька інституцій надають послуги з навчання медіаторів, і ці програми ще не охоплюють специфіку адміністративних справ повною мірою [3, с. 218].

Важливо, щоб медіатори мали не лише навички ведення переговорів, але й глибокі знання в адміністративному праві, оскільки саме це дозволяє їм ефективно вирішувати складні юридичні питання та забезпечувати нейтральність у спорах, іншою стороною яких виступають державні органи чи їх посадові особи. Усвідомлюючи досвід розвинених країн, варто зазначити, що в Україні необхідно вдосконалити програми підготовки медіаторів, включивши в них особливості вирішення спорів, що виникають між сторонами, обов'язковим учасником якого є владний суб'єкт. Це стане запорукою підвищення професійного рівня фахівців-медіаторів і суттєво вплине на якість медіації загалом.

Таким чином, незважаючи на свою актуальність та наявність правового забезпечення регулювання медіаційних процесів, застосування медіації в адміністративних спорах є мало вживаним. Це пов'язано з низьким рівнем обізнаності громадян про можливості медіації, відсутністю чітких механізмів виконання угод і недостатнім розвитком інституту медіації в адміністративному судочинстві через наявність дискретних повноважень у владних осіб державних органів та можливості, внаслідок цього, бути звинуваченими у перевищення службових повноважень.

Через нерівноправність сторін у адміністративних спорах, ризики корупції та специфічні особливості, що впливають на процес, важливо забезпечити баланс сил учасників процесу й довіру до медіації. Створення незалежних медіаційних платформ, освітніх програм та інформаційних кампаній допоможуть позитивно вплинути на сприйняття цього інституту в суспільстві. Крім того, підготовка кваліфікованих медіаторів, які мають достатній рівень знань у сфері адміністративного права, є критично важливою для успішної реалізації медіації.

Список літератури

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 11.04.2025).
2. Різенко О. Медіація в адміністративному процесі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/79.pdf> (дата звернення: 11.04.2025).
3. Slyvka M. Positive and Negative Aspects of Mediation and Conciliation of the Parties in Administrative Jurisdiction: Distinction and Problems of Application. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika»*. Seria: *Uridichni nauki*. 2024. T. 11, № 43. С. 214–220. URL: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.214> (дата звернення: 11.04.2025).
4. Чернобук В. Актуальні питання медіації в адміністративному процесі України. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 6(24). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-667-675](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-667-675) (дата звернення: 11.04.2025).

Секція цивільного, господарського права та процесу

УДК 347

Бак С. С., Клімчук С. В., студентки групи ПБС-23-1

Науковий керівник: Лаговська Н. В., доцент кафедри цивільного права та процесу,
к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ ТЦК

Свобода - найвища цінність та природне право цивільного населення, а не милість держави. Навіть у найтяжчі часи, коли держава вогнем та сталлю бореться за незалежність, не можна допускати перетворення закону на зброю проти свого народу. Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі - ТЦК та СП), які повинні захищати державу, в окремих випадках самі стають джерелом загроз: не ззовні, а зсередини.

ТЦК та СП є органами, що займаються військовим обліком, організацією мобілізації та взаємодією з громадянами щодо оборони країни. Їхні функції визначені Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», іншими нормативними актами, а також наказами Міноборони. Відповідно до даного закону, ТЦК здійснюють такі функції: облік громадян, організація і проведення мобілізації, сприяння соціальній підтримці військовослужбовців[1].

Неправомірні дії ТЦК в Україні стали серйозним викликом для суспільства та правової системи. Безпідставні затримання, недотримання процедур, мобілізація з порушенням конституційних прав - ці реалії торкаються не тільки окремих осіб, а й підривають довіру до державних установ. Для багатьох це означає втрату роботи, психологічний тиск, фізичне обмеження волі, а для їхніх сімей – фінансові труднощі та соціальну незахищеність.

Однак українське законодавство чітко визначає відповідальність держави за неправомірні дії її органів, а Конституція України та Цивільний кодекс України гарантують кожному громадянину механізм захисту від неправомірних дій її органів.

Водночас, в останній період спостерігається багато випадків, коли співробітники ТЦК та СП виходять за рамки своїх повноважень, вдаючись до незаконних затримань, застосування фізичної сили, психологічного тиску та примусу. Такі дії порушують Конституцію України, зокрема статті 28,29, що гарантують свободу особистості, заборону катувань, і вимагають, щоб державні органи діяли виключно відповідно до закону. Правова база відшкодування збитків, завданих неправомірними діями ТЦК, включає ряд важливих законів та нормативних актів, які регулюють процес компенсації. Також, стаття 56 Конституції України, яка призначена для захисту осіб, які постраждали від свавілля чи недбалості з боку державних органів, а також для посилення законності в їхній діяльності [2].

Зауважимо, що стаття 1176 Цивільного кодексу України визначає порядок відшкодування збитків, завданих незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів, що застосовують оперативно-розшукову діяльність [3].

Коли ТЦК діє всупереч закону: силоміць затримує громадян, мобілізує без належного медогляду, нехтує правом на захист, - він порушує не тільки процедуру, а й саму основу демократії.

Кожна людина має право знати підстави затримання, вимагати складання документів і присутності адвоката [6]. Якщо Ваші права порушено то Ви можете подати скаргу і навіть вимагати компенсації в судовому порядку. Знання своїх права дає реальні інструменти для їх захисту, а мовчання може призвести до збільшення кількості нових порушень [4].

Також варто наголосити, що під час загальнонаціональної мобілізації діяльність територіальних центрів комплектування нерідко виходить за межі правового поля. Багато

громадян, стикаючись із свавільними або непрофесійними діями з боку таких органів, часто не усвідомлюють, що мають можливість не лише добитися визнання цих дій незаконними, але й отримати компенсацію за моральні збитки, спричинені порушенням їхніх прав.

Водночас практика свідчить, що правильно сформульовані позовні вимоги, підкріплені фактичними доказами, відповідними документами та логічною аргументацією, можуть забезпечити реальне грошове відшкодування за завдану моральну шкоду, зокрема психологічні страждання, приниження честі чи порушення гідності внаслідок неправомірних дій або бездіяльності посадових осіб. Важливим є розмежування юридичної відповідальності конкретної посадової особи від відповідальності держави як суб'єкта, що гарантує дотримання прав людини. У таких справах компенсація моральної шкоди може здійснюватися за рахунок державного бюджету, що акцентує увагу на системній відповідальності державних органів перед суспільством [4].

Хоча механізм захисту своїх прав може видаватися складним, особа має необхідні інструменти для боротьби: фіксацію порушення, звернення до суду зі структурованим позовом, детальне описання моральних втрат і наполегливість у процесі відстоювання своїх інтересів. Ті, хто готовий йти до кінця у відстоюванні своїх прав, задають важливий прецедент: порушення повинні мати не лише формальну, а й матеріальну відповідальність [5].

Досліджуючи дану проблему, ми хочемо запропонувати модель, яка справді може захищати цивільне населення від перевищення повноважень ТЦК та СП, а також протидіяти безкарності й порушенням – це створення громадсько-правового механізму контролю за законністю дій ТЦК та СП, який має бути створений спільними зусиллями юристів, аналітиків, правозахисників, представників громадськості, журналістів, ветеранів та не підпорядковуватися ТЦК чи Міноборони. Головною функцією цього механізму повинно стати реагування на сигнали про порушення, їх фіксація, забезпечення правового захисту постраждалих та вплив на громадську та політичну думку. Ця громадська організація повинна мати свою структуру з регіональними представництвами, які прийматимуть звернення громадян, вестимуть базу порушень, складатимуть щомісячні публічні звіти, матимуть онлайн-платформу, де кожна особа, зможе залишити повідомлення про неправомірні дії ТЦК, завантажити відео/фото докази якщо вони є і своєю чергою отримує інструкцію покрокових дій, та правничу допомогу.

В сучасних умовах, де контролюючі функції держави значно знижені, саме такий громадський інститут здатен стати запобіжником зловживань. Він повинен працювати не проти мобілізації до лав ЗСУ, а заради підтримання засад правової держави, де дії навіть під час війни мусять відповідати Конституції України. Це дасть змогу зберегти довіру до армії, захистити права цивільних та створити модель громадянської відповідальності.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що незаконні дії або бездіяльність з боку ТЦК та СП не лише підривають авторитет державних інституцій, а й завдають реальної шкоди громадянам - як матеріальної, так і моральної. В умовах воєнного стану дотримання прав людини не втрачає своєї актуальності, а навпаки - набуває особливої цінності. Кожен, хто зазнав порушення, має право на повне відшкодування заподіяних збитків, а також на захист своєї гідності через правові механізми. Системне звернення громадян до суду із вимогами про компенсацію не лише сприятиме відновленню справедливості, а й формуватиме важливу практику відповідальності державних органів перед людьми.

Список літератури

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 17 січня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
4. Як стягнути з ТЦК та СП моральну шкоду? | Валерій Макеєв. *Адвокат Валерій Макеєв - послуги адвоката Черкаси/ Київ/ Харків*. URL: <https://advokatmakeev.com/blog/yak-styagnuti-z-tck-ta-sp-moralnu-kodu-ye-sotni-rishen-pro-viznannya-bez-diyalnosti-tck-nepravomirnoyu-ta-lishe-dinici-vidvazhilis-styagnuti-i-moralnu-shkodu-ta-platit-za-bezdiyalnist-derzhkaznachejstvo-byudzheth-narod-ukrayini>

5. Лаговська, Н. В., Теслицький А. А. Міжнародний досвід регулювання кримінальної відповідальності за ухилення від призову в умовах воєнного стану: досвід для України. Ірпінський юридичний часопис. 2023. С. 97-107. URL: <file:///C:/Users/natalia/Downloads/12.pdf>

6. Лаговська Н. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері надання адміністративних послуг в Україні : дис. канд. : 12.00.08 / Лаговська Наталія Валеріївна – Харків, 2021. – 229 с.

УДК 347

Барабан Н. С., студентка гр. ПБА-23-1

Науковий керівник: Лаговська Н. В., доцент кафедри цивільного права та процесу, к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах стрімкого розвитку ринку товарів і послуг, активізації електронної торгівлі та цифровізації економіки особливої ваги набуває питання забезпечення прав споживачів. Споживач, як економічно менш захищена сторона у правовідносинах, потребує дієвих механізмів правового захисту, що здатні гарантувати справедливість, рівність та безпеку при укладенні та виконанні цивільно-правових договорів [4].

Окремі аспекти захисту прав споживачів проаналізовано у працях: Ю. Бисаги, Т. Гарасиміва, О. Зайчука, Є. Зозулі, І. Жаровської, М. Кельмана, В. Ковальчука, О. Копиленка, С. Сливки, О. Скакун, Серховець Д., Хара С. та інших науковців.

Цивільне право, як одна з провідних галузей приватного права, забезпечує фундаментальні підходи до регулювання взаємовідносин між продавцем (виконавцем) та споживачем [4; 5]. Проте в реальній практиці часто спостерігаються порушення прав споживачів, які пов'язані з недобросовісною рекламою, неякісною продукцією, прихованими умовами договорів або складністю процедури захисту прав у судовому порядку. Саме тому проблема ефективності правової охорони споживачів є вкрай актуальною [6].

Особливу актуальність тема набуває й у зв'язку з гармонізацією українського законодавства із правом Європейського Союзу, зокрема у сфері захисту прав споживачів [3]. Дослідження теоретичних засад, законодавчих норм та практики їх застосування є необхідним для удосконалення національної правової бази, підвищення рівня правової обізнаності громадян та формування балансу інтересів між споживачем і продавцем.

Таким чином, аналіз цивільно-правових засобів захисту прав споживачів, оцінка їх ефективності та вивчення можливостей удосконалення правового механізму охорони споживчих прав становить важливий напрямок юридичних досліджень, що має як теоретичне, так і прикладне значення для розвитку правової держави та забезпечення належного рівня захисту населення [4].

У сучасному демократичному суспільстві права споживачів мають особливе значення, оскільки безпосередньо впливають на якість життя громадян, їхню безпеку та соціальну захищеність. Споживачі є економічно слабшою стороною у правовідносинах із виробниками, продавцями або виконавцями послуг, тому держава забезпечує їм особливий рівень цивільно-правового захисту [2].

Правове регулювання у сфері захисту прав споживачів в Україні здійснюється переважно на основі Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) та Закону України «Про захист прав споживачів». Згідно зі статтею 4 Закону України «Про захист прав споживачів» [2], споживач має право на належну якість продукції (товарів, робіт, послуг), безпеку її для життя і здоров'я, достовірну інформацію про неї, а також на відшкодування збитків, завданих через придбання неякісного або небезпечного товару.

У свою чергу, Цивільний кодекс України у статті 633 встановлює положення щодо публічного договору [1], яким, як правило, є договір купівлі-продажу товару або надання послуги для споживача. У таких договорах споживач виступає у ролі особи, що не має можливості змінювати умови договору, а тому потребує особливого захисту своїх інтересів.

Законодавство гарантує споживачеві право на інформацію, що є надзвичайно важливим елементом у здійсненні усвідомленого вибору. Згідно зі статтею 15 Закону України «Про захист прав споживачів», споживач повинен бути забезпечений необхідною, доступною, достовірною та своєчасною інформацією про продукцію [2]. Ненадання такої інформації розглядається як порушення прав споживача і тягне за собою відповідальність.

У випадках порушення прав, споживач має право на цивільно-правовий захист, що включає [1]:

- відшкодування завданої шкоди (відповідно до ст. 1209 ЦК України);
- розірвання договору, зобов'язання повернути сплачену суму (ст. 907 ЦК України);
- відшкодування моральної шкоди, якщо така була заподіяна (ст. 23 ЦК України).

Важливою складовою належного захисту прав споживачів є ефективність правової охорони, тобто здатність законодавства не лише декларувати права, а й забезпечувати їх реальну реалізацію. Формальна наявність прав втрачає значення, якщо споживач не може швидко, просто й доступно захистити свої інтереси.

Ефективність проявляється через доступність механізмів захисту, зокрема можливість звернення до суду або контролюючих органів, таких як Держпродспоживслужба. Водночас практика свідчить, що багато споживачів не звертаються за захистом через брак знань, часу чи ресурсів [6].

Варто підкреслити, що у судовій практиці все частіше використовуються положення не лише національного законодавства, а й норм міжнародного права, таких як Директива ЄС про права споживачів (2011/83/ЄС) [3], яка визначає мінімальні стандарти захисту прав споживачів у межах Європейського Союзу та слугує орієнтиром для країн, що прагнуть гармонізувати своє законодавство з європейськими стандартами.

Отже, цивільне законодавство України формує достатньо широку правову базу для захисту прав споживачів, забезпечуючи баланс інтересів сторін у договірних правовідносинах. Водночас важливим завданням залишається підвищення правової обізнаності громадян та удосконалення механізмів реалізації вже наданих прав.

Захист прав споживачів у системі цивільного права відіграє особливо важливу роль у забезпеченні соціальної справедливості, правової рівноваги та економічної безпеки кожного громадянина. Споживач, як економічно вразлива сторона у договірних правовідносинах, потребує надійної правової охорони, яка має ґрунтуватися на принципах добросовісності, доступності, справедливості та ефективності.

Проте, не менш важливим є питання ефективності реалізації цих прав. Адже формальне закріплення прав не гарантує їх практичне втілення без дієвих процедур, доступних інструментів правового захисту та відповідної правової культури. Сучасна судова практика, наглядова діяльність уповноважених органів та досвід споживачів вказують на наявність системних труднощів у реалізації цих прав: складність судових процедур, тривалість розгляду справ, обмежена поінформованість населення та недосконалість окремих правозастосовних механізмів.

З урахуванням процесу євроінтеграції, Україна активно гармонізує своє законодавство із правом Європейського Союзу, в тому числі й у сфері захисту споживачів. Це відкриває нові можливості для підвищення стандартів правової охорони, впровадження кращих практик і вдосконалення системи захисту споживчих прав. Особливо актуальною є імплементація положень таких документів, як Директива 2011/83/ЄС про права споживачів, яка встановлює високий рівень захисту та зобов'язує держави-члени ЄС забезпечити прості й ефективні процедури звернення та компенсації.

У перспективі покращення ситуації можливе за рахунок удосконалення правозастосовної практики, підвищення обізнаності громадян, спрощення механізмів подання скарг, цифровізації процедур звернення до компетентних органів, а також розвитку альтернативних способів вирішення спорів (зокрема, медіації). Держава має не лише надавати формальні гарантії, а й активно сприяти реалізації прав споживачів шляхом створення сприятливих правових і соціальних умов.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 1. – Ст. 1.
3. Директива 2011/83/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 25 жовтня 2011 року про права споживачів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=celex%3A32011L0083>
4. Коссак В. М. Цивільне право України : підруч. : у 2 т. / В. М. Коссак. – Львів : Правничий світ, 2020. – Т. 2. – 472 с.
5. Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2020. – Кн. 2. – 784 с.
6. Захист прав споживачів: європейський досвід і українські реалії / Центр політико-правових реформ. – К., 2021. – 64 с. – URL: <https://pravo.org.ua/consumer-rights>

УДК 347.78

Бугай Д. А., студент гр. МПР(ацю)-241

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

АВТОРСЬКЕ ПРАВО В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ

Сучасний розвиток цифрових технологій суттєво вплинув на культурну сферу, змінивши як форми створення мистецьких творів, так і способи їх поширення. Українські митці сьогодні можуть представити свої роботи глобальній аудиторії завдяки онлайн-платформам, проте разом із цим вони часто стикаються з ризиком незаконного використання результатів їхньої творчості. Як підкреслює Л. М. Михайленко, цифровий простір відкриває багато можливостей, але водночас створює нові загрози для захисту авторських прав, що потребує адаптації традиційних механізмів [1, с. 12].

Цифровізація змінила правила гри у сфері культури. Сьогодні музиканти, художники, дизайнери можуть миттєво поширювати свої твори через Інтернет, однак вони також стають вразливими до незаконного копіювання, реміксування, використання без дозволу.

В. Ю. Журавльов звертає увагу, що цифрова ера розширює можливості креаторів, але зменшує їхній контроль над використанням створених об'єктів [2, с. 78]. Це особливо помітно у випадках з відеоконтентом чи музикою, коли фрагменти творів використовуються у соціальних мережах без належної винагороди авторам.

Такі порушення часто складно відстежити та юридично довести, адже інтернет-контент поширюється дуже швидко і має транскордонний характер.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» гарантує охорону прав на твори, створені в будь-якій формі, включно з цифровою. Проте, як зазначає Н. В. Кузнецова, чинне законодавство не встигає адаптуватися до динамічних змін цифрового середовища [3, с. 34].

Наприклад, українське право досі не має чітких норм щодо використання NFT як форми підтвердження авторських прав. Також відсутній механізм ефективного видалення контенту, що порушує права митця, з цифрових платформ.

У Європейському Союзі ці питання частково врегульовані Директивою 2019/790, яка пропонує інструменти автоматизованого контролю за контентом, обов'язок платформ укладати ліцензійні угоди з правовласниками [4]. Україна має орієнтуватися на ці стандарти при оновленні власного законодавства.

Митці нерідко стикаються з тим, що їхні роботи з'являються на чужих сторінках чи у відеороликах без вказівки авторства чи згоди. Особливо це стосується музичних творів, що масово використовуються у TikTok, Instagram Reels тощо. І. П. Баранов зазначає обсяг таких порушень настільки великий, що індивідуальний захист стає малоефективним, і потрібні колективні форми захисту [5, с. 59].

Поява NFT відкрила новий вимір для митців, але також породила юридичні запитання. О. А. Дудар підкреслює, що регулювання NFT потребує не лише правового осмислення, а й розуміння економічної природи таких об'єктів [6, с. 88].

Організації колективного управління в Україні не завжди мають можливість ефективно контролювати використання творів у цифровому просторі. Це послаблює захист авторів і знижує стимул створювати нові роботи.

Щоб посилити захист прав митців, важливо оновити законодавство з урахуванням нових цифрових реалій і міжнародних стандартів; запровадити цифрові технології маркування творів (блокчейн, цифрові підписи); створити єдину державну платформу реєстрації цифрових творів; підвищувати правову обізнаність митців через освітні програми.

Т. О. Харитонова слушно зауважує, що правовий захист у цифрову добу потребує гнучкості, нових підходів та поєднання права й технологій»[7, с. 42].

Таким чином, цифровізація відкрила нові можливості для українських митців, але водночас посилила проблеми правового захисту їхніх творів. Для забезпечення справедливої винагороди та визнання авторства необхідно реформувати національне законодавство, впроваджувати сучасні технічні рішення та підвищувати правову культуру у сфері культури.

Список літератури

1. Михайленко Л. М. Проблеми правового захисту авторських прав у цифровому просторі. *Юридичний вісник України*, 2023, № 2, с. 10–15.
2. Журавльов В. Ю. Цифрове середовище як виклик авторському праву. *Підприємництво, господарство і право*, 2022, № 9, с. 77–82.
3. Кузнецова Н. В. Трансформація авторського права в цифрову епоху. *Право України*, 2022, № 6, с. 30–35.
4. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0790>
5. Баранов І. П. Колективне управління авторськими правами у цифрову добу. *Інтелектуальна власність в Україні*, 2021, № 3, с. 56–61.
6. Дудар О. А. NFT як об'єкт авторського права: виклики та перспективи. *Юридична Україна*, 2023, № 4, с. 85–89.
7. Харитонова Т. О. Авторське право в умовах цифрової трансформації: сучасні тенденції. *Право і суспільство*, 2023, № 1, с. 40–45.

УДК 349.6

Галушка Д. Ю., студент гр. КЮ-231

Науковий керівник: Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність теми. В умовах зростання біологічних загроз, зокрема поширення збудників особливо небезпечних хвороб, біотероризму та безконтрольного обігу генетично модифікованих організмів, формування ефективної системи біологічної безпеки стає критично важливим завданням державної політики. Біобезпека є ключовим компонентом національної безпеки, що покликана захистити здоров'я населення, зберегти біорізноманіття та забезпечити сталий розвиток. Тому поглиблене вивчення поняття біологічної безпеки є необхідним для формування комплексного підходу до протидії сучасним біологічним ризикам.

Метою дослідження є аналіз поняття біологічної безпеки, вивчення основних підходів до його трактування та визначення ролі біологічної безпеки в системі національної безпеки України, а також оцінка ефективності чинного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день законодавче регулювання у сфері застосування біотехнологій в Україні має сформовану основу, але продовжує

розвиватися відповідно до сучасних викликів. Основу правового забезпечення біологічної безпеки становлять положення Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року. Вказаний Закон «регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками), розробниками, дослідниками, науковцями та споживачами генетично модифікованих організмів та продукції, виробленої за технологіями, що передбачають їх розробку, створення, випробування, дослідження, транспортування, імпорт, експорт, розміщення на ринку, вивільнення у навколишнє середовище та використання в Україні із забезпеченням біологічної і генетичної безпеки» [1].

Низка інших нормативних актів в тій або іншій мірі також стосуються регулювання біологічної безпеки. До таких актів належать Основи законодавства України про охорону здоров'я, Закон України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 року, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в ред. Закону від 22 липня 2014 року, Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 року, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року, Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затв. Законом від 28 лютого 2019 року. Ці документи містять загальні правові вимоги щодо захисту здоров'я населення та навколишнього середовища від небезпечного впливу фізичних, хімічних і біологічних факторів. Зокрема, йдеться про облік таких факторів, встановлення критеріїв їх впливу на людину, а також контроль за цим впливом.

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» у статті 1 подає визначення біологічної безпеки «як стану середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини» [1]. Вчені-біологи розглядають біобезпеку та біозахист як «систему протидії загрозам біологічного характеру людині та довкіллю... у зв'язку з бурхливим розвитком генної інженерії та суміжних з нею наук» [2, с. 21].

У межах еколого-правової науки біологічна безпека розглядається як складова частина загальної екологічної безпеки. Її забезпечення пов'язане із формуванням специфічних правових норм, необхідність яких зумовлена розвитком біологічних і медичних досліджень наприкінці ХХ століття. Ці дослідження сприяли активному впровадженню генетичних технологій у сільськогосподарське виробництво, харчову та фармацевтичну промисловість, зокрема через використання генетично модифікованих рослин, тварин і мікроорганізмів, що дозволило зменшити хімічне навантаження на довкілля [3, с. 292].

У цьому контексті біологічну безпеку доцільно розглядати як складову частину національної безпеки. Національна безпека України визначається як стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від існуючих і потенційних загроз ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України». На законодавчому рівні національні інтереси України розуміються як життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет, демократичний розвиток України, а також створення безпечних умов для життєдіяльності та добробуту її громадян ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [4].

Таким чином, дотримання норм біологічної безпеки є запорукою створення безпечних умов для життя і діяльності людини, сприяє забезпеченню добробуту населення та, в кінцевому результаті, захисту життя і здоров'я громадян у таких сферах, як виробництво харчової продукції та сировини рослинного й тваринного походження, медичні й фармацевтичні галузі та інші напрямки суспільного життя. Це впливає з положень статті 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а держава покликана забезпечити та гарантувати права і свободи людини [5].

До того ж одним із ключових принципів державної політики у сфері генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО є пріоритет охорони здоров'я людини та захисту довкілля над економічною вигодою від використання таких організмів (відповідно до ст. 3 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»).

У юридичній науці поняття біологічної безпеки тлумачиться як у широкому, так і у вузькому значенні. Згідно з широким підходом, біологічна безпека означає стан захищеності людини та природного середовища, включаючи його окремі елементи, від усіх можливих загроз біологічного походження - як природних (наприклад, розповсюдження патогенних організмів, токсинів, шкідників), так і спричинених людською діяльністю (зокрема, наслідків генної інженерії та терапії). Водночас вузьке розуміння біологічної безпеки зосереджене виключно на запобіганні негативному антропогенному впливу, що виникає внаслідок використання біотехнологій. Тобто йдеться про попередження екологічних ризиків, що супроводжують таку діяльність.

Таким чином, у межах вузького підходу біологічна безпека пов'язується насамперед із мінімізацією небезпек, що походять від застосування біотехнологій. Враховуючи ризик можливого негативного впливу генетично модифікованих організмів на здоров'я людей та стан довкілля, законодавець визначив генетично-інженерну діяльність, обіг і використання ГМО та продукції, виготовленої з їх застосуванням (у відкритих системах), як вид планової діяльності та об'єкти, що можуть справляти суттєвий вплив на навколишнє середовище. Таке регулювання передбачене Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» [6].

Висновки. Сучасне законодавче регулювання у сфері біобезпеки, хоча й має сформовану основу, потребує подальшого удосконалення, особливо в контексті швидкого розвитку біотехнологій і генетичної інженерії. Законодавство України, включаючи Закон «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», сприяє комплексному правовому регулюванню цієї сфери, однак деякі аспекти новітніх біотехнологій, такі як генетично модифіковані організми, потребують чіткішого і більш гнучкого підходу для їх безпечного застосування. Важливою є також необхідність подальшого розвитку правових норм, що регулюють вплив біотехнологій на екологію та здоров'я населення. Відповідно до чинного законодавства, біологічна безпека має на меті не лише захист від можливих біологічних загроз, а й збереження природного середовища для майбутніх поколінь. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити ефективний контроль за використанням біотехнологій, зокрема в аграрній, фармацевтичній та харчовій промисловості. Водночас важливим аспектом є баланс між економічною вигодою та екологічною безпекою, зокрема через пріоритет охорони здоров'я людей і довкілля. Таким чином, дотримання принципів біологічної безпеки сприяє не лише збереженню здоров'я людей та навколишнього середовища, а й розвитку національної економіки.

Список літератури

1. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31.05.2007 № 1103-V : станом на 16 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text> (дата звернення: 20.04.2025).
2. Величко М.В. Принципи біологічної безпеки та біологічного захисту як засади фундаментальної основи державної системи протидії біологічним загрозам національній безпеці України. *Юридична Україна*. 2021. Т. 2, № 2. С. 19-30.
3. Оверковська Т.К. Забезпечення біологічної безпеки: теоретико-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. Т. 1, № 3. С. 291-295.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 9 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.04.2025).
5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.04.2025).
6. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 26.04.2025).

УДК 347

Гладкий Т., студент гр. ПБС-23-1

Науковий керівник: Лаговська Н. В., доцент кафедри цивільного права та процесу,
к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ І СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ

У сучасному суспільстві, де цифрові технології швидко розвиваються, а соціальні та політичні процеси зазнають суттєвих змін, питання захисту особистої недоторканності набуває особливої актуальності. Використання персональних даних в інтернеті, примусове медичне втручання, обмеження свободи – усі ці аспекти вимагають ефективного правового регулювання, щоб забезпечити гідність та безпеку людини як найвищу соціальну цінність. Технологічний розвиток та зміни у суспільстві створюють нові виклики, які потребують уважного розгляду [1].

Законодавчий аспект відіграє важливу роль у регулюванні цього питання. Порівняльний аналіз законів різних країн може розкрити спільні стандарти та відмінності в підходах до захисту особистої недоторканності.

Проблематика захисту особистої недоторканності активно досліджувалась українськими науковцями. Зокрема, І. Є. Фабер зосереджував увагу на визначенні недоторканності як особистого суб'єктивного права, що гарантує фізичну та моральну безпеку особи [2]. Ю. П. Аленін та В. Т. Шибіко аналізували питання правового регулювання у сфері затримання, арешту та судової експертизи [2]. Вагомий внесок зробив В. В. Яроцький, який досліджував сучасні підходи до захисту особистих немайнових прав у цивільному праві [3]. Загалом, значна кількість досліджень присвячена як теоретичним засадам, так і практичним аспектам захисту особистої недоторканності [2; 3; 4].

У наш час умови війни створюють надзвичайні обставини, які можуть порушити та висувати на перший план захист особистої недоторканності. Визначення і застосування цих засад може варіюватися в залежності від міжнародних та національних норм права, а також конкретних обставин конфлікту. Особиста недоторканність в умовах війни унормовується:

1. Міжнародним гуманітарним правом: встановлює основні принципи, спрямовані на захист цивільних осіб під час війни, включаючи засади особистої недоторканності; забороняє необґрунтоване вбивство, побиття, піддавання під тортури, арешти без належних підстав і т.д.

2. Четвертою Женевською конвенцією, яка регулює обставини, за яких вороги чи особи, які втратили свободу, повинні бути захищені від фізичного та морального насильства, встановлює обов'язок надавати їм лікарську допомогу пораненим і хворим.

3. Засудження та карання осіб, які порушують засади особистої недоторканності в умовах війни, включаючи воєнні злочини, які порушують принципи МГП;

4. Захист внутрішніх переміщених осіб та біженців: забезпечення безпеки та гідних умов для внутрішніх переміщених осіб та біженців, які можуть втратити свої домівки через військові дії.

Ці аспекти відображають важливість захисту особистої недоторканності в умовах війни, а також наголошують на відповідальності сторін конфлікту та інтернаціональної спільноти за дотримання цих засад.

У цивільному праві поняття «особиста недоторканність» захищається як самостійне право, а також у складі інших особистих немайнових прав, таких як право на життя, право на здоров'я, право на честь, гідність та ін.

Юридична доктрина виокремлює кілька поглядів на недоторканність особи. І. Є. Фабер поняття «недоторканність особи» пояснює як суб'єктивне право громадянина, яке складається з багатьох правомочностей, що забезпечують фізичну (тілесну) та моральну недоторканність людини, свободу її самовизначення. Ю. А. Олійник визначає право на особисту недоторканність як особисте суб'єктивне право українських громадян, яке гарантує їх свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого

б то не було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів та громадських організацій щодо особистої недоторканості при виконанні ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права [5].

Варто підтримати позицію вчених Ю.П. Аленіна, В.Т. Маляренко, В.Т. Шибіко, які вважають, що засада недоторканості особи означає, що ніхто не може бути позбавлений свободи, арештований, затриманий за підозрою у вчиненні злочину, піддаватися особистому огляду, судовій експертизі чи приводу не інакше, як на вимогах і в порядку, передбаченому законом [5].

В свою чергу, В. В. Яроцький у своїй праці «Захист особистих немайнових прав у цивільному праві України: сучасні проблеми» (2021) аналізує актуальні проблеми захисту особистих немайнових прав у цивільному праві України та розглядає такі питання, як [6, с. 24]: розширення переліку особистих немайнових прав; удосконалення гарантій захисту особистих немайнових прав; удосконалення способів захисту особистих немайнових прав.

Підводячи підсумки, слід сказати, що особиста недоторканність є однією з фундаментальних гарантій в цивільному праві, яка визначає правовий статус особи та її свободи. Розглядаючи історичний аспект, можна визначити еволюцію цього поняття в правовій системі, відзначаючи його зміни та адаптацію до сучасних реалій.

Основні принципи особистої недоторканності ґрунтуються на ідеї фізичної та психологічної недоторканності, а також на забороні застосування жорстоких чи нелюдських покарань. Ці принципи несуть значущість в різних сферах життя, включаючи медицину, освіту та працевлаштування [7].

Засади захисту особистої недоторканності в цивільному праві є важливим елементом правової системи. Розгляд аспектів та застосування цих засад підкреслив їхню ключову роль у забезпеченні гідності та свободи особи. Сучасні виклики та технологічний прогрес вимагають безперервного аналізу та адаптації правових механізмів для забезпечення ефективного захисту особистої недоторканності в умовах постійних змін.

Список літератури

1. Шевчук Ю. Г. Особиста недоторканність в цивільному праві України: теоретичні та практичні аспекти. Вісник Академії адвокатури України. 2022. № 3. С. 15-36.
2. Кияшко А. О. Особиста недоторканність в цивільному праві України: проблеми та перспективи розвитку. Юридичний вісник України. 2022. № 10. С. 15-22.
3. Яроцький В. Л. Поєднання нормативно-організаційних та самоорганізаційних засад у правовому регулюванні цивільних відносин. Збірник наукових праць, присвячений 20-річчю ювілею кафедри цивільного права № 2 - Харків: Право, 2019. – 206 с. – С. 5-13
4. Рабинович А. М. Захист особистих немайнових прав у цивільному праві України: теоретичні та практичні проблеми. Наукові записки Національного університету «Одеська юридична академія». 2022. Т. 29. Вип. 1. С. 136-142.
5. Кульчак Л. С. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність з врахуванням практики Європейського суду з прав людини. Правові позиції Європейського суду з прав людини у правозастосовній практиці України: зб. наук. пр. викл. каф. судочинства. Івано-Франківськ. 2017. С. 75-92.
6. Руденко С. О. Особиста недоторканність як складова особистості людини в цивільному праві України. Право України. 2022. № 10. С. 15-22.
7. Лаговська Н. В. Імплементация европейских стандартів захисту прав дитини в національне законодавство України. Нове українське право. 2022. Випуск 6. Том 2. С. 7-14.

УДК 347.961

Горчинська Л. А., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

НОТАРІАЛЬНА ПАЛАТА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У сучасному правовому суспільстві інститут нотаріату відіграє вагомую роль у забезпеченні законності, правової визначеності та правової безпеки суб'єктів цивільного обороту. Зважаючи на важливість нотаріальної діяльності, потреба в ефективному

професійному самоврядуванні у цій сфері стала очевидною. Саме тому ключовим елементом функціонування українського нотаріату сьогодні є Нотаріальна палата України (НПУ) – недержавна неприбуткова організація, яка виконує функції професійного самоврядування нотаріусів, об'єднуючи понад 7 тисяч фахівців по всій країні. У цьому контексті особливо актуальним постає питання: яким чином НПУ виступає суб'єктом нотаріального процесу, які функції вона виконує та як впливає на розвиток національного нотаріату?

Нотаріальна палата України була створена 29 березня 2013 року, а 19 квітня 2013 року зареєстрована як юридична особа. Відтоді усі нотаріуси України – як державні, так і приватні – автоматично стають її членами, незалежно від волевиявлення. Таким чином, НПУ є унікальним об'єднанням, яке діє на засадах обов'язковості членства, чим відрізняється від багатьох інших професійних самоврядних організацій [1].

Як недержавна інституція, НПУ функціонує відповідно до Закону України «Про нотаріат» та свого статуту. Основна мета діяльності палати - захист професійних прав та інтересів нотаріусів, підвищення їхнього фахового рівня та забезпечення гідного місця нотаріату в системі права України.

У контексті нотаріального процесу НПУ виконує важливі функції, які дозволяють розглядати її не лише як представницький орган, а і як активного суб'єкта впливу на зміст, якість та ефективність нотаріальних дій. Основними напрямками впливу НПУ у межах нотаріального процесу є:

- професійне самоврядування – організація та регулювання діяльності нотаріусів у межах делегованих повноважень;
- захист інтересів нотаріусів у відносинах із державними органами, судами, органами місцевого самоврядування;
- методична, освітня та етична підтримка нотаріусів, у тому числі шляхом розробки рекомендацій, проведення семінарів, підвищення кваліфікації;
- контроль за дотриманням професійної етики, вирішення дисциплінарних питань через комісії з етики;
- забезпечення єдиних стандартів нотаріальної практики, сприяння імплементації принципів латинського нотаріату [2].

Таким чином, НПУ фактично виконує координаційно-регулюючу функцію, яка забезпечує єдність правозастосовної практики в усій державі.

Для забезпечення своєї діяльності НПУ має чітку ієрархічну структуру. Органами палати є З'їзд нотаріусів України – вищий орган управління, що визначає стратегічний напрям; Рада НПУ – колегіальний орган, що координує діяльність між з'їздами; Президент, перший віце-президент та віце-президент – виконавчі особи; ревізійна комісія та комісія з професійної етики – контрольні й дисциплінарні органи.

НПУ здійснює свою діяльність на засадах законності, гласності, демократичності, виборності, колегіальності, обов'язковості виконання рішень органів НПУ, рівності доступу нотаріусів до участі в самоврядуванні.

Ці принципи дозволяють ефективно реалізовувати завдання, поставлені перед палатою, й гарантувати її незалежність від політичного чи адміністративного тиску [3].

Однією з ключових стратегій НПУ є імплементація стандартів латинського (континентального) нотаріату – моделі, яка визнає нотаріуса не лише посадовою особою, а й фахівцем із високим рівнем правової відповідальності. НПУ є активним учасником міжнародних платформ, таких як Міжнародний союз латинського нотаріату (UINL), що дозволяє інтегрувати український нотаріат у європейський простір.

Палата забезпечує гармонізацію українського законодавства із міжнародними стандартами та виступає суб'єктом правової експертизи в межах реформування правової системи. Таким чином, НПУ впливає не лише на внутрішні, а й на зовнішньополітичні аспекти нотаріальної діяльності.

Попри значні здобутки, діяльність Нотаріальної палати не позбавлена викликів. Обмеженість повноважень у регулюванні дисциплінарної відповідальності, що залежить від позиції Міністерства юстиції. Періодична недовіра з боку громадськості та ЗМІ, яка часто

виникає через недостатнє інформування про функції нотаріату. Потреба в діджиталізації нотаріального процесу та оновленні методичної бази. Необхідність законодавчого розширення автономії НПУ, зокрема у сфері контролю за професійною етикою [4].

Проте ці труднощі можуть бути подолані шляхом активного діалогу з державними інституціями та подальшої модернізації діяльності палати.

Нотаріальна палата України є фундаментальним суб'єктом нотаріального процесу, який забезпечує єдність і сталість функціонування системи нотаріату. Завдяки своїй структурі, повноваженням, функціям та цінностям, НПУ реалізує не лише захист професійних прав нотаріусів, а й гарантії прав фізичних та юридичних осіб у сфері нотаріальної діяльності. Вона виступає не лише посередником між нотаріусами та державою, а й активним гравцем у формуванні правової культури в Україні.

Прагнення НПУ до інтеграції у європейський нотаріальний простір, розвиток етичних стандартів та освітніх ініціатив, а також її готовність до реагування на виклики сучасності дозволяють впевнено стверджувати, що Нотаріальна палата України – це не просто організація, а жива інституція, що формує майбутнє національного нотаріату.

Список літератури

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (Дата звернення 05.05.2025).
2. Положення про Міністерство юстиції України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (Дата звернення 05.05.2025).
3. Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції, затверджено Наказом Міністерства юстиції України 01.06.1998 р. № 33/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0359-98#Text> (Дата звернення 05.05.2025).
4. Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-%D0%BF#Text> (Дата звернення 05.05.2025).

УДК 347

Йовенко Ю., студентка гр. ПБА-23-1

Науковий керівник: Лаговська Н. В., доцент кафедри цивільного права та процесу,
к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією, розв'язаною російською федерацією проти мирного населення України, суттєво трансформував не лише державне управління, а й правове регулювання окремих сфер суспільного життя. Однією з таких сфер є майнові права громадян, які в умовах війни зазнали безпрецедентного тиску та випробувань. Примусове відчуження майна для потреб оборони, масові руйнування, втрата житла, тимчасове переміщення громадян, обмеження в праві користування майном – усе це створює нові виклики як для правозастосовної практики, так і для правової науки.

Майнові права є важливою складовою конституційного статусу особи. Вони охоплюють право власності, право користування майном, право на відшкодування шкоди, завданої майну, право на спадкування тощо. Ці права тісно пов'язані з економічною безпекою людини, її соціальним захистом та гідністю. В умовах війни їх забезпечення набуває особливого значення, оскільки відновлення країни після агресії передбачає наявність чітких механізмів компенсації збитків, легітимного управління майном і гарантування прав власників [2, с. 81].

Разом із тим, саме в умовах воєнного стану реалізація майнових прав стикається з низкою юридичних колізій. По-перше, держава, з одного боку, зобов'язана забезпечити обороноздатність та публічну безпеку, а з іншого — гарантувати право власності. По-друге, існує проблема нормативного розриву між чинним цивільним законодавством і спеціальними актами, які діють в умовах воєнного стану. По-третє, складність становить забезпечення рівності громадян перед законом, особливо в ситуаціях, коли держава компенсує втрати одній категорії постраждалих осіб, залишаючи інші категорії поза увагою.

Одним із найбільш резонансних аспектів є питання відшкодування шкоди, завданої житловим та іншим майновим об'єктам внаслідок збройної агресії. Тисячі громадян втратили домівки, підприємства, транспортні засоби, земельні ділянки. Пошкоджене або знищене майно, як правило, не може бути відновлене без державної допомоги. У зв'язку з цим постає проблема юридичного оформлення таких втрат, зокрема через подання доказів руйнування, встановлення причинно-наслідкового зв'язку з воєнними діями, та визначення порядку і джерел компенсації. Проте на практиці часто виникають труднощі з фіксацією збитків, особливо у прифронтових регіонах або на тимчасово окупованих територіях.

Правовий режим воєнного стану передбачає можливість примусового відчуження майна для потреб держави. Це явище регулюється спеціальними нормативно-правовими актами і допускається лише у виключних випадках, коли потреби оборони чи національної безпеки цього вимагають. Проте реалізація цієї норми викликає чимало суперечностей.

З одного боку, законодавство гарантує обов'язкове відшкодування вартості такого майна. З іншого — механізми визначення справедливої вартості та строки компенсації залишаються не до кінця врегульованими. Більше того, практика свідчить, що у багатьох випадках майно вилучається без складання належних актів або за відсутності у громадян документів, які підтверджують право власності, внаслідок втрати цих документів під час бойових дій [3, с. 169].

Ще однією суттєвою колізією є статус майна осіб, які були змушені покинути місце свого проживання через бойові дії. Йдеться, зокрема, про внутрішньо переміщених осіб. Такі громадяни зберігають право власності на житло або інше майно, проте часто позбавлені реальної можливості ним користуватися. Водночас держава не завжди забезпечує механізми захисту від незаконного захоплення, мародерства або примусового переселення інших осіб у залишене майно. Практика самовільного заселення в покинуті квартири або зруйновані будинки демонструє серйозні прогалини в правовому механізмі охорони власності у виняткових умовах.

Проблеми виникають і в контексті правонаступництва майнових прав. У зв'язку з численними випадками загибелі громадян внаслідок воєнних дій постає необхідність у врегулюванні питань спадкування. Знищення майна або відсутність доступу до нього унеможливають належне оформлення спадкових прав. Окрім цього, недосконалість реєстраційних процедур та знищення державних реєстрів у деяких регіонах також стає серйозною юридичною перешкодою.

Не менш складною є ситуація з орендними правовідносинами. У багатьох випадках орендарі не мають змоги користуватися орендованим майном у зв'язку з руйнуваннями, обстрілами або евакуацією. У той же час орендодавці вимагають сплати орендної плати. Ця ситуація породжує дисбаланс інтересів і потребує втручання законодавця з метою запровадження особливого режиму правовідносин в умовах війни, зокрема можливості призупинення чи перегляду договору на підставі форс-мажорних обставин. З подібною проблемою стикаються також банки та кредитні установи, коли йдеться про заставне майно, іпотеку або сплату кредитів під час війни.

Юридичні колізії виявляються також у регулюванні права на компенсацію втрат. Ухвалення спеціальних законів щодо відшкодування збитків за рахунок державного бюджету або майна агресора є важливим, проте недостатньо ефективним кроком. Процедури компенсації залишаються складними, бюрократизованими і тривалими. Особливо гострою є проблема визначення джерел компенсації, оскільки більшість громадян очікують від держави не лише моральної підтримки, а й реальної матеріальної допомоги. У

цьому контексті міжнародна правова спільнота може відіграти ключову роль, зокрема через конфіскацію заарештованих активів Російської Федерації на користь постраждалих українських громадян.

На рівні доктрини та практики виникає потреба у модернізації цивільного законодавства в частині забезпечення майнових прав в умовах воєнного стану. Необхідно забезпечити єдину систему правового реагування на втрату майна, створити ефективні реєстри пошкодженого та зруйнованого майна, передбачити процедури оцінки збитків і гарантії їх відшкодування. При цьому важливо враховувати як міжнародний досвід, так і специфіку воєнних подій на території України [4, с. 10].

Окремої уваги заслуговує правовий режим захисту комунального та державного майна, яке також зазнало значних втрат. Руїнування об'єктів інфраструктури, державних установ, навчальних закладів, лікарень тощо тягне за собою не лише економічні наслідки, але й юридичні колізії, пов'язані з розподілом відповідальності, поновленням реєстраційних прав та визначенням правомірності витрат на відновлення. В умовах дефіциту бюджетних коштів держава мусить чітко визначити пріоритети у фінансуванні відновлювальних процесів, водночас не допускаючи дискримінації в доступі громадян до компенсацій [5, с. 81].

Актуальним є також питання податкового обліку та пільг для осіб, які втратили майно. Законодавство в умовах воєнного стану частково передбачає звільнення від сплати деяких податків, зокрема плати за землю або податку на нерухомість. Однак ці пільги не завжди поширюються на всі категорії громадян, що породжує питання про справедливість і рівність правового регулювання. Крім того, у випадках втрати документів, що підтверджують право на податкову пільгу, або відсутності електронного зв'язку з податковими органами, реалізація таких прав стає неможливою.

Слід відзначити, що в умовах війни змінюється саме розуміння функції майнових прав. Якщо в мирний час вони виконують передусім економічну функцію, забезпечуючи власнику можливість розпоряджатися майном на власний розсуд, то в умовах війни їх соціальна функція виходить на перший план. Майно стає не лише засобом економічної діяльності, а й фактором виживання, базової безпеки і стабільності. У цьому контексті особливої ваги набуває концепція соціально орієнтованого права власності, згідно з якою держава має зобов'язання щодо активного захисту майнових прав, що стосуються життєвих потреб людини.

У підсумку слід визнати, що майнові права громадян в умовах воєнного стану вимагають не лише правової охорони, але й динамічного адаптаційного підходу. Держава повинна не лише реагувати на втрати, але й формувати правове середовище, яке здатне попереджати порушення прав. Законодавство має бути системним, узгодженим із реальними викликами та здатним забезпечити не лише декларативний, а реальний механізм компенсації та відновлення порушених прав.

Питання юридичних колізій у сфері майнових прав громадян не може бути вирішено винятково адміністративними заходами. Необхідна системна кодифікація спеціального законодавства, що регулює правовий режим майна в умовах війни, та формування нових правових інструментів, здатних забезпечити баланс між інтересами особи і публічної влади. Лише за умови поєднання зусиль органів державної влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів можливо досягти належного рівня захисту майнових прав українських громадян, що зазнали втрат унаслідок воєнної агресії.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 р.)
2. Бериславська О. Майнові права як об'єкт захисту в умовах збройного конфлікту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 2022, № 50(2), с. 79–83. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk/article/view/940> (дата звернення: 05.05.2025)
3. Сластнікова Г. О. Дотримання майнових прав громадян у випадку відчуження майна в умовах воєнного стану. *Україна як суверенна, незалежна, демократична, соціальна і правова держава: історія становлення, сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали регіональної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 30 вересня 2022 р.)*, Дніпро: ДДУВС, 2023, с. 167–170. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15465> (дата звернення: 05.05.2025)

4. Кізлова О. С. Окремі питання здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану. Київський часопис права, 2024, № 3, с. 10. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/490> (дата звернення: 05.05.2025)

5. Лаговська Н. В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. Ірпінський юридичний часопис, 2022, № 2(9), с. 78–85. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/60> (дата звернення: 05.05.2025)

УДК 347.1

Їжакевич М. А., студентка гр. 1-19

Науковий керівник: Ільченко Г. О., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н., доцент

*Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Право інтелектуальної власності охоплює систему норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі створенням та використанням результатів творчої діяльності людини. У сучасному світі, де технологічні інновації, цифрові платформи та штучний інтелект стрімко зростають та розвиваються, значення охорони прав творців стає особливо важливим.

Основу правового регулювання цієї галузі закладено в Конституції України. Згідно з статтею 41, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1]. Водночас, стаття 54 Конституції України гарантує захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1]. Це засвідчує пріоритетність державної політики у забезпеченні охорони інтелектуальної власності.

Цивільний кодекс, зокрема Книга четверта, деталізує порядок набуття, реалізації та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Відповідно до статті 418 ЦКУ, право інтелектуальної власності охоплює як результати інтелектуальної діяльності, так і інші нематеріальні об'єкти, що мають охоронний статус [2]. Це поняття охоплює авторське право, суміжні права, право на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельні марки, географічні зазначення тощо.

Захист прав інтелектуальної власності в Україні може здійснюватися в різноманітних формах, зокрема визнання порушеного права, припинення неправомірних дій, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, а також застосування інших передбачених законом заходів впливу.

Судовий захист прав інтелектуальної власності має ряд особливостей, зокрема через відносно новий розвиток цієї галузі права. Однією з ключових проблем є нестача висококваліфікованих експертів для оцінки технічних та творчих аспектів справ. Це ускладнює процес розгляду справ, оскільки судді не завжди мають спеціалізовану підготовку в питаннях інтелектуальної власності. Крім того, національна судова практика інколи характеризується непослідовністю, що може призвести до різних підходів вирішення подібних справ. Важливим аспектом є те, що в Україні спостерігається певний прогрес у впровадженні механізмів захисту прав інтелектуальної власності, зокрема через створення спеціалізованих судових органів, таких як господарські суди, які займаються розглядом спорів у сфері комерційної інтелектуальної власності. Також існують проблеми із забезпеченням виконання судових рішень, особливо коли порушення прав інтелектуальної власності виходять за межі національних кордонів. У таких умовах особливої актуальності набувають альтернативні методи врегулювання спорів, такі як медіація та арбітраж. Ці механізми дають змогу сторонам швидко й ефективно розв'язувати конфлікти без необхідності звертатися до суду.

Інтелектуальна власність має дуалістичну природу, вона поєднує особисті немайнові права, такі як право на авторство, та майнові права, наприклад, право на отримання винагороди за використання твору. Як зазначає О. С. Барладян, особисті немайнові та майнові права мають специфічний характер, оскільки об'єкти інтелектуальної власності є нематеріальними, але можуть бути втілені в матеріальній формі, що дозволяє їх використання та відтворення. Також, автор акцентує увагу на необхідності чіткого розмежування між правом власності на матеріальний носій і правом інтелектуальної власності на сам твір або винахід, що має важливе значення для правильного застосування норм цивільного законодавства [3, с. 58].

Значну роль у формуванні міжнародних стандартів захисту інтелектуальної власності відіграє практика Європейського суду з прав людини. У рішенні у справі *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* (2007, № 73049/01), Велика палата ЄСПЛ визнала, що навіть нематеріальні активи, зокрема заявки на реєстрацію товарних знаків, можуть підпадати під захист як "майно" у розумінні статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини [4]. Суд підкреслив, що поняття "власності" не обмежується традиційними формами матеріальних активів і може охоплювати інтелектуальну власність, якщо заявник мав законне очікування в отриманні економічної вигоди.

Зазначене положення гарантує кожній фізичній чи юридичній особі право мирно володіти своїм майном, включаючи нематеріальні активи. У своїй практиці ЄСПЛ акцентує на необхідності недопущення свавільного втручання держави в сферу майнових прав та на важливості створення реальних механізмів їх захисту. Таким чином, право на інтелектуальну власність є частиною загального права власності та розглядається як одне з основоположних прав людини в демократичному суспільстві. Такий підхід значно розширює інструменти правового захисту для творців, винахідників і правовласників, гарантуючи їм доступ до ефективних механізмів захисту їхніх прав як на національному, так і на міжнародному рівні.

Згідно з аналізом Лоуренса Р. Хелфера, Європейський суд з прав людини у своїй практиці сформулював підхід, відповідно до якого на держави покладаються позитивні зобов'язання щодо захисту прав інтелектуальної власності. У рішенні *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* (2007, № 73049/01) Велика палата Суду фактично заклала підґрунтя для так званої парадигми забезпечення виконання (*enforcement paradigm*), відповідно до якої стаття 1 Першого протоколу до ЄКПЛ вимагає від держав не лише утримуватись від незаконного втручання в майнові права, але й створювати законодавчі, адміністративні та судові механізми, які дають змогу власникам інтелектуальної власності ефективно реалізовувати свої права, зокрема — запобігати посяганням з боку третіх осіб. Це означає, що держава повинна створювати функціональну правову систему для реалізації права власності, включаючи інтелектуальну власність [5, с. 40]. Такий підхід істотно розширює обсяг гарантій для правовласників, оскільки визначає, що бездіяльність держави у сфері захисту інтелектуальної власності може також порушувати Конвенцію.

Окрему роль у формуванні міжнародних стандартів захисту прав інтелектуальної власності відіграє Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), прийнята в межах Світової організації торгівлі. Цей документ встановлює мінімальні вимоги до охорони та захисту прав інтелектуальної власності, яких мають дотримуватись усі держави-члени СОТ. TRIPS включає положення щодо авторських прав, товарних знаків, патентів, промислових зразків, комерційної таємниці та засобів захисту [6]. Важливо, що ця Угода зобов'язує держави не лише визнавати права інтелектуальної власності, а й забезпечувати їх ефективне правозастосування, що концептуально перегукується з підходом ЄСПЛ щодо позитивних зобов'язань. Таким чином, норми TRIPS і практика ЄСПЛ спільно сприяють зміцненню міжнародного механізму захисту інтелектуальної власності, створюючи баланс між правами правовласників і суспільним інтересом.

Право інтелектуальної власності є важливою складовою сучасної правової системи, що забезпечує захист результатів творчої діяльності через механізми, закріплені в Конституції України, Цивільному кодексі та міжнародних угодах, таких як TRIPS. Практика ЄСПЛ також відіграє значну роль у формуванні стандартів захисту інтелектуальної власності, гарантуючи їй визнання як частини майна, що підлягає правовому захисту. Проблеми, що виникають через

необхідність залучення кваліфікованих експертів та непослідовність судової практики, поступово вирішуються через розвиток спеціалізованих судових органів і альтернативних методів вирішення спорів. Усі ці фактори разом сприяють створенню ефективного механізму захисту прав інтелектуальної власності, що відповідає міжнародним стандартам.

Список літератури

1. Конституція України. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 30.04.2025)
2. Цивільний кодекс України. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 30.04.2025)
3. Барладян О. С. Правова природа інтелектуальної власності як об'єкта захисту правоохоронними органами України. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. 2016 р., №4(25) - с. 54-59 URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2016/11.pdf
4. Anheuser-Busch Inc. проти Португалії [БП] - 73049/01. Рішення від 11.01.2007 [БП]. *Офіційний портал Європейського суду з прав людини*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:%22UKR%22,%22appno%22:%2273049/01%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-118416%22}}>
5. Helfer, Laurence R. "The New Innovation Frontier? Intellectual Property and the European Court of Human Rights." *Harvard International Law Journal* 49, no. 1 (2008): 1–52. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2592&context=faculty_scholarship
6. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

УДК 347.4

Коломієць О. Е., студентка гр. ЮФБ 23.01

Науковий керівник: Анікіна Г. В., професор кафедри приватного права, к.ю.н., доцент

*Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАСТАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інститут застави в цивільному праві України має довгу історію й залишається важливим інструментом забезпечення виконання зобов'язань у сучасному правовому полі. У контексті складної економічної ситуації, зокрема низької платоспроможності боржників, застава виконує надзвичайно важливу функцію – захист прав кредиторів. Вона дає змогу кредитору реалізувати право на заставне майно у разі невиконання боржником своїх зобов'язань, що сприяє економічній стабільності правовідносин і гарантує юридичну визначеність.

Незважаючи на свою значущість, інститут застави має ряд проблем, що гальмують його розвиток та знижують ефективність його застосування на практиці.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про заставу» від 02.10.1992р. цей правовий інститут є способом забезпечення зобов'язань, який надає кредитору (заставодержателю) право, в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання або в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [1]. Подібне визначення міститься і в статті 572 Цивільного кодексу України від 16.01.2003р., де застава розглядається як право кредитора отримати задоволення з майна боржника у разі невиконання ним зобов'язань, якщо інше не передбачено законом [2].

Застава є вторинною до основного зобов'язання і не має самостійного характеру, а отже, з її правовим регулюванням нерідко виникають труднощі через допоміжну природу цього інституту.

Норми, що регулюють заставу, містяться в різних нормативно-правових актах, при цьому між ними часто існують суперечності. Відсутність чіткої класифікації видів застави і узгодженості між положеннями Цивільного кодексу та Закону України «Про заставу» призводить до правової плутанини.

Як підкреслює Г. Г. Харченко, вирішення цієї проблеми можливе шляхом кодифікації норм, що регулюють заставу, та розробки єдиної класифікації її видів, що дозволило б не лише систематизувати нормативну базу, а й уніфікувати практику застосування законодавства [3, с. 135].

Ще однією важливою проблемою є недосконалість реєстраційних процедур, які мають забезпечувати належну фіксацію прав заставодержателя. На практиці реєстраційна система є повільною, складною та не завжди ефективною, що створює додаткові ризики для кредиторів. Зокрема, помилки в реєстрах прав на нерухоме майно та Земельному кадастрі можуть призводити до судових спорів та втрати предмета застави.

Варто погодитися із думкою І. В. Спасибо-Фатєєвої на необхідність запровадження електронних реєстрів, автоматизованих систем обліку та єдиної бази даних щодо всіх видів заставного майна. Такий підхід забезпечить прозорість і доступність інформації, знизить ризики порушення прав сторін і пришвидшить процес реєстрації [4, с. 191].

Наступною проблемою є визначення вартості заставленого майна. Часто сторони не можуть досягти згоди щодо реальної ринкової ціни майна, що ускладнює реалізацію застави при невиконанні зобов'язань. Потребується створення прозорої та об'єктивної системи оцінювання майна з участю незалежних спеціалізованих органів. Така система повинна враховувати поточні ринкові умови та інші важливі економічні чинники, що впливають на вартість майна.

Останнім, але не менш важливим є питання ефективного захисту прав заставодержателів. Хоча законодавство формально гарантує відповідні механізми, на практиці вони часто не працюють у ситуаціях економічної нестабільності чи банкрутства боржника. Крім того, складні та тривалі судові процедури реалізації предмета застави знижують ефективність захисту прав кредиторів.

Шишка О. Р. вказує на необхідність спрощення процедур реалізації предмета застави, а також надання заставодержателю ширших прав, зокрема права користування майном до моменту повного виконання боржником зобов'язання [5, с. 230].

Отже, незважаючи на те, що застава є ключовим елементом цивільного права, сьогодні вона потребує суттєвого реформування. Необхідно усунути законодавчу невизначеність, вдосконалити процедури реєстрації, розробити ефективні механізми оцінки майна та посилити захист прав кредиторів. Лише через глибоку модернізацію інститут застави зможе ефективно функціонувати в умовах сучасної правової системи України.

Список літератури

1. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII: станом на 24 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text> (дата звернення: 11.04.2025).
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.04.2025).
3. Харченко Г. Г. Речові права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 432 с.
4. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / ред. І. В. Спасибо-Фатєєва. Харків: Страйд, 2012. Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір. 736 с.
5. Шишка О. Р. Застава у цивільному праві України. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 1. С. 225–232. URL: <https://surl.li/ayeppl> (дата звернення: 11.04.2025).

УДК 351.824:346.5

Кравець В. І., аспірантка

*Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ЩОДО ПОНЯТТЯ НАГЛЯДОВОЇ РАДИ В ТОВАРИСТВАХ КАПІТАЛУ

Наявність наглядової ради, окрім захисту інтересів товариств капіталу, корпоративних прав акціонерів (учасників, засновників) та гарантії інтересів інвесторів

сприяє фінансовій економії, заощадженню фінансових та організаційних ресурсів товариства, оскільки скликання загальних зборів потребує певних фінансових витрат та витрат часу. В цьому відношенні наглядова рада оперативно й без додаткових витрат вирішує більшість контрольно-наглядових питань щодо діяльності товариства.

Функціональне призначення наглядової ради як органу управління акціонерного товариства пов'язується з необхідністю здійснення контролю за діяльністю правління. Наглядова рада є органом товариства, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та законом, контролює та регулює діяльність правління [1, с. 101].

В. С. Щербина зазначає, що функції наглядової ради поділяються на контрольні у сфері управління та контрольні у сфері господарської діяльності товариства. У першій сфері рада затверджує голову правління, за його поданням – членів правління, аналізує дії правління щодо управління товариством. У другій сфері рада розглядає та аналізує звіти правління, ревізійної комісії товариства; аналізує дії правління щодо реалізації інвестиційної, технологічної та цінової політики; додержання товариством номенклатури товару (послуг); є ініціатором позачергових ревізій та аудиторських перевірок господарських і фінансових результатів роботи товариства; погоджує операції товариства щодо розпорядження майном на визначену статутом суму; вносить засновнику і зборам пропозиції з питань діяльності товариства. Рада не має права втручатися в оперативні дії товариства [2, с. 84-85].

У процесі своєї діяльності наглядова рада повинна виконувати дві глобальні мети: забезпечувати мінімальну розбіжність інтересів менеджменту та акціонерів («внутрішня» мета); та постійну еволюцію та адаптацію компанії до умов висококонкурентного глобального ділового середовища («зовнішня» мета), з урахуванням того, що частина акціонерів АТ, створених у процесі приватизації, перебувають у трудових відносинах з цими товариствами та залежать від його виконавчих органів. У такій ситуації гостро постає питання захисту прав акціонерів, особливо власників дрібних акцій [3].

Однак варто відзначити, що у наведеній точці зору не враховано інтереси безпосередньо акціонерного товариства, які є відмінними від інтересів менеджменту та акціонерів. Акціонери заінтересовані в отриманні дивідендів, менеджмент в короткострокових економічних результатах, іноді надмірно завищеній оплаті їх праці.

Доцільно приділити увагу трактуванню наглядової ради в теорії права та основних актах корпоративного законодавства України.

Наглядова рада – це колегіальний орган, група осіб з числа інвесторів організації, які контролюють організацію. У Оксфордському економічному словнику подається таке визначення: «Наглядова рада – це колегіальний орган у межах дворівневої системи корпоративного управління, який визначає політику компанії в цілому та представляє інтереси як акціонерів, так і співробітників» [4, с. 419].

В Принципах корпоративного управління не розкривається поняття наглядової ради, однак її правова природа та призначення як органу управління деталізується в п.3.1.1. Принципів [5], а саме зазначається, що наглядова рада забезпечує стратегічне керівництво діяльністю товариства, контроль за діяльністю виконавчого органу та захист прав усіх акціонерів. Ефективне управління передбачає систему звітності наглядової ради перед загальними зборами товариства.

В одній із попередніх редакцій ЦК України до внесення змін пов'язаних із запровадженням дворівневої системи корпоративного управління закріплювалося, що в акціонерному товаристві може бути створена наглядова рада акціонерного товариства, яка здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу та захист прав акціонерів товариства (ч. 1 ст. 160 ЦК України).

Найбільш деталізовано формулюється поняття наглядової ради в Законі України «Про акціонерні товариства». Відповідно до ч. 1 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» наглядова рада акціонерного товариства є колегіальним органом, що здійснює захист прав всіх акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом акціонерного товариства та цим Законом, здійснює управління товариством, а також

контролює та регулює діяльність його виконавчого органу [6]. Таким чином, у порівнянні з Принципами корпоративного управління та ЦК України акцентується увага не лише на захисті прав акціонерів та провідній ролі у виконанні контрольної функції, але й на виконанні частково управлінських функцій у товаристві.

Однак стосовно інших товариств капіталу нормативне закріплення не таке вичерпне. Згідно з ч. 1 ст. 38 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статутом товариства *може* бути передбачено утворення наглядової ради з метою контролю та регулювання діяльності виконавчого органу товариства [7].

Таким чином, утворення наглядової ради в ТОВ не є обов'язковим. Однак, як вказується в літературі, практика створення наглядової ради в подібних товариствах існувала і раніше, а Закон лише нормативно закріпив питання створення і діяльності наглядової ради саме для ТОВ [8, с. 99].

Звертає на себе увагу формулювання «контролює та регулює діяльність виконавчого органу». Відповідне словосполучення не відображає в повній мірі правову природу та функції, які притаманні наглядовій раді. За межами правового змісту частини 2 ст. 38 залишаються питання: 1) захисту учасників ТОВ (ТДВ) та 2) управління ТОВ (ТДВ).

По-перше, на нашу думку, недоліком є відсутність вказівки на те, що наглядова рада ТОВ (ТДВ) здійснює також захист учасників (засновників) товариства. Якщо для відповідних товариств капіталу на той час, коли існували обмеження щодо кількості учасників (не більше 10 осіб), захист учасників не був принципово важливим, оскільки фактично всі (або хоча б більшість) учасники (або їх представники) входили до складу наглядової ради і відповідно могли захищати свої права особисто на засіданнях наглядової ради, впливаючи на прийняття рішень. Однак на сьогодні обмеження кількісного складу учасників ТОВ (ТДВ) відсутні. Учасники з незначною часткою в статутному капіталі досить обмежені в аспекті захисту своїх корпоративних прав. І саме наглядова рада є тим правовим інститутом, який покликаний захищати інтереси міноритарних учасників від зловживань посадових осіб виконавчого органу.

По-друге, «контроль» та «регулювання» не є тотожними «управлінням». Регулювання характеризується багатоманітністю його розуміння в залежності від сфери суспільних відносин, про яку йде мова. В найбільш загальному значенні термін «регулювання» (від лат. *regula* – планка, правило) означає впорядковування, введення в певні межі шляхом впливу на певний об'єкт. Регулювання – спосіб та механізм підпорядковувати що-небудь певній планомірній організації дій або функція управління, що забезпечує функціонування. Правове регулювання – це упорядкування суспільних відносин, що здійснюється державою за допомогою права і сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток.

Якщо управлінням є будь-який вплив суб'єкта управління на об'єкт управління, здійснюваний з метою спрямувати його дії бажаним для суб'єкта чином, то регулювання покликане здійснювати коригування діяльності об'єкта, що спрямовується управлінням загалом. Управлінський вплив більше спрямований безпосередньо на об'єкти управління, натомість регулювання направлене на середовище функціонування суб'єктів, створення відповідних умов для їх діяльності [9].

Тобто формулювання норми стосовно наглядової ради ТОВ (ТДВ) не відповідає сучасним підходам у корпоративному управлінні, не відображає в повній мірі правову природу та мету функціонування наглядової ради. А тому, вважаємо, слід внести відповідні зміни до законодавства стосовно цього виду товариств капіталу.

Тому, пропонуємо внести зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та викласти перше речення частини 2 статті 38 Закону в такій редакції: «Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, здійснює управління товариством, контроль, регулювання діяльності виконавчого органу товариства, а також захист прав та інтересів учасників товариства».

Список літератури

1. Ментух Н. Правове становище органів управління лізингової компанії у формі акціонерного товариства. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (20)/2019. С. 99-105.

2. Щербина В. С. Господарське право: Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 480 с.
3. Лаптев В. І. Дослідження факторів впливу на діяльність наглядової ради акціонерного товариства. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197259683.pdf>
4. Black J. A dictionary of economics: book / John Black, Nigar Hashimzade. – 4th ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2012. 429 p.
5. Про затвердження Принципів корпоративного управління: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку №955 від 22.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr571312-03#Text>
6. Про акціонерні товариства: Закон України №2465-IX від 27 липня 2022 р. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 18-19. ст.81.
7. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 6 лютого 2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 13. Ст. 69.
8. Лукашов Р. С. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю як суб'єкти цивільного права. Дис. канд. юрид. наук. Тернопіль, 2020. 223 с.
9. Ільницька Н. Ф. Співвідношення понять "державне управління", "державне регулювання", "публічне адміністрування": сучасні тенденції. Науково-практична Інтернет-конференція 28.02.2018 р. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7741890-3713-410e-95bf-4235f6b9650b/content>

УДК 346.5

Маніленко В. Л., студентка гр. 1-18

Науковий керівник: Коренюк О. О., декан факультету економіки, менеджменту та психології, к.ю.н., доцент

*Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Тема соціальної відповідальності бізнесу набула поширення в економіках розвинутих країн світу у середині ХХ ст. Насамперед це сталося через посилення уваги суспільства до соціальних та екологічних наслідків корпоратизації та консолідації в різних сферах бізнесу. В Україні ця тема почала розвиватися пізніше і повільніше, проте в період посилення інтеграційних процесів в напрямку асоціації з Європейським Союзом постало питання щодо формування нових підходів до управління бізнес процесами із врахуванням аспекту соціальної відповідальності.

Актуальність теми обумовлюється тим, що соціальна відповідальність є практикою добровільною й яка зазнає значних втрат при кризових явищах, адже знижуються грошові потоки та можливості її реалізації. Проте саме в таких умовах її здійснення є надто важливим як для населення, так самого і для бізнесу, так як це має позитивний вплив на імідж компанії та формування відчуття безпеки у власних працівників чи споживачів. Соціальна відповідальність бізнесу це стратегічна практика, спрямована на те, щоб бізнес приймав активну участь у покращенні соціально-економічних умов та вирішенні соціальних проблем. Це включає в себе не лише виконання законних обов'язків, але й додаткові заходи, спрямовані на підтримку громад та захист довкілля [1, с. 118-119].

Відповідно до європейської практики, соціальна відповідальність бізнесу поширюється на сім основних напрямів: дотримання прав людини; дотримання вимог законодавства; ділова та корпоративна етика; захист навколишнього природного середовища; співпраця із зацікавленими сторонами (співробітниками, споживачами, акціонерами, громадою, суб'єктами господарювання); дотримання міжнародних норм поведінки; прозорість та підзвітність [2, с. 299].

У контексті цього підходу важливо зазначити, що в Україні на законодавчому рівні також закріплено низку обов'язків суб'єктів господарювання, спрямованих на забезпечення соціальної відповідальності в процесі їхньої діяльності. Зокрема, відповідно до статті 49 Господарського кодексу України, підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян, а у разі завдання шкоди — нести майнову та іншу встановлену законом відповідальність[3]. Особливу увагу приділено безпеці продукції, що виготовляється або реалізується суб'єктами господарювання. Так, згідно зі

статтею 1 Закону України «Про захист прав споживачів», продукція не повинна становити загрози для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього природного середовища за умов її звичайного використання, зберігання, транспортування, виготовлення та утилізації. Таким чином, у разі порушення цих вимог законодавства, згідно зі статтею 23 Закону України «Про захист прав споживачів», суб'єкти господарювання у сфері торгівлі та інших видів обслуговування несуть відповідальність за виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам безпеки. Така відповідальність передбачає штраф у розмірі трьохсот відсотків вартості виготовленої для реалізації партії товару, але не менше двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4].

Враховуючи викладене, доцільно додати, що у межах міжнародної практики особливої уваги заслуговує стандарт ISO 26000:2010 «Настанова по соціальній відповідальності», опублікований 28 жовтня 2010 року. Цей документ допомагає організаціям систематизувати свою діяльність у сфері соціальної відповідальності та забезпечити єдине розуміння її принципів.

Стандарт ISO 26000:2010 враховує ключові положення Глобального договору ООН і є актуальним не лише для бізнес-структур, а й для профспілок, громадських організацій і державних установ. Він визначає сфери відповідальності кожного типу організації у взаємодії із зацікавленими сторонами. Важливо підкреслити, що питання соціальної відповідальності завжди залежать від суспільних очікувань і змінюються разом із актуальними соціальними проблемами. Визнання соціальної відповідальності передбачає, по-перше, усвідомлення організацією впливу своєї діяльності на довкілля та суспільство, а по-друге — розуміння очікувань щодо соціально відповідальної поведінки.

У межах зазначеного стандарту визначено такі ключові напрями соціальної відповідальності: організаційне управління; права людини; трудові відносини; захист довкілля; добросовісні ділові практики; питання, пов'язані з правами споживачів; сприяння соціально-економічному розвитку суспільства. Хоча стандарт ISO 26000 не передбачає юридичної відповідальності, але його недотримання може мати серйозні наслідки для бізнес-відносин [5, с. 1-2].

Основним аспектам соціальної відповідальності бізнесу зазвичай виділяють наступні: соціальні проекти та благодійність; охорона довкілля; сприяння розвитку громад; етичні стандарти та корпоративна відповідальність; запровадження принципів рівності та соціальної справедливості [6]. У цьому контексті важливе значення має також боротьба з недобросовісною конкуренцією, яка є прямим проявом порушення етичних норм у господарській діяльності. Національне законодавство України, зокрема Закон «Про захист від недобросовісної конкуренції», визначає такі дії як ті, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. До них належать, зокрема, неправомірне використання ділової репутації, перешкоджання конкуренції, економічне шпигунство, підробка продукції, введення споживачів в оману, маніпуляції з фінансовою звітністю, тощо. Захист у таких випадках здійснюється судами, Антимонопольним комітетом та правоохоронними органами в межах адміністративного й судового порядку [7, с. 119-121].

Питання недобросовісних практик також є ключовим у європейському праві. Директива Європейського парламенту та Ради 2005/29/ЄС спрямована на уніфікацію підходів до боротьби з комерційними зловживаннями бізнесу щодо споживачів у межах внутрішнього ринку ЄС. Вона встановлює загальні принципи захисту прав споживачів на всіх етапах взаємодії з підприємствами, не обмежуючи при цьому сферу договірного права країн-членів. Такий підхід забезпечує системність і прозорість регулювання у сфері доброчесної конкуренції, що має враховуватись і в Україні на шляху євроінтеграції [8].

Варто зазначити, що правова політика України щодо соціальної відповідальності бізнесу має дуальний характер. Так ч. 2 ст. 3 Господарського кодексу України визначає, що господарська діяльність «здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів»; ч. 2 ст. 5 та ст. 6 також акцентують увагу на «соціальній спрямованості економіки»; ст. 69 визначає порядок соціальної діяльності підприємства. Як зазначає Л. Хомко, вказані положення мають здебільшого декларативний характер.

Це створює кілька проблем:

1. Відсутність механізмів реалізації — без чітких вимог і санкцій підприємства можуть ігнорувати соціальні норми.
2. Зниження довіри — формальний підхід підриває віру громадян у здатність держави забезпечити захист їхніх інтересів.
3. Гальмування розвитку — нечіткість стандартів не стимулює бізнес до соціальних ініціатив чи інновацій [9, с. 258-260].

Отже, соціальна відповідальність бізнесу є важливим інструментом сталого розвитку, що, попри добровільність, має стратегічне значення для підприємств і суспільства. У країнах ЄС ця концепція вже інтегрована в правову практику, тоді як в Україні вона лише формується. Хоча законодавство декларує соціальну спрямованість, відсутність чітких механізмів і стандартів стримує її ефективне впровадження та дотримання бізнесом її принципів.

Список літератури

1. Савченко, В. А. (2022). Соціальна відповідальність бізнесу як чинник сталого розвитку суспільства. Економіка та суспільство, (38), 117–123. DOI:10.32782/2524-0072/2022-38-17.URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1040/997> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Резнік Н. Соціальна відповідальність бізнесу: сутнісно-теоретичні аспекти. Журнал європейської економіки. 2014. Т. 13, № 3. С. 296–303.
3. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18–22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 07.05.2025).
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII]. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. С. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
5. ISO 26000:2010. Настанова щодо соціальної відповідальності. Перекл. з англ. Офіційний переклад. URL: <https://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/Стандарт%20ISO%2026000.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).
6. Соціально відповідальний бізнес: що це і як це працює сьогодні в Україні. Щастинська міська військова адміністрація. URL: <https://schastinska-gromada.gov.ua/messages/159526-socialno-vidpovidalnii-biznes-shho-ce-i-ia-k-ce-praciuje-syogodni-v-ukrayini> (дата звернення: 08.05.2025).
7. Тимченко Л. М., Штундер В. Правовий захист від недобросовісної конкуренції за господарським законодавством України (Legal protection against unfair competition under the economic legislation of Ukraine). Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Вип. 66. С. 119-123.
8. Директива 2005/29/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 11 травня 2005 р. про недобросовісну комерційну практику підприємств у відносинах із споживачами на внутрішньому ринку. Офіційний вісник України. 2009. № 30. С. 48–63.
9. Хомко Л. В. Правове регулювання соціального підприємництва: нова ідеологія господарської діяльності. Наука і техніка сьогодні.2024. №5. С.252-263.URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/11779/11839> (дата звернення: 07.05.2025).

УДК: 347.44

Медвідь К. В., курсант

Науковий керівник: Резворович К. Р., завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, д.ю.н., доцент

*Дніпровський державний університет внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)*

ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У сучасних умовах, коли ринкова економіка розвивається, а господарські зв'язки стають дедалі складнішими, цивільна відповідальність за неналежне виконання договірних зобов'язань набуває особливої ваги для забезпечення стабільності та захисту прав сторін. Практичне застосування відповідних правових норм, а також вплив зовнішніх обставин, зокрема воєнних дій в Україні, які призводять до численних порушень договірних

домовленостей, актуалізують необхідність наукового дослідження чинних правових інструментів та пошуку шляхів їх оптимізації з огляду на національний контекст і потребу узгодження з міжнародними правовими стандартами.

Договірні зобов'язання в цивільному праві мають складну юридичну природу, виступаючи правовим зв'язком між двома або більше сторонами, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) на користь іншої сторони (кредитора), а кредитор має право вимагати виконання цього зобов'язку. Їх юридична природа полягає в посіданні добровільного волевиявлення сторін, спрямованого на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та зобов'язків, та нормативного регулювання з боку законодавства, яке визначає загальні умови дійсності договорів, права та зобов'язки сторін, а також наслідки їх порушення [2].

Договірні зобов'язання класифікуються за різними критеріями, включаючи [3]: за кількістю зобов'язаних сторін: односторонні (зобов'язок є лише в однієї сторони) та двосторонні (кожна сторона має права та зобов'язки); за характером зустрічного задоволення: оплатні (одна сторона отримує плату за своє виконання) та безоплатні (виконання здійснюється без отримання зустрічної винагороди); за моментом виникнення: консенсуальні (вважаються укладеними з моменту досягнення згоди) та реальні (для укладення необхідна передача майна); за ступенем визначеності змісту: казуальні (підстава є чітко визначеною) та абстрактні (підстава не має безпосереднього значення для дійсності зобов'язання); за тривалістю дії: строкові (мають чітко визначений строк дії) та безстрокові; за зв'язком між зобов'язаннями: головні та додаткові (акцесорні).

Особливості договірних зобов'язань визначаються принципом свободи договору, що дозволяє сторонам на власний розсуд визначати умови договору, якщо вони не суперечать законодавству. Водночас, існують імперативні норми, які є зобов'язковими для сторін. Важливою особливістю є також належне виконання зобов'язання відповідно до умов договору та вимог законодавства. Неналежне виконання тягне за собою цивільно-правову відповідальність.

Варто зауважити, що договір як фундаментальна категорія цивільного права характеризується низкою визначальних ознак. Першою і ключовою ознакою є домовленість, що передбачає досягнення сторонами взаємної згоди (консенсусу) щодо істотних умов правочину, відображаючи збіг їхнього волевиявлення. Другою суттєвою ознакою виступає дво- або багатосторонність, оскільки договір є результатом узгодженої волі двох чи більше суб'єктів цивільного права, підкреслюючи неможливість його виникнення на основі одностороннього волевиявлення. Третьою визначальною рисою є спрямованість на правовий результат, а саме на встановлення, зміну або припинення конкретних цивільних прав та зобов'язків між учасниками договірних відносин, що становить його основну юридичну мету та соціально-економічну функцію [5].

Специфіка цивільної відповідальності за неналежне виконання договірних зобов'язань суттєво варіюється залежно від виду укладеного договору, що зумовлено особливостями предмета, змісту та мети кожного конкретного договірної типу. Так, у договорах купівлі-продажу типовими порушеннями, що тягнуть відповідальність, можуть бути передання неякісного товару, порушення строків передання або оплати. У договорах поставки особливу увагу приділяється відповідальності за недопоставку або поставку некомплектного товару, а також за порушення вимог щодо якості. У сфері підрядних відносин поширеними є спори щодо якості виконаних робіт, порушення строків виконання та оплати. Договори надання послуг характеризуються відповідальністю за неналежне надання послуг або їх ненадання взагалі, а договори перевезення – за пошкодження або втрату вантажу, порушення строків доставки [4].

Аналіз судової практики у справах, пов'язаних з неналежним виконанням окремих видів договорів, дозволяє виявити типові порушення та сформовані підходи судів до застосування норм цивільного законодавства про відповідальність. Зокрема, суди ретельно досліджують умови конкретного договору, встановлюють факти неналежного виконання, визначають наявність вини боржника (якщо вона є умовою відповідальності), розмір завданих збитків та обґрунтованість вимог кредитора щодо застосування конкретних видів цивільно-правової відповідальності (відшкодування збитків, сплата неустойки, тощо).

Так, наприклад, у справі № 910/1234/23, розглянутій Господарським судом м. Києва, позивач вимагав стягнення з відповідача пені за прострочення поставки товару за договором купівлі-продажу. Суд, дослідивши умови договору та первинні документи, встановив факт порушення строку поставки та задовольнив позовні вимоги, застосувавши ст. 549 ЦК України [1] щодо відповідальності за порушення зобов'язання у вигляді пені.

В іншій справі № 757/5678/22, що розглядалася Печерським районним судом м. Києва, позивач просив розірвати договір оренди та стягнути збитки з орендаря у зв'язку з неналежним утриманням орендованого приміщення, що призвело до його пошкодження. Суд, на підставі наданих фото- та відеодоказів, а також висновку експерта, встановив факт неналежного виконання орендарем своїх обов'язків та частково задовольнив позов, стягнувши збитки у розмірі вартості відновлювального ремонту, керуючись ст. 611 та 623 ЦК України [1].

Ще одним прикладом є справа № 333/987/21, розглянута апеляційним судом Полтавської області, де позивач вимагав стягнення заборгованості за договором підряду та штрафних санкцій за порушення строків виконання робіт. Суд, переглянувши рішення суду першої інстанції, звернув увагу на відсутність належних доказів вини відповідача у простроченні виконання робіт у повному обсязі та зменшив розмір штрафних санкцій, керуючись принципами справедливості та співмірності, передбаченими ст. 624 ЦК України [1]. Ці приклади ілюструють, як суди підходять до аналізу конкретних обставин справи, досліджують докази та застосовують відповідні норми цивільного законодавства при розгляді спорів, пов'язаних з неналежним виконанням договірних зобов'язань.

Отже, розгляд юридичної природи договірних зобов'язань, їх видів та визначальних ознак створює теоретичну основу для подальшого аналізу особливостей відповідальності залежно від типу договору, що підтверджується оглядом типових порушень та підходів судової практики.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 142.
2. Оскілко О. Загальна характеристика договірних зобов'язань, у яких беруть участь військовослужбовці, за законодавством України. Юридичний вісник. 2023. 2. <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2023.18>
3. Гаполяк Т.В. Поняття, правова природа та особливості засновницького договору. URL: [igorkozych,+2023.61.2.hapoliak.pdf](https://igorkozych.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/2.hapoliak.pdf)
4. Чумак Р. Цивільно-правова відповідальність за невиконання та/або неналежне виконання договору про надання юридичних послуг. цивільне право і процес. № 1. 2021. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.08>
5. Надієнко О. Правова природа та наслідки порушення зобов'язань за цивільним законодавством України. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-7>

УДК 349

Москаленко А. О., студентка гр. ПР-231

Науковий керівник: Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ДОГОВІР СУБОРЕНДИ ЗЕМЛІ

Актуальність дослідження договору суборенди землі визначається його важливим місцем у системі земельних правовідносин. У період воєнного стану правове регулювання договору суборенди набуває особливої значущості з огляду на запровадження спеціальних норм, що змінюють усталені підходи до укладення, виконання та припинення відповідного договору, що зумовлює необхідність їх наукового аналізу.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про оренду землі» (далі – ЗУ): «орендована земельна ділянка або її частина може передаватися орендарем у суборенду без зміни цільового призначення, якщо це передбачено договором оренди або за письмовою згодою

орендодавця (крім випадків, визначених законом)» [2]. З характеристики положень ст. 8 ЗУ випливає, що суборенда, як і оренда земельної ділянки, посвідчується договором. Договір суборенди – це договір про передачу орендарем орендованого ним об'єкта в оренду третій стороні. Сторонами такого договору є орендар та суборендар. Варто звернути увагу на спеціальні умови для орендарів: «Якщо орендарем земельної ділянки є ініціатор створення індустріального парку, така земельна ділянка або її частини передаються ним у суборенду учасникам індустріального парку відповідно до земельного законодавства України без попереднього погодження з орендодавцем, якщо це не суперечить договору оренди такої земельної ділянки» [2]; «Якщо орендарем земельної ділянки є інвестор із значними інвестиціями, з яким укладено спеціальний інвестиційний договір відповідно до ЗУ «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями», передача в суборенду земельних ділянок державної або комунальної власності, визначених таким спеціальним інвестиційним договором як необхідні для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями, забороняється» [2].

«Умови договору суборенди земельної ділянки повинні обмежуватися умовами договору оренди земельної ділянки і не суперечити йому» [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЗУ, істотними умовами договору суборенди є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); дата укладення та строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. Отже, всі ці умови повинні бути прописані і в договорі суборенди.

Окремої уваги заслуговує регулювання питань плати за суборенду та строків їх дії. Плата за суборенду земельних ділянок державної та комунальної власності не може перевищувати орендної плати. Строк такої суборенди не може перевищувати строку, визначеного договором оренди землі.

Окреме регулювання передбачено щодо суборенди земельної ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, яка передається на земельних торгах: не може перевищувати 14 років, а в разі передачі для закладання та/або вирощування багаторічних насаджень – більше 25 років. Водночас, законодавство встановлює спеціальний порядок визначення плати за суборенду землі державної власності, що орендується акціонерним товариством, товариством з обмеженою відповідальністю, 100 відсотків акцій (часток) у статутному капіталі якого належать державі, яке утворилося шляхом перетворення державного підприємства, у постійному користуванні якого перебувала така земельна – плата визначається за результатами земельних торгів. У разі суборенди земельної ділянки сільськогосподарського призначення особою, яка володіє правом користування істотною частиною масиву таких земель, із передачею взамін права користування іншою земельною ділянкою – строк суборенди не повинен перевищувати строку користування за договором, що укладається взамін, а розмір плати має відповідати платі за суборенду, встановленій у такому договорі.

Згідно з чинним законодавством, договір суборенди підлягає державній реєстрації, а за домовленістю сторін може бути посвідчений нотаріально. Важливо враховувати, що у разі припинення договору оренди, чинність договору суборенди земельної ділянки також припиняється. Підстави зміни та припинення договору оренди землі визначені у розділі V ЗУ «Про оренду землі».

Окремого аналізу потребує питання співвідношення договору суборенди та договору відчуження права оренди. Відповідно до ч. 7 ст. 8 ЗУ, «Передача в суборенду земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом, земельних ділянок (крім земельних ділянок сільськогосподарського призначення сільськогосподарських угідь), на яких розташовані цілісні майнові комплекси підприємств, установ і організацій державної або комунальної власності, а також заснованих на майні, що належить Автономній Республіці Крим, та їх структурних підрозділів, забороняється» [2]. У ст. 8-1 цього ж закону йдеться про можливість відчуження права оренди земельної ділянки державної або комунальної власності. Про можливість відчуження права оренди земельної ділянки приватної форми власності в ЗУ

не згадується взагалі. Відповідно до ч.4 ст. 124 ЗК України «передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, здійснюється за договором оренди між власником земельної ділянки і орендарем» [1]. При цьому, підставою для укладення договору оренди може бути цивільно-правовий договір про відчуження права оренди. З зазначеного випливає, що відчужено може бути право оренди землі будь-якої форми власності. До того ж, договір суборенди землі є договором найму, а договір відчуження права оренди землі є договором купівлі-продажу. Таким чином, правове регулювання суборенди та відчуження права оренди відображає різний підхід законодавця до подібних за метою, але різних за юридичною природою правовідносин. З огляду на це, при практичному застосуванні відповідних норм слід враховувати як специфіку кожного з договорів, так і обмеження, встановлені законодавством [3, с. 78-79].

В умовах дії воєнного стану в Україні земельні відносини зазнають певних змін, що відображається і на регулюванні договору суборенди землі. Аналіз пункту 27 розділу X Земельного кодексу України дозволяє виокремити такі особливості договору суборенди: якщо строк дії договору суборенди землі закінчився після впровадження воєнного стану, але до набрання чинності ЗУ Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель», то ці договори вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; орендар не має права на передачу землі в суборенду у період, коли функціонування Державного земельного кадастру призупинено на всій території України; орендар не має права на передачу землі в суборенду без проведення земельних торгів; орендарі та суборендарі земель сільськогосподарського призначення усіх форм власності можуть передавати на строк до одного року належне їм право оренди/суборенди іншій особі для використання земельної ділянки за цільовим призначенням. Така передача здійснюється без згоди власника на підставі письмового договору про передачу права землекористування, що укладається в електронній формі. Про передачу суборенди особа яка його передала письмово повідомляє орендаря протягом п'яти днів з дня державної реєстрації договору про передачу права землекористування; перехід права суборенди земельної ділянки за договором про передачу права землекористування, укладеним у період, коли функціонування Державного земельного кадастру призупинено на всій території України, не підлягає державній реєстрації. Право суборенди вважається переданим з дня державної реєстрації договору про передачу права землекористування і припиняється зі спливом строку дії договору про передачу права землекористування; договір про передачу права землекористування може передбачати передачу права оренди, суборенди декількох земельних ділянок одним орендарем, суборендарем; після припинення або скасування воєнного стану в Україні або у відповідних окремих її місцевостях такі договори продовжують діяти до закінчення строку, на який вони поновлені: припинення дії, зміни договорів суборенди земельних, припинення відповідних прав суборенди; після припинення або скасування воєнного стану в Україні або у відповідних окремих її місцевостях такі договори не можуть бути поновлені: припинення дії договорів про передачу права землекористування та припинення права суборенди земельних ділянок, переданих на підставі таких договорів; якщо дія договору суборенди припиняється через те, що відповідне право не було зареєстроване або договір не був поновлений у Державному реєстрі речових прав до моменту збору врожаю, суборендар зберігає право на збирання посіяного ним врожаю, при цьому власник земельної ділянки має право на компенсацію за тимчасове використання ділянки, яка розраховується пропорційно до плати за користування (це правило також застосовується у випадках, коли строк дії відповідного договору закінчився протягом двох місяців з дня набрання чинності цією нормою) [1].

Отже, договір суборенди є складним, а його укладення залежить від багатьох факторів, включаючи волевиявлення орендаря, призначення договору та форму власності на землю. В умовах воєнного стану регулювання договору суборенди зазнало змін,

спрямованих на стабілізацію земельних відносин. Слід підкреслити, що розуміння договору суборенди потребує глибокого аналізу законодавства, оскільки зміни в правовому регулюванні мають безпосередній вплив на укладення, виконання та припинення таких договорів.

Список літератури

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4 Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення: 29.04.2025).
3. Гнідан Р.М. Договір оренди земельної ділянки : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2017. 201 с.

УДК 347.7

Перепелиця А. А., студентка гр. 1-18 ФЕМП

Науковий керівник: Коренюк О. О., декан факультету економіки, менеджменту та психології, к.ю.н., доцент

*Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

На сьогодні в українському законодавстві відсутнє офіційне визначення терміну «стартап». Це створює певні труднощі в правовому регулюванні діяльності інноваційних компаній, особливо на початкових етапах їх розвитку. Проте, окремі визначення поняття «стартап» містяться в підзаконних нормативно-правових актах [1], що може стати основою для подальшого законодавчого оформлення.

Залежно від цілей діяльності стартапи поділяють на різні типи: масштабовані – технологічні компанії з великим потенціалом для глобального ринку; великого бізнесу — стартапи, що належать великим підприємствам і орієнтовані на інноваційні продукти; малого бізнесу – самофінансовані підприємства з повільним розвитком; стартапи, які можна купити - створюються для подальшого продажу більшим підприємствам; лайфстайл-проекти, створені для реалізації хоббі [2], але відсутність термінологічної узгодженості в законодавстві ускладнює власникам вибір способу юридичного оформлення проекту. Без чіткого правового регулювання засновники можуть обирати різні структури, відповідно до своїх цілей та потреб, що може призводити до непередбачуваних правових наслідків або обмежень у залученні інвестицій і взаємодії з державними органами. В Україні для реалізації стартапу розробники найчастіше обирають заснування товариства з обмеженою відповідальністю або ж реєстрацію у якості фізичної особи-підприємця. Здійснювати управління стартапом будучи фізичною особою підприємцем значно простіше, оскільки передбачає самостійну участь особи у процесі прийняття рішень. Перевагою є також і можливість обрання спрощеної системи оподаткування. Проте недоліком є менший ступінь довіри великих підприємств або інвесторів, а також обмеження за видами діяльності. Товариства з обмеженою відповідальністю, в свою чергу, мають більшу довіру інвесторів та добре сприймаються міжнародними партнерами, але мають складнішу структуру управління.

Особливістю стартапу як явища є те, що він може бути як самостійним об'єктом інтелектуальної власності (напр., винаходом), так і використовувати об'єкти інтелектуальної власності (напр., фірмове найменування юридичної особи, торговельна марка тощо). Не дивлячись на це, багато стартапів ігнорують необхідність своєчасної реєстрації торгових марок, патентів або авторських прав. Це призводить до втрати можливості захистити своїх інновацій, що в свою чергу, може унеможливити ефективний юридичний захист та загалом призвести до руйнування перспективного бізнесу. Нерозуміння важливості правильного управління правами

інтелектуальної власності може призвести до правових конфліктів, а відсутність стратегії в управлінні інтелектуальною власністю обмежує можливості стартапів на міжнародних ринках та знижує конкурентоспроможність.

В цьому контексті одним із важливих елементів захисту інтелектуальної власності є можливість використовувати міжнародні механізми для охорони. Мадридська система та договір про патентну кооперацію дозволяє українським компаніям реєструвати торгові марки та патенти закордоном, захищаючи свої інтелектуальні активи на міжнародних ринках. Участь України в міжнародних організаціях та системах покращує репутацію, що сприяє залученню іноземних інвесторів. WIPO та ЕПО надають інформацію про об'єкти інтелектуальної власності задля моніторингу та захисту своїх прав на міжнародному рівні.

Ще однією істотною проблемою при реалізації стартапу є неналежне ставлення до оформлення договірних відносин: засновники та власники часто не включають положення про нерозголошення конфіденційної інформації в текст договорів, в тому числі і про передачу прав інтелектуальної власності. Це створює ризики витоку інформації, втрати прав на розроблені продукти, конфліктів із працівниками та підрядниками, а також ускладнює залучення інвесторів.

Отже, стартапи є важливою частиною економіки з великим потенціалом. Для їх розвитку необхідно створити чіткі правові межі, що включають правильний вибір юридичної форми та реєстрацію інтелектуальної власності. Належний захист останнього є ключовим для успіху. Хоча законодавчі зміни позитивно впливають на цю сферу, стартапи в Україні все ще стикаються з проблемами. Покращення процесу реєстрації прав та управління інтелектуальною власністю, а також виконання договірних зобов'язань допоможе уникнути ризиків і досягти успіху на міжнародному ринку.

Список літератури

1. Положення щодо конкурсного відбору проектів для державного стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 17 груд. 2018 р. № 1934 ; зареєстр. в Мін'юсті України 17 груд. 2018 р. за № 1421/32873 // Офіц. вісн. України. 2019. № 4. С. 154–162.
2. Що таке стартап? Глосарій. URL: <https://sendpulse.ua/support/glossary/startup> (дата звернення: 07.05.2025).
3. Особливості правового захисту інтелектуальної власності. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/9e1d2f75-9da8-4cfb-9caa-dda806fa9048/content> (дата звернення: 07.05.2025).
4. Madrid System – WIPO. URL: <https://www.wipo.int/en/web/madrid-system/> (дата звернення: 07.05.2025).

УДК: 347

Півень К. П., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

Науковий керівник: Ільченко Г. О., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н., доцент

*Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В ЄС ТА УКРАЇНІ

Правовий захист прав споживачів є важливим елементом економічної системи, забезпечуючи справедливі та рівноправні відносини між споживачами і постачальниками товарів, робіт та послуг. В Україні з проголошенням незалежності було започатковано формування законодавства для захисту прав споживачів. Прийняття Закону України «Про захист прав споживачів» у 1991 році стало важливим кроком, хоча система все ще потребує вдосконалення для досягнення більш ефективного захисту. Водночас країни Європейського Союзу за останні десятиліття значно вдосконалили механізми правового захисту споживачів, що є важливим орієнтиром для України, особливо в контексті євроінтеграції.

Закон України «Про захист прав споживачів» від 1991 року став основою для формування національної правової системи, яка регулює взаємодію між споживачами і

постачальниками товарів і послуг. Цей закон став першим важливим кроком на шляху до створення механізмів правового захисту для споживачів у країні, визначивши основні принципи і правила, що сприяють справедливим та рівноправним відносинам між усіма учасниками ринку [1].

У той же час, за останні два десятиліття країни Європейського Союзу також провели суттєві зміни, спрямовані на удосконалення механізмів захисту прав споживачів у відповідь на нові економічні реалії та технічні інновації. Початково це стосувалося адаптації національних правових норм до директив ЄС, зокрема до директив 97/7/EG (1997) [2] та 1999/44/EG (1999) [3], що регулювали взаємини між споживачами та постачальниками товарів і послуг. Ці директиви створили необхідні правові рамки для забезпечення більш прозорих та справедливих умов для всіх учасників ринку.

З часом, із розвитком інтернет-торгівлі та нових форм комерційної діяльності, на європейському рівні були внесені зміни до європейського законодавства, які визначали правила укладання угод поза межами традиційних торгових точок, зокрема, через інтернет. Це стало важливим кроком у підтримці інтернет-торгівлі, де питання захисту прав споживачів є особливо актуальними через можливість здійснення угод на відстані, без особистого контакту з продавцем [4, с. 221].

Один з найбільш значущих кроків у розвитку правового захисту споживачів стало ухвалення Закону України «Про захист прав споживачів» у 2023 році, який регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності, які виробляють, продають товари чи харчові продукти, виконують роботи чи надають послуги, встановлює права споживачів, а також визначає механізми їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [5]. Однак, він та і не вступив у силу через дію воєнного стану в Україні.

У процесі реформування законодавства Європейського Союзу були ухвалені три ключові директиви, які мали значний вплив на захист прав споживачів. Перша з них — це Директива (ЄС) 2019/770 [6], що стосується укладання договорів на постачання цифрового контенту та послуг. Вона стала важливим кроком у відповіді на стрімке зростання цифрових технологій та онлайн-послуг, забезпечивши правову основу для регулювання нових форм угод, які раніше не підпадали під класичні правила договорів. Друга директива, 2019/771 [7], була спрямована на вдосконалення угод щодо продажу товарів, що також враховує розвиток ринку, зокрема в контексті онлайн-торгівлі, де традиційні правила торгівлі можуть бути неактуальними. Третя директива — 2019/2161 — передбачала модернізацію механізмів захисту прав споживачів і мала на меті забезпечити більш ефективну регуляцію ринку, забезпечити споживачам більшу прозорість та справедливість у їхніх відносинах з постачальниками товарів і послуг, зокрема в умовах цифрової економіки [8]. Ці три нормативні акти допомогли створити єдине правове середовище в ЄС, яке враховує всі новітні тенденції, зокрема розвиток інтернет-торгівлі та цифрових послуг, і дає змогу ефективно захищати права споживачів.

Одним із важливих нововведень у правовій системі ЄС став «чорний список» несправедливих умов у договорах, що автоматично визнаються недійсними, якщо їх намагаються нав'язати споживачам. Такий підхід допомагає запобігти зловживанням з боку постачальників товарів і послуг, зокрема щодо стандартних контрактів, які можуть бути нерівноправними або шкідливими для споживачів.

Отже, порівняння правового захисту споживачів у ЄС та Україні показує, що ЄС має динамічне законодавство, яке швидко адаптується до нових технологій і інтернет-торгівлі, забезпечуючи високий рівень захисту споживачів. В Україні ж необхідна модернізація правової бази, особливо щодо онлайн-торгівлі та захисту від несправедливих умов контрактів. Для покращення захисту прав споживачів Україні вже відбувається адаптація європейських стандартів і розвиток сучасних механізмів регулювання. Зокрема, особлива увага приділяється адаптації законодавства у сферах безпеки продукції, фармацевтики, цифрової торгівлі та захисту споживачів. Участь широкого кола українських інституцій у скринінгу свідчить про комплексний підхід держави до впровадження європейських стандартів.

Список літератури

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 01.05.2025 р.)
2. Directive - 97/7 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1997/7/oj/eng> (date of access: 05.05.2025).
3. Directive - 1999/44 - EN - Consumer Sales and Guarantees Directive - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1999/44/oj/eng> (date of access: 05.05.2025).
4. Утєхін І.Б. Захист прав споживачів в Україні та Європейському Союзі: сучасний стан та перспективи. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2023. Вип.2 (102). С.216-228. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/117/110> (дата звернення: 01.05.2025 р.)
5. Про захист прав споживачів: Закон України № 3153-IX від 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025 р.)
6. Directive - 2019/770 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng> (date of access: 05.05.2025).
7. Directive - 2019/771 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/771/oj/eng> (date of access: 05.05.2025).
8. Directive - 2019/2161 - EN - omnibus directive - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/2161/oj/eng> (date of access: 05.05.2025).

УДК 347

Романюк Б., студентка 3 курсу 17 групи

Науковий керівник: Бажанов В. О., доцент кафедри цивільного права, к.ю.н., доцент

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені

Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

ЦИФРОВА СПАДЩИНА: ПРАВОВИЙ СТАТУС АКАУНТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У цифрову епоху соціальні мережі стали не лише способом спілкування, а й платформою для бізнесу та творчості. Основою доступу до них є акаунти, проте розвиток правового регулювання не встигає за технологіями – законодавство досі належним чином не визначає правовий статус акаунтів та цифрових активів.

Деякі акаунти можуть становити особливу цінність, наприклад, через певну кількість підписників, унікальність контенту тощо. Незважаючи на велику кількість прогалин у галузі правового регулювання акаунтів, суб'єкти діють у межах принципу «дозволено все, що прямо не заборонено законом», тому облікові записи активно продаються, даруються та обмінюються, що робить їх об'єктами цивільних правовідносин. Водночас, з огляду на невідворотність біологічних процесів, важливо також врегулювати питання спадкування цифрової спадщини – прав на облікові записи та контент після смерті власника.

На сьогоднішній день існує величезна кількість спорів, пов'язаних із визначенням права на акаунти в соціальних мережах. Більшість із них виникають через недостатньо врегульовану процедуру купівлі-продажу даних об'єктів або переходу права на них. Наведемо приклад, коли спір виникає між компанією та найманим працівником, який займався SMM і не хоче відмовлятися від свого «надбання», або коли спір виникає між родичами померлого користувача. Один із них вважає, що акаунт у Facebook із великою кількістю підписників і монетизованим контентом має увійти до спадкової маси, тоді як інший стверджує, що акаунт є особистим і не підлягає передачі. Також зараз надзвичайно поширеним явищем стали продажі різних акаунтів у соціальних мережах, які здійснюються через передачу покупцеві логіну та паролю від облікового запису і всіх прив'язаних сторінок. Такі ситуації свідчать про потребу в чіткому нормативному врегулюванні, яке б визначало правовий статус акаунтів, умови їх передачі та спадкування.

Відповідно до ст.1216 ЦК спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1].

Також варто уточнити, що обліковий запис – це сукупність наданої інформації про користувача, засобів та прав користувача відносно багатокористувацької системи. Акаунт виникає в рамках зобов'язальних відносин із провайдером послуг», тобто дані на акаунті – цифровий контент, – зокрема інтелектуальна власність, можуть належати користувачу, але сам акаунт – власність платформи. Тому, згідно законодавству, повноцінно успадкувати акаунт неможливо.

Проте великі корпорації все-таки намагаються врегулювати питання посмертного переходу права користування акаунтом. Наприклад, ви можете додати спадкоємця для свого облікового запису Apple – це найпростіший і найбезпечніший спосіб надати особі, якій ви довіряєте, доступ до даних, збережених у вашому обліковому записі Apple, після вашої смерті. Це можуть бути фотографії, повідомлення, нотатки, файли, завантажені вами програми, резервні копії пристроїв тощо [2].

Instagram та Facebook дотримуються політики конфіденційності, тому після смерті користувача надають досить обмежений спектр дій з даними на акаунті. Родичі можуть лише видалити сторінку або зробити її меморіальною. Такі акаунти отримують позначку «Світла пам'ять» або «Пам'ятаємо». У Facebook також можна заздалегідь призначити спадкоємця акаунта. Він не отримає повного доступу, але зможе керувати пам'ятними публікаціями, змінювати фото профілю та обкладинку.

Google вирішує питання неактивних акаунтів за допомогою спеціальної системи моніторингу. Вона стежить за активністю користувача — перевіряє, чи використовувався обліковий запис протягом двох років. Якщо активність зникає, система надсилає запит на підтвердження пароля через електронну пошту. У разі відсутності відповіді акаунт може бути видалено або передано довіреній особі, заздалегідь обраній користувачем [3].

Окрім зазначеного вище, варто звернути увагу і на проблематику щодо етичних аспектів доступу до акаунту померлого та чи не порушують такі дії право на приватність небіжчика.

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що обліковий запис базується на правах інтелектуальної власності, проте як комплексний об'єкт не має чіткого правового статусу в цивільному законодавстві. Це створює потребу в окремому правовому регулюванні, зокрема щодо спадкування. Месенджери мають власні правила на випадок смерті користувача, але здебільшого вони стосуються доступу родичів або третіх осіб, а не спадкування контенту. До того ж волевиявлення власника в межах сервісу не вважається заповітом за законом, тому наразі неможливо юридично оформити спадкування цифрового контенту як єдиного об'єкта.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення 23.04.2025 р.).
2. “Цифрова спадщина” Apple – нова функція, яка дозволяє заповідати свої дані на iPhone близьким людям. iSpace BLOG URL: https://ispace.ua/blog/tsifrova-spadshhina-apple-nova-funktsiya-yaka-dozvolaye-zapovidati-svoyi-dani-na-iphone-blizkim-lyudyam/?srsltid=AfmBOopc9pUqn_xWR-VrUFg2nXHZrYnGieBoy8tbBHLxOzNkKDeSooqd (Дата звернення 23.04.2025 р.).
3. Правила щодо неактивних облікових записів Google - Обліковий запис Google Довідка. *Google Help*. URL: <https://support.google.com/accounts/answer/12418290?hl=uk> (Дата звернення: 23.04.2025 р.).

УДК 347

Самгородська С. В., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти групи ПБ-21-7

Науковий керівник: Білоус Т. Й., доцент кафедри цивільного права та процесу, к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА БОРОТЬБИ З ЦИФРОВИМ ПІРАТСТВОМ

Цифрове піратство залишається однією з головних проблем для творчих індустрій Європейського Союзу, завдаючи мільярдних збитків економіці та порушуючи права

інтелектуальної власності. За останнє десятиліття ЄС суттєво посилив свою правову базу та впровадив інноваційні механізми для боротьби з піратством, адаптуючись до нових технологічних викликів.

Європейський Союз послідовно розвиває свою нормативну базу для боротьби з піратством. Директива про авторське право в інформаційному суспільстві (2001/29/ЄС), прийнята в 2001 році, заклала фундамент для захисту авторських прав в цифровому середовищі, гармонізувавши ключові аспекти авторського права у державах-членах ЄС [1].

Директива про захист прав інтелектуальної власності (2004/48/ЄС) розширила інструментарій для боротьби з порушеннями, надавши правовласникам ефективніші механізми захисту, включаючи судові заборони, конфіскацію незаконних товарів та відшкодування збитків. Ця директива також запровадила процедури для збору та збереження доказів порушень.

Справжнім проривом стала Директива про авторське право на єдиному цифровому ринку (2019/790), прийнята у 2019 році. Вона запровадила такі важливі новації, як:

- Відповідальність онлайн-платформ за розміщений користувачами контент.
- Обов'язок платформ укладати ліцензійні угоди з правовласниками.
- Вимоги щодо впровадження ефективних технологій контентної фільтрації.

Регламент (ЄС) 2017/1128 про транскордонну портативність онлайн-сервісів став ще одним важливим інструментом, що дозволив громадянам ЄС використовувати передплачені послуги по всій території Союзу, одночасно забезпечуючи належний захист авторських прав.

ЄС розробив багаторівневу систему механізмів для ефективної боротьби з цифровим піратством. Процедура "повідомлення та вилучення" (notice and takedown), закріплена в Директиві про електронну комерцію (2000/31/ЄС), зобов'язує інтернет-посередників оперативно видаляти незаконний контент після отримання відповідного повідомлення від правовласника.

Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, Регламент (ЄС) 2022/2065) модернізував цей підхід, запровадивши механізм "повідомлення і дії" (notice and action) та встановивши чіткіші вимоги щодо прозорості та підзвітності онлайн-платформ [2].

Знакове рішення Суду ЄС у справі UPC Telekabel Wien GmbH v Constantin Film Verleih GmbH (C-314/12) визнало можливість судових заборон щодо інтернет-провайдерів блокувати доступ до піратських сайтів, навіть якщо провайдери не несуть безпосередньої відповідальності за порушення [3].

Європейський Союз активно підтримує розробку та впровадження технологічних рішень для боротьби з піратством. Стаття 17 Директиви 2019/790 фактично стимулювала розвиток технологій розпізнавання контенту, подібних до Content ID від YouTube, які автоматично ідентифікують захищені авторським правом матеріали.

Європейська Комісія фінансує дослідницькі проекти в рамках програм "Горизонт Європа" для розробки передових технологій захисту цифрового контенту. Серед них – розвиток блокчейн-рішень для управління авторськими правами та автоматизовані системи виплати роялті [4].

Європейський Союз розуміє, що ефективна боротьба з піратством вимагає скоординованих зусиль на міжнародному рівні. Регламент (ЄС) 2017/2394 про співробітництво між національними органами створив правову основу для тіснішої співпраці між правоохоронними органами держав-членів у боротьбі з транскордонними порушеннями.

Європол та його підрозділ з боротьби з кіберзлочинністю (EC3) координують масштабні операції проти піратських мереж. Показовим прикладом є операція "Едельвейс" (2023), в результаті якої було закрито кілька великих піратських сервісів IPTV, які завдавали щорічних збитків у розмірі понад 2 мільярди євро.

ЄС також співпрацює з країнами-партнерами через двосторонні та багатосторонні угоди. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) залишається фундаментом міжнародного співробітництва, тоді як новіші торговельні угоди ЄС містять посилені положення щодо захисту інтелектуальної власності.

Важливою особливістю європейського підходу є прагнення забезпечити баланс між захистом прав інтелектуальної власності та іншими фундаментальними правами, такими як свобода вираження поглядів та доступ до інформації.

Директива 2019/790 містить винятки для цитування, критики, огляду, карикатури, пародії та пастишу (стаття 17(7)), гарантуючи, що заходи з боротьби з піратством не обмежують законне використання творів. Регламент про захист персональних даних (GDPR, 2016/679) встановлює рамки для збору та обробки даних про порушників авторських прав [1].

Суд ЄС у справі *Scarlet Extended SA v SABAM* (C-70/10) підтвердив, що зобов'язання інтернет-провайдерів впроваджувати системи фільтрації для запобігання порушенням авторських прав повинні зважувати всі задіяні фундаментальні права.

ЄС інвестує значні ресурси в підвищення обізнаності громадян щодо цінності інтелектуальної власності. Європейське відомство з інтелектуальної власності (EUIPO) запустило кілька масштабних кампаній, таких як "Agorateka" – європейський портал легального контенту, який допомагає споживачам знаходити легальні джерела фільмів, музики, книг та ігор.

Програма "Інтелектуальна власність у освіті", розроблена EUIPO, інтегрує теми авторського права в шкільні програми держав-членів ЄС, формуючи культуру поваги до творчої праці з раннього віку.

Незважаючи на значний прогрес, ЄС продовжує стикатися з серйозними викликами у боротьбі з піратством. Нові технології, такі як VPN та торрент-трекери, постійно ускладнюють виявлення порушників. Директива NIS2 (2022/2555) та майбутній Акт про штучний інтелект покликані адресувати деякі з цих викликів.

Європейська Комісія працює над оновленням механізмів управління цифровими правами (DRM) для протидії новим формам піратства. У рамках стратегії єдиного цифрового ринку розробляються нові підходи до транскордонного правозастосування [4].

Отже, Європейський підхід до боротьби з піратством характеризується комплексністю, гнучкістю та постійним розвитком. ЄС продовжує вдосконалювати свою нормативну базу, адаптуючись до технологічних змін. Поєднання правових інструментів, технологічних рішень, міжнародного співробітництва та освітніх ініціатив створює багаторівневу систему захисту авторських прав. Директива про авторське право на єдиному цифровому ринку [6] та Акт про цифрові послуги заклали міцний фундамент для ефективної боротьби з піратством у наступні роки. Однак успіх європейської стратегії залежить від здатності балансувати різні інтереси – від захисту прав творців до забезпечення доступу до знань та культури для всіх громадян ЄС.

Список літератури

1. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку та про внесення змін до Директиви 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. L 130. 17.05.2019. С. 92-125.
2. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2022/2065 від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг та внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС (Акт про цифрові послуги). *Офіційний вісник Європейського Союзу*. L 277. 27.10.2022. С. 1-102.
3. Рішення Суду Європейського Союзу у справі C-314/12 *UPC Telekabel Wien GmbH проти Constantin Film Verleih GmbH* від 27 березня 2014 року. *EU:C:2014:192*.
4. Європейська Комісія. *Стратегія єдиного цифрового ринку для Європи*. COM(2015) 192 фінал. Брюссель, 06.05.2015. 20 с.
5. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право та суміжні права в єдиному цифровому ринку та про внесення змін до Директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. L 130. 17.05.2019. С. 92-125.
6. Quintais JP Нове авторське право в Директиві про єдиний цифровий ринок: критичний погляд. *European Intellectual Property Review*, 2020. Том. 42(1). С. 28-41.

УДК 347.65

Симонова Т. В., студентка гр. ЗМПР(ацю)-241

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права,
к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Розпочата 24 лютого 2022 року повномасштабна агресія рф проти України вплинула на усі сфери суспільних відносин, у тому числі на спадкові. У звичайних умовах спадкування відбувається згідно з установчими правилами, проте в період воєнного стану виникають складнощі, які суттєво впливають на порядок реалізації спадкових прав.

Термін «спадкування» визначено ст. 1216 Цивільного кодексу України (ЦКУ) як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1].

Нестерцова-Собакарь О. В. зазначає, що предмет спадкового права становлять суспільні відносини, які виникають у зв'язку з передачею певних майнових прав і обов'язків померлої особи її правонаступникам. Такі відносини можливі лише за наявності обов'язкової умови — смерті фізичної особи, що мала відповідно права й обов'язки. Якщо відсутній об'єкт спадкування, саме правонаступництво не може відбутися. [7, с. 8].

В Україні виникло багато нестандартних ситуацій, які суттєво ускладнюють реалізацію спадкових прав. Вважаємо, що серед основних проблем варто виділити: 1) неможливість нотаріального оформлення через окупацію, руйнування або евакуацію; 2) відсутність свідоцтва про смерть, якщо особа загинула в зоні бойових дій, і неможливо ідентифікувати тіло; 3) зникнення безвісти, що потребує тривалих судових процедур для визнання особи померлою (стаття 46 ЦКУ); 4) відсутність документів, або втрата майнових реєстрів, які підтверджують право власності.

Нотаріальне оформлення спадщини отримало зміни в законодавстві. 19 березня 2022 року набрав чинності наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року №1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату». У наказі зазначено, що під час дії воєнного або надзвичайного стану спадкову справу може порушити будь-який нотаріус України, незалежно від того, де саме відкрилась спадщина. Місцем відкриття спадщини вважається останнє місце проживання спадкодавця, а якщо його невідомо — місце знаходження нерухомого майна або його основної частини. За відсутності нерухомого майна спадщина відкривається за місцезнаходженням основної частини рухомого майна [2].

В умовах бойових дій, окупації частини територій, є важливим вироблення усіх заходів і механізмів щодо можливості виконання зобов'язання і якісного функціонування нотаріальних дій.

Також в Інформаційному листі Нотаріальної палати України «Щодо провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану» від 29.08.2022 року, є роз'яснення, що по спадковій справі, заведений не за місцем відкриття спадщини, нотаріус, який її завів, позбавлений можливості видати спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину [3].

Спадкова справа, відкрита під час воєнного або надзвичайного стану не за місцем відкриття спадщини, передається нотаріусу, який працює за відповідним відкриттям спадщини. Це здійснюється відповідно до підпункту 2.7 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та розділу IV Правил нотаріального доповідства. При цьому не має значення, чи вже настав строк видачі свідоцтва про право на спадщину, передбачений статтею 1298 Цивільного кодексу України, чи цей строк ще триває.

Вважаємо, що в умовах воєнного стану, мають бути вироблені механізми щодо реалізації спадкового права, а тому важливим є створення умов отримання спадщини у будь-яких регіонах України, які не перебувають у тимчасовій окупації рф.

До основних проблем реалізації спадкових прав також належать: відсутність у законодавстві спеціального статусу «зниклий безвісти у зв'язку з війною», що відрізнявся б від загального поняття безвісної відсутності; затримка у відкритті спадщини, оскільки вона відкривається лише після смерті особи або її офіційного визнання померлою; ризик подвійного порушення прав – як спадкоємців, так і особи, яка насправді може бути живою.

Також, проаналізувавши Постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 квітня 2023 року [5], можна дійти висновку, що перебування спадкоємця за межами України не вважається поважною причиною пропущення строку на прийняття спадщини.

Згідно з частиною 3 ст. 1272 ЦК України, якщо спадкоємець не встиг прийняти спадщину в установленний строк через поважні причини, він має право звернутися до суду з позовом про надання додаткового часу для подання відповідної заяви. Поважними вважаються такі причини, які спричинили об'єктивні, суттєві та непереборні труднощі, що завадили спадкоємцю своєчасно звернутися до нотаріуса. У суді позивач повинен чітко вказати ці причини, пояснити, чому саме вони завадили йому вчасно подати заяву, а також надати докази, що підтверджують його аргументи.

Якщо спадкоємцю потрібно звернутись до консульської або дипломатичної установи у країні проживання, йому потрібно надати низку документів: заповнена заява з особистими даними; оригінал свого закордонного паспорта; фотокопію свого закордонного паспорта; фотокопію свідоцтва про смерть спадкодавця; фотокопію заповіту (за наявності) [6].

Таким чином, проаналізувавши зміни у законодавстві в умовах військового часу можна зробити висновок, що були внесені зміни в законодавство щодо регулювання питань пов'язаних з прийняттям спадщини. Звідси слідує, що законодавець передбачає якісне адаптування нормативних приписів до воєнних реалій. На нашу думку, навіть після завершення війни правова система повинна зберегти деякі адаптивні механізми, адже наслідки бойових дій для спадкового права ще довго даватимуться взнаки.

Список літератури

1. Цивільний Кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text>
3. Щодо провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану : інформаційний лист Нотаріальної палати України від 29.08.2022 р. URL: <https://npu.ua/news/spadk-spr/>
4. Кармаза О. О. Захист спадкових прав громадян в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення. Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвеевські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 14 жовт. 2022 р. / В. В. Цюра, В. О. Бажанов, Б. С. Щербина, Д. В. Кравчук та ін.; відп. ред. В. В. Цюра. Київ, 2022. С. 66–69.
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 квітня 2023 року, судова справа № 607/13549/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110255544>
6. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 року №142/5/310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text>
7. Нестерцова-Собакар О. В. Спадкове право. Навчальний посібник / Нестерцова-Собакар О. В. Дніпро, 2018. 165 с.

УДК 342.7:347.9:341.645(4)(477)

Ткач А. В., студентка гр. СФдср-21-1Пр

Науковий керівник: Колобиліна О. О., викладач кафедри юридичних дисциплін, доктор філософії

*Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Суми, Україна)*

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

У період активної євроінтеграції Україна дедалі більше орієнтується на європейські правові стандарти, серед яких особливе місце посідає практика Європейського суду з прав

людини. Рішення цього Суду стають джерелом тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), які мають пряме значення для національного правозастосування. У сфері цивільного судочинства особливо помітною є трансформація підходів до забезпечення прав сторін, принципів змагальності, гласності, доступу до правосуддя, а також розумності строків розгляду справ. Застосування практики ЄСПЛ українськими судами вимагає не лише знання її змісту, а й глибокого розуміння логіки правових позицій Суду, що сприяє формуванню більш справедливого та ефективного цивільного процесу.

Системний аналіз положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон) виявляє певну правову невизначеність щодо того, які саме «рішення Суду» слід враховувати як джерело права. Зокрема, стаття 1 цього Закону визначає, що під таким рішенням розуміються:

- 1) остаточні рішення ЄСПЛ у справах проти України, якими встановлено порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- 2) рішення ЄСПЛ щодо справедливої сатисфакції у справах проти України;
- 3) рішення ЄСПЛ про затвердження умов дружнього врегулювання у справах проти України;
- 4) рішення ЄСПЛ щодо схвалення умов односторонньої декларації у справах проти України.

Ці положення чітко обмежують сферу застосування лише рішеннями, ухваленими проти України. Однак стаття 17 Закону таких обмежень не містить, що створює простір для ширшого тлумачення. Більше того, частина 3 статті 18 Закону передбачає можливість використання оригінальних текстів рішень ЄСПЛ або ухвал Комісії у разі відсутності перекладу, що потенційно включає рішення, винесені не лише щодо України.

Практика українських судів свідчить про те, що вони використовують як рішення, ухвалені проти України, так і рішення, винесені у справах інших держав [1]. Такий підхід виглядає обґрунтованим, оскільки, відповідно до статті 30 Конвенції, рішення Суду повинно бути узгодженим із раніше ухваленими рішеннями. Це забезпечує послідовність у правозастосуванні, підвищує правову визначеність і дозволяє використовувати практику Суду у випадках, коли нормативне регулювання є недостатнім або відсутнім.

Вплив судової практики ЄСПЛ на цивільне судочинство може стосуватися широкого кола процесуальних аспектів. Зокрема, рішення і ухвали ЄСПЛ нерідко враховуються під час інтерпретації основних принципів цивільного процесу або при розгляді питання про дотримання права на справедливий суд, закріпленого у статті 6 Конвенції [2]. Це право охоплює низку ключових аспектів, таких як незалежність суддів, принцип пропорційності, доступ до правосуддя, баланс між приватними і публічними інтересами, обґрунтованість судових рішень, рівність сторін у використанні правових засобів тощо. Оскільки текст Конвенції було ухвалено понад 70 років тому, він не завжди охоплює сучасні правові виклики. Тому в процесі судового розгляду певні процесуальні ситуації можуть трактуватися через призму загальних положень Конвенції шляхом так званого динамічного тлумачення, що дозволяє адаптувати старі норми до сучасних обставин. Ця функція Суду стає все більш актуальною, оскільки його рішення допомагають розвивати і конкретизувати положення Конвенції відповідно до нових суспільних реалій. Втім, роль прецедентної практики ЄСПЛ залишається обмеженою, оскільки, відповідно до статті 32 Конвенції, юрисдикція Суду поширюється лише на питання тлумачення і застосування її положень та відповідних протоколів. Отже, Суд формує прецеденти виключно в межах розвитку норм Конвенції.

Протягом тривалого часу Цивільний процесуальний кодекс України не дозволяв фізичним особам, визнаним недієздатними, самостійно звертатися до суду з проханням про поновлення дієздатності. Така норма була успадкована з правової системи Радянського Союзу, яка передбачала повну залежність недієздатної особи від опікуна, фактично позбавляючи її самостійності у правовій сфері. Це правило відповідало тодішній тоталітарній ідеології, в рамках якої обмеження прав людини часто виправдовувалося інтересами держави. При цьому практика так званої каральної психіатрії, широко застосовувана в СРСР для придушення інакодумства, робила такі обмеження ще більш жорсткими та системними.

У 2013 році Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Наталія Михайленко проти України» визнав подібний процесуальний підхід неприйнятним, наголосивши на його невідповідності статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд. Лише у 2017 році, після цього рішення, до ЦПК України були внесені зміни, що забезпечили строковість рішень про визнання особи недієздатною, надали таким особам право самостійно звертатися до суду для відновлення дієздатності, а також передбачили можливість продовження дії таких рішень з урахуванням інтересів самої особи [3].

Проте навіть після прийняття цього рішення, але до внесення змін у законодавство, українські суди продовжували відмовляти у розгляді заяв про поновлення дієздатності, посилаючись на старі положення процесуального кодексу. Наприклад, Оболонський районний суд міста Києва у своєму рішенні від 7 липня 2017 року залишив без розгляду таку заяву, оскільки її подала особа, офіційно визнана недієздатною. Апеляційний суд міста Києва у своєму рішенні від 5 вересня 2017 року підтримав цю позицію. Однак Верховний Суд України у постанові від 20 червня 2018 року скасував ці рішення, зазначивши, що особа не може бути позбавлена права самостійно звертатися до суду для відновлення своєї дієздатності, навіть до внесення відповідних змін у ЦПК України [4].

Цей приклад наочно демонструє, що національні суди зобов'язані враховувати прецедентну практику ЄСПЛ незалежно від того, чи були відповідні зміни вже імplementовані в національне законодавство. Важливо пам'ятати, що ЄСПЛ був створений як наднаціональний механізм контролю, метою якого є не лише вплив на розвиток національної правової системи, але й забезпечення єдності правозастосування в країнах-членах Ради Європи.

Вплив рішень Європейського суду з прав людини на цивільний процес в Україні є важливим чинником у забезпеченні захисту основоположних прав людини. Ці рішення сприяють гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, забезпечуючи право на справедливий судовий розгляд, доступ до правосуддя, рівність сторін та ефективний судовий захист. Водночас ефективне впровадження прецедентів ЄСПЛ вимагає не лише змін у законодавстві, але й підвищення професійного рівня суддів та інших учасників процесу, а також послідовного дотримання стандартів прав людини в судовій практиці. Таким чином, рішення ЄСПЛ є важливим орієнтиром для розвитку національного цивільного процесу, формуючи єдиний європейський правовий простір, заснований на верховенстві права та повазі до прав людини.

Список літератури

1. Заочне рішення Кіцманського районного суду Чернівецької області від 13 липня 2022 р. у цивільній справі №718/1187/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105206456>
2. Кушнір І. «Маленька людина і високі суди», або Як в Україні порушувались права недієздатних осіб. URL: https://zmina.info/columns/malenka_ljudina_i_visoki_sudi_abo_jak_v_ukrajini_porushuvalis_prava_nedijezdatnih_osib/
3. Справа Наталія Михайленко проти України : рішення ЄСПЛ від 30 травня 2013 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/soo00547?ed=2013_05_30
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2018 р. у справі N756/552/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963689>

УДК 347.1

Царенко Л. О., студентка гр. ПБС-23-1

Науковий керівник: Лаговська Н. В., доцент кафедри цивільного права та процесу,
к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ: ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Варто почати з того, що опіка та піклування — це: «система заходів, спрямованих на забезпечення особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх дітей, а також

повнолітніх осіб, які за віком чи станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки» [1]. З цього можна визначити, що у сучасних умовах соціальних і правових трансформацій в Україні питання опіки та піклування, а також захисту прав неповнолітніх, набуває особливої важливості. Права дитини — одна з найбільш чутливих та пріоритетних сфер як для державної політики, так і для громадянського суспільства.

Особливої актуальності ця тема набула у зв'язку з повномасштабним вторгненням в Україну, яка спричинила масштабне переміщення населення, втрату батьківського піклування великою кількістю дітей, збільшення кількості сиріт, дітей, позбавлених батьківської опіки, і тих, що опинилися у складних життєвих обставинах. Також, у контексті реформування системи захисту дітей головним орієнтиром стає принцип "дитина має зростати в сім'ї", а інституційний догляд (інтернати) поступово замінюється на сімейні форми — опіка, піклування, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, оскільки реалізація Конвенції ООН про права дитини та адаптація українського законодавства до європейських стандартів вимагає нових підходів до забезпечення прав і свобод неповнолітніх. Не можна не згадати про проблеми насильства, адже ці проблеми в родинях через байдужість або неможливість батьків піклуватися про дитину викликають потребу в оперативному реагуванні з боку держави і суспільства.

З 24 лютого 2022 року відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану" в Україні введено режим воєнного стану і у зв'язку з цим Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, доповнено нормами щодо особливостей провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану (*пункти 78-85 Розділу "Особливості провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану"*).

«Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю, тимчасово влаштовуються відповідно до пункту 31 Порядку, до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання. У разі відсутності технічної можливості видати наказ служби у справах дітей за місцем функціонування відповідної прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу діти влаштовуються за наказом служби у справах дітей відповідної обласної та Київської міської військової адміністрації. У разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги» [2].

Якщо ми говоримо про основи правового захисту дітей в Україні, то права неповнолітніх гарантуються такими нормативними актами як:

- Конституція України;
- Конвенція ООН про права дитини;
- Сімейний кодекс України;
- Закон України "Про охорону дитинства";
- Цивільний кодекс України тощо.

Усі вони гарантують право на життя та безпеку, право на освіту, право на житло, харчування та медичну допомогу дітей в Україні.

Як я вже зазначила вище, через бойові дії багато дітей залишилися без батьківського піклування та стали сиротами. Хочу розкрити саме поняття: «діти, позбавлені батьківського піклування, – це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням

покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх ОВС, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти. А отже, дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки» [3].

Виявленням та влаштуванням дітей, які залишилися без батьківського піклування, займаються органи опіки та піклування в порядку, затвердженому Постановою КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» [3].

На мою думку, війна у нашій країні почалася не з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, а ще з анексії Криму та російської збройної агресії на Донбасі. На той час Україна не мала досконалої законодавчої та нормативно-правової бази в сфері захисту прав дітей в умовах існування збройного конфлікту та захоплення частини територій України.

Багато осіб, які вивчали питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту, на той час наголошували на тому, що держава насамперед має дотримуватися міжнародних стандартів захисту прав дітей в умовах війни. Зокрема, необхідно: забезпечити ратифікацію Статуту Міжнародного кримінального суду (це вже зробили) та затвердити у законодавстві України норми, які чітко заборонятимуть вербування та використання у збройних конфліктах неповнолітніх дітей; внести зміни до Закону України «Про охорону дитинства», які повинні відповідати міжнародним стандартам.

Відтоді законодавство щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану значно удосконалилось, однак залишається багато прогалин, які ще необхідно усувати шляхом прийняття та внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють окреслене питання. Проте у ці тяжкі для нашої держави часи хотілося б відмітити успіхи нашої країни у сфері захисту прав дітей.

«Важливим напрямом діяльності нашої держави у сфері захисту прав дитини є покращення чинного законодавства, ратифікація конвенцій, у тому числі імплементація норм міжнародного права. Як наслідок, Україна є учасницею цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини. Однак в умовах воєнного стану, який запроваджено на території усієї країни, реалізувати виконання покладених на державу функцій щодо забезпечення захисту прав дитини вкрай важко» [4].

Одним із значних кроків для захисту дітей під час воєнного стану стало запровадження загальнонаціональної програми «Дитина не сама». Цю програму запроваджено Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма являє собою чат-бот «Дитина не сама» – ресурс допомоги дітям у воєнний час, зі змістом якого можна ознайомитися в мережі Інтернет. Щодня війна розлучає дітей із батьками, декого лишають у фільтраційних таборах окупанти, хтось губиться, рятуєчись від обстрілів, а хтось, на жаль, гине. Завдяки запровадженню чат-бота «Дитина не сама» кожен громадянин України може отримати відповідь на будь-які питання з приводу тимчасового прихистку дитини у сім'ю, пошуку дитини, яка загубилася; а також кожна небайдужа людина може повідомити про відомі їй випадки перебування дитини без нагляду. Крім того, на цьому ресурсі розміщено багато корисної інформації для осіб, не обізнаних у тому, як можна захистити права дітей в умовах воєнного стану, а саме:

- «наведено низку норм і стандартів, що утворюють нормативно-правову базу для захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту, що складається з українського законодавства та норм міжнародного права;

- зазначено контакти служб та органів для захисту та підтримки дітей в залежності від ситуації (порушення прав дітей, надання психологічної підтримки дитині, торгівля дітьми та інше);

- висвітлені основні запитання та відповіді на тему: «Що робити та куди звертатися, якщо в умовах війни права дитини були порушені»;

Також варто звернути особливу увагу на те, що у боті є вкладення для подання заяви громадянами України та іноземними організаціями, які бажають тимчасово прихистити дитину або групи українських дітей. Для того щоб під час війни прихистити дитину без батьківського піклування, родина (особа) повинна відповідати певним критеріям, які можна перевірити безпосередньо у боті. Додатково особам, що прихистили дитину, пропонується пройти онлайн-навчання з улаштування, адаптації та догляду за дитиною» [4].

А отже, система захисту прав неповнолітніх в Україні зіткнулася з новими труднощами через умови воєнного стану. Однак, незважаючи на складні гуманітарні обставини, держава продовжує активно захищати права дітей через інституції опіки та піклування, правового представництва та соціального захисту. Діти-сироти, переміщені особи, діти, які залишилися без батьківського піклування та жертви воєнних дій потребують особливої уваги. Законодавство України адаптується до нових обставин, вводячи тимчасові процедури опіки, спрощуючи доступ до соціальних послуг і надаючи правовий супровід таким дітям. Водночас державні органи, громадянське суспільство, міжнародні партнери та родини повинні працювати разом, щоб захистити права неповнолітніх. Навіть у надзвичайних ситуаціях пріоритетом має залишатися забезпечення безпеки, стабільного середовища для розвитку та психологічної підтримки. Таким чином, захист прав неповнолітніх під час воєнного стану є не тільки юридичною обов'язком, але й моральною відповідальністю суспільства.

Список літератури

1. LDN - Мережа правового розвитку. LDN - Мережа правового розвитку. URL: <https://ldn.org.ua>
2. Опіка і піклування над дітьми. Wiki Legal Aid. URL: https://legaid.wiki/index.php/Опіка_і_піклування_над_дітьми#google_vignette
3. Сімейне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Т.В. Курило. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 316 с.
4. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану - Юридика Газета. Юридика газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 11.04.2025).

УДК 346.9

Шевчук А. Б., здобувачка освіти 1 курсу магістратури юридичного факультету

Науковий керівник: Гофман Ю. Б., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

к.ю.н., доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

(м. Луцьк, Україна)

МИРОВА УГОДА В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Поняття мирової угоди в господарському процесуальному кодексі чітко не наводиться, однак зі змісту статті 192 Господарського процесуального кодексу вбачається, що мирова угода – це документ, покликаний для врегулювання спору між учасниками справи, за допомогою взаємних поступок і стосується виключно прав та обов'язків сторін [5].

Поняття мирової угоди є предметом наукових дискусій як у сенсі її визначення, так і в контексті правового регулювання. Зокрема Л. Фединяк вказує, мирова угода означає укладену сторонами і затверджену судом угоду, відповідно до якої позивач і відповідач шляхом взаємних уступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними. За визначенням ж В. Беяневича, мирова угода – це договір, що укладається між сторонами з метою припинення спору на умовах, погоджених сторонами [1, с. 94].

Погоджуючись із висновками науковців, вважаємо, що мирова угода на практиці є справжнім проявом домовленості між сторонами, яка дозволяє їм урегулювати спірні правовідносини шляхом досягнення компромісу. Перед складанням тексту угоди сторони, як правило, проводять переговори, в межах яких обговорюють ключові аспекти взаємних зобов'язань, що стали підставою для виникнення спору.

Зокрема, у ході таких домовленостей сторони можуть погодити врегулювання конфлікту шляхом, наприклад, визнання Відповідачем певного зобов'язання та зобов'язання погасити заборгованість, у той час як Позивач, у свою чергу, може відмовитися від частини вимог, зокрема щодо стягнення штрафних санкцій. Часто додатковою умовою мирової угоди є зарахування зустрічних однорідних вимог.

Таким чином, сторони визначають перелік істотних прав та обов'язків у контексті конкретної справи, з'ясовують, на які поступки вони готові піти для врегулювання правовідносин, і, за можливості, — для продовження спільного співробітництва чи ведення бізнесу в майбутньому.

На практиці мирова угода найчастіше оформлюється у вигляді єдиного підписаного сторонами документа, який подається до суду із заявою про її затвердження [2, с. 96].

У такому документі сторони визначають, які саме поступки вони зробили на основі проведених переговорів. Важливим етапом у поданні є наявність повноважень у сторін чи їх представників на подання мирової угоди та в принципі на її укладення. Такі повноваження можуть надаватися Рішенням власника підприємства – якщо це стосується повноважень директора на укладення мирової угоди, або Договором про надання правничої допомоги – для подання заяви про затвердження мирової угоди.

Суд, у свою чергу, перевіряє подану мирову угоду на предмет відповідності вимогам чинного законодавства, зокрема щодо добровільності її укладення, дотримання прав та законних інтересів сторін і третіх осіб, а також принципів справедливості, добросовісності та розумності. Лише у разі дотримання зазначених умов суд може ухвалити постанову про затвердження мирової угоди та одночасно закрити провадження у справі.

В ухвалі про затвердження мирової угоди в резолютивній частині докладно й чітко викладаються її умови, вирішується питання про розподіл між сторонами судових витрат.

Затвердження судом мирової угоди з одночасним припиненням провадження у справі є одноактною (нерозривною) процесуальною дією і не може розглядатися як два самостійних акти – окремо щодо затвердження мирової угоди і щодо припинення провадження [3, с. 111]. Господарський суд позбавлений повноважень самостійно змінювати умови мирової угоди, затвердженої ним, навіть за наявності згоди обох сторін на такі зміни.

Господарський суд не повинен затверджувати мирову угоду, якщо вона не відповідає закону, або за своїм змістом вона є такою, що не може бути виконана у відповідності з її умовами, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору, такий висновок зробив Вищий господарський суд України.

Загалом, судова практика свідчить про позитивне ставлення судів до мирової угоди як способу вирішення спорів. Однак, суди залишають за собою право відмовити у її затвердженні, якщо угода суперечить закону, порушує права інших осіб або є засобом уникнення відповідальності [4].

До прикладу, у справі № 916/3752/21 суд відмовив у затвердженні мирової угоди між товариствами через відсутність належного погодження умов угоди загальними зборами учасників однієї із сторін. Згідно зі статутом товариства, розпорядження нерухомим майном можливе лише за попередньої згоди загальних зборів учасників. Оскільки матеріали справи не містили доказів такого погодження, суд дійшов висновку про неможливість затвердження мирової угоди та продовжив розгляд справи по суті [5]. Цей приклад ілюструє, що суди ретельно перевіряють дотримання корпоративних процедур та повноважень представників сторін при укладенні мирових угод.

Наслідком затвердження судом мирової угоди є перетворення такої угоди в виконавчий документ, що має важливе значення для сторін адже регламентує її безпосереднє виконання. Особливої уваги вимагає правильне формулювання умов мирової угоди, оскільки саме її текст, викладений у резолютивній частині ухвали суду. Якщо така ухвала не буде містити всіх необхідних реквізитів, передбачених Законом України «Про виконавче провадження», то вона не може вважатися виконавчим документом. У такому випадку інша сторона не позбавляється права звернутися до суду з позовом про примусове виконання умов мирової угоди.

Підсумовуючи, можна зазначити, що мирова угода є ефективним правовим інструментом, що забезпечує швидке, економічно доцільне та взаємовигідне врегулювання господарських спорів. Її укладення вимагає високої правової культури, чіткого розуміння балансу інтересів та готовності сторін до конструктивного діалогу. І хоч на разі, законодавство не чітко регламентує порядок зміни чи розірвання мирової угоди, на практиці ж вона має поширене застосування, що безсумнівно гарантує подальший розвиток такого правового механізму.

Список літератури

1. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
2. Гордієнко Т. О. Мирова угода в господарському процесі. Електронне видання «Порівняльно-аналітичне право». 2017. С. 94-97. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/515731.pdf>
3. Згама А. О. Деякі аспекти укладення мирової угоди у господарському процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 110-113.
4. Постанова Пленуму Вишого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.11 р. № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11#Text>
5. Ухвала Господарського суду Одеської області від 7 червня 2022 року у справі № 916/3752/21. URL: <https://opendatobot.ua/court/104747141-f7ed406c8e6833c2a4783983c3e5e557>

Секція кримінального права та правосуддя

УДК 343.5

Баштова М. В., студентка гр. ПР-231

Науковий керівник: Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н, доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Актуальність кримінальної відповідальності за порушення авторського права зростає в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та глобального обміну інформацією. Ефективний захист авторських прав є важливим для стимулювання творчості та інновацій, а також для запобігання економічним збиткам, спричиненим піратством та незаконним використанням інтелектуальної власності.

Згідно зі статтею 41 Конституції України кожна особа має гарантоване право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю матеріальною власністю і результатами власної інтелектуальної та творчої діяльності [1]. Авторське право - це сукупність прав, які належать автору або іншим особам щодо створеного ним твору науки, літератури і мистецтва. Воно захищає і майнові, і немайнові права авторів, що є основою для розвитку культури, науки та економіки.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» первинним суб'єктом авторського права є автор твору, а суб'єктами майнових авторських прав можуть бути також інші фізичні або юридичні особи, до яких перейшли майнові права на твір на підставі правочину або закону. Що стосується об'єктів авторського права, то ними є твори у сфері літератури, мистецтва, науки, зокрема літературні твори, музичні композиції, драматичні та аудіовізуальні твори, твори образотворчого та ужиткового мистецтва, архітектурні проекти, комп'ютерні програми і бази даних, а також інші оригінальні результати творчої діяльності. Охороні підлягають оприлюднені і неоприлюднені твори незалежно від їх призначення та способу вираження [2].

Розглядаючи кримінально-правові аспекти захисту авторського права, слід зазначити, що вони логічно впливають з вищенаведених положень. Кримінальна відповідальність за порушення авторських і суміжних прав в Україні встановлена статтею 176 Кримінального кодексу України (далі – ККУ України). Зазначена норма встановлює відповідальність за несанкціоноване відтворення, використання та розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності, включаючи літературні, наукові, мистецькі твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання, фонограми, відеограми та програми мовлення, а також їхнє нелегальне тиражування на різноманітних носіях інформації, камкординг і кардшейрінг. Покарання за такі правопорушення варіюється залежно від завданої шкоди та тяжкості діяння. У випадку завдання значної матеріальної шкоди передбачено штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправні роботи до двох років або позбавлення волі на той самий строк. Якщо ж правопорушення вчинено групою осіб або завдало великої шкоди, покарання посилюється до позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, а у випадку особливо великої шкоди - до шести років. [3].

Важливо зазначити, що кримінальна відповідальність настає лише у випадках, коли порушення набуло значного масштабу, а збитки перевищують встановлений законом мінімум. У той час як за дрібні правопорушення передбачена адміністративна або цивільно-правова відповідальність.

Судова практика в Україні засвідчує низку особливостей застосування статті 176 ККУ. Зокрема, при ухваленні рішень суди враховують, чи мали місце комерційна мета

використання твору, розмір завданих збитків та факт компенсації шкоди правовласнику. Окремо слід зазначити, що у справах про порушення авторського права суди можуть розглядати дійове каяття правопорушника як важливу пом'якшуючу обставину. За умови добровільного відшкодування збитків та публічного вибачення особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі статті 45 КК України [3]. Таким чином, дійове каяття виконує функцію пом'якшуючого фактора, що дозволяє судам реагувати на обставини конкретної справи і, за наявності підстав, застосовувати звільнення від покарання.

Окремо слід розглянути особливості використання запатентованих винаходів та корисних моделей, які не визнаються порушенням прав у певних випадках. Так, згідно із Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», дозволяється експлуатація запатентованого об'єкта у складі транспортних засобів іноземних держав, які тимчасово перебувають на території України. Також дозволено їх використання без комерційної мети, з науковою або експериментальною метою, у виняткових обставинах, наприклад, під час ліквідації наслідків стихійних лих чи епідемій. Разове виготовлення лікарських засобів у аптеках за рецептом лікаря також не є порушенням патентних прав. Крім того, допускається введення в господарський обіг продукції, виготовленої із застосуванням патенту, якщо така продукція була правомірно придбана без порушення прав власника [4].

Незважаючи на наявність правових норм, застосування кримінальної відповідальності у сфері авторських прав стикається з низкою труднощів. Зокрема, складно довести сам факт незаконного використання твору, особливо в умовах цифрового середовища. Відсутність чіткої судової практики та недостатня кваліфікація правоохоронних органів у справах про інтелектуальну власність також ускладнюють ефективне переслідування порушників. Окрім того, поширення так званих «піратських» сайтів та використання технологій анонімізації ускладнює ідентифікацію осіб, відповідальних за незаконне розповсюдження контенту, що охороняється. Це потребує впровадження нових підходів до розслідування та співпраці з міжнародними організаціями.

1 грудня 2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав». Закон, за свідченням М. Руденко, передбачає внесення відповідних змін щодо санкцій за порушення авторських прав, зокрема: збільшення покарання за правопорушення, передбачене ст. 176 КК України, – тепер такі діяння караються штрафом від трьохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк. Згідно з внесеними змінами до КК України, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, наразі полягає у: а) використанні об'єктів авторського права і (або) суміжних прав; б) виготовленні, рекламі, розповсюдженні, ввезенні з метою розповсюдження і застосування засобів для недозволеного обходу технологічного засобу захисту авторського права і (або) суміжних прав (в тому числі кардшейрінгу); камкордингу. Окрім того, Закон передбачає внесення змін і в процесуальні норми: відтепер кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення, передбаченого в ч. 1 ст. 176-1 КК України (фінансування порушення авторського права), здійснюється у формі приватного обвинувачення [5].

У сучасному світі цифрових технологій кримінальна відповідальність за порушення авторського права стає дедалі важливішою. Захист прав авторів, гарантований законодавством, є ключовим для стимулювання творчості та запобігання збиткам від піратства. Кримінальне покарання у виді позбавлення волі застосовується як правило за кримінальні правопорушення, вчинені групою осіб або якщо вони завдали великої або особливо великої шкоди, хоча суди можуть враховувати різні обставини. Ефективне застосування цих норм стикається з проблемами в онлайн-середовищі, що вимагає нових підходів до боротьби з порушеннями.

Список літератури

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.04.2025)
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. Дата оновлення: 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 29.04.2025)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text> (дата звернення: 28.04.2025)
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. Дата оновлення: 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 29.04.2025).
5. Марія Руденко. Посилено відповідальність за порушення авторських прав: від рудиментів до євроінтеграції? Юридична газета онлайн. 15 грудня 2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/posileno-vidpovidalnist-za-porushennya-avtorskih-prav-vid-rudimentiv-do-evrointegraciyi.html> (дата звернення: 29.04.2025).

УДК 343.4-057.36

Бондар М. В., студент Прав-53М

Науковий керівник: Саско О. І., доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності, к.ю.н.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

(м. Луцьк, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ФОРМІ ОБРАЗ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах збройної агресії проти України питання забезпечення належного правового захисту військовослужбовців набуває особливої актуальності. Окрім фізичних загроз, військові все частіше стикаються з проявами психологічного насильства, зокрема у вигляді образ. Такі дії завдають шкоди психічному здоров'ю, знижують морально-психологічну стійкість особового складу, порушують службову дисципліну й підривають авторитет військової служби.

Незважаючи на актуальність проблеми, кримінально-правові механізми реагування на такі прояви залишаються недостатньо розвиненими. У чинному кримінальному законодавстві відсутнє чітке визначення психологічного насильства щодо військовослужбовців, що ускладнює правозастосування та створює правову невизначеність. Це сприяє безкарності осіб, які вдаються до морального тиску, особливо в умовах внутрішньокolleктивних взаємин або в інформаційному просторі.

Використання терміна «психологічне насильство», а не «психічне», є принциповим, оскільки перше поняття точно відображає суть морального впливу без медичного контексту. Образи, знецінення, систематичне приниження здатні серйозно порушувати емоційну рівновагу військовослужбовців, руйнувати атмосферу довіри в колективі, спричиняти професійне вигорання і навіть депресивні стани.

Кримінальний кодекс України 2001 року не містить загального або спеціального положення, яке б прямо передбачало відповідальність за образу як форму психологічного насильства, за винятком статті 435-1, яка стосується погрози або образи військовослужбовця [2]. Проте ця норма охоплює лише поодинокі, відкриті дії і не враховує систематичного, тривалого морального тиску. Вона не адаптована до реалій сьогодення, де образи можуть набувати прихованої, повторюваної або публічної форми, включно з інтернет-простором.

Загалом, психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [1]

Психологічне насильство, на відміну від фізичного, не залишає зовнішніх слідів, але його наслідки можуть бути не менш руйнівними. У науковій і правовій площині воно

зазвичай зводиться до вторинних проявів – зниження працездатності, психосоматичних розладів, зниження морального духу, тоді як причинно-наслідковий зв'язок з образами лишається поза увагою. Це ускладнює процес кваліфікації правопорушення і створює передумови для уникнення відповідальності [3].

На нашу думку, психологічне насильство – це умисне систематичне або разове приниження честі, гідності особи, створення для неї ворожої моральної атмосфери, формування почуття неповноцінності, тривоги чи страху. У військовому середовищі таке насильство може проявлятися через зневагу, грубість, знущання, сарказм, публічні образи з боку командування або колег. Особливу загрозу становлять образи у соціальних мережах, спрямовані на дискредитацію окремих військових.

Раніше в українському законодавстві здійснювалися спроби запровадити кримінальну відповідальність за наклеп і образи. Зокрема, стаття 151-1 КК України (2014) визначала наклеп як поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять особу. Однак зазначена норма була скасована. У 2018 році відповідна ініціатива була повторно зареєстрована у Верховній Раді, що свідчить про постійний запит на законодавче врегулювання морально-репутаційних порушень.

Виходячи з викладеного, вважаємо доцільним:

- розширити зміст статті 435-1 КК України, включивши в неї не лише публічні, а й систематичні образи військовослужбовців, незалежно від форми їх вираження;
- розглянути можливість введення окремої статті, яка передбачатиме відповідальність за психологічне насильство щодо військовослужбовців як особливої категорії осіб;
- запровадити ефективні механізми психологічної підтримки військових, які стали жертвами морального тиску, зокрема анонімні гарячі лінії, консультації та залучення правозахисників;
- забезпечити підвищення рівня правової та етичної обізнаності командного складу, унеможлививши використання образ як інструменту дисципліни чи контролю.

Отже, психологічне насильство у вигляді образ щодо військовослужбовців є серйозною правовою та моральною проблемою, яка наразі не має належного відображення у кримінальному законодавстві України. У сучасних умовах воєнного часу такі дії не лише шкодять особистості, але й загрожують ефективності виконання бойових завдань. Законодавець має зважено підходити до врегулювання цієї проблеми, забезпечуючи належний баланс між захистом прав особи та військовою дисципліною.

Список літератури

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Документ 2229-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 19.12.2024, підстава - 3733-IX, 4073-IX. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>. (Дата звернення 09.04.2025)
2. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.02.2025, підстава - 4200-IX. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення 09.04.2025).
3. Саско О. І. Насильство як кримінально-правова категорія. Електронний ресурс. Режим доступу: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=R5L46TsAAAAJ&citation_for_view=R5L46TsAAAAJ:ZeXyd9-uunAC (Дата звернення 09.04.2025).

УДК 343.8:344

Головко А. В., студентка

Науковий керівник: Шавкун М. Г., ст. викладач кафедри кримінально-правових дисциплін, к.ю.н.

*Дніпровський державний університет внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Сучасна юридична наука визнає верховенство права одним із фундаментальних принципів демократичної правової держави. В умовах збройної агресії, зокрема тієї, що

чиниться російською федерацією проти України з 2014 року та в особливо інтенсивній фазі з лютого 2022 року, саме верховенство права слугує запорукою збереження національного суверенітету, прав людини та забезпечення справедливості в умовах війни. Важливою складовою цього принципу є ефективне функціонування кримінальної відповідальності за агресивні дії, воєнні злочини та злочини проти миру й безпеки людства.

Верховенство права охоплює як верховенство закону, так і вимогу його відповідності базовим цінностям – правам людини, гуманізму, справедливості. У цьому контексті збройна агресія як міжнародно-протиправне діяння є порушенням не лише норм міжнародного права, зокрема Статуту ООН, а й принципів внутрішнього права, яке повинно реагувати на такі порушення адекватними юридичними механізмами. В Україні таку відповідь забезпечує кримінальне право, у межах якого сформовано відповідні інститути для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, пов'язаних з агресією.

Одним із ключових нормативно-правових актів, який регламентує кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з агресією, є Кримінальний кодекс України. У ньому передбачено як окремі склади злочинів проти основ національної безпеки (розділ I), так і злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX). Наприклад, стаття 437 КК України визначає поняття агресивної війни та встановлює кримінальну відповідальність за її планування, підготовку, розв'язування та ведення. Такий злочин віднесено до особливо тяжких, адже його наслідки вражають не лише окрему державу, а й міжнародний правопорядок загалом [1].

У зв'язку із широкомасштабним вторгненням РФ у 2022 році значення цієї норми набуло не лише теоретичного, а й практичного значення. Законодавець та правозастосовна практика почали з особливою активністю впроваджувати інструменти кримінального переслідування воєнних злочинців, у тому числі через спеціальні процедури заочного засудження. Це стало можливим завдяки змінам до Кримінального процесуального кодексу України та посиленню ролі Офісу Генерального прокурора та органів СБУ у документуванні воєнних злочинів.

Значну увагу слід приділити також злочинам, які за своєю суттю є порушенням міжнародного гуманітарного права, зокрема статті 438 КК України – порушення законів та звичаїв війни. Йдеться про такі дії, як вбивства цивільних осіб, тортури, депортації, обстріли об'єктів цивільної інфраструктури, включно з лікарнями, школами, пам'ятками культури. Ці дії мають системний і масовий характер з боку збройних сил РФ, що вимагає ефективного кримінального переслідування як в межах національної юрисдикції, так і у співпраці з міжнародними органами правосуддя [3, с.35].

Особливе місце у механізмі забезпечення верховенства права посідає співвідношення національного і міжнародного кримінального права. Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. У цьому сенсі Римський статут Міжнародного кримінального суду, хоч і досі не ратифікований Україною, вже виконує роль орієнтира для кваліфікації злочинів, які становлять загрозу для міжнародного миру. У 2023 році Україна передала матеріали про злочини агресії та воєнні злочини до МКС, що свідчить про прагнення держави до інтеграції у міжнародну систему правосуддя.

Верховенство права у цьому контексті виявляється не лише у факті притягнення винних до відповідальності, а й у забезпеченні об'єктивного та неупередженого розслідування, дотримання прав підозрюваних, належної юридичної процедури. Це особливо важливо для збереження легітимності правосуддя, особливо у воєнний період, коли суспільство очікує швидкого реагування, але держава не повинна нехтувати правами людини.

Серед ключових правових викликів у забезпеченні кримінальної відповідальності за злочини агресії можна виділити:

- недосконалість нормативного регулювання у сфері імплементації міжнародного гуманітарного права в національне законодавство;
- складність у зборі доказів на територіях, де ведуться активні бойові дії або які тимчасово окуповані;

- необхідність узгодження кваліфікацій правопорушень відповідно до національного та міжнародного права [2, с.7].

Для подолання зазначених проблем в Україні активно ведеться реформа правоохоронних та судових органів, створюються спеціалізовані підрозділи з розслідування воєнних злочинів, а також впроваджуються механізми цифрової фіксації доказів. Значну роль відіграє громадянське суспільство, яке документує злочини, підтримує постраждалих та сприяє адвокації справедливості на міжнародному рівні.

Таким чином, принцип верховенства права в умовах збройної агресії виявляється у здатності держави забезпечити належну кримінальну відповідальність за злочини, які становлять загрозу не лише її безпеці, а й загальнолюдським цінностям. Підхід до таких злочинів має бути системним, з урахуванням як внутрішніх юридичних механізмів, так і міжнародних зобов'язань. Тільки за таких умов можливо забезпечити справедливість, відновлення прав постраждалих та попередження подібних злочинів у майбутньому.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України. Закон України № 2341-III від 05.04.2001 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 р.)
2. Назаренко П. Г., Баєва Л. В., Семенюк-Прибатець А. В. «Кримінальна відповідальність за воєнні злочини у контексті збройної агресії проти України». *Економіка та право*. 2023. № 7. С. 1–10. URL: <https://efr.in.ua/uk/journal-article/1088> (дата звернення: 18 квітня 2025 р.)
3. Бабанін С. «Кримінальне законодавство України як засіб протистояння збройній агресії Російської Федерації». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3(118). С. 33–38. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10538> (дата звернення: 18 квітня 2025 р.)

УДК 341.4

Дунда М. В., студент гр. Пр-3-1

Науковий керівник: Журид С. О., викладач правових дисциплін

Відокремлений структурний підрозділ «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

(м. Ромни, Україна)

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ, НА ЯКІ НЕ ПОШИРЮЄТЬСЯ СТРОК ДАВНОСТІ

У кримінальному праві строки давності відіграють важливу роль, визначаючи період, протягом якого особа може бути притягнута до відповідальності за вчинене правопорушення. Проте міжнародне право та законодавство України містять винятки, що стосуються найтяжчих злочинів, таких як воєнні злочини та злочини проти людяності, для яких строки давності не застосовуються.

Ця норма закріплена у Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів та злочинів проти людяності, ухваленій 26 листопада 1968 року Генеральною Асамблеєю ООН. У документі наголошується, що неможливість застосування строків давності є основоположним принципом міжнародного права, що унеможлиблює приховування фактів скоєння таких злочинів і забезпечує неминучість відповідальності за них, незалежно від часу їх вчинення.

Перша стаття цієї Конвенції передбачає, що термін давності не застосовується до таких злочинів незалежно від часу їх вчинення: воєнні злочини, як вони визначені в Статуті Міжнародного Нюрнберзького військового трибуналу від 8 серпня 1945 року, а також серйозні порушення, перелічені в Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року; злочини проти людяності, незалежно від того, чи були вони скоєні під час війни або в мирний час, зокрема вигнання внаслідок збройного нападу або окупації та нелюдські дії, які є наслідком політики апартеїду, а також злочин геноциду, навіть якщо ці дії не є порушенням внутрішнього законодавства тієї країни, в якій вони були вчинені [4].

Подібні положення містить і Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 року. Зокрема,

у статті 1 зазначено, що договірні держави зобов'язуються вживати всіх необхідних заходів, щоб гарантувати відсутність строків давності для притягнення до відповідальності та виконання вироків щодо злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших серйозних порушень міжнародного права [2].

Українське кримінальне законодавство не містить окремого визначення термінів «воєнний злочин» чи «воєнне кримінальне правопорушення», проте такі діяння трактуються як свідомі, суспільно небезпечні, протиправні та карані дії, які: порушують міжнародне гуманітарне право (*jus cogens*), суперечать нормам міжнародного кримінального права, вчиняються в умовах міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту. Таким чином, будь-яке злочинне порушення загальновизнаних норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту є воєнним злочином.

Перелік воєнних злочинів встановлений у документах міжнародного кримінального права, зокрема в Женевських конвенціях 1949 року [3], а Додатковий протокол I 1977 року [1] розширює перелік серйозних порушень цих конвенцій. Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Римському статуті Міжнародного кримінального суду [6].

У Кримінальному кодексі України такі злочини охоплюють: мародерство (ст. 432), насильство над населенням у районі бойових дій (ст. 433), погане поводження з військовополоненими (ст. 434), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала (ст. 435), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), застосування зброї масового знищення (ст. 439). Крім того, стаття 447 ККУ визначає найманство, яке також може кваліфікуватися як воєнний злочин, якщо йдеться про використання найманців у воєнних конфліктах [5].

Українське законодавство прямо закріплює відсутність строків давності для таких злочинів. Частина 5 статті 49 та частина 6 статті 80 ККУ встановлюють, що до осіб, які вчинили воєнні злочини, визначені статтями 437, 438, 439, 442, 442¹ ККУ, не застосовується строк давності ні для притягнення до кримінальної відповідальності, ні для виконання обвинувального вироку [5].

Воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності та інші масові порушення прав людини вимагають термінового та безкомпромісного реагування як національними органами влади, так і міжнародною спільнотою. Безстрокове переслідування таких кримінальних правопорушень є необхідним для запобігання повторенню історичних катастроф і захисту людства від аналогічних загроз у майбутньому. Це підкреслює особливу суспільну небезпечність воєнних злочинів та важливість їх невідкладного розслідування й притягнення винних до відповідальності. Адже подібні злочини становлять загрозу не лише для окремої держави, а й для всього міжнародного правопорядку та прав людини у світі.

Список літератури

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 23.03.2025).
2. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів : Конвенція Ради Європи від 25.01.1974 : станом на 6 берез. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text (дата звернення: 23.03.2025).
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 23.03.2025).
4. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 26.11.1968 : станом на 25 берез. 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168#Text (дата звернення: 23.03.2025).
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
6. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 23.03.2025).

УДК 343.2/.7

Слін А. В., студент гр. Пр-3-1

Науковий керівник: Журин С. О., викладач правових дисциплін

Відокремлений структурний підрозділ «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

(м. Ромни, Україна)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на трансформацію кримінального законодавства, зумовивши необхідність оперативного реагування на нові загрози. У відповідь на повномасштабну збройну агресію росії, було внесено численні зміни до Кримінального кодексу України, які охоплюють як посилення відповідальності за злочини проти державності, так і механізми захисту військових, цивільного населення та національної безпеки загалом.

Основні корективи стосуються розширення складів злочинів, введення нових статей, посилення санкцій, а також уточнення вже існуючих норм. Зокрема, законодавець посилив відповідальність за державну зраду, колабораційну діяльність, диверсії, мародерство, незаконне використання гуманітарної допомоги, розголошення військової інформації, дискредитацію Збройних сил, а також визначив нові злочини, пов'язані з агресією рф та колабораціонізмом.

Особливе значення під час війни набула колабораційна діяльність, визначена у статті 111-1 ККУ. Вона охоплює широкий спектр дій, спрямованих на сприяння державі-агресору: від публічної підтримки та участі у псевдоорганах влади до передачі ресурсів чи служби в окупаційних структурах [1].

За державну зраду та диверсію передбачено суворе покарання — аж до довічного ув'язнення. Законодавство посилило відповідальність для тих, хто співпрацює з окупаційною владою, надаючи їй матеріальну чи іншу допомогу. У період війни диверсія також карається довічним позбавленням волі. Амністія для таких злочинів не застосовується [5].

В умовах сьогодення гостро постала проблема розпалювання регіональної ворожнечі та необхідності встановлення відповідальності за зазначені дії, тому на вирішення даного питання було доповнено статтю 161 КК України та встановлено кримінальну відповідальність за розпалювання саме регіональної ворожнечі [2].

У відповідь на інформаційну війну та психологічні атаки проти ЗСУ, до статті 435-1 ККУ додано положення про кримінальну відповідальність за образу честі й гідності військовослужбовців, а також за погрози їм чи їхнім близьким [2]. Значну роль у зміцненні інформаційного фронту також відіграє нова стаття 436-2, яка передбачає покарання за заперечення або виправдовування збройної агресії рф. Це важливий крок до нейтралізації ворожої пропаганди [2].

Загострення гуманітарних проблем під час війни призвело до посилення відповідальності за мародерство, стаття 432 [3] та незаконне використання гуманітарної допомоги, стаття 201-2 [4]. Законодавець чітко відокремив соціально небезпечні дії, що підривають довіру до держави та волонтерського руху.

Через загрозу витоку військових даних під час війни ККУ доповнено статтею 114-2, що передбачає відповідальність за несанкціоноване розголошення інформації про переміщення військової техніки та підрозділів. Покарання — від 3 до 12 років ув'язнення залежно від наслідків. Виняток — офіційно оприлюднені дані. Закон спрямований на збереження військової таємниці та безпеки [9].

Водночас законодавець продемонстрував гнучкість у підходах до кримінальної відповідальності. Так, стаття 81-1 ККУ дозволяє умовно-дострокове звільнення для проходження військової служби під час мобілізації. Важливо, що це не стосується осіб, засуджених за тяжкі злочини [11].

Зміни до статті 401 ККУ дозволяють звільнення від кримінальної відповідальності осіб під час дії воєнного стану, які добровільно повернулись до служби, навіть якщо вони вчинили окремі військові правопорушення. Це сприяє збереженню кадрового потенціалу в армії [7].

З метою імплементації міжнародного гуманітарного права, до ККУ внесено статтю 31-1, яка закріплює відповідальність командирів за дії підлеглих. Перейменовано також статті 437 та 438 – «Злочин агресії» та «Воєнні злочини», а також додано нову статтю 442-1 про злочини проти людяності [10].

Змінами, передбаченими Законом № 4074-IX, введено ще одну важливу новацію – позбавлення державної нагороди як додатковий вид покарання для осіб, засуджених за тяжкі злочини, зокрема у сфері національної безпеки [8].

В умовах загроз для цивільного населення, пов'язаних з недоступністю укриттів, статтю 270-2 доповнено нормами про відповідальність за порушення експлуатації захисних споруд, що призвели до загибелі чи травмування людей під час повітряних тривог [3].

Воєнний стан став визначальним чинником у модернізації кримінального законодавства України. Усі зміни до Кримінального кодексу – від посилення відповідальності за зраду й мародерство до запровадження нових форм захисту військових та цивільних – є реакцією на нові реалії війни. Законодавство стало жорсткішим до тих, хто підриває суверенітет держави, і водночас адаптивнішим до потреб оборони. Ці зміни сприяють забезпеченню правопорядку, справедливості та підвищують стійкість українського суспільства в умовах збройної агресії.

Список літератури

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за порушення вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту : Закон України від 09.01.2025 № 4200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4200-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану : Закон України від 20.08.2024 № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : Закон України від 20.11.2024 № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX : станом на 24 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
11. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності : Закон України від 08.05.2024 № 3687-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text> (дата звернення: 07.04.2025).

УДК 343.1

Лапитан А. А., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Оскарження повідомлення про підозру є важливим механізмом захисту прав людини у кримінальному процесі, що закріплений у п. 10 ч. 1 ст. 303 Кримінального процесуального кодексу України. Введення цього інституту спрямовано на реалізацію вимог статей 6 і 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які гарантують право на справедливий суд і ефективні засоби юридичного захисту. Проте на практиці реалізація права на оскарження повідомлення про підозру стикається з низкою проблем, зокрема, відсутністю чітких матеріально-правових і процесуальних підстав для подання скарги, що створює ризики для забезпечення прав і свобод людини. Актуальність обраної теми обумовлена необхідністю усунення прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві, які призводять до неоднозначності застосування норм та порушення принципу правової визначеності. Неврегульованість порядку оскарження повідомлення про підозру викликає труднощі як для сторони захисту, так і для суду, що знижує ефективність кримінального провадження.

Оскарження повідомлення про підозру є важливою гарантією забезпечення прав людини у кримінальному провадженні. Введення відповідного механізму у п. 10 ч. 1 ст. 303 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) стало результатом імплементації стандартів статей 6 і 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Зміни, внесені до законодавства Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII, закріпили право особи оскаржувати повідомлення про підозру після певного періоду часу, що залежить від характеру інкримінованого діяння [1]. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, підозрюваний має право подати скаргу після спливу одного місяця з дня повідомлення у випадку проступку або двох місяців у разі злочину, але не пізніше закриття кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом [2]. Проте, незважаючи на формальне закріплення права на оскарження, змістовне регулювання підстав для подання такої скарги відсутнє, що створює прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві.

Проблемність правового регулювання інституту оскарження повідомлення про підозру підкреслюється в наукових дослідженнях. Так, Муляр Г.В., Ховпун О.С. і Часова Т.О. зазначають, що відсутність чіткої правової регламентації перетворює процедуру оскарження на формальність, що унеможливує ефективний захист підозрюваного на досудовій стадії [3]. Особливе місце серед процесуальних гарантій займає принцип належної правової процедури. Як вказує Новожилов В.С., належна правова процедура є не лише процесуальною вимогою, а й складовою змісту права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у статті 6 Конвенції [4]. У цьому контексті, право на оскарження повідомлення про підозру має розглядатися як важливий елемент реалізації права на доступ до суду.

Порушення права на розгляд справи у розумний строк вже було предметом розгляду Європейського суду з прав людини у справі «Merit v. Ukraine». Суд встановив, що невинуватна тривалість кримінального провадження порушує гарантії статті 6 Конвенції [5]. Така практика є надзвичайно важливою для оцінки ситуацій, коли через недоліки процедури оскарження повідомлення про підозру особа залишається в умовах правової невизначеності.

Національні суди України також формують підходи до розгляду скарг на повідомлення про підозру. Так, Центрально-Міський районний суд м. Кривого Рогу у справі № 216/4025/23 дійшов висновку, що під час розгляду скарги слідчий суддя повинен

оцінювати дотримання вимог КПК України щодо змісту підозри, належності суб'єкта повідомлення та дотримання порядку її вручення [6]. При цьому оцінка обґрунтованості підозри або достатності доказів на цій стадії не здійснюється, що узгоджується із загальними принципами кримінального процесу. Крім того, у справі «Brozicek v. Italy» Європейський суд з прав людини наголосив на обов'язку держави забезпечити особі, щодо якої висувуються обвинувачення, доступ до змісту підозри рідною мовою для ефективного здійснення права на захист [7]. Цей стандарт має враховуватися й у процедурі повідомлення про підозру в Україні.

Щодо предмета оскарження, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 звернув увагу, що оцінка доказів і встановлення вини особи на стадії досудового розслідування є неприпустимими і порушують принцип презумпції невинуватості [8]. Таким чином, предметом оскарження повідомлення про підозру мають бути виключно процедурні порушення.

Верховний Суд України у своїй постанові від 15 лютого 2022 року у справі № 219/12703/16-к підкреслив, що лише істотні порушення вимог КПК України можуть слугувати підставою для скасування повідомлення про підозру [9]. Це положення відповідає загальноєвропейським стандартам кримінального процесу і забезпечує баланс між правами підозрюваного і інтересами правосуддя. Хоча право на оскарження повідомлення про підозру є важливою гарантією у кримінальному провадженні, його ефективна реалізація вимагає вдосконалення на законодавчому рівні шляхом визначення чітких матеріально-правових і процесуальних підстав, конкретизації порядку розгляду скарг та усунення правової невизначеності, яка наразі перешкоджає повній реалізації права на справедливий судовий розгляд.

Оскарження повідомлення про підозру є важливим елементом гарантування прав людини у кримінальному провадженні. Введення відповідного механізму у КПК України мало на меті забезпечити належний рівень судового контролю за діями органів досудового розслідування та дотримання принципу верховенства права. Проте аналіз чинного законодавства і практики його застосування свідчить про низку суттєвих проблем.

По-перше, законодавець визначив лише строки подання скарги на повідомлення про підозру, однак залишив неврегульованим перелік підстав для такого оскарження. Відсутність чіткої регламентації матеріально-правових та кримінальних процесуальних підстав ускладнює реалізацію права підозрюваного на ефективний захист. По-друге, існуючі норми не дають однозначної відповіді на питання щодо початку перебігу процесуальних строків у разі зміни підозри чи повідомлення про нову підозру, що створює ризик порушення права на розгляд справи у розумний строк.

По-третє, судова практика демонструє, що лише істотні порушення процесуальних вимог можуть бути підставою для задоволення скарги на повідомлення про підозру. Такий підхід відповідає європейським стандартам захисту прав людини, але потребує подальшого законодавчого закріплення для уніфікації судової практики. Водночас проблема бездіяльності органів досудового розслідування щодо вручення повідомлення про підозру залишається актуальною і вимагає спеціального процесуального врегулювання.

Інститут оскарження повідомлення про підозру потребує вдосконалення шляхом деталізації матеріально-правових і процесуальних підстав для оскарження, конкретизації строків та етапів повідомлення, а також підвищення процесуальних гарантій підозрюваного для забезпечення справедливості і ефективності кримінального провадження.

Список літератури

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Голос України. 2012. № 90-91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Муляр Г. В., Ховпун О. С., Часова Т. О. Механізм оскарження повідомлення про підозру як засіб захисту прав підозрюваної особи. Часопис Київського університету права. 2019. № 3. С. 228–233.

4. Новожилов В. С. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження: до питання про сутність та практичне значення. Вісник Національної академії правових наук України. 2019. Т. 26. № 4. С. 105–129.

5. Case of Merit v. Ukraine, № 66561/01, 30.03.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-61685%22%7D> (дата звернення: 11.04.2025).

6. Ухвала Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу від 27 листоп. 2023 р. Справа № 216/4025/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115330925> (дата звернення: 10.04.2025).

7. Case of Brozicek v. Italy, № 10964/84, 19.12.1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57612%22%7D> (дата звернення: 11.04.2025).

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень... Рішення від 30 січ. 2003 р. № 3-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

9. Постанова Верховного Суду від 15 лют. 2022 р. Справа № 219/12703/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103402784> (дата звернення: 10.04.2025).

УДК 343.2

Лук'янчук О. А., студентка Прав-53М

Науковий керівник: Саско О. І., доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності, к.ю.н.

*Волинський національний університет імені Лесі Українки
(м. Луцьк, Україна)*

ЗМАГАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ

В умовах правової реформи та євроінтеграційних прагнень України дослідження ефективності реалізації принципу змагальності набуває особливого значення для підвищення якості кримінального судочинства та зміцнення довіри до правової системи.

У законодавстві України принцип змагальності поряд із Конституцією України закріплений у частині 1 статті 22 КПК України, відповідно до якої змагальністю визначається самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами. Частина 1 статті 22 КПК України передбачає, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, а саме самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами. Також, відповідно до частини 2 статті 22 КПК України сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом. [1]

Традиційно в структурі змагальності виділяють три основні риси: а) чітке розмежування функцій державного обвинувачення, захисту і судового розгляду; б) рівність сторін у процесуальних правах для здійснення своїх функцій; в) особлива роль суду в процесі як об'єктивного та неупередженого суб'єкта.

Однією з ключових умов справедливого судового розгляду є забезпечення рівності сторін, що означає надання сторонам однакових стартових можливостей для захисту своїх правових позицій, прав, свобод та законних інтересів із використанням процесуальних засобів. Відповідно до положень КПК, кожна зі сторін наділена рівними правами щодо збирання доказів.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування засвідчує існування значної диспропорції у процесуальних можливостях сторін кримінального провадження щодо збирання доказів. Зокрема, сторона обвинувачення, представлена прокурором, має у своєму розпорядженні значний державний ресурс – можливість залучати слідчих, оперативні підрозділи та інші органи досудового розслідування, які володіють різними засобами для отримання доказової інформації. У той же час сторона захисту, як правило, представлена лише адвокатом або самим

обвинуваченим, не має доступу до аналогічних засобів і можливостей. Як підкреслює В. Сердюк, «у ролі обвинувача завжди виступає держава, тоді як у ролі захисника виступає адвокат». На нашу думку, це положення чітко відображає глибинну сутність проблеми: інституційно сильна держава протистоїть індивідуальному учаснику процесу, що в своїй мірі створює нерівні умови. Важливо також зазначити, що така ситуація суперечить підходам, які закріплені в практиці Європейського суду з прав людини, де рівність процесуальних можливостей сторін розглядається як самостійний елемент права на справедливий суд, поряд із принципом змагальності. Ігнорування цього аспекту на національному рівні ставить під сумнів ефективність реалізації права на захист та справедливість у кримінальному провадженні. [2, с. 94-103]

Слід підкреслити, що принцип рівності сторін не означає тотожності їх процесуального становища. Рівність прав і обов'язків полягає в тому, що кожен учасник кримінального провадження наділений процесуальними правами та несе обов'язки відповідно до своєї ролі у справі. Жодна зі сторін не повинна перебувати у привілейованому становищі порівняно з іншою.

Кримінальний процесуальний кодекс України, як базовий нормативно-правовий акт у сфері кримінального судочинства, втілює демократичні засади та європейське бачення кримінальної юстиції. Він містить чимало новел, спрямованих на практичну реалізацію принципу змагальності. Водночас аналіз його положень свідчить, що в системі кримінального правосуддя залишаються певні проблеми, які, на жаль, не були повністю вирішені з прийняттям нового КПК.

Розглядаючи стадію досудового розслідування частина 1 статті 93 КПК України передбачає право обох сторін на збирання доказів, реальні можливості для реалізації цього права суттєво різняться. Як стверджують Коваленко Р.О. та Саско О.І., процес доказування в кримінальному провадженні пов'язаний із численними теоретичними та практичними проблемами. Однією з основних проблем є забезпечення об'єктивності та надійності доказів. Це включає в себе уникнення впливу учасників кримінального провадження на винесення об'єктивного рішення суду. [3, с.3]

Зокрема, сторона обвинувачення під час досудового розслідування наділена правом самостійно здійснювати як слідчі (розшукові), так і негласні слідчі (розшукові) дії, що прямо передбачено частиною 2 статті 93 КПК України. Це дозволяє органам досудового розслідування активно та самостійно збирати докази, використовуючи широкий інструментарій, який підтримується державними повноваженнями і примусовими механізмами.

Натомість, як передбачено частиною 3 цієї ж статті, сторона захисту має право витребувати докази шляхом звернення до органів державної влади, підприємств, установ та фізичних осіб із запитами про надання інформації, документів, висновків тощо. Однак, на нашу думку, це право носить декларативний характер, оскільки на практиці захист позбавлений реального механізму примусу до виконання подібних запитів.

Таким чином, попри формальну рівність сторін у праві на збирання доказів, що передбачено статтею 22 КПК України, на практиці реалізація цього принципу є односторонньою. Держава, в особі органів слідства і прокуратури, виступає як активно діюча сторона з фактично необмеженими ресурсами, у той час як захист змушений діяти в умовах правової невизначеності та відсутності ефективних засобів впливу на отримання доказів. Що, на нашу думку, є одним з ключових чинників, що підриває реальну змагальність у кримінальному провадженні та суперечить як національним стандартам, так і вимогам Європейського суду з прав людини щодо справедливого судового розгляду. Перевага сторони обвинувачення проявляється також у тому, що сторона захисту частково позбавлена можливості самостійно здійснювати допит свідків на етапі досудового розслідування. Загальне правило передбачає, що допит свідка в цей період може проводити виключно сторона обвинувачення. Лише у виняткових випадках допускається допит свідка стороною захисту, і то лише за умови звернення з відповідним клопотанням до слідчого судді про проведення такого допиту в судовому засіданні відповідно до статті 225 КПК України. [4, с. 1–6.]

Сторони кримінального провадження залишаються у нерівному становищі й у питанні доступу до матеріалів досудового розслідування до моменту його завершення. Відповідно до статті 221 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язані надати стороні захисту, потерпілому або представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, доступ до матеріалів досудового розслідування на їхнє клопотання. Винятком є матеріали, які стосуються заходів безпеки щодо учасників кримінального провадження, а також ті, розкриття яких «може зашкодити досудовому розслідуванню». Саме це формулювання є надто загальним і нечітким, що на практиці створює можливості для зловживань з боку обвинувачення та суттєво обмежує ефективність захисту.

Така правова конструкція фактично надає стороні обвинувачення переважне право самостійно визначати, які саме матеріали можна не надавати стороні захисту, посиляючись на можливу шкоду для досудового розслідування. Відсутність чітких критеріїв або обов'язкової судової перевірки таких рішень призводить до того, що захисник часто позбавлений повного доступу до доказової бази, на підставі якої формується обвинувачення. Що, у свою чергу, суперечить принципам змагальності та рівності сторін, закріпленим у Конституції України та міжнародних стандартах справедливого судочинства.

Висновки. Отже, хоча принцип змагальності й закріплений на законодавчому рівні, його реалізація на практиці стикається з рядом проблем, особливо у сфері дослідження доказів. Насамперед, це проявляється в тому, що Кримінальний процесуальний кодекс встановлює нерівні умови для сторони обвинувачення та сторони захисту при використанні процесуальних механізмів збору доказів. Як наслідок, сторона захисту значною мірою обмежена в реалізації свого права на повне отримання доказової інформації, необхідної для доведення невинуватості особи, аргументації своєї правової позиції, а також захисту прав, свобод та законних інтересів підзахисного. Ця нерівність особливо відчутна на стадії досудового розслідування, коли сторона обвинувачення має значні процесуальні переваги над захистом. Зокрема, реалізації принципу змагальності перешкоджає і відсутність чітко визначеного обов'язку сторони обвинувачення сприяти стороні захисту в отриманні доступу до доказів, які можуть мати значення для справи. Натомість задоволення таких вимог часто залежить від розсуду органів досудового розслідування.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 29.04.2025 року).
2. Сердюк В. Змагальність як засада судового провадження. Вісник прокуратури. 2012. С. 94-103. URL: https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=QclwSsgAAAAJ&citation_for_view=QclwSsgAAAAJ:KlAtU1dfN6UC (дата звернення 29.04.2025 року).
3. Коваленко Р.О., Саско О.І. Теоретико-прикладні проблеми інститутів доказів, їх джерел та доказування у кримінальному провадженні.-2023. С. 3 URL: <file:///C:/Users/TVOYO/Desktop/70-Chapter%20Manuscript-2351-1-10-20231207.pdf> (дата звернення 29.04.2025 року).
4. Шиба І.О. Принцип змагальності за КПК України. Часопис Академії адвокатури України. 2013. С. 1–6. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=chaau_2013_2_39 (дата звернення 29.04.2025 року).

УДК 343.543

Москаленко А. О., студентка гр. ПР-231

Науковий керівник: Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н, доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Незважаючи на відсутність окремого розділу в Кримінальному кодексі України (далі – КК України), який би регулював відносини у сфері права інтелектуальної власності,

кримінально-правова охорона цих відносин забезпечується окремими статтями КК України. Інтелектуальна власність, відповідно до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), визначається як «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншим законом» [1]. Об'єктами права інтелектуальної власності є: «1) літературні та художні твори...; 2) комп'ютерні програми; 3) компіляції даних (бази даних)...; 4) інші твори» [1].

Кримінальні правопорушення, що посягають на право інтелектуальної власності, згідно з КК України, передбачені: ст. 176. Порушення авторського права і суміжних прав; ст. 177. Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію; ст. 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару; ст. 231. Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; ст. 232. Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках [2]. Як зазначають А.М. Ключко та А.О. Болотіна (Дігтяр) «...останні два склади належать до кримінальних правопорушень проти інтелектуальної власності тільки в частині незаконного отримання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю, оскільки банківська таємниця не є об'єктом права інтелектуальної власності» [3, с. 74]. Однак, КК України передбачені кримінальні правопорушення, що безпосередньо не посягають на право інтелектуальної власності, проте пов'язані з таким посяганням, зокрема: ст. 203-1. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва; ст. 301. Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів; ст. 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; ст. 321. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів [2].

У межах проведеного дослідження увагу буде акцентовано виключно на кримінальних правопорушеннях, що безпосередньо стосуються права інтелектуальної власності. Основними ознаками вказаних правопорушень є спільний об'єкт, предмет, матеріальна шкода та небезпечність наслідків для економіки держави.

Аналіз наукової літератури свідчить про різноманітність підходів до визначення родового об'єкта цих кримінальних правопорушень. А.С. Нерсисян вважає, що «родовим об'єктом є встановлений за допомогою норм права порядок суспільних відносин, що виникають з приводу здійснення прав інтелектуальної власності суб'єктам – носіями цих суб'єктивних прав» [4, с. 71]. П.С. Берзін визначає, що «родовим об'єктом є право інтелектуальної власності як належні особі (групі осіб) особисті немайнові та/або майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності на певний об'єкт (об'єкти) права інтелектуальної власності, необхідні для забезпечення захисту результату творчої праці людини, її моральних та матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [5, с. 9-10]. Зважаючи на зазначені наукові позиції, слід підтримати думку О.В. Новікова, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на право інтелектуальної власності, доцільно визначати як сукупність суспільних відносин, що забезпечують недоторканність виключних майнових прав суб'єктів інтелектуальної діяльності на визначені законом об'єкти, спрямованих на заохочення творчої діяльності та економічний розвиток держави [6, с. 235].

Предметом цих кримінальних правопорушень виступають конкретні об'єкти права інтелектуальної власності, перелік яких наведено у ст. 420 ЦК України. Важливо зазначити, що цей перелік не є вичерпним і може розширюватися у зв'язку з розвитком науки, техніки, літератури та інших сфер життєдіяльності людини.

Способи вчинення таких кримінальних правопорушень тісно пов'язані з предметом злочинного посягання. У цьому контексті, слухним є поділ способів, запропонований Л.Ю. Грековою та М.М. Лавренчук: 1) незаконне відтворення: виготовлення копій об'єктів

авторського та суміжних прав у будь-якій матеріальній формі, включаючи електронну, оптичну або цифрову, без відповідного дозволу або з перевищенням умов ліцензії; 2) незаконне розповсюдження: передача об'єктів інтелектуальної власності у користування або власність без дозволу правовласників, зокрема через комп'ютерні мережі чи продаж неліцензованої продукції; 3) інші порушення: включаючи плагіат, незаконний імпорт, публічне виконання або показ творів без належного дозволу [7, с. 375-376].

Внаслідок вчинення кримінальних правопорушень проти інтелектуальної власності завжди заподіюється матеріальна шкода конкретному суб'єкту права інтелектуальної власності. ЦК України визначає суб'єктами права інтелектуальної власності: творця (творців) об'єкта права інтелектуальної власності (автора, виконавця, винахідника тощо) та інших осіб, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до ЦК України, іншого закону чи договору [1]. У практиці виникає проблема з визначенням розміру матеріальної шкоди, оскільки: 1) відсутня належна методика для експертної оцінки розміру матеріальної шкоди; 2) наявне неправильне розуміння поняття «матеріальна шкода» в суб'єкта розслідування, який здійснює провадження в цих правопорушеннях; 3) наявна неправильна кримінально-правова кваліфікація цих кримінальних правопорушень [3, с. 75].

Захист права інтелектуальної власності спрямований на забезпечення економічного розвитку суспільства шляхом заохочення творчої діяльності та сприяння прибутковому використанню об'єктів інтелектуальної власності. Тому протиправні дії, спрямовані на об'єкти інтелектуальної власності, спричиняють значні негативні наслідки для економічних відносин, та, як правило, мають корисливу мету орієнтовану на отримання економічної вигоди.

Узагальнюючи характеристику кримінальних правопорушень, які посягають на право інтелектуальної власності, слід зазначити, що їх можна класифікувати на наступні групи: 1) ті, що посягають на об'єкти авторського права та суміжних прав (ст. 176 КК України); 2) ті, що посягають на об'єкти промислової власності (ст.ст. 177, 229 КК України); 3) ті, що посягають на комерційну таємницю (ст.ст. 231, 232 КК України).

Таким чином, кримінально-правова охорона права інтелектуальної власності, хоч і не закріплена в окремому розділі КК України, виконує важливу функцію у забезпеченні правопорядку в цій сфері. Враховуючи стрімкий розвиток об'єктів права інтелектуальної власності, законодавство потребує адаптації до нових викликів, зокрема: удосконалення механізмів кваліфікації правопорушень; методики оцінювання заподіяної шкоди та кримінально-правових інструментів впливу. Забезпечення належної охорони права інтелектуальної власності відіграє значну роль у підтримці здатності суспільства до нововведень, заохоченні створення авторських доробок та забезпеченні розвитку економіки держави. У цьому контексті кримінальне право має відігравати не лише каральну, а й превентивну роль, сприяючи формуванню правосвідомості у сфері інтелектуальної власності.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
3. Ключко А.М., Болотіна (Дігтяр) А.О. Кримінальні правопорушення у сфері захисту прав інтелектуальної власності в умовах реформування судової системи України. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 72-77.
4. Нерсисян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія. Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту упр. та права, 2010. 192 с.
5. Берзін П.С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08. Акад. адвокатури України. Київ, 2004. 18 с.
6. Новіков О.В. Злочини проти інтелектуальної власності: поняття, види, сучасний стан та тенденції розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 234-239.
7. Грекова Л.Ю., Лавренчук М.М. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на права інтелектуальної власності. *The I International Science Conference on Multidisciplinary Research* : тези доп. І міжн. наук.-практ. конф. (м. Берлін, 19-21 січня 2021 р.). Берлін, 2021. С. 374-376.

УДК 343.13.

Новомлинець А. О., студентка гр. МКПР-241

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Корупційні злочини належать до найбільш складних видів кримінальних проваджень через їх приховану природу, яка зазвичай передбачає наявність секретних домовленостей та угод між фігурантами. Це суттєво ускладнює процес встановлення фактичних обставин злочину та доказування вини. У таких справах слідчі переважно використовують непрямі докази, серед яких фінансово-бухгалтерські документи, електронна комунікація між учасниками та свідчення третіх осіб. Така специфіка розслідування вимагає особливої уваги до перевірки належності та допустимості доказів. З огляду на складність процесу доказування у справах про корупційні злочини, постає потреба у поглибленому вивченні як теоретичних, так і практичних аспектів даної проблеми.

Вчений А.В.Матвійчук, проводячи аналіз практики розслідування корупційних кримінальних правопорушень зазначає, що найчастішими підставами для внесення відомостей до ЄРДР є заяви потерпілих, скарги громадян, звернення юридичних осіб, повідомлення від інформаторів, результати оперативно-розшукових заходів, повідомлення посадових осіб під час планових перевірок, матеріали правоохоронних органів (СБУ, прокуратури, НАБУ, НАЗК), дані з адміністративних справ, публікації у ЗМІ, мережі Інтернет та результати журналістських розслідувань, а також виявлення ознак злочину під час розслідування інших кримінальних правопорушень [1, с.137]. Відповідно до положення ст.84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [2].

Прямі докази вини у таких кримінальних правопорушеннях зазвичай відсутні, що в свою чергу, зумовлює потребу у складному процесі збирання та оцінки непрямих доказів. У своєму дослідженні А.О.Шахворост класифікує способи збору доказів за суб'єктною ознакою (характерні для сторони обвинувачення або захисту) та за активністю їх проведення (активні та пасивні). До активних належать способи, які сторона кримінального провадження ініціює та здійснює самостійно, до пасивних — ті, що реалізуються іншою стороною незалежно від ініціатора. Найважливішою стадією збору доказів у розслідуванні корупційних злочинів є їх закріплення. Фіксація доказів є завершальним етапом процесу доказування і передбачає посвідчення відомостей, умов, засобів та способів їх виявлення і вилучення у порядку, встановленому законом. Без належної фіксації відповідно до визначених процесуальних вимог встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження, неможливо [3, с.219]. Оцінка доказів має також особливості й труднощі, в загальному вона полягає в перевірці кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [2].

Окремо варто розглянути питання допустимості доказів, адже як зауважує С.О.Касапоглу допустимість доказів у кримінальному провадженні полягає в їх правовій придатності, що передбачає отримання фактичних даних уповноваженим суб'єктом із відомого, незабороненого джерела у встановленому законом порядку. В свою чергу, на практиці виникає низка проблем, пов'язаних із визначенням допустимості доказів у справах

про корупційні злочини. Зокрема, часто спостерігається недостатня обґрунтованість доказової бази, що ускладнює її належне долучення до матеріалів провадження та подальше формування переконливих версій для суду. Поширеною є проблема недостовірності доказів або наявності суперечностей між ними, що унеможливує їх визнання допустимими. Значний вплив має також порушення порядку збирання доказів, особливо якщо були порушені процесуальні права учасників кримінального провадження. Додаткову складність становить неналежна експертна оцінка, що часто обумовлює недопустимість доказів у судовому процесі. Okремо варто звернути увагу на провадження щодо топ-посадовців, державних службовців чи представників бізнесу, де на визначення допустимості доказів може впливати політичний тиск, що ставить під сумнів об'єктивність судового розгляду [4, с.622-624]. Для прикладу, вважаємо за доцільне навести рішення у справі №991/1688/23 від 15.04.2024р. щодо директора ДП «Ізюмський приладобудівний завод» (за ч. 4 ст. 368 КК України) Вищий антикорупційний суд визнав частину доказів недопустимими через порушення вимог КПК України. Зокрема: листування у WhatsApp було отримано без належного процесуального оформлення, аудіозаписи розмов не містили прямих доказів отримання неправомірної вигоди та відсутні інші належні докази злочину, які б підтверджували факт злочину поза межами спірних матеріалів. У результаті суд ухвалив виправдувальний вирок, підкресливши важливість дотримання процесуального порядку під час збирання доказів у справах про корупцію. Тобто навіть найсерйозніше обвинувачення може завершитися виправдувальним вироком, якщо докази отримані з порушенням закону.

Щодо інших проблем доказування, то варто ще виділити дві особливо актуальні. По-перше, це політичний тиск, адже корупційні злочини часто пов'язані з високопосадовцями, розслідування нерідко супроводжується спробами втручання у слідство, зміни кваліфікації дій або блокування процесуальних рішень. По-друге, значною проблемою є складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між отриманням неправомірної вигоди та вчиненням (або невчиненням) певних дій в інтересах особи, яка надає вигоду, оскільки корупційні прояви часто маскуються під законну підприємницьку діяльність чи звичайні адміністративні процедури, що вимагає від слідства особливої ретельності та уважності при формуванні доказової бази.

Підсумовуючи, варто зазначити, що проблеми доказування у справах про корупційні злочини залишаються однією з основних причин виправдувальних вироків у кримінальному судочинстві. Розслідування корупційних правопорушень вимагає суворого дотримання найвищих стандартів процесуального закону та забезпечення належного процесуального порядку під час збирання і закріплення доказів. Без посилення процесуальної дисципліни та підвищення якості роботи правоохоронних органів ефективна боротьба з корупцією є неможливою. Лише забезпечення законності на всіх етапах кримінального провадження дозволить досягти справедливого покарання винних та покращити довіру суспільства до правосуддя.

Список літератури

1. Матвійчук А.В. Доказування корупційних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.* №85 (4).2024.С.135-139.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.04.2025р.)
3. Шахворост А.О., Кузьменко О.В. Місце доказування в механізмі розслідування кримінальних проваджень про корупційні злочини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* №3.2021.С.216-221.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.04.2025р.)
5. Касапоглу С.О. Допустимість доказів у кримінальних провадженнях за корупційні злочини. *Юридичний науковий електронний журнал.* №5.2024.С.622-625.

УДК: 327.7

Новомлинець А. О., студентка гр. МКПР-241

Науковий керівник: Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Україна у якості суб'єкта міжнародного права активно співпрацює з міжнародними організаціями в різних статусах – від повноправного члена до партнера чи кандидата на членство – з метою зміцнення національної безпеки. Така взаємодія є ключовим елементом зовнішньої та безпекової політики держави, адже дозволяє ефективно реагувати на сучасні загрози, залучати міжнародну допомогу та формувати правові механізми протидії викликам у сфері оборони, інформації, економіки, енергетики та екології тощо. Взагалі питання забезпечення надійної та ефективної системи національної безпеки України було завжди актуальним, але в умовах збройної агресії росії проти України роль міжнародних організацій як гарантів правопорядку, миру та захисту національного суверенітету набула принципового значення.

Насамперед, варто зазначити, що відповідно до ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України», національною безпекою України є захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1], що неможливо забезпечити без участі міжнародних організацій, які мають значний вплив на підтримання миру та стабільності у світі за рахунок розв'язання військових конфліктів, сприяння укладанню міжнародних угод та розвитку співпраці між державами в різних напрямках.

Україна є повноправним учасником низки міжнародних організацій, а саме: Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ,) Ради Європи, Міжнародного Валютного фонду (далі – МВФ), Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – МАГАТЕ) тощо, однак з огляду на збройну агресію з боку росії, наша держава була змушена переглянути підходи до формування та реалізації безпекової політики. Зокрема, ООН забезпечує політичну та гуманітарну підтримку, захист суверенітету й територіальної цілісності України на міжнародному рівні. Організація з безпеки і співробітництва в Європі виконує функції моніторингу безпекової ситуації, дотримання прав людини та сприяє мирному врегулюванню збройних конфліктів, зокрема шляхом роботи Спеціальної моніторингової місії в Україні. Не менш важливу роль відіграє Рада Європи, яка сприяє реформуванню правової системи України, забезпеченню верховенства права та дотриманню прав людини. МВФ, Світовий банк надають фінансову допомогу, що сприяє стабілізації економіки, розвитку соціальної інфраструктури й модернізації критично важливих секторів. У сфері ядерної та радіаційної безпеки критичне значення має співпраця з МАГАТЕ, яке забезпечує експертну підтримку, контроль за станом українських АЕС (особливо в період воєнних дій) і допомагає мінімізувати ризики техногенних катастроф [2, с. 5].

Але не завжди міжнародні організації спроможні виконати покладені на них обов'язки. Одним із прикладів неефективного вирішення конфліктів є діяльність Ради Безпеки ООН. Як зазначила А. Карапозюк, яскравим прикладом неспроможності Ради Безпеки ООН ефективно діяти у підтриманні міжнародного миру стала російська агресія проти України. Попри масові порушення міжнародного права, геноцидні дії, обстріли цивільної інфраструктури, Рада Безпеки не змогла прийняти жодного реального рішення щодо врегулювання конфлікту – зокрема через право вето, яким росія скористалася для блокування резолюцій проти самої себе. Це засвідчило неспроможність існуючого механізму забезпечення колективної безпеки діяти в умовах, коли агресором виступає постійний член Ради Безпеки. Така ситуація ставить під сумнів ефективність ООН у її сучасному вигляді й вимагає негайного перегляду принципів, на яких ґрунтується ця організація [3].

Окрім міжнародних організацій, членом яких Україна вже є, важливе значення мають і ті структури, до яких наша держава лише прагне приєднатися, зокрема НАТО як ключовий гарант безпеки, що відіграє ключову роль у забезпеченні міжнародної та національної безпеки, формуючи ефективну систему колективного захисту країн-членів. Як підкреслює Р.М. Ковальчук, для України співробітництво з Альянсом важливе не лише в контексті нормативно-правової та законодавчої бази, а і в суспільно-політичних перетвореннях у державі. Зростання необхідності співробітництва між Україною та НАТО зумовлене безпрецедентним рівнем співробітництва між європейськими країнами, формуванням нових стратегій безпеки, які передбачають спроможність у збереженні європейської архітектури безпеки та подоланні нових загроз, спричинених російською збройною агресією проти України [4, с. 5-6]. Отже НАТО – це не лише військово-політичний союз, а й платформа для обміну досвідом, реформ та інновацій. Членство в Альянсі відкриє перед Україною можливості для модернізації збройних сил, розвитку кібербезпеки, економічного зростання та участі в глобальній системі безпеки, що ґрунтується на демократичних цінностях і верховенстві права. Але наразі, на жаль, Україна змушена лише орієнтуватися на ймовірність вступу до НАТО у віддаленій перспективі.

Європейський Союз (далі – ЄС) також відіграє важливу роль у зміцненні національної безпеки України, зокрема в енергетичній, економічній та правовій сферах. Одним із ключових напрямів взаємодії, як зауважує О.А. Шевченко, є інтеграція енергетичних ринків України до європейського енергоринку, що включає приєднання Об'єднаної енергосистеми України до Європейського об'єднання операторів системи передачі електроенергії (далі – ENTSO-E) та інтеграцію газотранспортної системи до мережі ENTSO-G. Це сприяє зменшенню енергетичної залежності України, забезпеченню стабільного постачання енергоресурсів і протидії зовнішньому енергетичному тиску [5, с. 167]. У свою чергу вступ до ЄС важливу роль відіграє і в економічній безпеці держави – через надання фінансової допомоги, доступу до внутрішнього ринку, підтримки малого та середнього бізнесу, а також реалізацію масштабних проєктів з відновлення інфраструктури. Окремо слід відзначити внесок ЄС у зміцнення правової безпеки, який полягає у гармонізації українського законодавства із правом ЄС, підтримці судової реформи та боротьбі з корупцією.

Попри те, що Україна наразі перебуває лише на етапі очікування повноправного членства в НАТО та має статус кандидата на вступ до ЄС, приклади інших держав – зокрема Польщі – демонструють, що інтеграція до євроатлантичного простору може суттєво зміцнити національну безпеку. Як зазначає Н.А. Леоненко, Польща, завдяки глибоким реформам та інтеграції до Європейського Союзу і НАТО, здійснила якісну трансформацію своєї системи національної безпеки. Відмовившись від застарілих радянських підходів у межах Організації Варшавського договору, Польща обрала євроатлантичний вектор як гарантію захисту суверенітету та стабільності. Основними пріоритетами польської безпекової політики стали: гарантування безпеки громадян, захист територіальної цілісності, підтримка союзників та активна участь у протидії загрозам за межами своїх кордонів [6, с. 136].

Отже, слід підкреслити, що міжнародні організації відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки України як на практичному, так і на нормативно-правовому рівнях. В умовах триваючої агресії росії інтеграція до НАТО та ЄС, а також ефективна співпраця з іншими міжнародними структурами мають стати пріоритетами зовнішньої політики України.

Список літератури

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 25.04.2025р)
2. Національна безпека України крізь призму співробітництва з міжнародними організаціями. *Національна безпека і оборона*. Центр Разумкова. №6 (143). 2013. 56 с.
3. Карапозюк А. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. Центр безпекових досліджень "СЕНСС". 2023. URL: <https://censs.org/rol-rady-bezpeky-oon-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/> (дата звернення 25.04.2025р)

4. Ковальчук Р. М. Євроатлантична інтеграція як фактор національної безпеки України: правовий та інституційний вимір: магист. ... роб.: спец. 291. Міжн.відн., сусп. комун. та рег.студ. / Дон. нац. унів. ім.В. Стуса. Вінниця. 2024. 82 с.

5. Шевченко О. А. Енергетична безпека як невід'ємний елемент забезпечення економічної безпеки держави в стратегіях національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. №67. 2021. С.163-168.

6. Леоненко Н. А. Зарубіжний досвід правового регулювання забезпечення національної безпеки. *Вісник національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. №1(18). 2023. С.132-138.

УДК 343.14

Павлунько К. С., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Правосуддя є однією з важливих та особливих функцій судової влади, яка передбачає здійснення судового розгляду, що є порядком вирішення кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських та інших справ. Відповідно до ст. 124 Конституції України (далі – КУ) правосуддя здійснюється виключно судами [1]. Чимало вітчизняних вчених присвятили свій час даному поняттю.

Судовий розгляд є необхідною стадією кримінального процесу, який призначено для розгляду кримінальної справи по суті. Він є структурним елементом кримінального провадження. В юридичній літературі судовий розгляд посідає центральне місце та суд самостійно досліджує наявні у справі докази, а також нові докази, які надані учасниками процесу або витребувані судом [2, с. 218-219].

Науковці вважають, що судовий розгляд – це нове самостійне дослідження всіх обставин кримінальної справи, необхідних для її правильного вирішення, але здійснюване в інших процесуальних умовах за участю сторін, при повній їх рівноправності і в умовах змагальності.

У науковій літературі до особливостей судового розгляду як основної стадії кримінального процесу належать: реалізуються принципи кримінального процесу, насамперед принцип змагальності; зосереджені максимальні гарантії правосуддя, які забезпечують реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, а також виконання ними своїх обов'язків для досягнення завдань кримінального процесу та для захисту й охорони законних прав та інтересів; найбільшою мірою виявляється взаємодія сторін, суду та інших учасників кримінального судочинства; повною мірою виявляється призначення кримінального провадження; розглянуті докази можуть бути покладені в основу вироку; остаточно вирішується питання про винуватість особи і застосування до неї заходів кримінальної відповідальності.

Л. О. Денисов зазначає, що сутність та зміст судового слідства складає кримінально-процесуальне доказування фактів і обставин справи у діалектичній єдності всіх його елементів: збирання, фіксація, перевірка та використання доказів у формі обґрунтування значущих висновків і рішень із розглядуваної кримінальної справи [2, с. 220-221].

Здійснення судового розгляду є процесом пізнання невідомого – події злочину, яка вже відбулася. Судове слідство – важливий етап судового розгляду, що є пізнавальною судовою діяльністю щодо дослідження та оцінки фактичних даних в умовах змагальності сторін кримінального процесу, спрямованою на вирішення правового конфлікту, прагнення до відновлення справедливості.

У науці кримінально-процесуального права поряд із загальним судовим розглядом розрізняють такі його види: спрощений, заочний та судовий розгляд при особливому провадженні та провадженні із підсиленими процесуальними гарантіями. Зміст судового розгляду становлять не лише процесуальні дії, але й процесуальні рішення [2, с. 225].

Загальні положення судового розгляду, наведені у ст. 318 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПКУ). Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Він здійснюється в судовому засіданні з обов’язковою участю сторін. На судові засідання викликають потерпілого та інших учасників кримінального провадження. Воно відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань [3].

Судовий розгляд складається з таких структурних елементів, які мають чітко окреслений зміст: підготовча частина судового засідання; судовий розгляд; судові дебати; останнє слово обвинуваченого; постановлення і проголошення судового рішення [4].

Підготовча частина судового розгляду має на меті встановити фактичну можливість розпочати судовий розгляд кримінального провадження. Судовий розгляд вважається основною частиною, тому що судові рішення може ґрунтуватися лише на доказах, які були розглянуті та досліджені в ході судового розгляду.

Під час судових дебатів та останнього слова обвинуваченого учасники кримінального процесу остаточно висловлюють свою правову позицію та пред’являють суду аргументи на її користь, аналізуючи та співставляючи досліджені під час судового розгляду докази. Прийняття судом судового, рішення, у результаті чого досягається мета кримінального процесу, а саме: здійснюється захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та інтересів учасників кримінального провадження [4].

Отже, судовий розгляд у кримінальній справі є кінцевим етапом кримінального процесу, під час якого об’єктивно і всебічно досліджуються усі обставини справи, докази та позиції учасників процесу з метою встановлення істини та забезпечення справедливого покарання чи виправдання обвинуваченого. На цьому етапі важливе значення має дотримання процесуальних норм, гарантій права підозрюваного, обвинуваченого та потерпілих, а також забезпечення рівних умов участі всіх сторін. Об’єктивний, всебічний і справедливий судовий розгляд сприяє зміцненню довіри до судової системи, реалізації принципів правової держави та верховенства права. Результатом судового розгляду є судові рішення, яке повинне бути обґрунтованим, мотивованим та відповідати всім вимогам закону, що забезпечує його законність та ефективність у кримінальному процесі.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Шепітька І. Сутність судового розгляду та його місце в системі кримінального провадження. Харків. 2016. С. 218-234.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.05.2025).
4. Конюшенко Я. Судовий розгляд. 2016. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/public_html/lections/lection15.

УДК 343.1

Педора О. О., студент 10-ї групи 1 курсу денної форми здобуття освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»

Науковий керівник: Кучинська О. П., професор кафедри кримінального процесу та криміналістики, д.ю.н., професор

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

З моменту відновлення незалежності України правова система зазнавала реформ, спрямованих на створення ефективної нормативної бази та адаптацію до міжнародних стандартів, зокрема у кримінальному судочинстві. Джерела кримінального процесуального права є основою для розвитку законодавства, але їх практичне застосування зіштовхується із

проблемами, особливо в умовах війни, що ускладнює реалізацію каральної та превентивної функцій права.

Стаття 9 Конституції України та стаття 1 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) визначають міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, частиною національного законодавства. Проте їх застосування часто неможливе через формальний характер домовленостей та пріоритет національних інтересів держав. Наприклад, у справі Яна Петровського, командира ДШРГ "Русич", Верховний Суд Фінляндії відмовив Україні в екстрадиції через ризик порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини (нелюдські умови утримання) [1]. Хоча Петровського засудили у Фінляндії до довічного позбавлення волі за воєнні злочини [2], гуманістична пенітенціарна система Скандинавії, яка передбачає комфортні умови та можливість дострокового звільнення, не сприяє ефективній реалізації каральної та превентивної функцій права. Яскравим прикладом неефективності скандинавської пенітенціарної системи щодо воєнно-терористичних справ є Андерс Брейвік, який у 2011 році вбив 77 людей. Він отримав покарання у вигляді 21 року позбавлення волі, однак мало місце застереження, що якщо він все ще буде небезпечним для суспільства, то буде ув'язнений на невизначений термін. Однак Брейвік не розкався і він продовжує наполягати на правильності своїх дій. З огляду на такі недоліки правоохоронної системи країн Скандинавії, а також на той факт, що воєнні злочинці, які дуже часто є кадровими військовими і відповідно володіють необхідними знаннями у т.ч. у сфері психології, реалізація каральної та превентивної функцій кримінального судочинства саме через призму міжнародних договорів видається нам неможливою.

Частина 5 статті 9 КПК передбачає врахування практики ЄСПЛ при застосуванні кримінального процесуального законодавства. Україна входить до трійки країн із найбільшою кількістю рішень ЄСПЛ про порушення Конвенції, зокрема статті 3 (заборона катування і нелюдського поводження)[3]. Близько 60% із 120 справ щодо порушення цієї статті залишаються невиконаними через застарілу пенітенціарну систему [4]. Незважаючи на гуманістичні принципи Кримінально-виконавчого кодексу, умови в місцях позбавлення волі часто не відповідають стандартам, а тюремна адміністрація має широкі повноваження, що призводить до зловживань, наприклад, тиску на ув'язнених. Виконання рішень ЄСПЛ ускладнене через комплексний характер проблем, які потребують тривалого реформування, як це відбувалося в країнах Європи.

Проаналізувавши всі вказані вище положення, можна дійти того логічного умовиводу, що, незважаючи на досить широкий перелік джерел кримінального процесуального права, їх практичне застосування часто є доволі складним або ж взагалі неможливим. Ми вважаємо, що на даний момент врегулювання питання щодо ефективного застосування міжнародного договору як джерела права є досить проблематичним, оскільки кожна держава має свої національні інтереси, які досить часто можуть йти врозріз із положеннями домовленостей. Процес врегулювання таких питань є досить складним та комплексним і доволі часто він, на жаль, пов'язаний не лише із дипломатією та переговорами, а також і з діяльністю спецслужб. Щодо застосування рішень ЄСПЛ, вважаємо за доцільне зауважити, що протягом останніх 15 років Україна досягла відчутного зростання рівня забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Однак деякі елементи нашої правової системи за своїм змістом лишаються, на жаль, антигуманними, в результаті чого в процесі правозастосування виникає величезна кількість проблем, які псують імідж України на міжнародній правовій арені. Тому основним напрямком розвитку нашої правової системи є реформування з урахуванням не лише європейських тенденцій та практичних помилок, а також і національних особливостей.

Список літератури

1. Voislav Torden faces serious charges of war crimes in Eastern Ukraine. Електронний ресурс. URL: <https://yle.fi/a/74-20120660> (Дата звернення: 22.03.2025);
2. Екскомандира "Русича" Яна Петровського у Фінляндії посадили довічно за воєнні злочини в Україні. Електронний ресурс. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c36w3nlylk9o> (Дата звернення: 22.03.2025);
3. Європейська конвенція з прав людини. Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Дата звернення: 22.03.2025);
4. Чорнобривець Є.Є., Шрамченко К.М. Проблеми та стан виконання Україною рішень ЄСПЛ. Електронний ресурс. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/163.pdf (Дата звернення: 22.03.2025)

УДК 343.14

Пригаро В. Д., студентка гр. КЮ-222

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Належна доказова діяльність, що включає збирання, перевірку та оцінку доказів, є необхідною для повноцінного досудового розслідування. Помилки в оцінці доказів можуть спричинити неправомірні рішення, порушення прав людини та унеможливлення виконання завдань кримінального провадження.

Актуальність дослідження зумовлена ключовою роллю оцінки доказів у встановленні об'єктивної істини та забезпеченні прав учасників процесу. Теоретико-правовий аналіз цього питання важливий у контексті реформування кримінального процесуального законодавства та адаптації судової практики до європейських стандартів.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1].

Законодавство України не містить повноцінного визначення оцінки доказів, однак стаття 94 КПК передбачає правила здійснення такої оцінки: 1) слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження; 2) зазначені суб'єкти оцінюють докази, керуючись законом; 3) кожний доказ оцінюють з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; 4) жоден доказ не має наперед встановленої сили [1]. Спираючись на положення ст. 94 КПК ми погоджуємося з визначенням оцінки доказів, наданим В.М. Тertiшником: «оцінка доказів – це розумова, логічна діяльність слідчого, прокурора, захисника та суду, на основі якої вони переконуються у допустимості, належності, достовірності, значимості кожного доказу та достатності їх сукупності для встановлення обставин, які мають значення у справі» [2, с. 229].

У статті 3 «Визначення основних термінів Кодексу» чинного КПК України не наведено визначення терміну «внутрішнє переконання». Крім того, серед науковців немає єдиної думки щодо природи та змісту цього поняття. Так, Л.Д. Удалова поняття внутрішнього переконання визначає як впевненість судді, прокурора, слідчого в правильній оцінці наявних доказів та всіх встановлених фактів у справі та в отриманому висновку з усіх питань, які виникли у кримінальній справі [3, с. 90]. О.В. Єні під внутрішнім переконанням розуміє стан твердої впевненості суб'єкта у правильності власних висновків у кримінальному провадженні, сформований внаслідок оцінки доказів під час здійснення ним процесуальної діяльності у цьому кримінальному провадженні, та готовність діяти відповідно до цих висновків [4, с. 4]. На нашу думку внутрішнє переконання – це суб'єктивний психологічний стан впевненості слідчого, прокурора чи судді у правильності своїх висновків щодо обставин кримінального провадження, сформований на основі ретельного, всебічного та об'єктивного дослідження доказів і відповідності встановленим фактам, що зумовлює готовність ухвалювати процесуальні рішення.

Друге правило оцінки доказів полягає в тому, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють докази, керуючись законом. Це означає, що процес оцінки доказів повинен відповідати всім вимогам кримінального процесуального законодавства, унеможливаючи будь-які прояви суб'єктивності, та здійснюватися виключно на правому підґрунті.

Положення чинного КПК регламентують поняття належності (ст. 83) та допустимості (ст. 86) доказів. Так, відповідно до ст. 85 КПК належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів, а відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК [1].

Щодо визначення інших критеріїв оцінки доказів, таких як достовірність та достатність, то вони залишені законодавцем на розсуд правозастосувача, адже у кримінальному процесуальному законі не визначені.

Багато науковців досліджували питання поняття достовірності доказів. В.В. Вапнярчук, наприклад, вважає достовірність такою властивістю доказів, яка означає, що їх істинність не викликає сумнівів [5, с. 284]. О.М. Дуфенюк розглядає достовірність доказів як здатність фактичних даних бути використаними в процесі доказування, з огляду на їхню узгодженість із реальними обставинами події кримінального правопорушення, які мали місце [6, с. 281]. На нашу думку найбільш повним є визначення наведене С.Я. Тепаком, який вважає, що достовірність доказів – це процесуальна характеристика, що вказує на їхню беззаперечність, підтверджену суб'єктом доказування у ході їх перевірки, а також придатність на цій підставі застосовуватися для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [7, с. 276].

Верховний Суд у своїй практиці, зокрема в постанові від 07.07.2022 р. у справі № 748/1046/19 звертає увагу, що достовірність доказів – це відповідність фактичних даних реальності, тобто достовірність свідчить про відповідність інформації, отриманої з доказу, об'єктивній дійсності [8].

Достатність доказів, як їх ознака, застосовується тільки щодо певної їх сукупності. На думку О.М. Дуфенюк достатність доказів являє собою можливість суду, слідчого судді, прокурора або слідчого покласти їх сукупність або ж один із них в основу процесуального рішення поза розумним сумнівом [6, с. 281]. На нашу думку найбільш змістовним є визначення сформульоване В.С. Сезоновим та А.В. Піддубною, які вважають, що достатність доказів означає наявність такої сукупності доказів, яка здатна встановити всі передбачені законом обставини кримінального правопорушення на рівні, необхідному для ухвалення єдиного обґрунтованого рішення [9, с. 114].

Четверте правило оцінки доказів закріплює, що жоден доказ не має наперед встановленої сили. Це означає, що жоден доказ не може автоматично розцінюватися як більш чи менш вагомий за інші. Усі докази повинні проходити ретельну перевірку з урахуванням усіх обставин конкретної справи.

Оцінка доказів у кримінальному провадженні є фундаментальним етапом кримінального процесу, а тому є доцільним посилення правового визначення оцінки доказів у КПК України шляхом розширення законодавчих норм щодо процесу здійснення оцінки доказів відповідними суб'єктами та властивостей доказів. Забезпечення ефективної та ретельної оцінки доказів у кримінальному провадженні сприятиме покращенню якості правосуддя, забезпеченню захисту прав громадян та зміцненню довіри суспільства до системи кримінального судочинства.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.03.2025).
2. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 10-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алетра, 2023. 698 с.
3. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Вид. Паливода А. В., 2007. 352 с.
4. Єні О. В. Внутрішнє переконання прокурора як необхідна умова його процесуально діяльності у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2(6). С. 1-13. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12yovukp.pdf>
5. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.

6. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
7. Тепак С. Я. Сутність достовірності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні: доктринальні підходи і судова практика. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 270-278.
8. Постанова Верховного Суду від 07.07.2022 р. у справі № 748/1046/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105219325>
9. Сезонов В.С., Піддубна А.В. Проблемні питання збирання і використання документів як джерел доказів кримінальному провадженні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. № 4. С. 111-119.

УДК 93/94:902:340.6:343.13

Пригаро В. Д., студентка гр. КЮ-222

Науковий керівник: Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Історико-археологічна експертиза в 2021 році була включена до переліку основних видів судових експертиз, який затверджений в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [1], на підставі Наказу Міністерства юстиції України від 05.08.2021 № 2770/5 [2].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) передбачає можливість проведення експертизи у кримінальному провадженні з метою дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення відповідного кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 69). У ч. 2 ст. 84 КПК закріплено, що процесуальними джерелами доказів є, зокрема, висновки експертів, які являють собою «докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи» (ч. 1 ст. 101 КПК) [3]. Історико-археологічна експертиза відіграє важливу роль у кримінальних провадженнях, де виникає необхідність у точному визначенні історичної та культурної цінності об'єктів. Цей вид експертизи допомагає правоохоронним органам правильно кваліфікувати правопорушення, пов'язані з культурною спадщиною, а також сприяє збереженню історичних пам'яток.

Відповідно до Розділу XI Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень до об'єктів судової історико-археологічної експертизи належать різноманітні «земельні ділянки з матеріальними залишками існування людства у минулих епохах незалежно від стану їх збереженості, такі як кургани, могильники, некрополі, городища, поселення, окремі поховання, житла, господарські споруди, їх залишки тощо, а також антропогенні нашарування та рухомі археологічні предмети, що виявлені у них, та облікова і дослідницька документація на історичні (що знаходяться під земною поверхнею) та/або археологічні об'єкти культурної спадщини» [1].

Історико-археологічна експертиза охоплює два основні напрями:

І. Історико-археологічні дослідження земельних ділянок.

Основними завданнями даної експертизи є:

- 1) «визначення наявності/відсутності об'єктів археологічної та історичної спадщини в межах земельної ділянки;
- 2) визначення наявності/відсутності предмету охорони об'єкта археологічної спадщини у межах земельної ділянки;
- 3) віднесення об'єкта археологічної спадщини до певної хронологічної групи, визначення його культурної цінності, що має історичне значення, рівня раритетності та

схоронності, проведення атрибуції археологічних предметів і розрахунку витрат на роботи з археологічних досліджень пам'ятки (вирішується під час виявлення об'єктів археологічної спадщини в межах земельної ділянки та/або комплексного оціночно-будівельного, історико-археологічного та мистецтвознавчого дослідження при розрахунку вартості пам'ятки та/або встановленні розміру збитків, нанесених державі унаслідок руйнації, знищення або пошкодження об'єктів археологічної спадщини);

4) інші завдання, пов'язані з провадженням у справі, якщо для їх розв'язання необхідні спеціальні знання у галузі археології та історії» [1].

II. Дослідження облікової та дослідницької документації на пам'ятки археологічної та історичної спадщини.

Основними завданнями даної експертизи є:

1) «визначення наявності/відсутності у складі облікової документації на історичні (що знаходяться під землею поверхнею) та/або археологічні об'єкти культурної спадщини матеріалів про проведені наукові дослідження, фактичних даних про автентичність та предмет охорони;

2) визначення наявності/відсутності у матеріалах про проведені наукові дослідження даних про те, що об'єкт археологічної спадщини у межах земельної ділянки досліджений на всій площі і по всій глибині культурного шару і при цьому виявлено/не виявлено об'єктів культурної спадщини, які підлягають консервації або музеєфікації на місці та подальшому використанню» [1].

Судові експертизи в Україні, включаючи історико-археологічну, проводяться державними спеціалізованими установами та їхніми територіальними філіями, експертними установами комунальної форми власності, а також атестованими судовими експертами, які не працюють в цих установах, та іншими експертами з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу» [4].

Для глибшого розуміння практичного значення історико-археологічної експертизи у кримінальному процесі доцільно проаналізувати приклади з національної судової практики, у яких результати таких експертиз мали вагоме значення.

У березні 2022 р. Зборівський районний суд Тернопільської області розглянув справу № 599/26/2022 щодо службової недбалості сільського голови Мильнівської сільської ради. Він, обіймаючи посаду, неналежно виконав обов'язки, зокрема не уклав охоронний договір щодо пам'ятки археології місцевого значення — археологічного комплексу Мильне V. Через це земельна ділянка, на якій знаходилась пам'ятка, була незаконно передана у приватну власність. У ході розслідування було проведено судову історико-археологічну експертизу, яка мала вирішальне значення для справи. Експерти встановили, що на ділянці розташований археологічний об'єкт — комплекс культури тшинецько-комарівської, висоцької та черняхівської культур площею 1,3899 га. Таким чином, експертиза підтвердила факт наявності пам'ятки культурної спадщини, що стала підставою для визнання вини обвинуваченого і оцінки шкоди державі в сумі понад 113 мільйонів гривень [5].

У кримінальному провадженні № 12024030580003559 за фактом руйнування об'єкта культурної спадщини в місті Луцьк (ч. 2 ст. 298 КК України) слідчий звернувся до суду з клопотанням про надання дозволу на огляд земельної ділянки. Під час досудового розслідування було встановлено, що на ділянці здійснювалися будівельні роботи, внаслідок чого ймовірно пошкоджено археологічний об'єкт. Для встановлення наявності об'єкта археологічної спадщини та визначення обсягу його руйнування слідчим призначено історико-археологічну експертизу. Експерт Житомирського НДЕКЦ МВС, залучивши фахівця Інституту археології НАН України, звернувся з клопотанням про проведення огляду ділянки. Через відмову орендаря добровільно допустити експертів на ділянку, слідчий суддя ухвалою від 17.12.2024 року надав дозвіл на примусовий огляд земельної ділянки із застосуванням спеціального обладнання для цілей експертизи [6].

І ще одне кримінальне провадження за фактом незаконного розорювання курганного насипу на території Кіровоградської області (ч. 2 ст. 298 КК України) постало питання проведення історико-археологічної експертизи. Її мета — встановити факт самовільного

використання земель історико-культурного призначення та обрахувати збитки, завдані державі. У зв'язку з необхідністю проведення експертизи та інших слідчих дій, слідчий суддя Ленінського районного суду м. Кропивницького ухвалою від 31.03.2022 року продовжив строк досудового розслідування на шість місяців [7].

Отже, проаналізувавши судову практику, можна констатувати, що історико-археологічна експертиза є важливим інструментом захисту культурної спадщини у кримінальному процесі України. Її офіційне визнання як окремого виду судової експертизи у 2021 році засвідчило актуальність спеціалізованого підходу до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням або знищенням об'єктів археологічної та історичної цінності. Експертиза дозволяє не лише встановлювати факт наявності або втрати пам'яток, а й обґрунтовувати розмір завданої шкоди державі. Аналіз судової практики підтверджує її вирішальне значення у процесі доказування, що підвищує ефективність кримінального переслідування за посягання на культурну спадщину.

Список літератури

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Дата оновлення: 30.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n25> (дата звернення: 28.04.2025)
2. Про внесення Змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5: Наказ Міністерства юстиції України від 05.08.2021 № 2770/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-21#n11>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.04.2025)
4. Про особливості судових експертиз та експертних досліджень - розповідає Міністерство юстиції України. Судова влада. URL: <https://court.gov.ua/archive/1600082/> (дата звернення: 28.04.2025)
5. Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області від 21 березня 2022 року у справі № 599/292/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103721542>
6. Ухвала слідчого судді Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17 грудня 2024 року у справі № 161/23146/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123832109>
7. Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду м. Кіровограда від 31 березня 2022 року у справі № 405/1182/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103849675>

УДК 343.82

Сагателян А. А., аспірант гр. АСД281-24

Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. У своєму прагненні інтегруватися до Європейського Союзу та систем європейської і міжнародної безпеки Україна зіткнулася не тільки внутрішніми проблемами становлення держави з перехідною економікою та «молодої демократії», а й з потужною протидією колишньої митрополії, яка, на жаль, переросла в відкрите збройне протистояння. Але однією з важливих європейських цінностей залишається дотримання прав людини і, відповідно, рух до європейської сім'ї народів потребує реформування державної пенітенціарної політики.

«Україна прагне до реалізації європейських стандартів організації та правового регулювання виконання кримінальних покарань відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [1], Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил 2006 р.» [2].

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають стратегічні цілі державної пенітенціарної політики.

Стан дослідження проблеми. Окремі проблеми здійснення державної пенітенціарної політики присвячували свої наукові праці Є.Ю. Бараш, І.Г. Богатирьов, М.Б. Бучко, О.М. Джужа, О.Г. Колб, В.Я. Конопельський, О.М. Литвинов, А.А. Музика, В.О. Навроцький, О.В. Острогляд, Є.О. Письменський, В.В. Свірець, П.Л. Фріс та інші. Але, сучасна мета і стратегічні цілі державної пенітенціарної політики потребують нових досліджень, особливо у ситуації абсолютної невизначеності, що викликана військовою агресією росії.

Метою статті є з'ясування стратегічних цілей державної пенітенціарної політики та аналіз наукових підходів щодо дослідження державної політики з виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Наукові джерела визначення поняття державного регулювання кримінально-виконавчої системи не мають, відсутнє воно і у нормативно-правових актах. Науковці, експерти у сфері державного управління використовують у своїх роботах різні терміни: «державне управління», «державна політика», «державне регулювання», «державне втручання». Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що поняття «державна політика» це: «принципове керівництво до дії для органів державної влади, насамперед органів виконавчої влади, що стосується певних напрямків їх діяльності, відповідне законам і соціальним звичаям. Підставами державної політики є конституційні закони і правила, тлумачення законів і правове регулювання» [3]. Державну політику визначають також як «систему дій, регулятивних заходів, законів, і фінансових пріоритетів з того чи іншого напрямку, проголошену органом державної влади або його представниками» [3].

«Сучасні проблеми державної пенітенціарної політики в Україні викликані відсутністю в українській науці і соціальній практиці адекватного уявлення щодо поняття і сутності цієї політики як соціально-правового явища. Виходячи з етимології поняття «політика» (від грецького πολιτῆα – мистецтво управління державою), під державної пенітенціарною політикою варто розуміти самостійну галузь державно-правової діяльності уповноважених на те суб'єктів соціального управління щодо визначення обов'язкових до виконання керівних ідей, принципів, доктринальних положень, установок, вимог, цілей та завдань у сфері забезпечення ресоціалізації осіб, які відбувають покарання, котрі відповідали б законам та закономірностям соціалізації особистості, збалансовано забезпечували задоволення законних прав та інтересів громадянина, суспільства і держави» [4].

Варто звернути увагу на те, що на сучасному етапі державна пенітенціарна політика неможлива без забезпечення наступності. З цього погляду одним із напрямів пенітенціарної політики є подальша гуманізація умов відбування покарання у місцях позбавлення волі, приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів.

Тому сформовані Міністерством юстиції України основні стратегічні цілі на 2022-2026 роки, а саме:

- «Створення належних умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту;
- Створення ефективної системи запобігання та протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;
- Забезпечення права на охорону здоров'я та належне медичне обслуговування в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів;
- Збільшення застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації;
- Удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження;
- Забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах;
- Формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу пенітенціарної системи;
- Розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи. Є як ніколи актуальними і важливими, а наповнення їх реальним змістом потребує спільних зусиль влади та громадськості, суспільства в цілому та постійний науковий супровід фахівців» [4].

Висновки. Отже, виходячи з вище окресленого, стратегічними цілями сучасної державної пенітенціарної політики України є захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави, забезпечення законності і справедливості при виконанні кримінальних покарань; ресоціалізація осіб, які відбувають кримінальні покарання.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.04.2025).

2. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць від 11.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 28.04.2025).

3. Дем'янчук О. П. Державна політика та публічна політика: варіант перехідного періоду. http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV18_2000_polityk/05_demyanchyk_op.pdf

4. Поняття та зміст кримінально-виконавчої політики України. Мего-Інфо. Юридичний портал No1. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/1-D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F->

УДК 343.359.3

Сагателян Л. А., аспірант гр. АСД281-24

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «КОНТРАБАНДА»

Термін «контрабанда» походить від італійського *contrabando* (*contra* – проти, *bando* – урядовий указ).

Великий тлумачний словник сучасної української мови контрабанду визначає як незаконне, таємне перевезення або перенесення через державний кордон товарів, коштовностей, заборонених або обкладених митом [1, с. 450].

Наприклад, італійський філософ та вчений Чезаре Бекарія визначав контрабанду як злочин, що завдає шкоди і правителю, і нації. Але злочини у цій сфері не викликають загального обурення та осуду винних, оскільки шкода від такого правопорушення не стосується людей безпосередньо, тобто не є очевидною для них. Шкода, що заподіюється наслідками контрабанди стосується держави.

Науковці не мають однозначного визначення поняття контрабанди. Наприклад, на думку С.В. Мочерного під визначення поняття контрабанди варто розуміти незаконне переміщення через кордон товарів та інших цінностей. В поняття контрабанди включається товар, що перевозиться незаконно [2, с. 64].

Ще одна думка, щодо визначення поняття контрабанда належить групі вчених, а саме: Ковальський В.С., Головченко В.В., Гіжевський В.К. Вони під контрабандою розуміють переміщення товарів, валюти, цінностей (у т.ч. культурно-історичних), отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин та інших предметів через митний кордон країни поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене окремою особою або групою осіб, які зорганізувалися для заняття контрабандою [3, с. 528].

Дещо інша думка належить М.П. Карпушину, під контрабандою варто розуміти кримінальний злочин у сфері митної справи, що полягає у переміщенні через державний кордон товарів, цінностей і інших предметів, вчиненому шляхом приховування їх у спеціальних сховищах, або з використанням неправдивих митних чи інших документів, вчинене і великих розмірах чи групою осіб, що зорганізувалися для заняття контрабандою, або вчинення контрабанди посадовою особою з використанням посадового становища, чи контрабанду вибухових, наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин, зброї та боєприпасів [4, с. 158].

Думки науковців досить дискусійні, щодо визначення поняття «предмет» контрабанди. Предмет – це матеріальна складова правопорушення, тобто речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину.

Зазначимо, що думки науковців щодо валюти, як предмету контрабанди, розділяються на дві групи. До першої належать ті вчені, які вважають, що валюта є предметом контрабанди, як складова поняття товар, це, зокрема, О. Бантишев та М. Костін. Представники другої групи науковців М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров вважають, що валюту не варто відносити до предмета контрабанди, її перевезення через митний кордон – це

порушення митних правил. Також важливим при формуванні поняття «контрабанда» є вартість предметів контрабанди та їх значення для кваліфікації діяння [5, с. 21].

Отже, проведений нами теоретичний аналіз поняття «контрабанда» вказує на досить різне трактування поняття «контрабанди», хоча основне закріплене в Кримінальному кодексі України, та виходить з присвоювання різними групами вчених різних ознак даному діянню.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. Ред. В.Т. Бусел. К.: ВТФ «Перун», 2004. 1440с.
2. Економічний енциклопедичний словник: У 2т., Т.1/за ред.. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
3. Популярна юридична енциклопедія / [В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський]. К.: Юрінком інтер, 2002. 528 с.
4. Юридичний енциклопедичний словник / [А.Я. Сухарев, М.М. Богуславський, М.І.Козир, Г.М. Мінковський]; гол.ред. А.Я. Сухарев. К.: Рад. Енциклопедія, 1984. 415с.
5. Базярук І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2013. 228 с.

УДК 343.163:004.738.5

Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Падалка В. О., студент гр. КЮ-222

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT) ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У сучасних умовах інформаційних технологій використання інформації з відкритих джерел Open Source Intelligence (далі OSINT) набуває все більшого значення у кримінальному провадженні. OSINT охоплює різноманітні публічно доступні джерела, що містять інформацію, яка може бути використана для отримання доказів у кримінальних справах. Це можуть бути дані з інтернет-ресурсів, соціальних мереж, офіційних публікацій, аудіовізуальних матеріалів тощо.

Інформація з відкритих джерел може стати важливим інструментом для слідчих та прокурорів у збиранні доказів. Вона дозволяє проводити аналіз обставин кримінального правопорушення, ідентифікацію осіб, відслідковувати зміни у поведінці підозрюваних, а також може бути важливим підтвердженням або спростуванням певних фактів, що стосуються справи.

Використання OSINT у кримінальному провадженні відкриває нові можливості для збору інформації, але водночас актуалізує низку правових питань. Зокрема, гостро постає проблема легітимності джерел отриманих даних, адже інформація з відкритих джерел не завжди є надійною та може містити помилки або бути сфальсифікованою. Це безпосередньо впливає на достовірність таких даних як доказів у суді.

Попри різноманітність трактувань OSINT, цей інструмент набув значного поширення в роботі органів досудового розслідування, слідчих суддів та судів, особливо останнім часом [1, с. 125].

Поширена думка, що OSINT-дані, подібно до оперативної інформації, самі по собі не є вагомими доказами, але в комплексі можуть підтверджувати або спростовувати обставини кримінального провадження. Судова практика наразі не висуває до них таких же строгих вимог щодо допустимості, як до доказів, отриманих внаслідок слідчих та негласних слідчих дій, особливо щодо способів їх збору. Однак, вважати, що вся така інформація є лише орієнтовною, також невірно.

Керівник Управління внутрішнього контролю НАБУ Роман Осипчук наголосив на необхідності нових підходів до розслідувань через розвиток технологій. Окрім цього він

зазначив, що OSINT включає аналіз акаунтів, контактів, постів, пошук по зображеннях та в реєстрах, а також роботу з технічними даними (мережева інфраструктура, метадані) [2].

Водночас, слід пам'ятати, що збір інформації з відкритих джерел може становити втручання в приватне життя, особливо при систематичному моніторингу профілів. Такий збір даних має здійснюватися виключно в межах закону та з метою боротьби зі злочинністю, враховуючи європейські стандарти захисту прав людини. Правоохоронні органи можуть збирати загальнодоступну інформацію, отриману законними засобами, за умови відповідного законодавчого регулювання [3, с. 109].

Збір інформації про осіб уповноваженими органами є законним лише в межах існуючого оперативно-розшукового або відкритого кримінального провадження. Частина 3 статті 214 Кримінального процесуального кодексу України чітко забороняє проведення досудового розслідування (включаючи розшукові заходи) до моменту офіційного початку кримінального провадження, встановлюючи відповідальність за порушення цієї норми [4].

Розвиток інформаційних технологій зумовлює еволюцію методів розслідування кримінальних правопорушень. В умовах воєнного стану, спричиненого агресією росії проти України, особливої актуальності набуває використання розвідки на основі відкритих джерел у військовій, політичній та правоохоронній сферах. Ефективність OSINT зростає у процесі документування воєнних злочинів та відстеження переміщення сил противника. Зокрема, емпіричні дані, наведені Виходцем Ю. О. та Тетерятником Г. К., демонструють успішне застосування OSINT для ідентифікації російських військовослужбовців, причетних до злочинів, шляхом аналізу відеоматеріалів з окупованих територій у поєднанні з інформацією з різноманітних відкритих джерел, включаючи платформи «Безпечне місце», камери ОСББ, приватні системи відеоспостереження, інтернет-акаунти та месенджери [5, с. 72].

Водночас, слушним є зауваження Торбаса О. О. щодо необхідності використання інформації із заборонених, але публічно доступних онлайн-джерел, насамперед соціальних мереж, для розслідування воєнних злочинів, державної зради та колабораціонізму [6, с. 249]. У цьому контексті постає важливе науково-практичне питання щодо правомірності збору таких доказів стороною обвинувачення із застосуванням інструментів OSINT.

Слід констатувати, що використання OSINT для отримання інформації з офіційно заборонених, але фактично публічно доступних джерел, особливо у контексті розслідування міжнародних злочинів та злочинів проти національної безпеки, є складною проблемою. З одного боку, такі джерела можуть містити критично важливі докази, необхідні для встановлення об'єктивної істини та забезпечення відповідальності винних осіб. З іншого боку, виникають обґрунтовані сумніви щодо легітимності використання даних з платформ, які перебувають під національними санкціями або визнані такими, що загрожують інформаційній безпеці держави, а також щодо їхньої допустимості як доказів у кримінальному провадженні з точки зору дотримання процесуальних норм та прав людини.

У науковому контексті необхідно акцентувати на пошуку оптимального балансу між забезпеченням ефективного розслідування злочинів, пов'язаних з воєнною агресією, та дотриманням фундаментальних принципів кримінального процесу, включаючи законність, презумпцію невинуватості та право на захист. Відсутність чіткого теоретико-правового обґрунтування та законодавчого врегулювання порядку використання OSINT-даних із заборонених джерел може призвести до колізій у правозастосовній практиці та поставити під сумнів законність судових рішень.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що використання інформації з відкритих джерел (OSINT) у кримінальному провадженні є важливим та перспективним напрямом розвитку кримінального процесу. У сучасних умовах цифровізації та збройної агресії росії проти України OSINT-інструменти стають дедалі вагомішими для виявлення, фіксації та доведення обставин вчинення кримінальних правопорушень, зокрема міжнародних злочинів, державної зради та колабораціонізму.

Попри значний потенціал OSINT як джерела доказової інформації, актуальним залишається питання правомірності її використання у процесуальному порядку. Відсутність чіткого законодавчого регулювання щодо допустимості доказів, здобутих із заборонених,

але публічно доступних джерел, створює ризики порушення прав людини та принципу змагальності сторін. У зв'язку з цим необхідним є вдосконалення правового механізму використання OSINT у кримінальному процесі, зокрема через закріплення спеціальних норм у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Доцільним є також розроблення єдиних підходів до оцінки достовірності та допустимості OSINT-інформації, а також підвищення рівня цифрової грамотності правоохоронців. Лише за умов дотримання принципів законності, справедливості та поваги до прав людини використання OSINT зможе ефективно сприяти досягненню цілей кримінального провадження.

Список літератури

1. Калінніков О. В. Перспективи подальшого використання OSINT у кримінальному провадженні. *Technologies of scientists and implementation of modern methods*: Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference, 18–21 черв. 2024 р. С. 124–129.
2. Доказову базу можна сформувати на основі інформації з відкритих джерел. *Національне антикорупційне бюро України*. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-dokazovu-bazu-mozhna-sformuvaty-na-osnovi-informaciyi-z-vidkrytyh-dzherel/>.
3. Ліхтанська А. П., Михайлов В. О. Використання OSINT в кримінальному праві України. *Dictum factum*. 2024. № 1. С. 105–111. URL: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-1-15-105-111>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
5. Виходець Ю.О., Тетерятник Г.К. Окремі питання використання OSINT при розслідуванні злочинів в умовах військової агресії РФ. *Актуальні питання юридичної науки*. 2022. № 18. С. 70–76. URL: <https://doi.org/10.32847/ln.2022.18.10>.
6. Торбас О. О. Особливості доказування за допомогою OSINT у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. С. 246–252. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v105.2025.28>.

УДК 351:32

Скуміна Х. П., студентка гр. МКІР-241

Науковий керівник: Селецький О. В., декан юридичного факультету, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Забезпечення стабільного, незалежного та ефективного функціонування енергетичного сектору є не лише питанням економічної стабільності, але й складовою національної безпеки. У цьому контексті інтеграція України до енергетичного простору Європейського Союзу вимагає адаптації національного законодавства до європейських стандартів, посилення правового регулювання у сфері енергетики та впровадження інноваційних механізмів правового забезпечення.

Відповідно до Розпорядження КМУ від 4 серпня 2021 р. № 907-р «Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки», поняття енергетичної безпеки визначається як захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану [1].

Надамо увагу Угоді про асоціацію між Європейським Союзом і Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з однієї сторони, та між Україною, з іншої сторони. У ч.1 ст. 337 Угоди передбачено, що Сторони продовжують та активізують свою співпрацю з енергетичних питань, у тому числі шляхом поступового зближення в енергетичному секторі: «Сторони домовилися продовжувати та активізувати існуюче співробітництво у сфері енергетики з метою підвищення енергетичної безпеки, конкурентоспроможності та стабільності, що є необхідним для просування економічного

зростання та досягнення прогресу у напрямку ринкової інтеграції, в тому числі шляхом поступового зближення в енергетичному секторі та через участь у регіональних ініціативах щодо співробітництва у сфері енергетики» [2].

Станом на вересень 2024 року було зроблено аналітику аналітичним центром DiXi Group. Вони розглянули дані щодо питання Європейського зеленого курсу (далі – ЄЗК), зокрема про вплив на законодавство України у сфері енергетики. За цим дослідженням певними експертами було висунуто таке твердження, що впровадження ЄЗК вплинуло на стратегічні рішення України в енергетичному секторі. Відбулася інтеграція принципів ЄЗК у національну енергетичну політику, зокрема вищої пріоритетності набули підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), особливо після повномасштабного вторгнення РФ [3].

Вплив на законодавство знайшов своє відображення, відповідно до аналітики, в таких аспектах, що наприкінці 2021 року Україна зобов'язалась імплементувати пакет ЄС «Чиста енергія для всіх європейців», що охоплює норми у сфері енергоефективності, відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), безпеки постачання та дизайну ринку електроенергії. Важливим кроком стало прийняття Закону України №3220-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України» [4] у червні 2023 року, який передбачив оновлення механізмів підтримки ВДЕ – зокрема запровадження ринкової премії, контрактів на різницю, самовиробництва та гарантій походження. Крім того, Закон України №2955-IX «Про внесення змін до Закону України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» щодо розвитку високоефективної когенерації» [5] (лютий 2023) стимулює розвиток високоефективної когенерації.

З огляду на євроінтеграційний курс, Україна також повинна імплементувати положення Директиви (ЄС) 2018/2001 у редакції RED III (2023), що передбачає створення «зон прискорення» для ВДЕ-проектів та спрощення дозвільних процедур. Наразі імплементация стосується переважно норм чинного законодавства ЄС, оскільки ключові документи Європейської Зеленої Угоди – зокрема щодо ринків водню та реформи ринку електроенергії – були ухвалені лише у 2024 році [3].

На основі цієї аналітики можна зробити таблицю перспектив щодо правових механізмів енергетичної безпеки України в умовах євроінтеграції визначаючи напрями перспектив і суть.

Напрями перспектив	Суть
Імплементация пакету ЄС «Чиста енергія для всіх європейців»	Відповідність до права ЄС у сферах енергоефективності
Оновлення механізмів підтримки ВДЕ	Закон №3220-IX, червень 2023 року: запровадження нових механізмів
Розвиток високоефективної когенерації	Закон №2955-IX стимулює використання теплової енергії разом із електричною
Імплементация положення Директиви (ЄС) 2018/2001 у редакції RED III (2023)	Передбачає створення «зон прискорення» для ВДЕ-проектів та спрощення дозвільних процедур

Правові механізми забезпечення енергетичної безпеки України в умовах євроінтеграції відіграють ключову роль у формуванні стабільного та надійного енергетичного сектору. Євроінтеграційний курс країни зумовлює необхідність глибокої трансформації національного законодавства відповідно до норм Європейського Союзу.

Таким чином, європейський курс розвитку є не лише стратегічною метою, але й практичним інструментом для забезпечення енергетичної безпеки держави через правову модернізацію та впровадження сучасних підходів до управління енергетичним сектором.

Список літератури

1. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 04.08.2021 № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/907-2021-%25D1%2580#Text> (дата звернення 14.04.2025)
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2175 (дата звернення 15.04.2025)

3. Європейський зелений курс: вплив на політику та законодавство України у сферах енергетики, клімату та довкілля: Аналітична записка Вересень 2024. URL: <https://dixigroup.org/analytic/yevropejskyj-zelenyj-kurs-vplyv-na-polityku-ta-zakonodavstvo-ukrayiny-u-sferah-energetyky-klimatu-ta-dovkillya/>

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30.06.2023 № 3220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-IX#Text> (дата звернення 20.04.2025)

5. Про внесення змін до Закону України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» щодо розвитку високоефективної когенерації: Закон України від 24.02.2023 № 2955-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2955-20#Text> (дата звернення 20.04.2025)

УДК 341.1/.8

Скуміна Х. П., студентка гр. МКПР-241

Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Встановлення істини є одним із ключових компонентів перехідного правосуддя, що дозволяє задокументувати факти масових порушень, забезпечити визнання жертв та сприяти примиренню, що в умовах постконфліктного чи посттоталітарного періоду виступає не лише як інструмент юридичної оцінки подій, а й як важливий чинник у процесі побудови нової системи цінностей та правової культури.

Перші концептуальні розробки у сфері перехідного правосуддя почали формуватися із середини 1990-х років, що дозволяє вважати цей науковий напрямок відносно новим. Водночас події, що стали основою для появи відповідних досліджень, мали місце і раніше, зокрема на американському континенті (Чилі, Аргентина, Гватемала, Ель Сальвадор) та в інших регіонах світу, зокрема в Південній Африці. За оцінкою А.П. Буценка та М.М. Гнатовського, починаючи з 1974 р., понад 100 держав пройшли шлях переходу від авторитарних режимів або збройних конфліктів до демократичного ладу чи миру [1, с. 12].

Загалом, відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови істина у філософському розумінні – це достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості [2]. Отже, встановлення істини у контексті визначеної теми – це процес з'ясування, фіксації та визнання фактів, пов'язаних із серйозними порушеннями прав людини або іншими суспільно важливими подіями, наприклад, про кримінальні правопорушення, політичні репресії тощо. «Основні принципи та керівні положення, що стосуються прав на правовий захист і відшкодування збитку для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права», прийняті у якості міжнародного договору Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН) 25 липня 2005р., постали принципом, що визначає право жертв на встановлення істини, справедливість та відшкодування [3].

Основними формами встановлення істини є комісії правди, які Міжнародний центр перехідного правосуддя (далі – ICTJ) визначив як «позасудові, незалежні слідчі групи, які зазвичай створюються для встановлення фактів та контексту серйозних порушень прав людини або міжнародного гуманітарного права в минулому країни. Члени комісій уповноважені проводити дослідження, підтримувати жертв та пропонувати політичні рекомендації для запобігання повторенню злочинів. За допомогою своїх розслідувань комісії можуть прагнути виявити та дізнатися більше про минулі зловживання або офіційно визнати їх. Вони можуть прагнути підготувати шлях для судового переслідування та рекомендувати інституційні реформи. Більшість комісій зосереджуються на вирішенні потреб жертв як шляху до примирення та зменшення конфліктів у минулому». ICTJ розробив наступні керівні принципи для діяльності комісій правди: 1. Незалежність: оскільки комісії правди повинні бути незалежними від надмірного державного чи

суспільного тиску, мати повну автономію, щоб контролювати свої ресурси, проводити розслідування, створювати альянси та пропонувати політичні реформи. 2. Взаємодоповнюваність: комісії правди працюють краще, коли їх діяльність доповнює повне здійснення прав жертв на досягнення кримінального правосуддя та відшкодування збитків, а не замінює ці права. 3. Розширення прав і можливостей жертв: жертви масових злочинів зазвичай походять з найбільш вразливих та безправних верств суспільства, тому комісії правди повинні зосереджуватися саме на їх правах, інтересах та потребах [4].

Основним інструментом діяльності комісій правди постає документація порушень, тобто процес збору, аналізу та збереження доказів щодо порушень, зокрема через свідчення очевидців, фото-, відеоматеріали, архівні документи. Саме для методичного керівництва цією складною діяльністю Агентством Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя був розроблений посібник «Документування міжнародних злочинів та порушень прав людини з метою притягнення до відповідальності: керівні принципи для організацій громадянського суспільства», призначений для допомоги зі збору та збереження інформації, яка зрештою може стати допустимим доказом у суді і який містить ключові принципи для забезпечення цілісності інформації та доказів і підвищення ефективності цієї діяльності [5].

За переконанням Марка Фрімена, громадськість до процесу встановлення істини повинна залучатись під час публічних слухань, коли жертви можуть розповісти про свої переживання, що сприяє колективному усвідомленню правди. Саме процедурним аспектам публічних слухань у комісіях правди присвячений 6 розділ його дослідження «Комісії правди та процесуальна справедливість». [5].

Встановлення істини також відіграє важливу роль у відновленні довіри суспільства та запобіганні повторення кримінальних правопорушень, зазначають автори програми ICTJ «Правда і пам'ять». Вони переконані, що «встановлення істини є складовою ширшого процесу перехідного правосуддя, яке також може включати інші заходи, пов'язані з відновлювальним правосуддям або інституційними реформами. Тому будь-які міркування щодо цілей встановлення істини мають бути пов'язані з цілями, які переслідуються в межах інших складових цього процесу. Встановлення істини, безумовно, є елементом прагнення до справедливості, а також важливою основою для формування обґрунтованих пропозицій щодо відшкодування шкоди жертвам» [6].

Отже, встановлення істини є ключовим елементом перехідного правосуддя, що дозволяє не лише юридично оцінити порушення, а й сприяти глибоким трансформаціям суспільства. Завдяки комісіям правди, документації порушень та публічним слуханням формується погляд на події минулого, в якому визнаються права жертв та окреслюється відповідальність винних. З огляду на актуальні виклики, що стоять перед Україною внаслідок збройної агресії росії, впровадження ефективних механізмів встановлення істини стає не лише гуманітарною необхідністю, а й критичним кроком на шляху до справедливості та стійкого миру.

Список літератури

1. Бущенко А. П., Гнатовський М. М. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія. Київ, 2017. 592 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaronline.com/search?s=%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0> (дата звернення: 04.05.2025).
3. Основні принципи та керівні положення, що стосуються прав на правовий захист і відшкодування збитку для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: ООН. Міжнародний договір від 25.07.2005. URL: https://docs.dtkr.ua/doc/995_e53 (дата звернення: 30.04.2025).
4. International Centre for Transitional Justice (ICTJ) (2008), «Truth Commissions», available at: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Truth-Commissions-2008-English.pdf> (accessed 2 May 2025).
5. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (2022), «Documenting international crimes and human rights violations for accountability purposes: Guidelines for civil society organisations», available at: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-09/2_Eurojust_ICC_CSOs_Guidelines_2-EN.pdf (accessed 29 April 2025).
6. Freeman, M. (2006), «Truth Commissions and Procedural Fairness», Cambridge University Press, Cambridge.
7. International Centre for Transitional Justice (ICTJ) (2014), «Program Report: Truth and Memory», available at: <https://www.ictj.org/news/ictj-program-report-truth-and-memory> (accessed 29 April 2025).

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСТУПНОСТІ І НАЛЕЖНОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У цій тезі досліджується проблема належності та доступності доказів, адже саме через ці критерії можна визначити правильність та законність судового рішення чи не посилався суддя на докази, які є недопустимими та неналежними. Проблемами доступності доказів є їх фізична недоступність, процесуальна недоступність, технічні недоліки, обмеження доступу доказу. Проблемами належності доказів є доказ не підтверджує жодної обставини, що є важливою для справи, доказ що подано, немає жодного значення для справи, а також, доказ є двозначним. Акцентовано увагу на законності отримання доказів, що відповідає вимогам кримінального законодавства. Велику увагу вирішення зазначених проблем приділено шляхами удосконалення законодавства та практики його застосування.

Актуальність дослідження питання допустимості та належності доказів полягає у забезпеченні справедливого судового розгляду, як основної засади кримінального судочинства. На практиці, часто, у суддів та органів досудового розслідування виникають труднощі з тлумаченням доказу належним та допустимим, що призводить до винесення незаконного рішення, порушення змагальності та затягування процесу.

Згідно з ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів (ч. 2 ст. 84 КПК) [1].

Згідно з ст. 85 КПК належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Кримінальне законодавство передбачає, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК, а недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення (ст. 86 КПК) [1].

Належний доказ має містити інформацію щодо предмету доказування. Зміст доказу повинен підтверджувати хоча б одну з обставин:

- 1) обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні визначенні в ст. 91 КПК;
- 2) обставини доказового характеру;
- 3) допоміжні обставини, які мають значення для визначення достовірності, допустимості чи недопустимості інших доказів [2, ст. 17].

Не кожен доказ, може бути використаний для винесення судового рішення. Передусім доказ, має мати законне джерело походження, тобто мати можливість перевірити чи спростувати його. Вважаємо, що основними критеріями визначення допустимості є:

- 1) належний суб'єкт, який має процесуальне право отримувати докази. Як приклад, процесуальний документ, став підставою для проведення слідчо (розшукової) дії, а особа яка її склала не входила до слідчо оперативної групи або не мала повноважень, такий доказ буде визнаний недопустимим;

- 2) належна процедура отримання доказів. Ст. 223 КПК визначено загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій. Процесуальний порядок та умови проведення певних

процесуальних дій закріплення в статтях 224-232, 234, 237-241 КПК. Вимоги проведення негласних слідчих (розшукових) дій викладені в главі 21 Кодексу;

3) належне джерело доказів. Джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів (ч. 2 ст. 84 КПК);

4) належне фіксування ходу та результатів слідчих та негласних дій. Форми та вимоги фіксування процесуальних дій визначені в стт. 103-108 КПК.

Через оціночний характер поняття «належності та допустимості доказів» судді та сторони процесу можуть по-різному трактувати зв'язок певного доказу з предметом доказування. Відсутність єдиного підходу до інституту допустимості та належності доказів викликає дискусію навколо прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні на підставі доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми, та про юридичну силу таких доказів, тобто щодо того, чи мають вони доказове значення [4, с. 121]. Докази, які здобуті внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження визнаються недопустимими [3, с. 104].

На наш погляд, проблемою є відсутність обох цих критеріїв, тобто, не усі докази, які є належними - допустимі, і навпаки. Прикладом може слугувати, висновок експерта, який безпосередньо доводить вину особи (належний доказ), але отриманий об'єкт, що був досліджений експертом здобутий незаконним шляхом (недопустимий доказ). Допустимим є отриманий законним шляхом доказ, наприклад, записаний (за ухвалою суду) аудіозапис розмови обвинуваченого з невідомою особою про своє підприємство, але цей запис не стосується злочину (неналежний). Подання таких доказів до суду не є змістовним, адже їх дослідження призводить до затягування процесу та не містить даних для прийняття судом законного та обґрунтованого рішення.

Отже, аналіз інституту допустимості та належності доказів свідчить про його важливе місце для винесення справедливого та законного рішення. Відсутність чітких критеріїв цих понять призводить до оціночного погляду на ті чи інші докази. Комплексний підхід, що враховує спосіб отримання, джерело і зв'язок з обставинами справи забезпечить визнання доказу належним та допустимим. Ключовими напрямками для підвищення якості доказування є удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині більш чіткого визначення критеріїв належності та допустимості доказів та оформлення єдиної судової практики.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI (в редакції від 26 груд. 2024 р.) // *Верховна Рада України*.
2. Копотун І. М., Шкребець О. В., Коваленко А. В. та ін. *Докази і доказування в кримінальному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному судочинстві, особливості засобів доказування, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика* // Київ: Професіонал, 2024. – с. 17
3. Коваленко Р.О., Саско О.І. Теоретико-прикладні проблеми інститутів доказів, їх джерел та доказування у кримінальному провадженні. Молодий вчений, 2023. – с. 104.
4. МалярOVA В.О. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні // *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Право*. 2016. Вип. 38(2) – с. 121

УДК 343.35:343.98

Темненко О. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Державний податковий університет
(м. Ірпінь, Україна)

ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах глобалізації економічних процесів та цифрової трансформації фінансової сфери питання захисту прав людини набуває нових вимірів. Фінансові правопорушення

становлять значну загрозу не лише для державної економічної безпеки, але й безпосередньо впливають на можливість громадян реалізувати свої соціально-економічні права. Ефективне виявлення та розслідування фінансових злочинів виступає гарантією забезпечення права на достатній життєвий рівень, соціальний захист, право на працю та підприємницьку діяльність.

Л. Уртаєва у своєму дослідженні під поняттям фінансового правопорушення вважає «протиправне, суспільно шкідливе або небезпечне діяння, що порушує норми фінансового законодавства та за яке законом передбачено юридичну відповідальність» [1, с. 104].

Водночас, погоджуємось із думкою М. Плехова, який зазначає що поняття фінансового правопорушення являється більш ширшим та становить собою «суспільно шкідливу, протиправну та недбалу дію суб'єкта правопорушення, яка порушує регламентовані законодавчо встановленими правовими нормами процедури формування, розподілу та використання публічних коштів і підлягає фінансовій, адміністративній та кримінальній відповідальності» [2].

Фінансові правопорушення охоплюють широкий спектр протиправних дій: легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими ресурсами, маніпуляції на фінансових ринках. Кожен із цих видів правопорушень підриває економічні основи суспільства та держави, зменшує соціальні гарантії громадян.

На нашу думку особливу небезпеку становлять організовані схеми легалізації незаконних доходів, які характеризуються складною структурою та використанням міжнародних фінансових інструментів. Такі схеми не лише призводять до економічних втрат, але й сприяють розвитку організованої злочинності, фінансуванню тероризму та поширенню корупції. Відмивання коштів через банківську систему, міжнародні перекази та операції з криптовалютами підривають довіру до фінансових інституцій, що є фундаментальним елементом економічної стабільності.

Податкові правопорушення мають безпосередній вплив на рівень соціального захисту населення. Недоотримання коштів до бюджету обмежує можливості держави фінансувати соціальні програми, охорону здоров'я, освіту та інші сфери, що забезпечують реалізацію економічних та соціальних прав громадян. Масштабні схеми ухилення від оподаткування порушують принцип соціальної справедливості та створюють додаткове податкове навантаження на законослужняних платників податків.

Сучасна система виявлення фінансових правопорушень має ґрунтуватись на використанні інноваційних технологій та аналітичних інструментів. Процес діджиталізації фінансового моніторингу дозволяє оперативно ідентифікувати підозрілі транзакції та схеми, що потенційно можуть свідчити про протиправну діяльність. Водночас виникає необхідність дотримання балансу між ефективністю контрольних заходів та захистом права на приватність.

Окремо, слід зазначити, що впровадження технологій штучного інтелекту та машинного навчання суттєво підвищує ефективність систем фінансового моніторингу. Алгоритми здатні аналізувати великі обсяги даних та виявляти аномалії, які можуть вказувати на потенційні правопорушення. Технології розподіленого реєстру (блокчейн) забезпечують прозорість та незмінність інформації про фінансові операції, що ускладнює приховування незаконних транзакцій.

Як стверджують Автори у своїй праці, технології штучного інтелекту та машинного навчання показують позитивну динаміку розвитку в галузі роботи з електронними доказами та цифрової криміналістики. Ці інструменти стають все більш затребуваними для опрацювання масштабних інформаційних масивів, що походять з хмарних сховищ, платформ соціальних комунікацій, пристроїв IoT та відеоматеріалів. Окрім цього, дані технології успішно застосовуються для проведення стратегічного аналізу даних [3, с. 64].

Важливим елементом сучасної системи виявлення фінансових правопорушень є ризик-орієнтований підхід, який дозволяє концентрувати ресурси на найбільш вразливих сферах фінансової системи. Регулярна оцінка ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму на національному рівні сприяє вдосконаленню превентивних механізмів та підвищенню ефективності контрольних заходів.

Масштабні фінансові злочини, такі як зловживання на фондовому ринку або банківські шахрайства, можуть призводити до системних криз, внаслідок яких громадяни втрачають заощадження, робочі місця та соціальні гарантії. Фінансові піраміди та недобросовісні практики на ринку фінансових послуг порушують право споживачів на достовірну інформацію та справедливі умови договорів. Виведення капіталів до офшорних юрисдикцій та використання податкових гаваней для мінімізації оподаткування створюють додатковий тиск на національні економіки та призводять до нерівномірного розподілу податкового навантаження. Внаслідок цього зростає соціальна нерівність та обмежується доступ громадян до суспільних благ.

Захист прав людини у сфері економічної безпеки передбачає не лише караність фінансових правопорушень, але й створення превентивних механізмів. Прозорість фінансових операцій, відкритість інформації про бенефіціарних власників компаній, впровадження стандартів корпоративної соціальної відповідальності сприяють формуванню правової економічної культури та зменшенню ризиків фінансових зловживань.

Важливу роль у формуванні ефективної системи протидії фінансовим правопорушенням відіграють міжнародні стандарти, зокрема рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Імплементация цих стандартів у національне законодавство забезпечує системний підхід до запобігання фінансовим злочинам та підвищує довіру до фінансових інституцій країни.

Важливою є думка В. Літкевича, який у своїй праці зазначає, що Попри те, що документи FATF не містять обов'язкових до виконання приписів, ця організація розробила комплекс «м'яких» інструментів впливу. Завдяки цим механізмам ефективно та динамічно відбуваються зміни у правовому, регуляторному та інституційному фундаменті національних систем боротьби з відмиванням грошей. Паралельно розвивається міждержавна співпраця у сфері фінансових розслідувань [4, с. 60].

Взаємодія державного та приватного секторів у сфері фінансового моніторингу створює основу для раннього виявлення підозрілих операцій. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу, зокрема банки, страхові компанії, нотаріуси та інші представники регульованих професій, відіграють ключову роль у виявленні потенційних правопорушень та запобіганні їх негативним наслідкам.

Ефективна система протидії фінансовим правопорушенням має забезпечувати дотримання процесуальних прав осіб, які потрапляють у поле зору правоохоронних органів. Презумпція невинуватості, право на справедливий суд, захист персональних даних та інші фундаментальні права мають бути гарантовані в процесі виявлення та розслідування фінансових злочинів.

Інституційна архітектура системи протидії фінансовим правопорушенням повинна включати незалежні органи фінансового контролю, спеціалізовані правоохоронні структури та судові інстанції, які мають необхідні повноваження та ресурси для ефективного виконання своїх функцій. Важливим елементом є незалежність цих органів від політичного впливу та бізнес-інтересів.

Розвиток правової свідомості громадян та підвищення фінансової грамотності є важливими передумовами формування нетерпимості до фінансових правопорушень. Інформаційні кампанії, освітні програми та громадський контроль сприяють створенню атмосфери нетерпимості до фінансових зловживань та підвищують рівень довіри до фінансових інституцій.

Отже, виявлення та розслідування фінансових правопорушень є невід'ємним елементом системи захисту прав людини у сфері економічної безпеки. Ефективна протидія фінансовим злочинам створює умови для реалізації соціально-економічних прав громадян, забезпечує справедливий розподіл ресурсів та сприяє сталому економічному розвитку суспільства.

Удосконалення правових механізмів, впровадження інноваційних технологій фінансового моніторингу та посилення міжнародної співпраці є ключовими напрямками розвитку системи виявлення та розслідування фінансових правопорушень. При цьому особливу увагу слід приділяти дотриманню балансу між ефективністю контрольних заходів та захистом фундаментальних прав людини.

Список літератури

1. Уртаєва Л. Г. Видова градація фінансових правопорушень у законодавстві України. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 102–107. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.15>
2. Плєхов М. В. Поняття, класифікація та особливості фінансових правопорушень. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. — 2024. — № 3. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-3-9695>
3. Рєвак І., Підхонний О., Яворська Т. Необхідність та можливості використання електронних доказів у фінансових розслідуваннях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2023. Т. 1, № 29(57). С. 60–64. URL: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2023-29\(57\)-60-64](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2023-29(57)-60-64)
4. Літкевич В. Міжнародне співробітництво у фінансових розслідуваннях – формування основних елементів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Т. 1, № 3. С. 55–62. URL: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.055>

УДК 340.12:004.8:347.9

Ткаченко В. В., аспірант

Науковий керівник: Антошкіна В. К., доцент кафедри права, д.ю.н.

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

(м. Київ, Україна)

ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ПРИ ДЕЛЕГУВАННІ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ ШТУЧНОМУ ІНТЕЛЕКТУ

Сьогодні, як і в багатьох державах Європи, в Україні цифровізація правосуддя перетворюється з технологічного інструменту на системну трансформацію. Застосування цифрових рішень у судовій сфері дедалі більше формує нову правову реальність, де швидкість, ефективність і доступність стають ключовими орієнтирами розвитку судової влади. Впровадження електронного суду, засідань у форматі відеоконференцз'язку та елементів автоматизованого аналізу даних свідчить про рішучий крок у напрямку діджиталізації правосуддя.

У найближчі роки алгоритми штучного інтелекту безумовно будуть інтегровані до судової системи та почнуть відігравати важливу роль при здійсненні правосуддя в Україні.

Такі зміни, безперечно, супроводжуватимуться як потенційними перевагами, так і певними викликами, що потребуватимуть правового осмислення та регуляторного реагування.

Одним з важливих викликів перед якими постає інтеграція алгоритмів є етичність делегування судової дискреції штучному

Науковці XIX сторіччя активно дискутували про судову дискрецію у рамках суддя-людина, так до прикладу Герберт Харт у своїй праці 1961 року *The Concept of Law* наголошував на тому, що судова дискреція — це свобода діяти поза межами наявного права, коли останнє мовчить. [1]

Філософ Йозеф Раз у роботі *Authority of Law* стверджував, що авторитет права полягає в тому, щоб зменшити необхідність індивідуальної моральної оцінки, тобто обмежити судову дискрецію там, де це можливо.[2]

А у 1986 науковець Рональд Дворкін опублікувавши книгу *Law's Empire* розкритикував та запропонував своє переосмислення теорії Харта згідно якої правова система має внутрішню моральну структуру, і роль судді — виявити її, а не "творити право". [3]

Таким чином, попри відмінності у підходах, зазначені автори сходяться на визнанні наявності певного простору для судової дискреції, проте розуміння її природи варіюється — від технічної необхідності, через спробу її обмеження на користь правових норм, до етичної місії судді як інтерпретатора моральної структури права.

Досліджуючи залучення алгоритму до судочинства аналізуючи два найважливіших недоліки, а саме відповідальності за рішення або рекомендації алгоритму та складності створення прозорої і логічної системи впливає не менш важливий недолік — втрата гуманізму судді та нездатність алгоритму, на сучасному етапі розвитку, до морально-психологічного аналізу.

Адже незважаючи на кількість залучених до навчання прецедентів чи судових рішень, штучний інтелект не здатний відчути моральну складність конкретної справи. Сьогодні справедливість — це не завжди суворе дотримання норм, а іноді — прояв співчуття, людяності та балансу інтересів. Системи, засновані на математичних моделях, не враховують емпатію, і тому не можуть повноцінно замінити суддю у прийнятті остаточного рішення.

Світова судова практика містить значну кількість прикладів як позитивного так і негативного впливу судової дискреції.

Так наприклад у справі 1991 року Regina respondent and R. appellant під час розгляду справи по суті щодо осіб, що скоїли злочин у молодому віці, але мали глибокі психологічні проблеми і важке дитинство судді проявили співчуття, ухваливши рішення з урахуванням гуманістичних принципів і врахувавши дитячий вік обвинувачених, а також те, що їхній злочин був результатом жажливих обставин. Замість суворого покарання, суд застосував інші санкції, орієнтуючись на відновлення і реабілітацію. [4]

А у 2012 році у справі Miller v. Alabama що стосувалась засудження неповнолітнього до довічного ув'язнення без права на дострокове звільнення за вбивство Верховний суд США наголосив, що таке покарання неконституційним для неповнолітніх, аргументуючи, що молоді люди не мають повної здатності до осмислення своїх вчинків та потребують співчуття і шансів на реабілітацію. [5]

Важливим буде також згадати справи де судова дискреція призвела до негативних наслідків.

Одна з таких справа француз Patrick Trémeau якого 1998 році до 16 років ув'язнення за серію згвалтувань у Парижі. Згодом у 2005 році його достроково звільнили після відбуття 10 років покарання. Проте вже через кілька місяців після звільнення він знову вчинив кілька нападів і згвалтувань. У 2009 році його засудили до 20 років ув'язнення з обов'язковим медичним наглядом після звільнення. [6]

В українському законодавстві також мають місце такі приклади, так у справі № 735/1121/20 за матеріалами якої у 2017 році чоловік, прагнучи звільнити директора школи, погрожував посадовцям фізичною розправою та підпалами. Суд, враховуючи тривалий період без правопорушень, вважав, що особа виправилася, і призначив м'яке покарання. Однак, незважаючи на це, обвинувачений повторно вчинив злочин. [7]

Підсумовуючи, можна сказати, що нездатність алгоритмів вдатись до судової дискреції та мати притаманні людям якості не завжди дозволяє забезпечити належний рівень справедливості у прийнятті судових рішень. Судочинство — це не лише процес логічного аналізу норм, а й глибоко людська діяльність, яка передбачає врахування контексту, індивідуальних обставин справи, психологічних і соціальних чинників. Штучний інтелект може виступати важливим інструментом допомоги суддям, проте остаточне рішення повинно залишатись за людиною, яка здатна діяти не лише відповідно до букви закону, а й керуючись принципами гуманізму, співчуття та моралі.

Список літератури

1. Hart H. L. A. The concept of law. Oxford : Clarendon Press, 1961.
2. Raz J. The authority of law. Oxford University Press, USA, 1983. 304 p.
3. Dworkin R. Law's empire. Bloomsbury, 1998. 488 p.
4. Contributors to Wikimedia projects. Regina v R - Wikisource, the free online library. *Wikisource, the free library*. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Regina_v_R (date of access: 01.05.2025).
5. Miller v. Alabama, 567 U.S. 460 (2012). *Justia Law*. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/567/460/> (date of access: 03.04.2025).
6. Contributors to Wikimedia projects. Patrick Trémeau - wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Patrick_Trémeau (date of access: 03.05.2025).
7. ВП ВС: навіть якщо людина уникає несприятливих для себе правових наслідків попередньої злочинної діяльності, невчинення нових правопорушень упродовж багатьох років дає підстави презюмувати її виправлення. *Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/262719-bp-vs-dazhe-esli-chelovek-izbegaet-neblagopriyatnykh-dlya-sebya-pravovykh-posledstviy-predydushey-prestupnoy-devyatelnosti-nesovershenie-novykh-pravonarusheniy-na-protyazhenii-mnogikh-let-daet-osnovaniya-prezyumirovat-ego-ispravlenie?utm_source=chatgpt.com (date of access: 03.05.2025).

ФЕНОМЕН МОЛОДІЖНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Молодь є відносно автономною групою населення і тому для суспільства і для науки проблеми виявлення специфіки соціальної поведінки молодих людей представляють важливий інтерес. У молодіжному середовищі злочинців більше ніж у будь-якій іншій віковій групі (14-17 років, 30-49 років, 50 і доросліше). Молодіжна злочинність – це найвищі показники як абсолютного числа вчинених злочинів, так і інтенсивності злочинних проявів. Тяжкі, небезпечні злочини молоді люди вчинюють частіше ніж дорослі. Помітно відрізняється особа злочинця (молодь), а також мотиваційний комплекс злочинів, що вчиняють молоді люди.

Молодіжна злочинність виступає як статистична величина, вона визначається показниками, що характеризують вік молодих людей, що вчинили злочини, а також абсолютними і (або) відносними показниками числа таких діянь.

Що ж до соціальної суті молодіжної злочинності, то її можна визначити як соціальну і етичну «хворобу» молодого покоління і одночасно «хворобу» суспільства і держави, нездатних забезпечити достатньо ефективне її попередження і розповсюдження серед молодих людей. Злочинність молоді є свого роду симптом хворобливого стану життєвоважливих центрів нашого суспільного організму: економіки, політичних структур, соціальних механізмів, культури, правової системи і т. д. У цьому сенсі пізнання злочинності молоді сприяє вирішенню суспільних завдань самого високого рівня.

Важлива особливість молодіжної злочинності полягає в тому, що з одного боку вона увібрала в себе багато ознак підліткової злочинності, а з іншого постійно накопичує ознаки дорослої злочинності. Ця особливість настільки істотна, що її варто дослідити детальніше.

Молодіжний вік – це, безумовно, один з проблемних і складних періодів життя людини та всієї соціально-демографічної групи у цілому [1, 2].

На наш погляд молодіжний проблемний комплекс включає три групи проблем:

- а) успадковані від дитячого, неповнолітнього віку;
- б) властиві молодіжному віку;
- в) пов'язані із сучасним етапом розвитку суспільства.

Молодь як покоління перехідного періоду від дитинства і до статусу дорослих людей можна уявити як єдність минулого, сьогодення і майбутнього. Коли кажуть, що молодь – це ще діти або підлітки – мають на увазі фізіологічні, фізичні, спадкові, психологічні, а також інші особові риси і властивості, які в основному властиві молодим особам. Отже, дефекти соціалізації, що виникли і закріпилися в дитинстві під впливом несприятливих умов соціального середовища, спадкових і інших зовнішніх чинників переходять разом з людиною на наступний етап його життя.

Масштаби молодіжної злочинності і її соціальних наслідків такі, що вона повинна розглядатися як один з самих значущих кримінальних чинників дестабілізації суспільної системи. Дана обставина свідчить про небезпеку та концентрацію на цьому напрямі необхідних сил і засобів держави. Молодіжна злочинність – це не тільки необхідне, але й специфічне зло. Ця специфіка повинна бути пізнана і досліджена у всіх своїх основних рисах і покладена в основу системи протидії, без чого остання не зможе стати ефективною.

Мультидисциплінарний характер проблеми «злочинності» як соціального феномена зумовлює необхідність комплексного підходу фахівців кримінології, соціології, психології та інших наук до вивчення детермінуючих її факторів із метою розроблення адекватних заходів запобіжного впливу на причини та умови злочинності, у тому числі молодіжної [3].

Список літератури

1. Денисов С.Ф. Особливості та тенденції молодіжної злочинності в умовах глобалізації // Вісник. – Запоріжжя, 2006. – N4 (37). – С. 117-122.

2. Денисов С.Ф. Перетворення агресії у норму поведінки (за результатами соціологічного дослідження) // Вісник. – Запоріжжя, 2002. – N1 (18). – С.157-163.
3. Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: Монографія. – К.: Істина, 2005. – 264 с.

УДК: 341.9

Чумаченко В. Ю., студентка гр. МКПР-241

Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПОКАРАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Покарання в міжнародному кримінальному праві має власні докорінні засади, обумовлені необхідністю забезпечення справедливості, відновлення міжнародного правопорядку та запобігання вчиненню найтяжчих кримінальних правопорушень, які загрожують миру, безпеці людства та загально визнаним моральним цінностям. Еволюція інституту покарання у сфері міжнародного кримінального права стала наслідком розвитку міжнародних відносин і відповіддю на трагедії, викликані світовими війнами, фактами масового геноциду, злочинами проти людяності та військовими злочинами. Після Другої світової війни Нюрнберзький і Токійський трибунали заклали основи розуміння того, що певні діяння не можуть залишитися безкарними незалежно від статусу особи чи її національної належності. Відповідно ідея індивідуальної кримінальної відповідальності на міжнародному рівні стала важливою складовою концепції прав людини та міжнародної безпеки.

Як вважає Е.Е. Кузьмін, теоретично покарання в міжнародному кримінальному праві виконує кілька ключових функцій: каральну, превентивну, відновлювальну та реабілітаційну. Каральна функція передбачає притягнення особи до відповідальності за вчинене нею міжнародне кримінальне правопорушення і призначення справедливої санкції, що відповідає його тяжкості. Превентивна функція спрямована на попередження подібних кримінальних правопорушень у майбутньому як шляхом ізоляції небезпечних осіб, так і шляхом загального превентивного впливу на потенційних правопорушників. Відновлювальна функція виявляється у забезпеченні справедливості для жертв та суспільства загалом, а реабілітаційна – у сприянні виправленню особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [1, с. 48].

Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) 1998 р., який є основоположним актом у сфері міжнародного кримінального права, містить положення про основні принципи призначення покарання. Особливістю міжнародного кримінального покарання є його індивідуалізація та врахування широкого спектру обставин, що характеризують як особу злочинця, так і саме кримінальне правопорушення. Застосовуючи покарання, МКС має брати до уваги такі фактори, як ступінь участі особи у вчиненні кримінального правопорушення, її мотиви, масштаби шкоди, завданої потерпілим, поведінку особи під час та після вчинення кримінального правопорушення, а також будь-які обставини, що можуть пом'якшити чи обтяжити відповідальність. Отже, види покарань, що застосовуються МКС, визначаються виходячи з принципів гуманізму, справедливості та адекватності заходу впливу, характеру і тяжкості кримінального правопорушення [2]. Як зазначає Є.С. Логвиненко, Міжнародний військовий трибунал при визначенні покарань керувався, насамперед, національним законодавством. З часом такий підхід було змінено. Так, Міжнародний кримінальний суд особам винним у скоєнні воєнного злочину визначав наступні покарання(ст. 77Статуту):позбавлення волі на визначений термін, який не може перевищувати 30 років; довічне позбавлення волі. У якості додаткового виду покарання, окрім позбавлення волі, Суд може призначити: штраф; конфіскацію доходів, майна й активів, отриманих прямо чи побіжно в результаті злочину (без шкоди для прав третіх осіб) [3, с. 271].

Іншою особливістю міжнародного кримінального покарання є його спрямованість на компенсацію шкоди потерпілим. Стаття 75 Римського статуту передбачає можливість відшкодування шкоди жертвам через спеціальні механізми, у тому числі шляхом створення Рішенням Асамблеї держав-учасниць Цільового фонду в інтересах потерпілих від злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, та сімей таких потерпілих [2].

Однак, попри формальну розвиненість механізмів покарання в міжнародному кримінальному праві, практика їх застосування зіштовхується з численними викликами, що значно ускладнюють ефективне досягнення цілей правосуддя, зокрема, із проблемою політичної залежності діяльності міжнародних судових органів та обмеженістю їх юрисдикційних можливостей. Прикладом є ситуація, що склалася у зв'язку із військовими діями російської федерації проти України. Попри численні факти вчинення воєнних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти людяності та фактів геноциду, МКС, а також інші міжнародні механізми тривалий час демонструють низьку оперативність і недостатню ефективність.

У березні 2023 р. МКС видав ордер на арешт президента рф Путіна за незаконну депортацію українських дітей, що є серйозним кроком щодо підвищення ефективності міжнародного правосуддя. Як зазначає український юрист-міжнародник С. Петухов, ордер на арешт від МКС для Путіна матиме низку конкретних наслідків. По-перше, Путін позбавлений імунітету як голова держави, – відтепер «він не має імунітету від кримінального переслідування, який мають всі інші президенти країн». Крім того, Путін не зможе подорожувати більшістю країн світу, адже 123 держави є сторонами Римського статуту [4]. Також, за даними Генеральної прокуратури України, станом на квітень 2025 р. її співробітники розслідують 159 тисяч справ ймовірних російських воєнних злочинів. Усі правоохоронці мають розслідувати їх під час війни, послуговуючись недопрацьованою законодавчою базою [5].

Іншою серйозною проблемою є вибірковість правосуддя та відсутність рівного підходу до різних суб'єктів. Відомо, що механізми міжнародної кримінальної відповідальності застосовуються переважно до представників країн, що мають обмежені можливості міжнародного впливу, тоді як лідери великих держав, які вчиняють міжнародні злочини, часто уникають переслідування. Це підриває довіру до міжнародного правосуддя та знижує його превентивну ефективність.

Окремої уваги заслуговує проблема недостатнього розвитку системи покарань, альтернативних позбавленню волі. Хоча Римський статут передбачає можливість призначення штрафів та конфіскацій, ці заходи майже не застосовуються в практиці МКС. Це, як свідчить Н.В. Басалюк, зумовлює питання про необхідність ширшого використання компенсаторних механізмів, особливо в контексті масових порушень прав людини, де виплата компенсацій може мати значно більше значення для відновлення справедливості, ніж тривале ув'язнення злочинців [6].

У контексті війни в Україні актуалізується також проблема кваліфікації кримінальних правопорушень у виді агресії. Римський статут містить визначення кримінальне правопорушення у виді агресії, однак його застосування залишається обмеженим через необхідність додаткових процесуальних умов, зокрема, щодо держав, які ратифікували відповідні поправки. Багато експертів наголошують на необхідності створення спеціального міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності вищого керівництва рф за злочин агресії проти України, оскільки без такого механізму існує високий ризик безкарності.

Таким чином, проблемні аспекти та виклики у сфері призначення покарань у міжнародному кримінальному праві, зокрема в умовах війни росії проти України, виявляються в бездіяльності міжнародних органів, зокрема МКС, що часто призводить до безкарності військових злочинців. Незважаючи на численні порушення міжнародного гуманітарного права з боку росії, реальних дій щодо притягнення до відповідальності вищих посадових осіб росії не відбулося через політичні причини та відсутність ефективних механізмів виконання ордерів на арешт. Це створює ситуацію вибірковості правосуддя,

коли кримінальні правопорушення держав зі значним політичним впливом залишаються безкарними, що підриває довіру до міжнародного правосуддя та ставить під сумнів здатність міжнародних інституцій забезпечувати справедливість для всіх держав, незалежно від їхнього політичного статусу.

Список літератури

1. Кузьмін Е.Е. Теорії покарання у міжнародному кримінальному праві, або у пошуках метафізичного підґрунтя «покладання кари» у міжнародному контексті. *Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць*. 2024. Випуск 104. С. 47-52.
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Дата вчинення: 17.07.1998 р. Дата ратифікації Україною: 21.08.2024 р. Дата набрання чинності для України: 01.01.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.04.2025).
3. Логвиненко Є.С. Відповідальність за воєнні злочини в міжнародному кримінальному праві. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2023 р.). Харків: МВС України, 2023. С. 270–272.
4. *Ордер Гаазького суду: головні наслідки для Путіна*. BBC News Україна. 18 березня 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64999078> (дата звернення: 28.04.2025).
5. О. Плевак, Я. Слемзіна, А. Кшиштошек та ін. *Європа документує, допомагає розслідувати російські воєнні злочини, але не поспішає судити злочинців*. Переклад українською: Я. Слемзіна. Гвара Медіа. 30 квітня 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64999078> (дата звернення: 30.04.2025).
6. Басалюк Н.В. «Система покарань у кримінальному праві та законодавстві України». Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Національний університет «Одеська юридична академія», 2023. 233 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/59049e63-9353-4408-b620-80604aeafdfc/full> (дата звернення: 26.04.2025).

UDC: 347.73

Ivanova R. Yu., Ph.D. in Law, Associate Professor, Professor of the Department of International and European Law

*Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
(Khmelnytskyi, Ukraine)*

THE LEGAL ROLE OF INTERNATIONAL CUSTOMS ORGANIZATIONS IN PROTECTING HUMAN RIGHTS IN CROSS-BORDER TRADE

Liberalization of international trade has resulted in an increase in the volume and complexity of trade, surpassing the barriers between countries. In this scenario, national and international customs organizations have emerged as pivotal legal actors for the regulation of cross-border trade. Their work not only affects the economy, but also the process of doing business, traveling, and for vulnerable categories like refugees and IDP with human rights considerations.

The World Customs Organization leads international organizations in developing customs standards and practice. Founded in 1952, WCO currently has over 180 member countries and serves as an important center for collaboration on customs law. The RKC along with the SAFE Framework of Standards both assist in setting clear, reliable, and respectful customs procedures.

Customs actions that are taken with legal authorization 'Rationale' along with the sovereignty principles of human operators and individuals guarantees rational and justified administrative deeds are executed within the constraints of discrimination. These components are fundamental to humans and right to appeal customs decisions in a self-restricted means.

Simultaneously, mainstream supply chain management looms bigger with the purpose of safeguarding trade within marked borders. This document facilitates actions as long as they do not serve as barriers for ethically right trade. While its main objective deals with economic scope, The WCO with the objective of fighting human, weapon and illegal goods trafficking employs it in regard with humanitarian rights. The core objective behind the SAFE Framework is to support trade devoid of raising boundary regarding its nature, while effectively scanning for hazards that could compromise personal liberties without selection on the basis of race, ethnic group or nationality.

The incorporation of technology into customs processes poses a challenge related to the electronic submission of customs forms and the use of AI in customs risk assessment due to creating, collecting, and processing large personal information data sets. Regulatory frameworks within this context ought to make certain that automated processes are built observing data protection law standards based on the right to privacy, as captured in the General Data Protection Regulation (GDPR) in the European Union and domestic laws of numerous member nations of the World Customs Organization (WCO).

Ukraine's legal and institutional reforms pertaining to customs are profoundly shaped by the country's collaboration with the European Union in the scope of the Association Agreement. Accomplishment of the Union Customs Code and accompanying legal acts eases the modernization of the customs of Ukraine and harmonizes it with international humanitarian law. Special emphasis is given to open governance, procedural protection of economic participants, and anticorruption measures.

It is equally necessary for us to focus on the functions of regional customs organizations, like the EurAsEC and the European Customs Union. These organizations create regional customs laws and mechanisms for resolving disputes which are sometimes more detailed than the WCO frameworks. The interfacing of national and international laws is important for the well-ordered safeguarding of human rights.

To sum up, the described structures operate at the transnational level and these forms of international self-governance are very important as they ensure that customs do not violate essential civil and commercial rights. These frameworks provide ways to ensure accountability,

transparency, and fairness if implemented properly. With the advancement of automation and integration of systems, the borders will be subject to more sophisticated customs processes. Alongside this progress, the policies regarding the legal aspects of international frontier crossing should undergo changes to strengthen the protection of international human rights.

References

1. World Customs Organization. Revised Kyoto Convention. Brussels: WCO, 1999.
2. World Customs Organization. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade. WCO, 2021.
3. European Commission. Union Customs Code. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council.
4. Byrne, J., O'Reilly, K. "Human Rights and Border Controls: A European Perspective." *International Journal of Refugee Law*, vol. 24, no. 2, 2012, pp. 228–248.
5. Widdowson, D. "Managing the border: A transformation process." *Journal of Borderlands Studies*, vol. 20, no. 2, 2005, pp. 165–180.
6. Gasiorrek, M., Holmes, P., Rollo, J. "Customs and Trade Facilitation: From Concepts to Implementation." *World Bank Working Papers*, 2011.
7. De Gucht, K. "Customs Reform and Trade Facilitation in the EU." *European Journal of International Law*, vol. 26, no. 1, 2015, pp. 135–150.
8. GDPR (General Data Protection Regulation). Regulation (EU) 2016/679.

УДК 349.2

Волошко М. А., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НОРМИ ПРАВА І ЇЇ ОЗНАКИ

У сучасному світі право регулярно змінюється, щоб відповідати новим потребам суспільства. Зараз, Україна активно реформує свою правову систему, тому важливо знати та розуміти, що таке норма права. Але також не менш важливо, потрібно знати які саме ознаки, та як працює норма права. Тому що, норма права є основою, з якої будуються закони, кодекси, правила, а вже на їх основі регулюються відносини в суспільстві. Кожне юридичне регулювання починається з норми права, адже вона встановлює правила для людей і допомагає підтримувати правопорядок у державі. Ця тема є дуже корисною, оскільки вона дає чітко зрозуміти, що таке норма права і які ознаки вона має, оскільки це все дозволяє громадянам краще орієнтуватись в своїх правах та обов'язках.

Метою дослідження є визначення та краще розуміння, що таке норма права, якими ознаками вона характеризується, а також як сучасні вчені пояснюють це поняття.

Норми права є одним із різновидів соціальних норм. Їхній зв'язок із суспільством зрозумілий, оскільки вони виникають як результат його розвитку та відповідають на реальні потреби людей. Вони мають загальнообов'язковий характер і підтримуються державою на відміну від інших соціальних норм. Саме тому багато науковців намагаються чітко визначити, що таке норма права та які ознаки вона має [6, с. 270].

Сучасні погляди до визначення поняття норми права та її ознак розглядали у своїй працях такі науковці, як Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна, А. Ф. Крижановський, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, С. М. Скуріхін, В. Є. Іванчук, О. В. Петришина, Є. В. Дояр, О. Ф. Скакун, Л. Р. Наливайко, О. В. Дехтярьов, О. Б. Олійник, О. М. Бондурко.

Сучасні підходи до визначення норми права вирізняються багатогранністю, що обумовлено розвитком правової науки, змінами соціально-політичних реалій і підвищенням значущості прав людини. У спільній праці А. Ф. Крижановський, Н. Н. Крестовська, А. Г. Матвєєва, С. М. Скуріхін та В. Є. Іванчук визначають норму права, як формально визначений, встановлений або офіційно визнаний державою або іншим компетентним

суб'єктом і забезпечений примусовою силою, соціально значущий припис загального характеру [2, с. 37]. Такий підхід підкреслює нормативний характер і формалізованість правових норм. У сучасному розумінні норми права М. І. Козюбра визначає, як закріплене у джерелах права і відтворюване в поведінці суб'єктів права правило загального характеру, що визначає стандарт належної чи дозволеної поведінки або наслідки його порушення, ефективна дія якого забезпечується державою [9, с. 131]. Це визначення наголошує на поведінковій складовій норми та її важливій функції в правовій системі. Трішки інший, але не менш актуальний підхід демонструє О. В. Петришина, наголошуючи на соціальній природі правових норм, визначаючи їх, як різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою [3, с. 228]. Цей підхід відіграє значну роль у сучасній правовій соціології. Узагальнюючи наведені підходи можна дійти висновку, що загальновизнаним серед більшості науковців і дослідників, зокрема таких, як Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна, О. Ф. Скакун та Л. Р. Наливайко, є визначення норми права як загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок), встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, як офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу [1, с. 144; 7, с. 274; 6, с. 270].

Таким чином, сучасні підходи до визначення поняття норми права, допомагає краще зрозуміти її зміст. Але для більш повного уявлення варто розглянути основні ознаки норми права. Правові норми, як різновид соціальних норм, насамперед характеризується всіма загальними ознаками, притаманними соціальним нормам, тобто це правила поведінки, які регулюють взаємодію між людьми та їхніми групами, їхня мета полягає в упорядкуванні суспільних відносин, що є необхідною умовою для колективного життя, крім того, ці норми мають загальний характер, що передбачає неперсоніфікованість і невичерпність [4, с. 12].

Першою основною ознакою норми права є зв'язок із державою — це владний припис, який встановлюється або санкціонується державою та відображає її волю. Встановлення норми здійснюється шляхом державної або делегованої правотворчості, а санкціонування — через затвердження існуючих приписів і надання їм обов'язковості. Тільки держава може встановлювати, змінювати та скасовувати норми права. Норма права визначає межі впливу держави на суспільство та коло повноважень її органів. Зв'язок із державою виявляється і в тому, що виконання норм права забезпечується силою державного примусу [8, с. 163]. Далі не менш важливою ознакою є — загальнообов'язковість, норми права поширюються на всіх людей, незалежно від того чи знайомі вони з цими нормами, чи поділяють вони їх розпорядження, та розраховані на багаторазову реалізацію. Цим і відрізняються норми права від більшості соціальних норм, що, як правило поширюються на окремі групи людей [2, с. 104]. Крім того, їй властива ознака формальна визначеність, що означає її чітке закріплення в офіційних джерелах (законі, міжнародно-правовому договорі). Також формальність означає, що правила поведінки формулюються у вигляді юридичних прав і обов'язків суб'єктів суспільних відносин [7, с. 274]. Наступною ознакою норми права є — неперсоніфікованість, тобто норми права поширюються на невизначене коло суб'єктів. Окрім цього, норма права забезпечується державним примусом, тобто у разі порушення норми права передбачені юридичні наслідки (санкції), які забезпечуються примусовою силою держави [5, с. 351]. І нарешті, останньою ознакою є системність — вона означає, що норма права сама по собі є мікросистемою, зокрема, норма права складається із гіпотези, диспозиції та санкції. Також свою структуру мають і спеціалізовані норми права. Крім того, кожна норма нерозривно пов'язана з іншими, утворюючи цілісну систему національного та міжнародного права [2, с. 37].

Таким чином, сукупність ознак допомагає вирізнити норму права серед інших соціальних норм і підкреслити її особливу роль у регулюванні суспільних відносинах.

Норма права є ключовим компонентом правової системи, завдяки якому держава регулює суспільні відносини. У сучасних підходах до визначення поняття норма права, приділяється особлива увага, тому що норма права виступає не просто як правило поведінки, а як юридично обов'язковий припис, що встановлюється або визнається державою. Це правило повинно бути чітким, зрозумілим і функціонувати в межах правової системи.

Норма права має свої основні ознаки, які відрізняють її від інших соціальних норм. Вона є загальнообов'язковою, тобто стосується всіх, кого охоплює. Також вона має зв'язок із державою, означає, що норма права — це владний припис який встановлюється або санкціонується державою та відображає її волю. Формальна визначеність полягає в тому, що норму права чітко закріплено в офіційних джерелах. Поширюються правові норми на невизначене коло суб'єктів, а у разі її порушення передбачені санкції. І останнє це те що норма права є системною, оскільки кожна норма нерозривно пов'язана з іншими утворюючи систему.

Отже, норми права є важливим інструментом у регулюванні суспільного життя. Вони допомагають підтримувати порядок, справедливість і захист прав людини, а також слугують основою для правової держави та демократичного суспільства.

Список літератури

1. Тополевський Р. Б., Федін Н. Б. Теорія держави і права. навч. посіб. Львів. 2020. 268 с.
2. Загальна теорія права та держави: навч. посіб./ А. Ф. Крижановський та ін. Одеса. 2022. 258 с.
3. Петришина О. В. Загальна теорія держави і права. Харків. 2009. 584 с.
4. Дехтярьов О. В., Олійник О. Б. Юридична природа та значення норми права. *Право та державне управління*. 2018. №4. 11-14 с.
5. Дояр Є. В. Норма права: до питання про ретроспективні та сучасні тенденції розуміння. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»* Вип. 67. 2021. 350-354 с.
6. Наливайко Л. Р. Теорія держави і права в тестових завданнях. навч. посіб. Дніпро. 2018. 716 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків. Консум. 2001. 656 с.
8. Бондурко О. М. Теорія держави і права: Підручник. Харків. 2018. 416 с.
9. Козюбра М. І. Загальна теорія права. Київ. Ваіте. 2015. 396 с.

УДК 340.12

Гаврик Д. С., студентка гр. КЮ-242

Черненко М. П., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ І ОБ'ЄКТУ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Актуальність теми обумовлена необхідністю глибокого аналізу процесів державотворення, правотворчості та правозастосування, які є основою функціонування правової держави та розвитку демократичних інститутів.

Предмет теорії держави і права охоплює загальні закономірності формування та розвитку держави і права, їхню структуру, зміст і способи взаємодії. Серед ключових аспектів — сутність держави, її функції, форми правління, територіальний устрій, політичний режим, джерела права (закони, правові звичаї, судові прецеденти тощо) та місце правових норм у регулюванні суспільних відносин. Важливою частиною дослідження є аналіз концепцій походження держави, зокрема теологічної, патріархальної, договірної, психологічної, теорії насильства та марксистського підходу.

Особливий акцент зроблено на дослідженні системи права, яка охоплює правові норми, інститути, правову свідомість, культуру та правовідносини. Основну увагу приділено аналізу джерел права, серед яких нормативно-правові акти, судові прецеденти, правові договори, правові звичаї та загальні принципи права. Кожне з цих джерел відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку та стабільності правової системи [1, с. 17-19].

Теорія держави і права має свої основні ознаки:

1. Природа держави, форми держави, типи держави, функції держави, природа права, форми права, системи права, правовідносини, механізми правового регулювання.

2. Вивчення загальних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування держави і права.

3. Базується на взаємозалежності та взаємодії держави і права [2, с. 10].

Що стосується об'єкта теорії держави і права.

Об'єкт науки теорії держави і права охоплює суспільні відносини, що формуються в процесі розвитку та функціонування держави і права. До основних складових об'єкта належать політичні, правові, соціальні та економічні процеси, взаємодія держави з громадянським суспільством, історичний розвиток державотворення, а також аналіз роботи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Особливу увагу приділяється взаємозв'язку національного і міжнародного права, впливу міжнародного права на національне законодавство та діяльність міжнародних організацій.

Загальна теорія права охоплює поняття "об'єкт", що включає в себе державну та правову реальність. Вона має два взаємопов'язаних аспекти — держава та право. Оскільки теорія держави і права є однією з найзагальніших дисциплін у юриспруденції, об'єкт цієї теорії також має широкий характер. Держава і право не можуть бути розглянуті окремо, оскільки вони становлять єдине ціле, яке вивчається в структурованому вигляді: державознавство (теорія держави) та правознавство (теорія права).

Основним об'єктом дослідження в юриспруденції є право, яке невід'ємно включає в себе поняття держави як його складову частину. Держава і право розглядаються у тісному взаємозв'язку, що визначає структуру та методи вивчення галузі права. Різні галузі права виникають залежно від особливостей досліджуваної реальності держави і права, що дозволяє організувати знання в правовій сфері та виокремити сфери правового регулювання у сучасному світі [3, с. 34-37].

Хоч предмет і об'єкт схожі між собою в багатьох аспектах, але в деяких аспектах вони відрізняються одне від одного.

Різниця між поняттями «об'єкт» і «предмет» полягає в тому, що об'єкт охоплює широку сферу дослідження (держава та право як соціальні явища), тоді як предмет уточнює конкретні аспекти функціонування держави і права. Взаємозв'язок між об'єктом і предметом у юриспруденції визначає загальний напрямок досліджень, де об'єкт формує загальний контекст, а предмет зосереджується на конкретних механізмах правового регулювання.

Отже, теорія держави і права є багатогранною наукою, що аналізує основи функціонування держави та правової системи. Вона вивчає закономірності правотворчості, правозастосування та взаємозв'язок між правом, державою і суспільством. Розуміння предмета та об'єкта цієї дисципліни сприяє формуванню ефективної правової системи та зміцненню верховенства права. Дослідження вказаних аспектів має важливе значення для подальшого розвитку правової науки та вдосконалення законодавства.

Список літератури

1. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368с.
2. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
3. Грицай С.О. Об'єкт і предмет загальної теорії права: сутність, зміст, визначення, співвідношення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31. № 4. С.27-45.

УДК 34.03

Гаврик Д. С., студентка гр. КЮ-242

Науковий керівник: Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОЗИТИВНА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В умовах зростання ролі правової свідомості та культури громадян, юридичну відповідальність доцільно розглядати не лише як санкцію за правопорушення, а й засіб заохочення до правомірної та соціально значущої поведінки. Сучасна правова наука

виходить за межі традиційного сприйняття відповідальності лише як покарання. Позитивна юридична відповідальність розширює можливості права та базується на принципах добровільності, правової ініціативи та внутрішньої мотивації до дотримання норм. У демократичній правовій державі важливо забезпечити такі умови, за якими особа не лише зобов'язується, а й свідомо прагне дотримуватися правових приписів, що становить основу розвитку позитивної відповідальності як окремої форми реалізації права.

Позитивна юридична відповідальність виникає на стику правових норм, свідомої поведінки індивіда та системи заохочень. Вона є однією з форм реалізації юридичної відповідальності, яка, на відміну від ретроспективної (негативної), не базується на примусі, а ґрунтується на добровільному, сумлінному виконанні юридичних обов'язків. Сутність позитивної юридичної відповідальності полягає у відповідальній правомірній поведінці, що реалізується суб'єктом на основі особистої ініціативи та правосвідомості. Вона відображає не реакцію на правопорушення, а випереджальне дотримання норм права в інтересах суспільства, держави й окремих осіб. Позитивна юридична відповідальність тісно переплітається з концепцією правової держави, де дотримання правових норм має бути не вимушеним під тиском страху, а результатом особистої правосвідомості та переконань [1, с. 22].

У теоретичному плані позитивну юридичну відповідальність часто трактують як прояв соціального зв'язку між особою та державою, який виявляється через правовідносини, що виникають у процесі реалізації особою своїх прав і обов'язків у формах, схвалених державою. Її можна розглядати як юридичне втілення добровільної відповідальності, коли особа не лише дотримується правових норм, а й активно прагне до соціально значущої участі в правовому житті. В такому розумінні позитивна юридична відповідальність є не тільки правовою, а й моральною категорією, що передбачає усвідомлення людиною свого обов'язку перед суспільством [2, с. 49].

Позитивна юридична відповідальність має досить складну та багатогранну природу, що проявляється через правову активність, сформовану правову свідомість і систему заохочень за сумлінне виконання обов'язків. У наукових джерелах її також часто характеризують як відповідальність перспективну, ініціативну чи активну, яка функціонує поряд із негативною, тобто ретроспективною відповідальністю. Вона не зводиться лише до правомірної поведінки, а охоплює широкий спектр соціально корисних дій, які заохочуються та підтримуються державою.

Згідно з концепцією подвійної природи юридичної відповідальності, її позитивний вимір реалізується через правовідносини, що базуються на дотриманні правових норм і водночас можуть передбачати надання додаткових прав чи соціальних благ. Це можуть бути різні форми заохочення, такі як премії, подяки, відзнаки, кар'єрне просування та інші форми заохочення. На відміну від негативної відповідальності, яка передбачає застосування примусових заходів, позитивна відповідальність базується на добровільності та внутрішній мотивації особи.

До основних ознак позитивної юридичної відповідальності належать добровільний характер реалізації, орієнтація на правомірну поведінку, наявність заохочувальних наслідків, нормативне закріплення у праві та спрямованість на досягнення суспільного блага. Завдяки цим характеристикам її можна розглядати як інструмент правового стримування та запобігання правопорушенням [3, с. 166].

Науковці, які займаються розробкою концепції позитивної відповідальності, мають різні погляди щодо її правової природи. Одні трактують позитивну юридичну відповідальність як форму правової активності, спрямовану на забезпечення правопорядку, інші - як елемент правової культури громадянина. Так, М.Кельман розглядає її як абсолютне правове відношення між державою і особою, що добровільно виконує свої обов'язки, тоді як А.Шульга підкреслює її орієнтацію на майбутнє дотримання правових норм, акцентуючи на її перспективному характері [2, с. 49].

Позитивна юридична відповідальність розуміється як добровільна форма реалізації юридичної відповідальності, яка виникає в рамках правомірної поведінки, що визначається

та підтримується державою. Вона є не реакцією на вчинене правопорушення, а навпаки - виявом соціальної активності особи у сфері правового регулювання. Її зміст полягає у свідомому виконанні суб'єктами правовідносин своїх юридичних обов'язків відповідно до чинного законодавства, що супроводжується як офіційним, так і неофіційним заохоченням з боку держави або суспільства [1, с. 22].

Позитивна юридична відповідальність виконує низку важливих функцій: здійснює соціальний контроль, стимулює правомірну поведінку, сприяє формуванню правосвідомості та зміцнює довіру до права як засобу забезпечення справедливості. Реалізація цих функцій відбувається через добровільну активність суб'єкта, яка відповідає вимогам законодавства, та підтримується системою правових заохочень, що формують позитивну мотивацію для дотримання правових норм. Такий підхід дозволяє подолати обмежене розуміння юридичної відповідальності виключно як каральної реакції на правопорушення. Метою позитивної юридичної відповідальності є не застосування покарання, а створення такої моделі правового середовища, в якій правомірна поведінка стає основною формою соціальної взаємодії. Варто підкреслити, що позитивна юридична відповідальність виступає не лише як теоретична концепція, а й як дієвий механізм, який уже активно застосовується у сфері державного управління та корпоративного регулювання [4, с. 268].

Отже, поява позитивної юридичної відповідальності обумовлена необхідністю нового осмислення ролі права у сучасному суспільстві. На сьогодні правова система має не лише карати за правопорушення, а й сприяти формуванню внутрішньої мотивації громадян до дотримання законів, належного виконання обов'язків та прояву соціально відповідальної поведінки. Позитивна юридична відповідальність відповідає цим суспільним потребам, оскільки поєднує дію правових норм із високим рівнем правосвідомості та ініціативності особи. Її розвиток свідчить про еволюцію правового регулювання - від переважно примусового до більш гуманістичного та ефективного підходу. Така зміна має важливе значення не лише для підвищення дієвості правових механізмів, а й для зміцнення засад демократії, розвитку громадянського суспільства та посилення довіри до державних інституцій.

Список літератури

1. Дашковська О.Р. Позитивна юридична відповідальність: загальнотеоретична характеристика / О. Р. Дашковська, В. О. Яворський, К. Д. Безсонова // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 64. С. 21-25.
2. Герман Д. С. Позитивна юридична відповідальність: поняття та сутність. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності*. 2018. № С.49-50.
3. Черноп'ятов С. В. Позитивна юридична відповідальність як наукова та методологічна категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С.164-171.
4. Терещук М. М. Позитивна юридична відповідальність в публічному праві: теоретичний аналіз. *Молодий вчений*. 2016. № 7. С.268-271.

УДК 341

Головко Є. М., 4 курс, група 19

Науковий керівник: Ямельська Х. Ю., ст. викладач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, доктор філософії

Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)

КОЛИ ТІЛО СТАЄ КОДОМ: ВИКЛИК БІОМЕТРІЇ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ

Біометрія — ідентифікація за унікальними характеристиками тіла чи поведінки — трансформує фізичне тіло в цифровий маркер, формуючи так зване «кібер-тіло». На відміну від пароля, біометричний ідентифікатор неможливо змінити після витоку, що робить його надзвичайно вразливим. Захист таких даних — це вже не лише конфіденційність, а тілесна

автономія. Однак міжнародне право, сформоване у XX столітті, не готове до викликів цифрової тілесності.

Біометричні технології створюють нову форму цифрової ідентичності — «кібер-тіло», що включає унікальні фізичні й поведінкові характеристики особи в цифровому вигляді: відбитки пальців, обличчя, голос, ходу тощо. На відміну від фізичного тіла, цифрове тіло часто контролюється зовнішніми структурами — державами чи корпораціями — без інформованої згоди. Це означає втрату контролю над власною тілесною репрезентацією та можливість стеження, дискримінаційного профілювання і автоматизованих рішень, які напряду впливають на реалізацію прав. Прикладами практичного втілення таких ризиків є обов'язкова біометрична ідентифікація в Німеччині відповідно до закону PAuswG (2021), де дані є обов'язковим елементом посвідчення особи. У Китаї система Skynet дозволяє тотальне відеоспостереження з розпізнаванням облич у режимі реального часу. У Франції впровадження додатку Alicem, що вимагав виключно біометричну авторизацію для доступу до держпослуг, спричинило скаргу до Conseil d'État через можливе порушення ст. 8 ЄКПЛ. Таким чином, у новій реальності людина стає не лише фізичною, а й цифрово вразливою істотою — і це вимагає переосмислення меж юридичного захисту.

Усе вищезазначене підводить до ключової тези: біометричні дані становлять виняткову категорію персональної інформації, настільки чутливу, що стандартні механізми захисту є недостатніми. Біометрія не лише прив'язана до тіла — вона є тілом. Біометричний ідентифікатор (обличчя, відбиток пальця, райдужна оболонка) не можна змінити після витоку. Небезпека полягає в пасивному зчитуванні — камерами без згоди особи. Це створює так званий "режим тіні", у якому тіло читається, але не контролюється. Міжнародне право поступово реагує: GDPR (ст. 4, 9) класифікує біометрію як особливо чутливу і дозволяє її обробку лише у виняткових випадках — зокрема, за згодою особи або в сфері охорони здоров'я чи праці. Водночас формальна згода не завжди означає усвідомлений вибір. У справі Bundesverfassungsgericht (ФРН, 2020) наголошено: використання сканерів допустиме лише за умови об'єктивної необхідності, а не з міркувань зручності. Цю позицію підтримує Конвенція 108+, яка вимагає мінімізації даних і легітимних цілей обробки. Так формується міжнародний «режим підвищеної чутливості» до біометрії. У справі Aadhaar (Індія, 2018) Верховний суд заборонив обов'язкове використання біометрії для банківських чи приватних послуг, пославшись на право на приватність. Конституційна рада Франції у 2012 році також заблокувала створення національної бази біометричних зображень через непропорційне втручання. Таким чином, обробка біометричних даних — це завжди баланс між публічним інтересом і правами людини, який має вирішуватись на користь приватності. Це не лише правова вимога, а й фундамент демократії в цифрову епоху.

Попри проголошену універсальність прав людини, біометрична сфера залишається слабкою ланкою міжнародного правового захисту. Основні документи — Загальна декларація прав людини (ст. 12), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 17) та Європейська конвенція з прав людини (ст. 8) — гарантують право на приватність, однак містять лише загальні формулювання. Вони не враховують специфіку біометричних технологій і не охоплюють складні ризики, пов'язані з тілесною ідентичністю в цифровому вимірі. Однією з ключових проблем є відсутність глобального обов'язкового правового інструменту, що регулює використання біометрії у контексті прав людини. Такі ініціативи обговорюються, однак досі існують лише рекомендаційні акти — Керівні принципи ООН з бізнесу і прав людини (2011), Рекомендація ЮНЕСКО з етики ШІ (2021), Конвенція 108+ Ради Європи. Це створює нормативну фрагментарність і нерівність стандартів [1, р. 284]. Регулювання біометрії покладено на національні правопорядки, що призводить до істотних розбіжностей. У Франції, Німеччині, Канаді біометрія визнається особливо чутливою інформацією, а в інших країнах дані можуть збиратись приватними компаніями без належного контролю [2, р. 238]. Судова практика демонструє критичну роль інституцій у захисті прав: ЄСПЛ у справі *Gaughran v. UK* (2020) визнав порушення ст. 8 ЄКПЛ у зв'язку з безстроковим зберіганням біометричних даних особи, засудженої за незначне правопорушення. Ще одним знаковим прикладом є справа *Clearview AI* (2021–2023), де

компанія без згоди користувачів створила базу біометричних зображень. Регулятори кількох країн оштрафували її за серйозне порушення приватності. Таким чином, навіть за відсутності спеціалізованого міжнародного договору, у судовій практиці формується сталий підхід: біометричні дані потребують підвищених гарантій. Глобальний виклик не може бути розв'язаний лише в межах національного суверенітету. Потрібен новий обов'язковий міжнародний інструмент, що поєднає технічну реальність із принципами гідності, приватності та тілесної автономії. Але перш ніж це відбудеться, слід проаналізувати, як саме біометрія вже сьогодні використовується у найбільш чутливій сфері — сфері безпеки. У прагненні забезпечити громадський порядок держави активно впроваджують біометричні технології в прикордонному контролі, аеропортах, системах відеоспостереження, реєстрах громадян. Однак саме ця сфера демонструє найвищий ризик зловживань, коли збір чутливих даних відбувається без достатніх гарантій та пропорційного обґрунтування. Показовим є приклад Уганди, де уряд запровадив систему розпізнавання облич у співпраці з китайською компанією Huawei. Формально — для боротьби зі злочинністю, на практиці — для політичного контролю: опозиціонери повідомляли про стеження та переслідування під час протестів. У подібних ситуаціях виникає ефект охолодження (*chilling effect*), коли сам факт спостереження стримує реалізацію основоположних свобод. Аналогічну загрозу виявив Конституційний суд Австрії у справі *Gaugusch v. Austria* (2022), визнавши неконституційним обов'язкове зберігання біометричних фотографій у національній ID-системі. Суд наголосив: держава не довела, що мети безпеки не можна досягти менш інвазивними методами, а отже, порушила принцип пропорційності. Подібна логіка застосовувалась і в Сербії, де в 2021 році було зупинено проєкт встановлення сотень камер із розпізнаванням облич у Белграді. Після протестів і тиску правозахисників влада змушена була відкласти реалізацію ініціативи. Це свідчить про важливу роль громадянського суспільства. Біометрія має потенціал слугувати інструментом безпеки, однак у відсутності прозорих правил і незалежного контролю вона легко стає знаряддям нагляду. Якщо правове регулювання не встигає за технологічними можливостями, існує ризик не просто порушення конфіденційності — а підриву самих засад демократичного суспільства. Баланс між безпекою і правами людини не може існувати поза рамками чітких, обов'язкових і глобально узгоджених стандартів.

У цифрову добу тіло людини дедалі частіше перетворюється на ресурс — зчитуваний, збережений і керований алгоритмами, часто без інформованої згоди. Постає фундаментальне питання: чи залишаємося ми власниками власного тіла, якщо його фрагменти — обличчя, голос, хода — інтегруються в комерційні чи контрольні системи? У такій реальності тіло стає функціональним елементом цифрових структур, а не межами автономії. Мішель Фуко ще у XX столітті окреслював владу як здатність контролювати тілесне життя. Сьогодні ця влада цифровізована: держава і корпорації «читають» тіло не з метою захисту, а для профілювання та отримання прибутку. Як наголошує Шошана Зубофф, біометрія стала центральним інструментом у капіталізмі нагляду — дані про тіло монетизуються, а не лише використовуються для ідентифікації. Показовим є кейс *Facebook* (штат Іллінойс, США), де компанія зберігала біометричні зображення облич без згоди, порушуючи закон ВІРА. У 2021 році вона виплатила \$650 млн компенсації, визнавши, що обличчя — це не лише біологічна, а й правова категорія. Цей прецедент запустив хвилю судових позовів проти Google, Amazon, TikTok та інших компаній, діяльність яких досі не врегульована міжнародним правом. Усе це свідчить про те, що у цифрову добу захист біометрії — це не лише питання конфіденційності, а боротьба за право бути собою. Право має визнати тіло — фізичне й цифрове — як недоторканну основу людської гідності [3].

Біометрія у цифрову добу стала не лише технологією, а дзеркалом, у якому людство переосмислює межі автономії. Правова система відстає від алгоритмів, створюючи нормативну порожнечу, у якій губиться право на приватність. У цьому контексті потрібна не лише нова конвенція, а нова парадигма розуміння тіла як суб'єкта права. Можливо, право ніколи не зможе повністю випередити технології. Але воно може поставити запитання, які технології не ставлять: Де закінчується ідентичність і починається контроль? І головне — чи збережемо ми людину в людині, коли її тіло вже давно перетворилося на код?

Список літератури

1. Group Privacy: New Challenges of Data Technologies / eds. L. Taylor, L. Floridi, B. van der Sloot. – Cham : Springer, 2017. – 284 p.
2. Gandy O. Coming to Terms with Chance: Engaging Rational Discrimination and Cumulative Disadvantage. – Farnham : Ashgate, 2009. – 238 p.
3. Rotenberg M. Fair Information Practices and the Architecture of Privacy (What Larry Doesn't Get) // Stanford Technology Law Review. – 2001. – Vol. 1. – URL: <https://stlr.stanford.edu/pdf/rotenberg-fair-info.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).

УДК 342.7

Гоцман К. П., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

Гарантії прав і свобод особи є досить важливою, адже реалізація та захист прав людини є основою для формування демократичного суспільства та головною метою діяльності всіх державних органів. Без чітких гарантій права так і залишаться лише формальними нормами. У наш час це особливо важливо тому, що через війну постійно порушуються основоположні права людини.

Вчені зазначають, що гарантії прав і свобод людини та громадянина – це умови, способи та засоби, що дають змогу здійснювати і охороняти права та свободи особи [1, с. 116-117].

Гарантії прав та свобод людини і громадянина поділяють на певні категорії, а саме: в залежності від обсягу існують загальні тобто ті, що охороняють більшість прав та свобод, а також спеціальні тобто ті, що охороняють лише певні права та свободи; в залежності від сфери, в якій діють існують економічні, політичні, організаційні гарантії; в залежності від суб'єктів надання виділяють гарантії глави держави, парламентські гарантії, судові та урядові гарантії; в залежності від способів регулювання існують внутрішньодержавні і міжнародно-правові гарантії.

А внутрішньодержавні гарантії, в свою чергу, це система, що має свої складові, а саме: конституційні, судові й позасудові гарантії. Конституційні є найавторитетнішими, адже діють на основі Конституції, але тісно пов'язані і з іншими нормативно-правовими актами. Інший засіб охорони прав і свобод людини - це судові гарантії, їх основна мета реалізовувати судовий захист особи у разі адміністративного, конституційного, кримінального та цивільного судочинства. Позасудові гарантії – це, наприклад, презумпція невинуватості; право особи у разі необхідності звернутися за професійною правничою допомогою; відповідальність для посадових та службових осіб, в результаті дій чи бездіяльності яких було порушено права та свободи людини.

Також існують процесуальні та інституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина. Процесуальні гарантії – це, наприклад, гарантоване право на судовий захист, право на отримання професійної юридичної допомоги, право не надавати свідчення проти самого себе та своїх близьких. Інституційні гарантії – це закріплені в законодавстві, спеціально створені гарантії, що забезпечують захист прав та свобод людини [2, с. 115-116].

Вчені виділяють і державні гарантії, вони є особливим видом гарантій, адже регулюються законодавчими актами та застосовуються державою.

Однак, проаналізувавши інформацію, можна сказати, що дані гарантії прямо не визначені, а тому для їх виділення потрібно проводити детальний аналіз нормативно-правових актів [3, с. 288].

Також гарантії поділяються на дві групи. До першої групи вчені відносять межі прав і свобод; юридичні факти, які дозволяють вільно користуватися даними правами; процесуальні форми реалізації прав; заходи заохочення населення та різні пільги. До другої групи гарантій входить конституційний нагляд за додержанням прав; заходи захисту та

відповідальності для винних у порушенні чи незаконному обмеженні прав; процесуальні форми здійснення контролю і нагляду; засоби для попередження та протидії порушенням прав людини; інші правові засоби.

Однак, науковці поділяють гарантії ще на два види. До першого виду відносять гарантії прав для всього населення України, наприклад: ведення державної боротьби проти злочинності, забезпечення правопорядку в усіх державних сферах; державне забезпечення необхідної медичної допомоги тощо. А до другого – гарантії забезпечення прав певної особи, тобто визначена відповідальність за замах життя та здоров'я людини, а також інші злочини, боротьба з конкретними проявами злочинності та інше [4, с. 315-316].

У науці окремо виділяються й юридичні гарантії, адже для втілення гарантій прав людини та громадянина на судовий захист, необхідно суворо дотримуватися систем інших гарантій, а саме: юридичних гарантій забезпечення правосуддя; юридико-професійних гарантій діяльності всіх учасників судового процесу; юридичних гарантій незалежності та неупередженості суддів [5, с. 18-24].

Всі ці гарантії, незалежно від їх виду є складовими механізму реалізації прав, тобто комплексу правових засобів, що регулює суспільні відносини та допомагає здійсненню прав і свобод. Він має в своєму складі такі елементи: юридичні елементи механізму реалізації прав і свобод, їх гарантії, процес їх втілення, а також фактори умов, що на нього впливають [6, с. 44-45].

Отже, гарантії прав і свобод особи є важливим елементом правової системи України, адже саме вони надають людині можливість в повній мірі використовувати свої права, що закріплені в Конституції та інших нормативно-правових актах.

Основним завданням гарантій є охорона прав та свобод від неправомірних обмежень з боку держави, тобто державних органів чи їх посадових осіб, які покликані для регулювання правопорядку під час кризових ситуацій.

Список літератури

1. Ковалів М. В., Качмарик О. І. Гарантії реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2022 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 116-119.
2. Рябовол Л. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні та зарубіжних країнах. Актуальні проблеми правознавства. 2023. № 1 (33). С. 114-119.
3. Міхальов В. О. Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : матеріали міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. Т. 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 288-290.
4. Чижев Д. А. Державні гарантії забезпечення прав та свобод людини у сфері національної безпеки України. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 314-317.
5. Новіцький В. В. Юридичні гарантії прав людини: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2021. 270 с.
6. Петrenchенко С. А. Теоретико – правовий аспект визначення механізму забезпечення прав людини та особливості їх реалізації в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2021. Вип. 64. С. 41-45.

УДК 342.7

Грохольська В. Ю., студент гр. ФМТП-1-19

Науковий керівник: Ільченко Г. О. к.ю.н., доцент

*Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І США

Питання забезпечення прав людини є одним із ключових як у міжнародній, так і у внутрішній політиці будь-якої сучасної держави. Особливо цікавим та показовим є порівняння правових систем Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. Незважаючи на загальні демократичні цінності, підходи до захисту прав людини у цих двох

системах мають як подібність, так і суттєві відмінності, зумовлені історичним розвитком, політичним устроєм та культурними особливостями. Тому необхідно розглянути та порівняти, як саме реалізуються права людини в ЄС та США, на яких засадах ґрунтуються ці системи та які механізми захисту існують на практиці.

Правова система США будується на основі Конституції 1787 [1], до якої були додані перші десять правок (Білль про права) в 1791 році. Дані правки є фундаментом американського правозахисту [2]. Конституція США встановлює чіткі та абсолютні кордони між державою та правами особистості. Крім того, судова система США, особливо Верховний суд, відіграє важливу роль в інтерпретації та захисті прав громадян, про що написано у Статті 3 Конституції США [3].

У Європейському Союзі правовий захист громадян ґрунтується на кількох документах. Головним з яких є Хартія Європейського Союзу з основних прав, що була офіційно прийнята у 2000 році та набула юридичної сили з 2009 року [4, с.5]. Крім того, держави-члени також є учасниками Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), яка регулюється Радою Європи, яка була утворена 5 травня 1949 року з метою досягнення більшого єднання між її державами-членами [5]. Важливою особливістю європейського підходу є багаторівневність захисту: людина може звертатися спочатку до національних судів, потім до суду ЄС і навіть до Європейського суду з прав людини (ЕСПЛ).

Подібність ЄС та США полягає у визнанні фундаментальних прав людини та прагненні до їх захисту. В обох системах закріплені базові свободи: слова, совісті, релігії, право на справедливий судовий розгляд, захист від свавілля держави. Документ «A working paper of the Transatlantic High Level Working Group on Content Moderation Online and Freedom of Expression» надає детальний аналіз правових основ та нормативних принципів свободи вираження в трансатлантичному контексті. У ньому розглядаються спільні нормативні основи обох систем, а також відповідні винятки та правові відмінності [6, с.4-5].

Проте є й низка важливих відмінностей. Наприклад, у США верховенство Конституції означає, що будь-які закони чи дії, що суперечать Біллю про права, вважаються недійсними. Судова влада має високий рівень автономії та може скасовувати дії виконавчої та законодавчої влади [7, с.214]. У ЄС захист прав людини часто ґрунтується на консенсусі між країнами-членами, і застосування норм може змінюватись від держави до держави [8, с.108].

Підхід ЄС можна назвати більш «позитивним» у тому сенсі, що він включає не лише захист від порушення прав, а й активно заохочує їх реалізацію. Наприклад, у Хартії ЄС закріплені такі соціальні права, як право на гідну оплату праці (Стаття 31 – Право на умови праці, що відповідають гідності людини), соціальне забезпечення, медичну допомогу (Стаття 34 – Соціальне забезпечення та медичне обслуговування) та навіть право на належне управління (Стаття 41 – Право на належне управління). А в США переважає «негативний» підхід: основна увага приділяється недопущенню втручання держави в особисту сферу. Наприклад, право на носіння зброї, — Друга поправка до Конституції США, яка набрала чинності 15 грудня 1791 року, сприймається як гарантія свободи від можливої тиранії [9].

В ЄС найважливішу роль відіграє Європейський суд з прав людини, куди може звернутися будь-який громадянин країни-учасниці, якщо вичерпано всі національні засоби правового захисту [10]. Суд розглядає справи про порушення прав, гарантованих Європейською Конвенцією з прав людини.

Основним захисним механізмом залишається система федеральних і штатних судів. Верховний суд США – остання інстанція, до якої може звернутися громадянин. Судові рішення мають силу прецеденту, і часто саме суди стають двигуном змін у праві (наприклад, рішення у справі *Brown v. Board of Education* поклато край расовій сегрегації у школах) [11].

Незважаючи на розвиненість обох систем, існують і виклики. Також механізми ЄС критикуються за бюрократичність та повільність.

У США проблемою є нерівномірність доступу до правосуддя. Расова дискримінація, поліцейське насильство, соціальна нерівність — це ставить під сумнів рівність перед законом [12]. Крім того, регулювання Конституцією іноді гальмує розвиток прав людини відповідно до сучасних викликів.

Отже, порівняльний аналіз правових систем ЄС та США показує, що обидві моделі мають свої сильні та слабкі сторони. США відрізняються чіткою та жорсткою структурою захисту індивідуальних свобод, де Конституція постає як абсолютна гарантія. ЄС же є більш гнучкою та соціально орієнтованою системою, де захист прав людини охоплює і громадянські, і соціальні аспекти життя. На мій погляд, в ідеалі ефективна правова система із забезпечення прав людини має поєднувати переваги обох моделей — як правову стабільність та судову незалежність США, так і соціальну чутливість та гуманітарну спрямованість ЄС.

Список літератури

1. Art II. S2.C2.1.2 Historical Background on Treaty-Making Power. *Constitution Annotated*. URL: https://constitution.congress.gov/browse/essay/artII-S2-C2-1-2/ALDE_00012953/
2. The Bill of Rights: A Transcription. *The U.S. National Archives and Records Administration* URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript>
3. About the Supreme Court. URL: <https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/about-educational-outreach/activity-resources/about>
4. Charter of fundamental rights of the European Union. (2000). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
5. Про Раду Європи. (2022). Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/pro-radu-yevropi>
6. Freedom of Expression: A Comparative Summary of United States and European Law. (2019) *A working paper of the Transatlantic High Level Working Group on Content Moderation Online and Freedom of Expression*. URL: https://www.ivir.nl/publicaties/download/TWG_Freedom_of_Expression.pdf
7. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 260 с.
8. Разметаєва, Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 364 с.
9. Constitution of the United States. URL: https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm#a2_sec1
10. Ксенія Жорноклей. (2022). Для чого потрібен Європейський суд із прав людини. URL: <https://goo.su/ToaWLJi>
11. Brown v. Board of Education (1954). URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/brown-v-board-of-education>
12. Systemic Inequality in the U.S. Legal System. (2024). *American Civil Liberties Union*. URL: <https://goo.su/s7qnzr>

УДК 342.3

Дем'яненко А. Р., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Форма правління є фундаментальним аспектом організації державної влади, який визначає порядок формування органів влади, їх діяльності та взаємодії між ними, а також їхні взаємини з населенням. В Україні питання визначення форми правління залишається гострим і складним. Історичний розвиток країни, численні конституційні реформи та сучасні політичні виклики призвели до формування унікальної системи державного управління, що поєднує риси як президентської, так і парламентської республіки.

Форма правління являє собою організацію вищої державної влади держави, яка включає порядок її формування, діяльності, повноважень та взаємозв'язків між органами влади, а також взаємодію з населенням країни. Основними типами форм правління є монархія та республіка. Монархія характеризується тим, що державна влада належить одній особі-монарху, і часто передається у спадок. Республіка передбачає обрання вищих органів влади громадянами або представницьким органом на певний строк [1, с. 51].

Відповідно до статті 5 Конституції України, Україна є республікою, тож акцентуємо свою увагу саме на цій моделі форми правління [2]. Республіка є домінуючою формою державного правління у світі, оскільки більшість країн перейшли до демократичної республіканської форми правління. Вищі органи влади у такій державі підзвітні народу і здійснюють свої повноваження згідно з конституцією та іншими законами. У разі порушення законодавства вони несуть юридичну, політичну та моральну відповідальність. Основні ознаки республіки включають: строковість і обмеженість повноважень влади, верховенство закону, виборність і відповідальність органів влади. Під час класифікації республіканської форми державного правління використовуються ключові критерії, які дозволяють розрізняти різні її типи. Вони включають поділ державної влади, модель взаємодії та стримувань між законодавчою, виконавчою владою та главою держави, а також спосіб обрання глави держави. Ці критерії дозволяють виділити три основні види республік: президентську, парламентську та змішану (яка включає парламентсько-президентську та президентсько-парламентську). Президентська республіка характеризується тим, що президент обирається населенням або колегією виборців, є головою держави та очолює виконавчу владу. Він несе відповідальність за діяльність уряду. Парламентська форма правління передбачає наявність колегіального органу представницької влади (парламенту) та колегіального органу виконавчої влади (уряду). Уряд діє лише за довірою парламенту, перед яким він несе відповідальність. Змішані форми, такі як парламентсько-президентська та президентсько-парламентська республіки, поєднують елементи обох систем. Парламентсько-президентська республіка надає парламенту повноваження контролювати діяльність президента щодо формування уряду, тоді як президентсько-парламентська республіка надає президентові більші повноваження щодо формування уряду порівняно з парламентом [1, с. 55; 3, с. 16-19].

Аналізуючи основний закон, можна визначити, що за класифікацією республік Україна - змішана [2]. Проте Конституція не містить чіткого визначення щодо моделі змішаної республіки, якою є наша держава. Україна часто описується як парламентсько-президентська республіка, хоча цей термін не має офіційного законодавчого закріплення. До 2014 року країна мала президентсько-парламентську систему правління. Після відновлення конституційних змін 2004 року Україна повернулася до моделі, де Верховна Рада має значні повноваження, зокрема щодо призначення прем'єр-міністра та контролю над урядом. Президент України обирається всенародно і виступає головою держави, але його вплив обмежується порівняно з парламентом. Однак, зараз президентська партія має більшість у Верховній Раді, це дозволяє президенту впливати на законодавчий процес через підтримку своєї партії. Ця ситуація створює підстави для розгляду форми правління як президентсько-парламентської, водночас більша вагомість парламенту підтримує тезу про парламентсько-президентську модель [3, с. 19-20; 4, с. 187-190].

Аналізуючи форми державного правління, можна зробити висновок, що чіткого визначення, якою ж з двох типів змішаних республік є Україна, немає. Сучасна політична система України стикається з певними викликами, пов'язаними з розподілом владних повноважень між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів. Взаємодія між цими органами влади є ключовим фактором для забезпечення стабільності та ефективності державного управління.

На мою думку, для подальшого розвитку політичної системи України необхідно забезпечити баланс між гілками влади та підвищити роль громадянського суспільства у формуванні ефективної системи управління. Це дозволить створити умови для стабільного розвитку держави та добробуту її громадян.

Список літератури

1. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/3342>
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
3. Олійник В.С., Олійник В.В. Республіканська форма правління: її особливості в Україні. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2018. № 2(4). С. 15-26.

УДК 342.1

Заглядська Я. В., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

На сьогоднішній день в українському суспільстві особливої уваги набуває проблема ефективного здійснення державою своїх функцій. Такі ситуації як реформи в адміністративній та правовій сфері, військовий конфлікт, боротьба з корупцією та євроінтеграційний процес загострюють потребу переосмисленні механізмів реалізації функцій держави. Тема є актуальною, оскільки сучасні умови — зокрема війна, трансформація державних інституцій та потреба в гарантуванні прав і свобод — вимагають удосконалення механізмів реалізації функцій держави.

Дослідження цієї теми привернуло увагу багатьох видатних вчених, серед основних можна виділити: Варич О.Г. [1, с. 19], Гайду С.В. [2, с. 6], Лощихін О.М. [3, с. 98]. Вони зробили вклад у дослідження функцій держави в Україні.

Проблематика функцій держави посідає одне з провідних місць у теорії та практиці державного управління і правотворення. Це зумовлено тим, що діяльність держави охоплює широкий спектр сфер і є надзвичайно різноплановою [3, с. 98]. Функції держави відображають її історичний розвиток, соціальну роль, характер управлінської діяльності, а також особливості політичних, економічних і культурних змін у суспільстві [2, с. 6].

Механізм реалізації функцій держави має основні документи, які його визначають, такі як: Конституція України (1996 р.), зокрема ст. 1 (про державу як правову), ст. 3 (людина, її права і свободи – найвища цінність), ст. 6 (принцип поділу влади), ст. 8 (верховенство права) [4]. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» (2011 р.) — окреслює функціональні повноваження органів виконавчої влади [5]. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) — встановлює роль органів місцевої влади у реалізації функцій держави на місцях [6]. Кодекс адміністративного судочинства України — визначає механізм захисту прав громадян у сфері публічної адміністрації, що є важливою складовою реалізації правозахисної функції держави [7]. Закон України «Про національну безпеку України» (2018 р.) — розкриває зміст оборонної функції держави в умовах збройного конфлікту [8].

Україна має чимало проблем в реалізації функцій держави, серед них є соціальна. Вона забезпечує гідний рівень життя, соціального захисту та здоров'я, але на сьогодні виникають такі проблеми як: недостатнє фінансування соціальної сфери, а саме це призводить до зниження якості послуг; у різних регіонах країни нерівномірний доступ до соціальних послуг; ефективні механізми соціального захисту відсутні, для вразливих категорій населення. Всі ці разом взяті проблеми потребують комплексного підходу та реформуванню соціальної політики держави.

Наступна у списку функція держави економічна, яка займається регулюванням економічних процесів, забезпеченні стабільності та розвитку економіки. Серед головних проблем цієї сфери є: високий рівень корупції та тіньової економіки; нестабільності у економічній ситуації, які зумовлені внутрішніми та зовнішніми факторами; недостатня ефективність регулювання економіки державою. Щоб вирішити ці проблеми необхідно удосконалювати економічну політику держави, забезпечувати прозорість та ефективність регулювання економічних процесів.

Ще одна проблема, яка є не менш важливою це реалізація зовнішньої функції держави. Ця функція передбачає як захист на міжнародній арені, так і забезпечення національної безпеки та участь у міжнародних організаціях. У цій сфері також можна виділити декілька основних проблем, таких як: збройна агресія проти України, яка створює велику загрозу для національної безпеки нашої країни, одними з ключових напрямів діяльності держави є гарантування суверенітету, цілісності території, а також захист національних економічних та інформаційних інтересів. Виконання цих завдань є відповідальністю не лише органів влади, а й усієї української нації [1, с. 19]; потреба у зміцненні міжнародних зв'язків та партнерств; необхідність адаптації зовнішньої політики до нових геополітичних умов. Для того, щоб ця функція ефективно діяла, необхідно розробити нову стратегію зовнішньої політики, яка буде спрямована на захист національних інтересів та інтеграцією у міжнародне співтовариство.

Отже, у висновку цієї теми можна сказати, що у процесі трансформації державного управління в Україні виникають численні проблеми у реалізації функцій держави, а для їх вирішення необхідно: забезпечити ефективне фінансування розвитку інфраструктури та соціальної політики, підвищити діяльність економічної політики, а також зменшити рівень тіньової економіки та розробити нову стратегію зовнішньої політики, яка буде спрямована на захист соціальних інтересів. Саме ці заходи сприятимуть підвищенню ефективності здійснення функцій держави та забезпеченню стабільного розвитку України.

Список літератури

1. Варич О. Г. Вектори трансформації основних функцій держави в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/4.pdf> (дата звернення: 03.05.2025).
2. Гайдуч С. В. Політична функція держави в умовах воєнного стану: потрактування змісту в наукових дослідженнях. Теорія держави і права. 2023. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/download/14183/14086> (дата звернення 03.05.2025).
3. Лощихін О. М. Правові проблеми реалізації фіскальних функцій держави в умовах сучасних викликів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 85. Частина 1. Ужгород. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/10/85-part-1.pdf> (дата звернення: 03.05.2025).
4. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141.
5. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення 03.05.2025).
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text> (дата звернення 03.05.2025).
7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 03.05.2025).
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 03.05.2025).

УДК 340.12

Кальян В. В., студент гр. КЮ-241

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

НАПРЯМИ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сучасний правовий розвиток потребує розв'язання складних неоднорідних задач, спрямованих на систематизацію процесів у сфері права за умов інтеграції та глобалізації.

Тому проблематика процесу глобалізації та адаптації національної української правової системи і є актуальністю даної теми, тим самим наголошуючи на всіх факторах та механізмах, які є чинниками впливу на її розвиток та здатність покращення.

Метою дослідження є аналіз основних тенденцій реформування Української правової системи в сучасних умовах, аргументувати її трансформацію в умовах зближення національного права зі стандартами європейського.

Сьогодні ж національна правова система зазнає впливу глобалізації та потребує оптимізації. Провідними напрямками її розвитку слугують визнання верховенства права та пріоритетності людських прав, кодифікація законодавства, забезпечення основної ролі нормативно-правових актів, поява новітніх галузей права, конвергенція приватного і публічного права, імплементація європейських правових зразків і стандартів у правотворчу та правозастосовну практику.

Разом зі зближенням правових систем передбачається: розробка загальної політики щодо державного та правового розвитку; вжиття заходів задля подолання розбіжностей та, шляхом прийняття засобів, вироблення спільних юридичних правил [1, с. 36].

Ми вважаємо цей напрямок розвитку надзвичайно перспективним і таким, що відповідає потребам суспільства. Дедалі більше утверджуються основоположні принципи захисту прав і свобод людини. Одночасно утверджуються принципи адміністративного та публічного права. Це забезпечить стабільні та відповідні до сучасних зразків правові структури, посприє вдосконаленню законодавчої бази і юридичному апарату в цілому. Вони також сприяють узагальненню і більш пристосованому застосуванню норм міжнародних правових установ інтеграційних процесів, які розвиваються по-різному від бюрократичних державних інституцій. Однак деякі норми не відповідають потребам теперішнього інформаційного суспільства. Певні організації та підрозділи наполягають на авторитарних нормах, які унеможливають затвердження демократичних принципів права. Тому, незважаючи на певний прогрес, цей етап потребує приведення у відповідність до реалій сучасного суспільства. Законотворці все ще приймають закони, які не лише поліпшують суспільні відносини, а й певною мірою обмежують права людини. Перш за все це стосується приватних та фінансових установ, що призводить до порушень певних норм і невиконання правових приписів, уповільнюючи таким чином розвиток правової системи загалом.

Належність української правової сім'ї до романо-германської раніше ставилася під сумніви, але сучасні правові напрями не заперечують щодо наявності зв'язку.

Обравши курс євроінтеграції, Україна зобов'язалася всебічно та вчасно наближати національне законодавство до загального права Європейського Союзу. Крім створення нових і внесення змін до вже існуючих нормативних актів, за даних умов для держави актуальним залишається створення ефективних механізмів захисту та охорони прав, інтересів та свобод громадян. Відгуком на нові виклики стало реформування системи юстиції [2, с. 205].

Влиття в європейську правову систему, на наш погляд, є досить традиційним, тому що, Українська держава багато років була частиною деяких європейських країн, пізніше була їхнім сусідом, при цьому, запозичуючи норми права.

Таким чином, сучасна українська правова система характеризується процесом кодифікації та уніфікації, а також визначальною роллю правових норм.

Також слід наголосити на перехідному характері правової системи. Це відбувається від нав'язаної соціалістичної орієнтації до історично зумовленої романо-германської [3, с. 100-101].

Однозначно, це не станеться відразу та позбутися радянських механізмів, які вироблялися роками, досить складно. І з приводу цього, ми хочемо наголосити, що на поточному етапі правова культура також відіграє важливу роль у становленні та консолідації правової системи в цілому. Вона потребує постійного підвищення та вдосконалення задля того, щоб розуміти структуру, значимість та правила застосування норм права.

Ще одним елементом правової системи є правосвідомість, яка у громадян не досить розвинута. За умов російської агресії вона набуває виняткового значення та вимагає змістовного оновлення для підвищення значущості ідеї української нації, національної ідентичності, української мови та культури. Тож для подолання цієї проблеми потрібно

впровадити правову освіту – починаючи зі шкіл до закладів вищої освіти, поживавити діяльність громадських організацій, що застосовують правову просвіту та вивчають питання захисту прав людини [3, с. 105].

Також хочеться наголосити на процесах медіації в країні. Медіацією вважається процес, що сприяє просвіті громадян, їх самостійності та розширенню прав. Вона набула значущості та суспільної актуальності як професійний підхід у час, коли європейські країни стикнулися з новими соціальними викликами. Зокрема, йдеться про культуру, мову, збільшення кількості мігрантів, соціальні напруження, викликані негативними економічними чинниками [2, с. 207].

Тож ми вважаємо, що з приводу сучасної культури необхідно уникати конфліктів та насильства, щоб соціальна значимість посередників не викликала сумнівів.

Формуванню та застосуванню стійких правових механізмів, втіленню справедливості, свободи та рівності передують здійснення та реалізація завдань правової, демократичної, соціальної держави, ураховуючи неможливість існування абсолютної рівності та необмеженої свободи. Тому даний механізм мусить оптимально співвідносити державні, правові, економічні складові регулювання та саморегуляцію суспільних процесів, перерозподіляючи матеріальні ресурси, щоб забезпечити певний рівень життя, водночас, зменшуючи напругу у суспільстві [2, с. 207].

Звичайно, цим медіаційним ресурсом неможливо скористатися в Україні, коли вирішуються спори, адже воно офіційно не закріплене. У зв'язку з цим знижується попит на застосування такої процедури, так само досить низьким залишається й рівень обізнаності осіб, які не знають про позасудову здатність захисту власних інтересів.

Досить швидко збільшується та вдосконалюється законодавство, покращується соціальна значущість юридичного апарату, набуває обертів міжнародне право. Проте всупереч такій тенденції державного курсу, такі негативні процеси, як: зростання злочинності, корупції, масштабні порушення людських прав, відчуження народу від влади – зберігаються та навіть множаться [4, с. 167].

Безпідставно можна вважати, що приріст цих явищ супроводжується величезним збільшенням бюрократичного апарату, найбільше із числа наглядових і правоохоронних органів, після чого фінансові витрати державного механізму не контролюються все більше. Та й війна стала годувальницею для багатьох державних службовців, статки яких збільшились у декілька разів. Відповідно і бажання в європейських країн давати фінансову допомогу Україні чи інвестувати в неї одразу відпадає, знаючи, що вона не дійде до місця призначення. В результаті добитися остаточної повної уніфікації та гармонізації української правової системи з європейськими стандартами буде дуже складно, а то і взагалі не вийде.

Тож, на нашу думку, потрібно створити ефективні механізми не лише запобігання, а й протидії корупційним схемам. Зокрема, це передбачає посилення діяльності антикорупційних органів, підвищення прозорості державних процесів та посилення відповідальності за вчинення корупційних злочинів.

Не менш важливою ми вважаємо судову реформу. В останній час українська судова система зіткнулася з низкою проблем, включаючи недовіру громадськості, затримки в судових процесах і політичний тиск [5, с. 190]. І задля того, щоб забезпечити справедливість і правосуддя у післявоєнний період, на нашу думку, необхідна масштабна реформа судової системи, включаючи оновлення суддівських корпусів, підвищення судової прозорості та забезпечення суддівської незалежності від політичного тиску. У зв'язку з війною, ми переконалися, що потрібно покращувати нашу судову систему, а не сподіватися на міжнародні суди, які не довели свою ефективність.

Як зазначає Н. Оніщенко у праці Я. Дячишина: «правовий порядок курсує від несправедливості й сваволі до правової держави, тобто до правового регламентування, юридичної захищеності прав та свобод. Головним завданням права є забезпечення справедливих взаємовідносин між людьми, які живуть у державно-згуртованому суспільстві й прагнуть справедливого та усвідомленого правопорядку. Право співвідноситься не лише з інтересами та цінностями – підставами оцінки права суспільством, а й вбирає їх у себе, тим самим

забезпечуючи власне сприйняття. Тобто правовий (правопізнавальний) механізм за змістом має багато в чому збігатися з іншими суспільними регуляторами й орієнтирами» [4, с. 166-167].

Звичайно це так, але у нашій державі відбувається все навпаки, більшість людей навіть не брали участь в механізмі реалізації голосування шляхом проведення референдуму, тобто прийняття законів безпосередньо народом. У зв'язку з цим, населення втрачає віру в чинне законодавство та право загалом. У деякій мірі, така поведінка з боку влади призводить до диктатури, яка, бодай з найкращими намірами, не може створити стійкий і стабільний правопорядок.

Надто за умов воєнного стану українська правова система повинна залишатися цілісною та бути тією підвалиною, завдяки якій держава функціонуватиме, щоб досягти однієї цілі – утвердити правову свободу людини, тобто забезпечити захист її прав за будь-яких умов.

Опісля завершення всіх обіцяних реформ ЄС, Україна матиме змогу остаточно перейти до романо-германської правової системи. Проте деякі вчені переконані, що це вже сталося, з огляду на міцні відносини України з європейськими країнами, особливо в часи війни. Однак значущих результатів можна досягти лише за умови міцного партнерства та відданості справі з обох сторін. Тільки тоді наша країна досягне бажаних результатів у впровадженні масштабних реформ у всіх сферах правової системи та державних процесах, при цьому зможе забезпечити економічну стабільність і добробут суспільства в цілому.

Список літератури

1. Маньгора В. В. Реформування правової системи України під впливом міжнародного права. *Інформація і право*. Вінниця, 2021. № 3(38). С. 35-40.
2. Токарева К. С. Значення медіації в контексті розвитку правової системи України. *Наукові записки. Серія: право*. Київ, 2019. № 7. С. 204-209.
3. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів*: матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.). Одеса, 2023. С. 100-106.
4. Дячишин Я. Основні риси сучасної правової системи України: теоретичні аспекти. *Інформація і право*. Львів, 2013. №1(7). С. 163-169.
5. Шведова Г. Л., Синицин Д. О. Реформа правової системи України для забезпечення ефективного відновлення країни після війни. *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали V Всеукр. Наук.-практ. семінару (Житомир, 10 жовтня 2024 р.). Житомир, 2024. С. 190-192.

УДК 340.134

Кальян В. В., студент гр. КЮ-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОГАЛИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Сьогодні поширеним феноменом у правничій реальності є існування двох чи більше правових норм, що скеровані на регулювання тих же суспільних відносин, проте по-різному регламентовані. Така ситуація зветься колізією права або юридична колізія. Вона може проявлятися у правовій дійсності, коли її предмет цілком нормативний (колізія законів, колізія норми, відмінності в застосуванні, розумінні й тлумаченні норм права), хоча вона може бути присутньою в інших конфліктах і протиріччях, коли відбувається розбіжність та зіткнення прагнень, інтересів, поглядів, які стали помітними в правовій діяльності.

Метою статті є визначення природи правових колізій, а також знайти та запропонувати оптимальні способи розв'язання питання подолання колізій у праві України.

Саме поняття «колізія» безпосередньо означає зіткнення, збіг протилежних інтересів, сил та обставин. Класичним виявом колізій є суперечність «наявного» та «необхідного», але якщо звернути увагу на те, що закон встановлює «наявне», а у праві закріплене

«необхідне», то правові колізії у найбільш глибокому сенсі полягають у протиріччях між природним правом і позитивним законом [1, с. 85].

Отже, правову колізію слід визначити як протиріччя, що виникає у зоні реалізації права серед різних його норм, відносно застосування та розуміння певної норми права або щодо обсягу та наявності суб'єктивних юридичних прав, обов'язків і порядку їх реалізації [2, с. 99].

Для українського законодавства більш відомими видами колізій вважаються темпоральні (характеризуються виданням у різний час двох і більше норм права з однакового питання), ієрархічні (виникають унаслідок ухвалення суперечливих актів державними органами з тотожного питання, які перебувають на різних рівнях у вертикальній законодавчій структурі, а відтак, мають неоднакову юридичну силу) та змістовні (колізії чинних приписів водночас на одній території однакової юридичної сили, які зумовлені специфікою регламентації відносин у суспільстві та з'являються внаслідок часткового збігу об'ємів регулювання).

На думку О. Наливайка, домінуючими причинами колізійності у національному законодавстві є концептуальні, адже серед них важливу роль грають радикальні перетворення у суспільстві, які можуть бути в ході реформ (економічних, чи то політичних та інших), а впровадження реформ свідчить про динамізм держави та суспільного життя, про наявність плюралізму між політичними діячами, представниками законодавчої влади, та громадянами, які виступають випробувальним чинником цих змін, відчуваючи їх на собі та показуючи на них реакцію [3, с. 87].

На відміну від Наливайка М. М. Єрофєєва, у свою чергу, серед основних причин виникнення колізій (суб'єктивного та об'єктивного характеру) виділяє: 1) недосконалий законотворчий процес, що проявляється у його невідповідності та суперечності правилам правотворчої техніки, недостатня кваліфікація у сфері права уповноважених суб'єктів; 2) недостатню систематизацію нормативно-правових актів, внаслідок непослідовності дій уповноважених суб'єктів; 3) конфлікт прийнятих та старих норм; їх поширення простором (конфлікт між національними та міжнародними нормами); 4) недосконала термінологія нормативного масиву, що призводить до труднощів у правозастосовній діяльності; 5) невизначена компетенція владних суб'єктів, що зумовлює порушення засади поділу влади та втручання інших різних державних структур у нормотворчу діяльність, перевищення владних повноважень та вчинення дій за межами професійної компетенції [4, с. 34].

До приводів виникнення колізій нам також слід віднести ще: неналежну «фільтрацію» законодавства, одночасну дію нових актів і вже скасованих, недостатню формальну визначеність термінів нормативної бази, що призводить до труднощів практичного застосування права, прогалини в закріплених повноваженнях суб'єктів влади щодо розподілу їхньої діяльності, у зв'язку з чим відбувається у внутрішній роботі некомпетентне втручання сторонніх осіб у діяльність державних структур.

Під методами вирішення законодавчих колізій розуміються певні прийоми, процедури, засоби, механізми їх усунення.

У зв'язку з цим, О. Олійник пропонує такі законодавчі шляхи подолання колізій:

1. Коли існує неузгодженість між нормами, які видані одним нормотворчим органом, регулюючи одну сферу суспільних відносин, то застосовується пізніше виданий акт, якщо навіть раніше прийнятий акт досі чинний. Адже після ухвалення нової норми не завжди одразу скасовується дія застарілої норми з одного питання;

2. Коли існує суперечність між актами різними за рівнем в ієрархічній структурі, то застосовується акт, що прийнятий вищестоящим органом;

3. У разі наявності розбіжності між актами, ухваленими одним органом, але вони мають різну юридичну вагу, використовується акт більшої юридичної сили.

4. Під час розбіжності між спеціальним і загальним нормативно-правовим актом надається перевага спеціальному, якщо його не скасовано пізніше виданим загальним актом [5, с. 41-42].

Вирішення колізій можливе лише завдяки їх попередженню, подоланню та цілковитого усунення, яке, на наш погляд, є неможливим. Попередженням колізій можна

назвати заходи, що дозволятимуть запобігати їхній появі ще на стадії підготовки та прийняття нормативних актів перед введенням в дію. Це найбільш оптимальний варіант, адже в такому випадку законодавча система взагалі не деформується. Найсприятливіші умови попередження колізійності існують тільки тоді, коли правотворчі суб'єкти мають єдине, логічно обґрунтоване, чітке концептуальне праворозуміння, ладне забезпечити верховенство права та закону; у правотворчій діяльності мають активно використовуватися наукові досягнення, суворо здійснюватися правила законотворчої техніки. Тож ми хочемо запропонувати певні заходи, які б сприяли попередженню колізій:

- на засадах визнання принципу верховенства права і закону створити цілісного концептуального праворозуміння;

- подолати правовий нігілізм, як стан деформованої правосвідомості громадян, який проявляється усвідомленим ігноруванням ролі нормативно-правових актів високопосадовцями і зневажливим відношенням до принципу верховенства права;

- посилити роль науки у законодавчому процесі;

- суворо дотримуватися правил нормотворчої техніки, адже є проблема, коли відсутнє закріплення правил оформлення законодавчих проєктів та основних потреб законодавчої техніки, що тягне за собою можливість виникнення колізій ще на стадії підготовки нормативного акту;

- інформатизувати законотворчий процес.

Не менш важливе значення, на нашу думку, відіграють принципи права у ході тлумачення правових норм як запобіжні засоби правовим колізіям, тобто під час офіційного тлумачення колізійних норм права суб'єкт тлумачення має з'ясувати чи не суперечать вони правовим принципам (якщо ж така суперечність визначена, то така норма має бути визнаною і підтвердженою, що суперечить цим принципам і більше не може застосовуватися). Та всупереч тому, що колізії постійно існуватимуть, варто знайти найоптимальніші шляхи їх розв'язання упорядкування, в крайньому випадку постійно застосовувати заходи щодо їх зменшення, не допускати протиріччя між нормами права, що регулюють одні й ті ж суспільні відносини, через це всьому запорукою може бути лише ефективне функціонування апарату розв'язання колізій у праві [6, с. 52].

Одним зі способів розв'язання колізій також є правотворчість, до якої варто підійти раціонально. Адже, наша точка зору така, що лише прийняттям нового нормативного акту та скасуванням суперечливих розпоряджень, або внесенням змін чи доповнень до вже чинного, можна відфільтрувати колізії.

Також ми наголошуємо на тому, суди, як самостійна та незалежна гілка влади, зокрема Конституційний Суд, користуються значними повноваженнями по вирішенню юридичних колізій між різного рівня нормативно-правовими актами, насамперед конституційного та виникаючих у ході правозастосовної діяльності. Так Конституційний Суд вправі визнавати видані органом акти неконституційними, якщо встановлена їх невідповідність Конституції. Інші загальні та спеціалізовані також можуть виявляти та усувати правові колізії у законах і визнавати такі акти нечинними. Судовий контроль у нашій країні, на наш погляд, має становити більший інтерес з позиції ролі суду в процесі вирішення юридичних колізій.

Проаналізувавши певні недоліки чинного законодавства та причини незадовільного розуміння суспільством текстів законів, вважаємо нагальним вдосконалити його формулювання та здійснювати посилений контроль за застосуванням правильної техніки, що, в свою чергу, зменшить відсоток колізійності в цілому. А загалом, відсутність чіткої регламентації методів усунення прогалин і подолання суперечностей між нормативно-правовими актами, обліку, систематизації, порядку їх офіційного тлумачення, відсутність закріплення на законодавчому рівні техніко-юридичних правил правотворчості спричиняє сповільнення реалізації принципу верховенства права та недовіру в суспільстві державній владі.

Список літератури

1. Звонарьов В. В. Колізії у праві: теоретико-методологічні підходи до визначення та класифікації. *Нове українське право*. Маріуполь, 2021. № 6. С. 84-88.

2. Дзюба М. В. Колізії нормативно-правових актів та шляхи їх розв'язання. *Механізм функціонування громадянського суспільства*: Всеукр. Наук. конф. здоб. вищ. осв., м. Львів, 20 лист. 2020 р. Київ, 2020. С. 99-101.
3. Наливайко О., Ковіненко О. Колізії у законодавстві як різновид юридичних колізій: поняття, ознаки, види, правила та способи вирішення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2021. № 4. С. 86-92.
4. Єрофєєва М. М. До питання колізій у законодавстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. Харків, 2022. №11. С. 33-37.
5. Олійник О. Способи розв'язання та подолання колізій у кримінальному праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2021. № 1(116). С. 40-44.
6. Колпаков В. Колізії та прогалини в праві, способи їх подолання в адміністративному судочинстві. *Ерліхівський журнал*. Запоріжжя, 2021. № 5. С. 47-53.

УДК 342.2

Каплиста В. М., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Функції держави визначають її основні завдання: захист прав громадян, підтримка економіки, забезпечення безпеки тощо. Сучасний світ швидко змінюється, і держава має адаптуватися до нових викликів – глобалізації, цифрових технологій, військових конфліктів та екологічних криз.

Сучасні реалії вимагають більшої гнучкості в управлінні, розвитку електронного врядування, розширення міжнародної співпраці та використання інноваційних методів. При цьому важливо знайти баланс між демократичними принципами й необхідністю державного контролю в кризових ситуаціях. Дослідження цих питань допомагає зрозуміти, як зробити державне управління ефективнішим і більш адаптивним до сучасних викликів.

Метою дослідження є аналіз сучасних форм та методів здійснення функцій держави, виявлення основних проблем їх реалізації та визначення шляхів вдосконалення державного управління в умовах глобалізації та технологічного розвитку. Для досягнення цієї мети необхідно розглянути теоретичні засади функцій держави, їх класифікацію та особливості реалізації, проаналізувати існуючі форми та методи здійснення державних функцій, а також визначити основні проблеми, з якими стикається сучасна держава у виконанні своїх завдань. Окрему увагу слід приділити впливу функціям в умовах впровадження цифрових технологій, глобалізаційних процесів та питання ефективності й легітимності державної влади.

Функції держави – це основні напрямки її діяльності, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства [1, с. 89]. Вони визначають, яким чином держава реалізує свою владу та вирішує соціально-економічні, політичні й правові питання. Залежно від сфери дії функції поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні функції охоплюють підтримку правопорядку, соціальний захист, економічне регулювання, охорону здоров'я та інші аспекти внутрішнього розвитку держави. Натомість зовнішні функції зосереджені на забезпеченні оборони, дипломатичних відносинах та міжнародному співробітництві. Наприклад, згідно зі статтею 17 Конституції України, держава забезпечує оборону України, захищає її суверенітет і територіальну цілісність [2].

За способом реалізації функції держави можуть бути регулятивними та охоронними. Регулятивні функції спрямовані на створення правил і механізмів для їх дотримання, наприклад, через законодавчу діяльність. Так, стаття 8 Конституції України закріплює верховенство права та норму, що Конституція є основним законом, а її норми є обов'язковими для виконання на всій території України. Охоронні функції передбачають забезпечення правопорядку, безпеки та захисту прав громадян, що реалізується через діяльність органів правопорядку, зокрема Національної поліції України, визначеної в статті 118 Конституції [2].

Крім того, виділяють соціальні функції, що спрямовані на підвищення якості життя населення, політичні, які забезпечують ефективне функціонування державного механізму, та економічні, що регулюють господарські процеси та розвиток національної економіки. Наприклад, стаття 13 Конституції України визначає, що держава забезпечує право на власність і захищає її, а також встановлює принципи економічного регулювання [2].

Функції держави здійснюються через форми та методи управління. Форми реалізації функцій держави – це однорідна діяльність органів держави, за допомогою якої реалізуються її функції[3]. Вони в свою чергу поділяються на правові та організаційні. Правові форми охоплюють створення законів, їх виконання та контроль за дотриманням, що зазначено в статті 6 Конституції України, де говориться, що державна влада здійснюється на основі принципу поділу на законодавчу, виконавчу та судову[2]. Організаційні форми включають управлінські та координаційні заходи, такі як проведення реформ, адміністративні рішення та інші заходи, спрямовані на забезпечення ефективності державного управління.

Методи реалізації функцій держави – це способи і прийоми, за допомогою яких органи держави реалізують свої функції (переконання, заохочення, примусу, покарання)[3]. Переконання та заохочення використовуються для стимулювання громадян до дотримання норм і правил через освітні програми, інформаційну політику та соціальні ініціативи. Водночас примус є крайнім заходом і включає застосування санкцій, правоохоронних механізмів та інших обмежувальних заходів у випадках порушень законодавства. Зокрема, стаття 64 Конституції України передбачає, що права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише за умов, визначених Конституцією, у разі необхідності для забезпечення національної безпеки, правопорядку, охорони здоров'я тощо[2].

Сучасні виклики у здійсненні функцій держави відображають нові умови, в яких функціонує державний апарат. Серед них найбільш актуальними є глобалізація, використання цифрових технологій та питання ефективності й легітимності державної влади. Кожен з цих факторів суттєво впливає на способи, методи та форми здійснення функцій держави, змінюючи як внутрішні, так і зовнішні аспекти державного управління.

Глобалізація означає, що країни у світі стають більш пов'язаними між собою. Це змушує держави змінювати спосіб виконання своїх функцій, щоб відповідати новим умовам. Наприклад, вони мають враховувати міжнародні правила та стандарти при формуванні своїх внутрішніх політик.

У таких умовах країни повинні тісніше співпрацювати з іншими державами в різних сферах — економіці, захисті довкілля, безпеці та дотриманні прав людини. Проте ця співпраця має і зворотний бік: міжнародні організації та великі транснаціональні компанії починають впливати на внутрішні справи держав. Через це країни не завжди можуть діяти повністю незалежно та змушені підлаштовувати свої економічні й політичні рішення під глобальні процеси.

Усе це створює нові труднощі: як ефективно керувати економікою, контролювати зовнішню торгівлю, захищати власні інтереси та гарантувати безпеку в умовах постійного зовнішнього впливу.

Цифровізація суттєво змінює те, як держава виконує свої функції. Наприклад, завдяки електронним урядам та онлайн-платформам люди можуть отримувати державні послуги швидше і зручніше — не потрібно стояти в чергах чи заповнювати багато паперів. Сучасні технології також використовуються у сферах безпеки та правосуддя, що допомагає зробити роботу державних органів більш ефективною.

Проте разом з перевагами виникають і нові проблеми. Держава повинна захищати інформацію громадян, не допустити хакерських атак та зловживань із боку посадовців, які мають доступ до цифрових систем. Також це означає, що державні службовці повинні добре розумітися на сучасних технологіях, а сама держава — забезпечити стабільну інфраструктуру для роботи з цифровими інструментами.

Сьогодні держави часто мають труднощі з ефективним виконанням своїх функцій. Це особливо помітно там, де є високий рівень корупції, надмірна бюрократія або слабке

управління. Одночасно з цим дуже важливим стає питання довіри до влади. У демократичних країнах влада повинна мати підтримку більшості громадян, інакше вона втрачає свою легітимність — тобто право діяти від імені народу.

Коли люди не довіряють владі, не бачать відкритості у прийнятті рішень або стикаються з порушеннями своїх прав, це може призвести до політичної нестабільності, протестів чи конфліктів. Тому влада має не тільки ефективно керувати, але й зміцнювати довіру громадян: бути прозорою, давати людям можливість впливати на рішення, захищати права людини та активно боротися з корупцією.

Отже, проведене дослідження дало нам змогу зрозуміти:

1. Функції держави — це основні напрями її діяльності, які охоплюють як внутрішнє, так і зовнішнє управління, і здійснюються через відповідні форми та методи.

2. Сучасні виклики, зокрема глобалізація, цифровізація та кризи різного характеру, вимагають від держави більшої адаптивності та ефективності в реалізації своїх функцій.

3. Глобалізаційні процеси змушують держави погоджувати внутрішні політики з міжнародними нормами, що створює нові управлінські виклики та потребу в захисті національних інтересів.

4. Цифрові технології відкривають нові можливості для підвищення якості державних послуг, проте водночас ставлять питання кібербезпеки, конфіденційності та належної підготовки кадрів.

5. Ефективність та легітимність влади залишаються ключовими умовами стабільного розвитку держави. Для цього необхідно забезпечити прозорість, участь громадян у прийнятті рішень та подолання корупційних ризиків.

Список літератури

1. Загальна теорія держави і права/ М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4363> (дата звернення 15.04.2025)

3. Буцан, М. Функції держави: поняття, класифікації, наукові трактування. *Часопис Київського університету права*, (4), 406-410. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.71> (дата звернення 15.04.2025)

УДК 340.15

Каплиста В. М., студентка гр. ПР-241

Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРИЧИНИ І УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ

Питання щодо виникнення держави завжди викликало інтерес як серед науковців, так і серед тих, хто просто хоче краще зрозуміти, як формувалося суспільство, в якому ми живемо. Чому взагалі з'явилась держава? Що змусило людей, які тисячоліттями жили без офіційної влади й законів, раптом створити її?

Метою дослідження є з'ясування основних причин та умов, які призвели до виникнення держави. Це дозволить краще зрозуміти, які саме зміни в суспільстві змусили людей шукати нові форми організації та управління.

Щоб зрозуміти, чому виникла держава, спершу потрібно розібратися, що це взагалі таке. Це вже не родова громада, де рішення ухвалюються колективно й усі живуть як велика сім'я. Держава — це не просто група людей, які разом живуть. Вона має чітку структуру влади, закони, територію і, головне — право на примус. Як зазначають науковці: «держава — це суверенна, політико-територіальна організація влади суспільства, яка виражає, узгоджує

і забезпечує інтереси населення шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки за участю спеціальних органів управління та правового примусу, вирішує загальносуспільні справи і виступає суб'єктом міжнародно-правових відносин» [1, с. 34].

У науці існує чимало підходів до пояснення того, як і чому виникла держава. Деякі з них наближають цей процес до надприродного – зокрема представники міфологічної та релігійної теорії вважають, що влада має божественне походження і дана людям згори. Представники інших теорій, як-от патріархальної, уявляють державу як розширену сім'ю, де влада передається від батька до сина.

Є й пояснення, які підкреслюють майнові або політичні фактори. Представники теорія насильства вважають, що держава виникла внаслідок підкорення одних людей іншими, тоді як в договірній теорії – держава стала результатом свідомої угоди між людьми заради порядку та безпеки. Представники психологічної теорії наголошують на потребі частини людей домінувати і керувати, а частини – підкорятися. У марксистському підході держава розглядається як інструмент пригнічення нижчих класів, що виник із майнової нерівності [1, с. 30].

Усі ці теорії не заперечують одна одну, а скоріше доповнюють: кожна торкається певного аспекту цього складного явища. Разом вони дозволяють краще зрозуміти, які саме умови і потреби призвели до появи перших держав.

Процес формування держави був зумовлений низкою причин, таких як економічні, політичні, соціальні, психологічні та культурні [2, с. 7]. Усі ці чинники поступово змінювали суспільство, витісняючи родоплемінні форми організації та відкриваючи шлях до формування держави.

Насамперед варто звернути увагу на економічні передумови. Поступовий перехід від споживчого до виробничого господарства, тобто від збирання та полювання до землеробства, скотарства і ремесла, сприяв підвищенню продуктивності праці. Люди навчилися виробляти більше, ніж потрібно для виживання, що призвело до появи надлишкового продукту. Це, своєю чергою, дало змогу одній частині населення займатися торгівлею. З'явилися купці, ремісники, а також можливість експлуатації чужої праці. Разом із цим відбувалася концентрація майна в окремих руках, що створювало майнову нерівність.

Ці економічні зміни зумовили й політичні зрушення [2, с. 7]. Стара родоплемінна система більше не могла ефективно функціонувати – вона була пристосована до невеликих, відносно рівноправних спільнот. Але з появою соціальної і майнової диференціації виникла потреба в органі, який здатен підтримувати порядок у суспільстві. Потрібна була сила, яка могла б примусити до виконання загальноприйнятих норм. Саме така централізована влада, що мала у своєму розпорядженні апарат управління й примусу, стала зародком держави.

Не менш важливою була соціальна складова. Зникнення племінного колективізму та формування патріархальної сім'ї призвело до появи індивідуальних інтересів, які часто вступали в протиріччя один із одним [2, с. 7]. Соціальні зв'язки ускладнювалися, збільшувалася кількість конфліктів, які вже не могли ефективно вирішуватись традиційними звичаями. Тому необхідно було створити нову систему норм і правил для впорядкування взаємин між людьми.

Свою роль відіграв і психологічний чинник. Із розвитком індивідуальної свідомості люди почали розуміти себе не лише як частину колективу, а й як окрему особистість із власними правами та обов'язками. З'явилося почуття відповідальності, виник поділ на «моє» і «чуже», що вимагало захисту.

На тлі всіх цих процесів усе чіткіше вимальовувалася потреба у більш організованому й цивілізованому управлінні суспільством. Саме культура – зокрема норми поведінки, правила спілкування, релігійні уявлення – формувала спільне розуміння необхідності такої влади. І ця потреба врешті-решт реалізувалася у формі держави.

Самі по собі ці причини не гарантували появу держави. Вона могла виникнути лише там, де для цього сформувалися соціальні, природні й технологічні умови, які стали основою для її створення [3, с. 28].

Однією з таких умов були географічні особливості. Держави зароджувалися переважно в регіонах із родючими землями, доступом до прісної води, теплим або помірним кліматом і

тваринами, придатними до приручення. Саме ці фактори дозволяли вести стабільне та продуктивне сільське господарство, що ставало основою економічної самостійності.

Велике значення мав також технічний розвиток, зокрема освоєння металу. Саме металеві знаряддя праці та зброя дали людям змогу не лише підвищити ефективність виробництва, а й забезпечити захист своїх ресурсів, контролювати території та організовувати оборону. Без цього неможливо було створити стабільну систему управління.

Зі зростанням кількості населення ускладнювалося й саме життя. Невеликі громади ще могли існувати на основі звичаїв і домовленостей. Проте в умовах великої спільноти цього вже було недостатньо – виникла потреба у структурованому управлінні, яке б забезпечувало порядок і координувало спільні дії. У цьому й полягала одна з найважливіших функцій держави.

Не останню роль відігравали й зовнішні загрози. Коли громади перебували під постійною небезпекою нападів, виникала потреба в об'єднанні зусиль і централізованому керівництві. Саме зовнішній ворог нерідко ставав найсильнішим стимулом до створення єдиної влади, здатної організувати оборону і забезпечити виживання.

Отже, різноманітні теорії походження держави – теологічна, патріархальна, договірна, насильства, психологічна та марксистська – доповнюють одна одну, розкриваючи різні аспекти причин державотворення. Їхній синтез дозволяє зрозуміти, що поява держави була відповіддю на потреби суспільства.

Поява держави була результатом глибоких змін у суспільстві. Економічні, соціальні, політичні та психологічні чинники поступово зруйнували стару родоплемінну систему, яка вже не відповідала новим умовам життя.

Для виникнення держави були необхідні сприятливі умови. Географічне положення, доступ до ресурсів, розвиток технологій, численне населення та зовнішні загрози створили середовище, у якому така форма влади могла не лише з'явитися, а й утвердитися.

Список літератури

1. Теорія держави й права : навч. посіб./ ред. : С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомирова. Київ : Освіта України, 2017. 320 с.
2. Кравчук В.М. Опорні конспекти з теорії держави і права. Тернопіль, 2011. 73 с.
3. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : Елементарний курс. 2-ге вид. К. : Одиссей, 2008. 432 с.

УДК 340.13

Кром В. В., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТУ В ЧАСІ

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення правової визначеності, стабільності та ефективності в процесі правового регулювання. У сучасному світі, де законодавство постійно змінюється та оновлюється, вкрай важливо чітко розуміти, коли саме нормативно-правовий акт набирає чинності, впродовж якого часу він діє, в яких випадках він може мати зворотну або переживаючу дію, а також коли і на яких підставах втрачає юридичну силу.

Дослідження особливостей дії нормативно-правового акту в часі проводиться протягом тривалого часу. Особливу увагу заслуговують роботи таких авторів, як Мінченко, О. В., Мазан, Л. М., Косович, В., Гаврильченко, Г.

Метою дослідження є всебічне вивчення та глибоке осмислення правової природи темпоральної дії нормативно-правових актів, а також виявлення основних форм їх дії у часі,

таких як пряма, зворотна та переживаюча дія. У рамках дослідження передбачається аналіз правових норм, положень Конституції України, наукових підходів і судової практики, що регламентують або тлумачать порядок набуття чинності, тривалість та припинення дії нормативно-правових актів.

Також метою є з'ясування проблем і суперечностей, які виникають у процесі застосування норм з урахуванням часу їх дії, зокрема: коли саме акт вступає в силу, в яких випадках допускається його зворотна дія, як правильно розмежовуються поняття "дія" і "чинність", а також як уникати колізій у правозастосуванні.

Дія нормативно-правового акта у часі є одним із ключових аспектів функціонування правової системи держави. Вона визначає, коли саме акт починає та припиняє свою юридичну силу, а також які правовідносини підпадають під його регулювання. Темпоральна дія нормативно-правових актів охоплює такі категорії, як момент набрання чинності, припинення дії, пряма, зворотна та переживаюча дія. Це багатогранне явище має низку особливостей, що були ґрунтовно досліджені в сучасній юридичній науці.

Однією з найважливіших ознак є принцип незворотності дії закону, закріплений у частині першій статті 58 Конституції України. Відповідно до нього, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, за винятком випадків, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи. [1] Такий підхід гарантує стабільність суспільних відносин, безпеку людини і громадянина, а також довіру до держави [2].

Нормативно-правовий акт починає діяти з моменту, визначеного в самому акті або в спеціальному документі. Якщо цього немає, то за загальним правилом — через 10 днів після офіційного опублікування. Припинення дії нормативного акта може настати внаслідок прямої або фактичної відміни, завершення терміну дії або зміни обставин, що зумовили його ухвалення. [3] Крім того, згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, нормативно-правовий акт або його окремі положення втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність [1].

Залежно від характеру правовідносин, нормативно-правовий акт може мати пряму, зворотну або переживаючу дію:

Пряма дія стосується правовідносин, які виникають після набрання чинності актом. У випадку триваючих правовідносин новий акт застосовується лише до нових прав і обов'язків, що виникають у період його дії [4, с. 17].

Зворотна дія означає поширення норм акта на правовідносини, які виникли до набрання ним чинності. Це можливо лише у випадках, коли новий акт пом'якшує або скасовує юридичну відповідальність. Конституційний Суд України неодноразово наголошував на винятковості цього принципу [5, с. 19].

Переживаюча дія дозволяє завершити регулювання відносин, які виникли до набрання чинності нового акта, нормами попереднього закону. Це важливо для забезпечення правової визначеності у випадку незавершених правовідносин [4, с. 23].

У статті Л.М. Мазан підкреслюється проблема неузгодженості термінології у класифікації дії нормативно-правових актів у часі. Зокрема, науковці вживають різні поняття — «спосіб», «напрямок», «модифікація», що створює плутанину у правозастосовній практиці. Відсутність єдиного понятійного апарату та чітких законодавчих норм щодо темпоральної дії актів створює колізії та ускладнює процес тлумачення права [4].

Крім того, Конституційний Суд України наголошує, що зворотна дія актів, які скасовують або пом'якшують відповідальність, стосується лише фізичних осіб. Проте це положення викликає дискусії серед правників, які вважають, що воно має поширюватися і на юридичних осіб, оскільки відповідні норми зачіпають інтереси громадян опосередковано. Міжнародні стандарти також підтримують цей підхід та закріплюють принцип незворотності закону, роблячи винятки лише на користь особи [5].

Окремої уваги заслуговує проблема законодавчої техніки. Як зазначає В. Косович, в українському законодавстві часто змішуються поняття «чинність» і «дія», відсутні перехідні положення, нечітко вказано дати введення в дію, що породжує правову невизначеність [3]. Саме тому науковці, зокрема Мінченко О. В. та Мазан Л. М.

наголошують на необхідності системного законодавчого врегулювання правил темпоральної дії правових норм.

Отже, дослідження особливостей дії нормативно-правового акта у часі є не лише актуальним, а й необхідним для розвитку національного законодавства, підвищення правової культури, забезпечення узгодженості та ефективності правового регулювання в Україні.

Темпоральна дія актів охоплює широкий спектр питань — від моменту набрання чинності до особливостей впливу на минулі, теперішні та майбутні правовідносини. Особливої уваги заслуговують форми дії у часі: пряма, зворотна та переживаюча, кожна з яких має своє юридичне значення та умови застосування.

Принцип незворотності дії закону, закріплений у Конституції України, є гарантією захисту прав особи, але вимагає подальшого уточнення, зокрема щодо його застосування до юридичних осіб. Водночас, відсутність єдності в термінології, законодавчі прогалини та нечіткість перехідних положень створюють суттєві перешкоди для правозастосування та викликають необхідність у вдосконаленні законодавчої техніки.

Список літератури

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
2. Мінченко О. В. Деякі зауваги щодо дії нормативно-правового акта в часі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : Наук. журн. Київ: Міленіум, м. Київ. 2021. С. 28–30.
3. Косович, В. Напрямок дії нормативно-правових актів України у часі: теоретичні та практичні аспекти, необхідність вдосконалення. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 11-26.
4. Мазан Л. М. Проблемні питання класифікації дії нормативно-правових актів у часі. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. 2012. № 18: Економіка і право. С. 128–134.
5. Рішення Конституційного Суду України № 18-211/493 від 18.02.1999: Про рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення ч. 1 ст. 58 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України N 18- 211/493 від 18.02.99. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_493500-99#Text%20\(%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_493500-99#Text%20(%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5) (дата звернення: 17.04.2025).

УДК 341.231.14"364"

Купчанко Д. Д., курсант ННІ4-23-1

Науковий керівник: Філіпська Н. О., ст. викладач кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини, к.ю.н.

*Харківський національний університет внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)*

АБСОЛЮТНИЙ ХАРАКТЕР ПРАВА НА СВОБОДУ ВІД КАТУВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Попри багаторічні намагання як світової спільноти в цілому, так і демократичних держав зокрема, запобігти та не допустити випадків порушення права людини на повагу до її честі та гідності, на свободу від катувань та рабства іноді виявляється замало. Світова історія доводить, що саме збройні конфлікти виявляють чисельні порушення з боку сторін конфлікту як загального принципу міжнародного права на повагу до прав людини, так і норм Міжнародного гуманітарного права, що стосуються правил поведінки з комбатантами, мирними жителями.

Хотілося б звернути увагу на право на свободу від катувань, яке має абсолютний характер, тобто не може бути звуженим за умови дії будь-яких спеціальних правових режимів. Ми вважаємо, що безумовне дотримання цього права значно сприяло б гуманізації збройних конфліктів та запобіганню порушенням інших прав та свобод учасників збройних конфліктів.

Заборона катування є імперативною нормою міжнародного права і, як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини, — «відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства». Вона знайшла своє закріплення

в усіх основних міжнародних інструментах, починаючи від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях [1].

Задля розуміння сутності абсолютних прав людини слід зазначити, що: це – суб'єктивні права, носіям яких протистоїть невизначена і необмежена кількість зобов'язаних осіб. Зобов'язання полягає в утриманні від вчинення дій, що порушують абсолютні права. Абсолютні права є основою будь-якої демократичної та правової держави, визнаються недоторканими і захищаються законом [1].

Наукова література дає визначення абсолютних права і свободи як тих, яких людина не може бути позбавлена. На відміну від них, «кваліфіковані» ж права можуть бути обмежені з метою захисту прав і свобод інших осіб, наприклад, заборона демонстрацій в інтересах громадської безпеки або інші обмеження, обумовлені забезпеченням безпеки, у тому числі і у період воєнного стану. Саме абсолютні ж права є тими, порушення яких не мають жодного виправдання, вони мають бути дотриманими і під час дії особливих правових режимів, наприклад, надзвичайного стану та воєнного стану.

Важливо розуміти, що абсолютні права кореспондують зобов'язання усім іншим особам утримуватися від будь-яких дій, що можуть спричинити їх обмеження чи порушення. Проте, носій абсолютних прав, реалізуючи їх, не повинен порушувати права та свободи інших осіб і не виходити за межі передбаченої правореалізації [1].

Ведучи мову про право на свободу від катувань як важливу складову каталогу прав учасників збройних конфліктів, зазначимо, що однією з норм міжнародного європейського регіонального законодавства є право на свободу від катувань і жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність поводження (ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року) [2]. Крім того, Женевські конвенції 1949 року, зокрема III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, містять положення, які забороняють катування військовополонених під час збройного конфлікту. Звернемося до ст.13 цієї Конвенції, яка встановлює, що: «з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно, зокрема, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах». Зміст ст. 17 зазначеної Конвенції також забороняє будь-які акти насильства або залякування, а також будь-які інші форми жорстокого або нелюдського поводження щодо військовополонених» [5].

В умовах війни людина, яка не є комбатантом, стає практично беззахисною перед ворожими військами держави-окупанта, якщо остання свідомо нехтує звичаями та правилами ведення війни. Вбивства й тілесні ушкодження, викрадення людей, у тому числі дітей, на захоплених територіях і примусове їх вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і прав на повагу до честі та гідності, права на особисту недоторканність та, безперечно, на свободу від катувань [3].

Ст. 32 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року також суворо забороняє будь-які дії, які можуть кваліфікуватися як катування, щодо цивільного населення, яке перебуває під окупацією або інтернуванням [6]. Зафіксовані та задокументовані українськими правоохоронцями випадки катувань і жорстокого поводження з мирним населенням з боку окупантів є абсолютним порушенням зазначеного вище міжнародного договору, метою створення якого і є захист цивільного населення під час вкрай небезпечних обставин – збройного конфлікту.

Варто додати, що таке поводження заборонено і національним законодавством України. Так, ст. 28 Конституції України на найвищому національному рівні проголошує, що «кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [7]. Ця норма, безперечно, відповідає зазначеним вище міжнародним стандартам, - Загальній декларації прав людини 1948 року, Міжнародним пактам 1966 року, Женевськими

конвенціями 1949 року, а також іншими вагомими універсальними та регіональними договорами у сфері захисту прав людини. Порухення цих норм є абсолютно неприпустимим на теренах усього цивілізованого світу, навіть коли мова йде про збройний конфлікт.

Таким чином, збройний конфлікт, встановлення режиму окупації деяких територій держави жодним чином не є виправданням порушенню основних прав людини і, в першу чергу, права на свободу від катувань. Недотримання державою-агресором визнаних усім світом правил не може стати приводом для вчинення подібних порушень і з боку України. Абсолютний характер права на свободу від катувань має стати безумовною нормою для будь-якої сторони конфлікту, бо катування чи інші види нелюдського поводження чи покарання є, на наш погляд, крайньою мірою порушення права кожної людини на повагу до її честі та гідності. На жаль, закріплення права кожної людини на свободу від катувань на високому рівні не стало у сучасному світі гарантією його дотримання імперіалістичними державами з тоталітарними режимами та загарбницькою політикою. А дотримання цього права під час небезпечних часів, під час збройних конфліктів є запорукою дотримання принцип гуманізму, поваги до честі та гідності кожної особи та її права на свободу від катувань та невиправданих страждань.

Список літератури

1. Шумило М. М. Абсолютні права. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Абсолютні_права (дата звернення: 24.01.2025).
2. European Court of Human Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.01.2025).
3. Які права можуть порушуватись під час війни і як їх захистити. *Visit Ukraine*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D1%96_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD_%D0%B2_%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85_%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83 (дата звернення: 24.01.2025).
4. Василук Н. Права людини і громадянина під час дії воєнного часу. *Юридична клініка НІОУ ім. Ярослава Мудрого*. URL: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voennogo-stanu/> (дата звернення: 24.01.2025).
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 24.01.2025).
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 24.01.2025).
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 24.01.2025).

УДК 342.4

Куц С. А., студент гр. ПІ-21

Науковий керівник: Полховська І. К., доцент конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права, к.ю.н., доцент

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Внаслідок повномасштабної агресії російської федерації Україна зіткнулася з необхідністю адаптації до воєнних умов в усіх сферах життєдіяльності. Ці обставини призвели до вимушеного масового переміщення населення. Так, посилаючись на дані які оприлюднив інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики – 4,6 млн людей стали внутрішньо переміщеними особами із них 59,9 відсотків жінки, а 40,1 відсоток чоловіки [5].

Значну увагу дослідженню цього питання приділяють українські науковці, серед яких Старинський М.В., Грицай І., Блюк Н.В. та інші, однак досліджувана проблема залишається актуальною.

У відповідності до положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII, під терміном «внутрішньо переміщені особи» розуміються громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які мають право постійно проживати на території України та були змушені покинути місце свого постійного проживання через виникнення або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масових актів насильства, порушення основоположних прав людини або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями, викликаними природними чи техногенними чинниками. При юридичному аналізі наведеного визначення можна виокремити суттєві ознаки, що формують правовий статус внутрішньо переміщеної особи. Ці ознаки зумовлюють специфіку її життєвих обставин, які ускладнюються внаслідок вимушеного переміщення з території постійного проживання.

Досліджуючи конституційні норми, що формують правовий статус внутрішньо переміщених осіб, можна спостерігати умовний поділ на три групи. Перша група охоплює фундаментальні засади державності та верховенства права (статті 1 і 19), які визначають Україну як суверенну, демократичну, соціальну та правову державу, де захист прав людини, її безпека і благополуччя є найвищою цінністю (ст. 1), а всі органи влади зобов'язані діяти виключно в межах своїх повноважень (ст. 19). Саме ці положення створюють загальну правову рамку, що гарантує законність і передбачуваність у питаннях реалізації й захисту прав внутрішньо переміщених осіб [1].

До другої групи відносяться норми про рівність і недискримінацію (ст. 21), які проголошують, що всі громадяни, незалежно від місця проживання, є рівними у своїй гідності та правах. Дане положення забезпечує заборону будь-якої нерівномірності у доступі внутрішньо переміщених осіб до соціальних, економічних та політичних прав, що вкрай важливо для їх інтеграції та захисту від будь-яких обмежень за ознакою місця проживання.

Третя група містить прямі гарантії й обмеження для ситуацій із порушенням прав у разі надзвичайних обставин. Стаття 64 встановлює можливість обмеження окремих прав лише в умовах воєнного або надзвичайного стану, тоді як статті 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 закріплюють невід'ємні й непорушні права, які зберігають свою дію навіть у таких умовах [1].

Прийняття Постанови КМУ про затвердження Примірного положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб від 4 серпня 2023 р. № 812 формалізує консультативний орган при Кабінеті Міністрів України для моніторингу та координації дій держорганів і громадськості в захисті прав переміщених громадян. Це відповідає конституційним засадам верховенства права (ст. 8) та рівності всіх перед законом (ст. 24), а також обов'язку держави забезпечити соціальний захист уразливих верств населення (ст. 46 Конституції).

Рада аналізує виконання законодавства і дає рекомендації щодо вдосконалення державної політики, забезпечуючи реалізацію конституційних гарантій свободи пересування та вибору місця проживання (ст. 22), соціального захисту (ст. 47) і майнових прав (ст. 49). Її діяльність сприяє прозорим процедурам реагування на порушення та участі переміщених осіб у процесі ухвалення рішень [3].

Отже, конституційно-правовий захист внутрішньо переміщених осіб базується на фундаментальних засадах державності та верховенства права (ст. 1, 8, 19 Конституції України), гарантії рівності та недискримінації (ст. 21) й непорушності базових прав і свобод людини (ст. 24, 25, 27–29, 40, 47, 49, 51–63, 64), що є вкрай важливо в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Список літератури

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. із змінами. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Блюк Н.В. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. Право і суспільство. № 3. 2022. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/05fb4928-ca83-423f-adce-98061e36ae6f/content>
3. Старинський М.В. Конституційно-правові основи захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Академічні візії Випуск №30/2024. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1239/1158>
4. Грицай І. Поняття «внутрішньо переміщені особи» в юридичній науці та шляхи його вдосконалення. Науковий вісник ДДУВС, 2022. Спеціальний випуск №2. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-127-132.pdf>
5. Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>

УДК 349.2

Куц А. О., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У сучасному світі, попри визнання прав людини на національному та міжнародному рівнях, проблема їх фактичного забезпечення й захисту залишається надзвичайно актуальною. Юридичні гарантії виступають основним механізмом реалізації прав і свобод, закріплених у конституціях, міжнародних договорах та інших нормативно-правових актах. Проте у практичній площині часто виникають труднощі, пов'язані з недосконалістю законодавства, неефективністю інституцій захисту прав людини та порушеннями з боку державних органів. У цьому контексті особливої уваги потребує аналіз чинних юридичних гарантій, виявлення прогалин та пошук ефективних механізмів їх удосконалення.

Предметом дослідження є система юридичних гарантій прав людини, їх правова природа, механізми реалізації та чинники, що впливають на ефективність їх забезпечення в національній правовій системі.

У ході дослідження проблем юридичних гарантій прав людини було встановлено, що чинна система гарантій в українській правовій практиці здебільшого має декларативний характер [1, с. 210]. Більшість прав і свобод закріплені в Конституції України, Законах «Про звернення громадян», «Про безоплатну правову допомогу», «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» та інших нормативно-правових актах [2, с. 33]. Проте у багатьох випадках ці положення не підкріплені чіткими процедурами реалізації, не мають належного механізму примусового виконання та не супроводжуються ефективним інституційним забезпеченням. Наприклад, стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на судовий захист, але в умовах перевантаженості судової системи, тривалого розгляду справ та високих судових витрат ця гарантія нерідко перетворюється на недосягну формальність.

Інституційна структура органів, покликаних реалізовувати гарантії прав людини, характеризується неповністю та обмеженою ефективністю [3, с. 52]. Судова система залишається вразливою до зовнішнього впливу, особливо в справах, пов'язаних із політичними або економічними інтересами. Наприклад, у гучних справах щодо катування з боку правоохоронців або незаконного затримання осіб, як-от у випадках, зафіксованих правозахисними організаціями у 2022–2023 роках, суди часто не виносили вирoki або закривали справи через формальні підстави. Уповноважений Верховної Ради з прав людини не має повноважень накладати санкції чи змушувати органи влади до виконання рекомендацій, що значно обмежує його вплив. Крім того, органи внутрішніх справ та прокуратура, замість того, щоб діяти в інтересах громадян, часто виступають у ролі сторони, що порушує їхні права, зокрема через зловживання у кримінальних провадженнях [4, с. 4].

Правозастосовна практика в Україні залишається непослідовною, що підтверджується прикладами з аналізу рішень судів різних інстанцій. У справах, пов'язаних із захистом трудових, соціальних або майнових прав, однакові правові норми можуть трактуватися по-різному в залежності від суду або навіть регіону. Це свідчить про відсутність єдиної правової позиції та порушує принцип правової визначеності — один із ключових елементів верховенства права. Така ситуація є особливо критичною для соціально вразливих категорій населення — пенсіонерів, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, — які часто не мають ресурсів для захисту своїх прав у довготривалому судовому процесі.

Окрему проблему становить низький рівень довіри громадян. За даними соціологічного опитування Київського міжнародного інституту соціології, проведеного у 2018 році, понад 70% вважають, що судова система в Україні несправедлива або

корумпована. Це призводить до недовіри до органів влади та пасивності громадян у питаннях захисту власних прав.

Міжнародні стандарти прав людини, попри формальну інтеграцію в правову систему України, часто не реалізуються на практиці [5, с. 38]. Україна є учасницею таких ключових документів, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, але механізм впровадження норм цих документів у національне законодавство є вибіркоvim та формальним. Крім того, Україна стабільно посідає одне з перших місць за кількістю звернень громадян до Європейського суду з прав людини. Наприклад, лише у 2022 році ЄСПЛ ухвалив 144 рішення проти України, більшість з яких стосувалися порушень статті 5 (право на свободу і особисту недоторканість), статті 6 (право на справедливий суд) та статті 3 (заборона катувань) Конвенції. У ряді випадків (справа «Агрокомплекс проти України», Україна роками не виконувала рішення Суду або не вживала системних заходів для усунення причин порушень.

У результаті дослідження встановлено, що ефективність юридичних гарантій прав людини залежить не лише від їх нормативного закріплення, а й від наявності дієвих механізмів реалізації та інституційної спроможності держави. З метою підвищення рівня захисту прав людини доцільно: конкретизувати правозастосовчі процедури в національному законодавстві; посилити незалежність судової влади та інституту омбудсмана; удосконалити систему безоплатної правової допомоги; запровадити системну правову освіту; забезпечити ефективний механізм виконання міжнародних рішень. Реалізація цих кроків дозволить зміцнити гарантії прав людини та наблизити правову систему до європейських стандартів.

Список літератури

1. Місяць А. П. Проблемні аспекти реалізації в Україні юридичних гарантій забезпечення прав людини і громадянина / А. П. Місяць // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2024. - Вип. 82(1). - С. 209-214.
2. Прієшкіна О. В. Права людини в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. В. Прієшкіна // Правова держава. 2017. № 26. С. 33-40.
3. Пайда Ю. Ю. Визначення юридичних гарантій як елемент захисту прав людини. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Вип. 2. С. 50-54.
4. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № С. 3-5.
5. Бородін І. Л., Близнюков І. Г. Юридичні гарантії прав людини і громадянина в Україні. Юридичний вісник. 2020. № 4(57). С. 34-40.

УДК 342.1

Куц С. В., студент гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

Громадянське суспільство – це основа демократичної держави, простір самоорганізації людей які прагнуть втілити спільні прагнення та потреби. Воно має відмінність від державного управління та ринкової економіки, але між ними є досить тісний взаємозв'язок. Ефективне функціонування громадянського суспільства слугує важливим показником зрілості демократії, гарантуючи права і свободи людини, а також сприяючи стабільному й прогресивному розвитку країни. Водночас взаємодія громадянського суспільства та держави не завжди відбувається гладко й часто супроводжується викликами, що вимагають ретельного наукового дослідження.

У дослідженні використано наукову працю вченого юриста Юрія Сергійовича Шемшученко, який досліджував суміжну проблематику.

Громадянське суспільство становить майже головну роль у становленні та розвитку демократичної держави, воно виступає своєрідною переправою між індивідом та владними структурами. В той же час, сам процес його функціонування у взаємодії з державою не є безперешкодним і супроводжується низкою проблем, що потребують ретельного аналізу та пошуку шляхів їхнього вирішення [1].

Ключовою перешкодою для становлення громадянського суспільства є слабкість його інституційного фундаменту. Організації громадянського суспільства (ОГС) нерідко стикаються з дефіцитом ресурсів, недостатньою організаційною силою та залежністю від фінансової підтримки ззовні, що може ставити під сумнів їхню самостійність. Громадянська інертність, зумовлена недовірою, браком інформації та апатією, також ускладнює залучення населення до громадського життя. Відсутність налагодженого діалогу між владою та суспільством призводить до ігнорування думки громадян при ухваленні важливих рішень. Недостатня правова підтримка ОГС тільки погіршує ці проблеми.

Суттєвою проблемою є також надмірний вплив держави на громадянський сектор. Адміністративний тиск, обмеження свобод, втручання у діяльність ОГС та створення "кишенькових" організацій підривають довіру до всіх представників цього сектора. Бюрократичні перепони, вибіркова підтримка та цензура зменшують ефективність ОГС у реалізації соціальних проектів.

Не менш важливими є внутрішні виклики для ОГС: роз'єднаність, конкуренція, брак єдності, а також непрозорість діяльності, ризики корупції та недостатньо налагоджена комунікація між організаціями.

Серед зовнішніх загроз – вплив іноземних сил, поширення неправдивої інформації та спроби дискредитації ОГС, що ставить під питання їхню легітимність та ефективність.

Усі ці фактори ослаблюють демократичні інститути, обмежують контроль громадян над владою та перешкоджають позитивним змінам. Для вирішення цих проблем потрібні спільні зусилля держави, ОГС та міжнародних партнерів, спрямовані на зміцнення інституційної спроможності, розвиток діалогу, забезпечення прозорості та активної участі громадян у суспільному житті [2].

Ці проблеми залишили свої негативні наслідки як державі так і громадянському суспільству, вони знизили рівень демократії та легітимності влади, обмежили ефективний громадський контроль, відбулося послаблення захисту прав та свобод громадян та дуже помітно зросла соціальна напруга та недовіра серед населення, помітно сповільнилися реформи та сам розвиток держави, а через це знизилася якість державного управління. Щодо розвитку громадського суспільства то проблеми значно загальмували інституційний розвиток його організацій, а також знизили рівень їх участі та залученості до справ держави, відбувся підрив довіри до інститутів громадянського капіталу, крім того було обмеження самореалізації та соціальної ініціативи громадян, уповільнення формування соціального капіталу та зниження спроможності громадянського суспільства бути суб'єктом змін.

Не дивлячись ні на, що існують шляхи подолання цих проблем, ефективна співпраця між державою та громадянським суспільством потребує скоординованих дій для їхнього посилення.

Розвиток громадських організацій передбачає доступ до знань, надійне фінансування, партнерство та обмін знаннями. Активна участь громадян стимулюється інформаційними програмами, освітою громадян та платформами для спілкування з урядом.

Важливо забезпечити громадські консультації, меморандуми про співпрацю та прозорість роботи державних органів. Сприятливе правове поле, забезпечення незалежності, прості процедури реєстрації та підтримка волонтерства є фундаментом для правового захисту громадських організацій.

Повага до свободи об'єднань, слова та засобів масової інформації є критичним фактором для їхньої активності. Державна підтримка повинна бути зрозумілою, без упереджень та забезпеченою фінансуванням.

Об'єднання зусиль громадських організацій, публічна звітність, внутрішній контроль та протидія зовнішнім загрозам зміцнюють довіру та стійкість сектору.

Отже, аналіз дав змогу нам визначити ключові труднощі, з якими стикається громадянське суспільство: немічність організацій громадянського суспільства, низька громадська залученість, державне втручання, роз'єднаність всередині сектору та зовнішні загрози. Все це гальмує прогрес демократії, знижує дієвість державного управління та рівень довіри населення. Вирішення цих проблем потребує злагоджених зусиль як держави, так і організацій громадянського суспільства: зміцнення потенціалу організацій, стимулювання активності громадян, забезпечення відкритості, налагодження діалогу та протидія зовнішньому впливу.

Список літератури

1. Дашо Т. Держава та громадянське суспільство: правова взаємодія // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2017. № 861. С. 113-122. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/may/12717/113-122.pdf> (дата звернення 18.04.2025).

2. Руснак О.А. Проблеми громадянського суспільства в контексті публічного управління // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2024. № 4 . С. 119-123. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/20.pdf (дата звернення 18.04.2025).

УДК 340:342.7

Лиса А. О., студентка гр. КЮ-231

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ Й СТРУКТУРА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ

Правовий статус особи відіграє надзвичайно важливу роль в житті кожного громадянина. Адже саме завдяки цьому статусу особа наділяється основними конституційними правами й обов'язками. В той же час держава повинна гарантувати реалізацію цих прав, свобод, законних інтересів та належне виконання обов'язків, які покладаються на особу.

У найбільш конкретному та зрозумілому трактуванні правовий статус пояснюють як систему або сукупність суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів та юридичних обов'язків особи, що закріплені безпосередньо в Основному Законі нашої держави, законах України та інших нормативно-правових актах України, а також в міжнародно-правових актах з прав людини.

Поняття правовий статус особи досліджували багато фахівців в галузі права, шукаючи найбільш зрозуміле та доступне пояснення цього терміну. Серед них можна виділити Рабіновича П. М., який трактує це поняття як сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків особи [1, с. 84]. Коцюк В. О. пояснює правовий статус як сукупність юридичних прав й свобод та обов'язків особи, які є чітко закріпленими в чинному законодавстві та являють собою соціально допустимі й необхідні потенційні можливості особи мати права та обов'язки, а також реалізувати їх у системі суспільних відносин [2, с. 48]. Наведені фахівці не єдині у вивченні та поясненні поняття правового статусу особи,

Слід звернути увагу на те, що це поняття в науковій літературі розглядають у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні під правовим статусом особи розуміють сукупність основних правових принципів і цінностей, прав, свобод, зокрема природних, законних інтересів, обов'язків, правосуб'єктності та ін. Натомість у вузькому значенні до правового статусу відносять суб'єктивне право, свободи та юридичні обов'язки кожної окремої особи, а також гарантії реалізації цих прав, свобод та обов'язків [5, с. 47].

Отже, правовий статус особи являє собою систему суб'єктивних прав, свобод, інтересів, а також юридичних обов'язків особи, закріплених в Конституції України як

основному законі держави, законах та підзаконних нормативно-правових актах, міжнародно-правових актах з питань стосовно прав людини [3, с. 267-268].

Виділяють три різновиди правового статусу особи, а саме:

- Загальний – стосується всіх осіб, які є громадянами цієї держави, а також визначає загальні та рівні можливості й позиції цих осіб, включаючи в себе основоположні права та обов'язки громадянина;

- Спеціальний – притаманний окремим категоріям осіб (студентам, викладачам, військовослужбовцям, пенсіонерам, ветеранам війни та ін.), характеризує, так би мовити, категоріальні можливості окремих осіб, враховуючи особливості додаткових прав та обов'язків певної групи осіб;

- Індивідуальний – характерний для кожної окремої особи (персоніфікованої особи), який складається з прав, які ця особа має в певний етап її розвитку. Можна сказати, що саме цей статус характеризує індивідуальні юридичні права та обов'язки суб'єкта в певний етап його життя [4, с. 43].

Правовий статус особи має структуру, яка включає:

- Правові норми, які встановлюють та визначають загальні права, свободи та обов'язки кожної окремої особи;

- Правові принципи, які є методологічною основою цього статусу;

- Правові інтереси, що означають спонукати особу вживати певних заходів або вчиняти певні дії, або ж, навпаки, діяти лише в рамках дозволеного законодавством держави;

- Юридична особа, що включає в себе здатність суб'єкта приймати відповідні права та обов'язки, а також нести відповідальність за свої дії та вчинки;

- Юридична відповідальність, для якої характерний обов'язок нести відповідальність у випадку порушення правового статусу особи;

- Громадянство, під яким розуміють належність конкретної особи до цієї держави та надає можливість розширювати список прав й обов'язків;

- Правовідносини державного, або ж загального, характеру [5, с. 45].

Отже, ми дослідили та визначили поняття правового статусу особи, визначили його сутність та важливість як для суспільства загалом, так і для кожної окремої особи.

Список літератури

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб., вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
2. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Правовий статус персоналу органів та установ виконання покарань. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*, 2020. Том 31 (70). № 2. Частина 3. с.47-51.
3. Адашис Л. І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини та громадянина: конспект лекцій /Дніпропетр. держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 224 с.
4. Стефанюк Ю. В. Правовий статус особи: поняття та класифікація: наук. стаття / Ужгород. націо. ун-т ім. / Електронне видання «Порівняльно-аналітичне право», Ужгород, 2016. Вип.2(1), С.26-31.
5. Боднарчук І. О., Кудерська І. О., Новошицька В. І., Куляша М. В. Права і свободи людини: навч. посіб. Київ. політехнічний ін-т ім. Ігоря Сікорського, 2023. 154 с.

УДК 341.231.14

Лось Д. О., студент гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Права людини слугують фундаментальною основою демократичного суспільства, забезпечення яких вимагає постійної адаптації до викликів сучасного світу. У час глобалізації, технологічного прогресу, екологічних проблем та політичних конфліктів права

людини стикаються з новими загрозами та з новими обмеженнями. Особливу увагу привертають питання захисту прав людини в умовах воєн, пандемій, кібератак, зміни клімату та соціальної нерівності між людьми.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану прав людини, виявлення основних викликів, які стоять перед їх реалізацією, та пошук шляхів удосконалення механізмів захисту прав людини на глобальному й національному рівнях.

Відповідно до статті 3 Конституції України: «Людина, її життя та її здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Права людини є однією з основних демократичної правової держави. Однак їхній зміст, механізми реалізації та захисту залишаються лише предметом наукових суперечок і вдосконалення.

Науковці поділяють права людини на три основні покоління. Професор Васильєв О.П. зазначає що: «Перше покоління прав людини включає громадянські та політичні права, друге — економічні, соціальні та культурні права, а третє — колективні права, такі як право на мир, екологічну безпеку, розвиток» [2, с. 45]. Ці права формувалися поступово. Зокрема, громадянські права, такі як право на життя, свободу слова чи недоторканність особи, знайшли своє закріплення у Загальній декларації прав людини 1948 року. Економічні, соціальні й культурні права закріплені в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, який Україна ратифікувала у 1973 році [3].

В Україні права людини закріплені на конституційному рівні. Так, у статті 21 Конституції України зазначено, що «всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [1]. Право на життя, гарантоване статтею 27, що є одним із основоположних: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Обов'язок держави — захищати життя людини» [1]. Однак, як зазначає професор Кравченко Л.О., «формальне закріплення прав не завжди означає їх ефективну реалізацію. Сучасні виклики, такі як війна, економічна нестабільність, екологічні кризи, потребують нових механізмів захисту прав людини» [4, с. 67].

Сучасний світ демонструє зростання ролі міжнародних організацій у сфері захисту прав людини. Зокрема, Європейський суд з прав людини став важливим інструментом забезпечення справедливості. У статті 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до відповідного міжнародного судового установи» [1]. Дослідник Іваненко М.М. підкреслює, що «міжнародні органи, такі як ООН і Рада Європи, відіграють ключову роль у координації зусиль держав для дотримання стандартів у галузі прав людини» [5, с. 89].

Військова агресія проти України значно вплинула на реалізацію прав людини. Як зазначає Омбудсмен України, що «під час збройного конфлікту особливо гостро стоїть питання забезпечення права на життя, права на свободу та особисту недоторканність, а також права на безпечне середовище» [6]. У статті 64 Конституції України зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану окремі права можуть бути обмежені, однак такі обмеження мають бути пропорційними та відповідати міжнародним стандартам [1].

Права людини є дуже важливими у сучасному світі, проте їх ефективна реалізація наразі потребує модернізації для ефективного захисту на національному та міжнародному рівнях. В Україні значний прогрес досягнуто саме завдяки конституційним гарантіям і міжнародній співпраці. Однак виклики, такі як війна та глобальні кризи, потребують подальшого вдосконалення правозахисної системи.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Васильєв О.П. Права людини: теоретичні основи. Київ: Наукова думка, 2020. С. 45-67.
3. Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 18.04.2025).
4. Кравченко Л.О. Захист прав людини у сучасному світі. Харків: Право, 2019. С. 123-145.
5. Іваненко М.М. Міжнародні механізми захисту прав людини. Львів: ЛНУ, 2021. С. 101-120.
6. Звіт Омбудсмена України за 2022 рік. Київ: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2022. С. 50-75.

УДК 342.1

Малей В. О., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Взаємодія між державою та громадянським суспільством є запорукою сталого розвитку, соціального миру та прозорості управління. Проте в сучасному світі цей зв'язок супроводжується низкою проблем, які гальмують процес налагодження конструктивного діалогу та партнерства.

Питання взаємодії між державою та громадянським суспільством теоретично висвітлені в працях таких провідних вчених, як Ряболов Л., Кельман М., Котуха О., Гентош Р., а також інших дослідників, які розглядали різні аспекти співіснування влади й суспільства.

Що саме мається на увазі під поняттям «громадянське суспільство»? У теорії держави та права його визначають як певний етап розвитку людства, що характеризується самореалізацією вільних особистостей через систему різноманітних взаємозв'язків – економічних, соціальних, культурних, релігійних тощо. Громадянське суспільство охоплює мережу організацій – від політичних партій до професійних, творчих і релігійних об'єднань, які активно впливають на всі сфери суспільного життя та сприяють забезпеченню свободи особи. Водночас, попри складну структуру, головним у цьому суспільстві залишається людина та її інтереси [1, с. 5-6].

Ідея громадянського суспільства має давнє коріння – ще в античності. Зокрема, Цицерон і Аристотель розглядали його як спільноту громадян, що мешкають у місті чи полісі. У той період громадянське суспільство фактично ототожнювали з державою [2, с. 7].

Погляди на правову державу та громадянське суспільство як на явища, що співіснують у міцному зв'язку, почали активно формуватися в Європі в середині XVIII століття. Значний внесок у розвиток цих ідей зробили філософи доби Просвітництва – Монтеस्क'є, Руссо, Вольтер, Дідро та інші мислителі [3, с. 31]. У цей період вперше були висунуті на обговорення демократичні засади поділу гілок державної влади, утвердження прав і свобод людини, а також ідеї активної участі громадян у суспільному житті. Їхні погляди стали основою для формування сучасних демократичних принципів державного будівництва.

Держава створює правові та інституційні умови для функціонування громадянського суспільства, водночас останнє виступає важливим чинником контролю за владою, впливає на формування державної політики та забезпечує захист прав і свобод людини. Крім того, воно сприяє створенню надійних, зручних і максимально ефективних засобів взаємодії громадян з органами влади [3, с. 34]. Їхній зв'язок ґрунтується на балансі: держава гарантує порядок і законність, а громадянське суспільство забезпечує підтримку демократичних цінностей.

Попри важливість такої співпраці, на практиці вона нерідко стикається з низкою проблем. Серед ключових викликів першочерговими залишаються фінансові труднощі, зокрема нестабільність фінансування, відсутність внутрішніх донорів та обмежені можливості для інвестування в розвиток організаційної спроможності [4, с. 37; 5, с. 67]. Значну загрозу становлять також проблеми у взаємодії з державною владою, що проявляються у формі тиску, корупції, браку конструктивного діалогу та недотриманні відповідного законодавства. Важливими залишаються і кадрові виклики: нестача кваліфікованих працівників, відтік професіоналів за кордон і труднощі з їхнім професійним зростанням. Інституційна площина також має проблеми – відсутність чітких стандартів у сфері благодійності, слабка результативність роботи громадських рад та правова невизначеність діяльності інститутів громадянського суспільства [4, с. 37].

Ще одним чинником, що ускладнює ефективну роботу громадських структур, є низький рівень правової обізнаності населення. Це знижує потенціал громадян до здійснення суспільного контролю та обмежує їхню участь у захисті власних прав.

До організаційних чинників варто віднести недостатній рівень професійної підготовки державних службовців, що проявляється у неспроможності ефективно організувати роботу служб зі зв'язків із громадськістю. Основною причиною цього є прагнення зберегти традиційний закритий стиль управління, який супроводжується відсутністю прозорості та гласності [5, с. 66].

Соціальні причини проблем полягають у нехтуванні владою потребами та інтересами громадян, що спричиняє ухвалення політичних рішень, далеких від реальних запитів суспільства. Водночас культурно-історичні чинники, передусім специфіка політичної культури, також значно ускладнюють ефективну комунікацію між громадянським суспільством та державними інституціями [5, с. 66].

Подолання таких бар'єрів потребує глибоких реформ, спрямованих на зміцнення організаційної спроможності громадянського суспільства, налагодження співпраці з державними інституціями та поширення цінностей громадянської активності й відповідальності.

Налагодження партнерських відносин і спільної ефективної діяльності між органами державної влади та об'єднаннями громадянського суспільства є ключовою умовою модернізації системи державного управління. Якщо основою їхніх взаємин стане суперництво, це призведе до поширення конкурентних відносин як у державних інститутах, так і в суспільстві загалом, що спричинить його соціальне розшарування. Натомість взаємодія та конструктивне співробітництво між владою і громадянським суспільством сприятимуть зміцненню суспільної єдності та солідарності [5, с. 68]. Тільки потужна держава, що тісно взаємодіє з розвиненим громадянським суспільством, може створити умови для всебічної самореалізації кожної людини.

Більше того, такий формат взаємодії є запорукою формування ефективної державної політики, заснованої на реальних потребах населення. Участь громадян у процесах ухвалення рішень сприяє зростанню довіри до влади, підвищує рівень політичної культури та відповідальності суспільства. У свою чергу, держава, що відкрито співпрацює з громадянськими структурами, демонструє зрілість інституцій та готовність до демократичних трансформацій. Саме в об'єднанні зусиль держави та громадянського суспільства криється потенціал сталого розвитку, соціальної згуртованості та національного поступу.

Отже, ефективна взаємодія між державою та громадянським суспільством є ключовим чинником демократичного розвитку, забезпечення прав і свобод громадян, а також підвищення прозорості та відповідальності влади. Незважаючи на значний теоретичний фундамент і наявність позитивних прикладів співпраці, в Україні цей процес усе ще супроводжується низкою суттєвих проблем – від фінансових і кадрових до інституційних та культурно-історичних. Подолання цих викликів потребує комплексного підходу: законодавчого врегулювання, зміцнення потенціалу громадських організацій, підвищення рівня правової культури населення та відкритості державних структур. Лише на основі партнерства, взаємної довіри та спільної відповідальності можливе створення умов для сталого розвитку суспільства та повноцінної самореалізації кожного громадянина.

Список літератури

1. Ряболов Л. Т. Громадянське суспільство як наукова категорія та предмет правових досліджень. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. №9. С. 4-8. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/14>. (дата звернення 14.04.2025).
2. Кельман М. С., Котуха О. С., Гентош Р. Є. Правова держава як необхідна умова розвитку громадянського суспільства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2022. №11. С. 5-10. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/1131>. (дата звернення 14.04.2025).
3. Сидоренко Н., Наумик А. Роль суспільства у формуванні особистості. *Простір, час та інноваційно-психологічний клімат у соціогуманітарному дискурсі: колективна монографія / наук. ред. В. В. Корнієнко, О. В. Сергієні*. – Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 30-38. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/13445> (дата звернення 15.04.2025).

4. Андрієнко М., Слюсар А., Гаман П., Фомін А., Стрюк М. Напрями оптимізації механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №4(68). С. 63-74. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/542>. (дата звернення 15.04.2025).

5. Говарчук В. Реалізація механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства: виклики та перспективи. *Аспекти публічного права*. 2022. №10(5). С. 35-46. DOI: <https://doi.org/10.15421/152233> (дата звернення 15.04.2025).

УДК 340:37.013.42

Меженко І. Д., студентка гр. КЮ-242

Науковий керівник: Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ

Побудова правової держави без підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян України є неможливою. Правова культура – це показник рівня розвитку суспільства. Чим вище в суспільстві цінуються свобода, рівність, верховенство права, тим вище рівень культури. Правова культура включає розуміння сутності права, повагу до прав людини, знання законодавства, вміння застосовувати право, мати активну громадянську позицію. Такі складові впливають на ефективність всієї правової системи.

У правовій науці немає єдиного розуміння поняття правової культури. Це пояснюється тим, що існує декілька підходів до визначення цієї дефініції.

Так, згідно аксіологічного підходу правова культура визначається як сукупність усіх компонентів правової дійсності в їх реальному функціонуванні як еталонів діяльності правових суб'єктів: права, правосвідомості, правових відносин, законності та правопорядку, правомірної діяльності суб'єктів [1, с. 10].

У юридичній літературі розглядається також функціональний підхід до визначення правової культури, який дозволяє виявити та охарактеризувати її структурні елементи та їх функції. Так, до основних елементів правової культури відносять суб'єктів права, які беруть участь у правовій діяльності та взаємодіють між собою в межах законодавства та правовідносин. Такий елемент як порядок та законність відображає стан порядку у суспільстві, тобто реальне дотримання норм. І, найголовніше, це правосвідомість. Вона вказує на рівень усвідомлення громадянами цінності права та його відображення у їх внутрішніх переконаннях.

Названі елементи перебувають у тісному зв'язку та визначають напрями розвитку правової культури. Зокрема, рівень сформованості правосвідомості впливає на стан законності та правопорядку в державі, а також на якість та ефективність реалізації правових норм у правовідносинах. А правова культура посадових осіб є важливою умовою правозастосування. Вона включає рівень правових знань, правосвідомості та ціннісне ставлення до права [2, с. 111].

Існують і інші наукові підходи до визначення та розуміння сутності правової культури, але універсального визначення цього поняття, яке б отримало загальне визнання, дотепер не вироблено.

В наукових джерелах є різні підходи до визначення переліку функцій правової культури у суспільстві, але основні залишаються незмінними. Правова культура виконує такі функції як пізнавальна, регулятивна, нормативно-ціннісна, комунікативна та прогностична [3, с. 62].

Пізнавальна функція правової культури допомагає зрозуміти зміст законів, інших нормативно-правових актів та загалом всю правову систему, а також її історію. Саме завдяки цьому у громадян формується правова свідомість та відповідальне ставлення до права.

Регулятивна функція забезпечує певну впорядкованість поведінки індивіда в суспільстві. Внаслідок цього, люди самостійно усвідомлюють необхідність дотримання норм закону не лише через страх покарання за невиконання, а, в більшості випадків, через власні внутрішні переконання.

Нормативно-ціннісна функція сприяє сприйняттю права не лише у вигляді формальності, а як цінності, якої варто дотримуватися у житті.

Завдяки комунікативній функції люди можуть ефективно взаємодіяти не тільки між собою, а й з усім суспільством та державою. Це зменшує конфлікти, і загалом панує взаємна повага на основі права.

Прогностична функція готує суспільство до нових труднощів. За допомогою високого рівня освіченості у сфері права, люди можуть проаналізувати минуле та передбачити наступні виклики.

Правова культура має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Перш за все тому, що вона слугує основою для формування правової держави. Саме визначивши її рівень можна оцінити демократичність політичного режиму. Чим розвиненіша правова культура у суспільстві - тим відповідальніше громадяни ставляться до виконання правових обов'язків.

Для підвищення рівня правової культури є різні заохочувальні норми. Вони виступають інструментом стимулювання до виконання обов'язків та виступають засобами врегулювання суспільних відносин у різних галузях права. Саме вплив норм безпосередньо пов'язані із формуванням правової свідомості, особливо у контексті конституційних цінностей та громадянських чеснот [4, с. 231].

Однак в Україні процес формування правової культури стикається з певними перешкодами. Однією з таких є правовий нігілізм - це коли частина населення зневажливо ставиться до права та закону. Щоб зменшити таку проблему, необхідно перш за все розвивати правову освіту та виховання.

Через політичну нестабільність, рівень довіри населення до державних інституцій зменшується, а це має великі наслідки. А внаслідок впливу ще радянських методів управління, у багатьох поняття «право», «закон», асоціюються з негативом, а не з соціальною справедливістю та рівністю.

Для подолання таких проблем необхідно застосувати комплексний підхід. Варто усвідомити, що формування правової культури повинно бути завданням не лише освітніх закладів. До цього процесу також повинні долучатися ЗМІ, громадські організації, а також державні інституції. Необхідно викоринити радянські стереотипи щодо права та закону загалом. Для цього потрібно сформувати ставлення до права як до важливого регулятора суспільних відносин, що слугує захистом, а не засобом примусу.

Особливу увагу варто приділити молоді, адже вона буде формувати майбутній рівень правової культури в державі. Тому правове виховання повинно бути систематичне та спрямоване на формування цінностей, поваги до закону, що в свою чергу допоможе сформувати активну громадянську позицію серед нового покоління [5, с. 19].

Отже, рівень правової культури впливає на розвиток держави. Вона показує довіру населення до закону, чим активніше їх участь у процесах правотворчості, тим вища демократія в країні. Загалом розвиток правової культури вимагає комплексного підходу, де ключову роль відіграють правова освіта, виховання, засоби масової інформації та державна політика. А подолання правового нігілізму, трансформація суспільної свідомості та підвищення правової грамотності допоможе побудувати правову демократичну державу.

Список літератури

1. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 9–13
2. Чепульченко Т. О. Правова культура: місце у правовому процесі та вплив на стан законності в державі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 2. С. 109–114.

3. Сидоренко О.О., Кухарчук А. В., Ткаченко О.Р. Правові культура: поняття, склад та її стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №4. С. 62-64.
4. Поліщук Т.С. Теоретико-правовий аналіз сучасного стану правової культури в Україні. *Вчені записки таверійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2023. № 6. С.230-234.
5. Зубчевська С. Правова культура як запорука формування правової відповідальності молоді. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Педагогічні науки*. 2022. №1(52). С. 17-20.

УДК 343.6:341

Мішура А. А., студентка гр. СФдср -24-1Пр

Науковий керівник: Гончаренко Л. Л., доцент кафедри юридичних дисциплін,
к.іст.наук, доцент

*Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Суми, Україна)*

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЯМ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Боротьба з катуванням є одним із основних завдань захисту прав людини та верховенства права. Як учасниця кількох міжнародних конвенцій з прав людини, Україна зобов'язана не лише дотримуватися встановлених стандартів, а й забезпечувати їх ефективне впровадження на національному рівні. Механізми боротьби з катуваннями базуються на комплексі міжнародно-правових норм, рішеннях Європейського суду з прав людини, досвіді національних органів нагляду, а також інструментах парламентського та громадського контролю.

Згідно зі статтею 28 Конституції України, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. Це положення відповідає міжнародному праву, зокрема Конвенції ООН проти катувань [2], Європейській конвенції з прав людини [3] та Міжнародному пакту про громадянські та політичні права [4]. Зазначені документи не лише зобов'язують держав-учасниць утримуватись від застосування катувань, але й вимагають та наголошують на створенні ефективної системи попередження, розслідування та покарання за такі злочини. Зокрема, Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань, який Україна ратифікувала у 2006 році, передбачає створення Національного превентивного механізму, який повинен проводити регулярні перевірки місць, де утримуються особи, позбавлені волі, з метою запобігання жорстокому поводженню.

Роботу національного превентивного механізму в Україні здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Його повноваження включають вільний доступ до в'язниць, колоній, психіатричних лікарень, центрів тимчасового утримання іммігрантів та інших установ. У співпраці з громадянами було створено систему громадського моніторингу, в рамках якої представники правозахисних організацій відвідують центри тримання під вартою та документують умови утримання та проживання. За даними Офісу Омбудсмана, лише у 2023 році було здійснено понад 500 візитів до центрів утримання під вартою, при цьому повідомлялося про багато порушень, зокрема про тривале одиночне ув'язнення, психологічний тиск та відсутність медичної допомоги.

Варто зазначити, що суди відіграють ключову роль у боротьбі з катуваннями. Коли національні правоохоронні органи не вживають заходів, жертви часто звертаються до Європейського суду з прав людини. Гарним прикладом практики є справи «Каверзін проти України» та «Афанасьєв проти України». У справі «Каверзін проти України» заявником був Валерій Каверзін – незрячий чоловік, який був засуджений до довічного позбавлення волі. У 2001 році його затримали за підозрою у вчиненні тяжкого злочину та доставили до ізолятора тимчасового тримання в Запоріжжі. Протягом кількох днів він зазнавав жорстокого поводження з боку працівників міліції: його били по тілу, у нього неодноразово виникали тілесні ушкодження, при цьому жодного ефективного розслідування скарг не

було здійснено. Особливу увагу в цій справі заслуговує той факт, що Каверзін був повністю сліпим, що робило його особливо вразливим перед насиллям і повністю беззахисним. Європейський суд з прав людини визнав порушення **статті 3 Європейської конвенції з прав людини**, що забороняє катування і жорстоке поводження, а також встановив, що українська держава не забезпечила **ефективного розслідування** за скаргами заявника. Суд присудив Каверзіну грошову компенсацію, а також наголосив на системності подібних порушень у національній практиці [5].

Іншою резонансною справою була справа «Афанасьєв проти України», яка також стосувалася катувань, вчинених міліцією з метою отримання зізнання. Віктор Афанасьєв був затриманий у 2000 році в Луганську. Під час утримання в ізоляторі тимчасового тримання він піддавався систематичному побиттю, а також, за його твердженнями, до нього застосовували **електричний струм**, щоб змусити зізнатися у злочині. Сліди тортур були зафіксовані лікарями, однак усі скарги Афанасьєва на катування залишалися без належного розслідування. Європейський суд з прав людини у своєму рішенні визнав порушення **статті 3 Європейської конвенції з прав людини**, а також **статті 13**, яка гарантує право на ефективний засіб правового захисту. Суд зобов'язав Україну виплатити моральну компенсацію та закликав до структурних змін у підходах до розслідування заяв про катування [6].

На жаль, на практиці українська система часто є неефективною, коли йдеться про переслідування тих, хто вчиняє тортури. За даними правозахисної організації «Україна без тортур», понад 70 відсотків винних у зловживаннях з боку правоохоронних органів залишаються безкарними. У багатьох випадках кримінальні справи, пов'язані з катуваннями, були закриті або перекваліфіковані на менш тяжкі злочини, що дозволяло владі уникнути будь-якої реальної відповідальності [7].

Для того, аби покращити ситуацію в Україні, по-перше, варто посилити відповідальність правоохоронців за застосування катувань, включно з позбавленням посади та реальними строками ув'язнення, по-друге, забезпечити повну незалежність слідчих органів, які займаються справами щодо катувань, по-третє, потрібно ввести обов'язкове відеоспостереження у всіх кімнатах для допитів і місцях тримання під вартою, і, по-четверте, поступово потрібно реалізовувати практичні рішення Європейського суду з прав людини не тільки через виплату компенсацій, а й через законодавчі реформи.

У висновку слід зазначити, що протидія катуванням - це не лише вимога міжнародного права, а **випробування для держави на зрілість і повагу до людської гідності**. Україна як правова держава зобов'язана не лише забороняти катування законодавчо, а й ефективно запобігати та розслідувати такі випадки. Практика Європейського суду з прав людини у справах «Каверзін проти України» та «Афанасьєв проти України» засвідчує, що проблема катувань в Україні має **системний характер**, а рівень відповідальності винних залишається низьким. Реальне подолання катувань можливе лише за умови незалежного слідства, ефективного превентивного контролю та політичної волі змінювати ситуацію. Заборона катувань має бути не декларативною нормою, а щоденною практикою захисту людської гідності.

Список літератури

1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР: редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.05.2025).
2. Проти катувань та інших жорстоких нелюдських або тих, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Міжнародна конвенція від 10 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення 08.05.2025).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.05.2025).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 08.05.2025).
5. Справа «Каверзін проти України» (Заява № 23893/03) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 15.05.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851/conv#Text (дата звернення: 08.05.2025).
6. Справа «Афанасьєв проти України» (Заява N 38722/02) Європейський суд з прав людини від 5 квітня 2005 р., Заява № 38722/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239#Text (дата звернення: 08.05.2025).
7. Україна без тортур. URL: <https://notorture.org.ua/> (дата звернення: 08.05.2025).

УДК 340.115

Наглюк К. О., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Юридична відповідальність є одним із ключових інструментів забезпечення правопорядку й справедливості у суспільстві. Вона виконує як каральну, так і превентивну функцію, спрямовану на запобігання правопорушенням. Види юридичної відповідальності відрізняються між собою залежно від сфери правового регулювання, характеру правопорушення та санкцій, що застосовуються.

Дослідження особливостей різних видів юридичної відповідальності дозволить краще зрозуміти їх сутність, механізми реалізації та значення для правової системи. У межах цієї роботи розглядаються основні види юридичної відповідальності, їх ознаки, а також роль у забезпеченні правопорядку.

Юридична відповідальність — це передбачена законом міра державного примусу, яка полягає в позбавленні особистих, організаційних і майнових благ, які особа повинна перетерпіти за скоєне правопорушення.

Юридична відповідальність ґрунтується на певних принципах і засадах, сформульованих у правовій теорії, зокрема: законності, поєднанні каральної та відновлювальної функцій, справедливості, невідворотності покарання, пріоритеті захисту інтересів держави, суспільства, колективу й окремої особи, а також доцільності, своєчасності та гуманності [1].

Аналізуючи функції юридичної відповідальності у сфері права, слід підкреслити, що вони визначають напрями впливу санкцій на суспільні відносини, проте їх зміст відрізняється через особливості правового регулювання. Оскільки юридична відповідальність є цілісним механізмом із власними цілями та функціями, її специфіка змінюється залежно від галузевого контексту правовідносин. Це обумовлює потребу вивчення наукових підходів до визначення функцій юридичної відповідальності з урахуванням особливостей її реалізації. На сьогодні в наукових колах поширена думка про виокремлення таких функцій юридичної відповідальності, як регулятивна, каральна, відновлювальна, виховна (превентивна) та заохочувальна (стимулююча) [2]. Компенсаційна функція забезпечує відшкодування матеріальної та моральної шкоди потерпілому. Правовідновлювальна функція спрямована на відновлення порушених прав, наприклад, через витребування майна. Штрафна функція передбачає накладення санкцій, таких як обмеження прав і свобод або позбавлення волі. Превентивна функція має на меті запобігання майбутнім правопорушенням, впливаючи на поведінку осіб для забезпечення правопорядку [3, с. 213].

Критерії поділу юридичної відповідальності ґрунтуються на різних підходах до класифікації цього правового інституту. Основними серед них є: галузевий критерій, який визначає відповідальність залежно від сфери правового регулювання; характер правопорушення, що поділяє відповідальність на договірну та позадоговірну, а також матеріальну і нематеріальну; форма вираження санкцій, за яким розрізняють каральну та компенсаційну; суб'єктний склад, що враховує, хто несе відповідальність. Використання цих критеріїв дозволяє більш точно визначати особливості кожного виду юридичної відповідальності та ефективно застосовувати її в правозастосовній практиці.

У залежності від галузевої структури права розрізняють такі види юридичної відповідальності: конституційна, матеріальна, дисциплінарна, адміністративна, цивільноправова, кримінальна.

Конституційна відповідальність є особливим видом юридичної відповідальності, що виникає при порушенні норм Конституції України та конституційних принципів державного управління. Вона застосовується до органів державної влади, посадових осіб і, в

окремих випадках, до громадян. Підставою для цієї відповідальності є порушення конституційного ладу, зловживання владою або невиконання обов'язків. Форми конституційної відповідальності включають: імпічмент Президента, розпуск парламенту та інші санкції, що визначаються законодавством.

Матеріальна відповідальність виникає у сфері трудових відносин і полягає в відшкодуванні шкоди, заподіяної внаслідок неналежного виконання трудових обов'язків. Вона може бути повною або обмеженою, залежно від розміру відшкодування. Відповідальність роботодавця також передбачена за заподіяння шкоди здоров'ю працівників чи незаконне звільнення.

Дисциплінарна відповідальність застосовується за порушення трудових чи внутрішньоорганізаційних правил. Вона регулюється трудовим законодавством і застосовується роботодавцем до працівників. Санкції можуть включати догану, пониження в посаді або звільнення. Відмінність дисциплінарної відповідальності полягає в її внутрішньому характері і невимогливості судового втручання.

Адміністративна відповідальність застосовується за адміністративні правопорушення, менш серйозні, ніж злочини. Вона включає покарання, такі як штрафи, попередження або позбавлення спеціальних прав, і має за мету виховний вплив на правопорушників, запобігаючи повторним порушенням.

Цивільно-правова відповідальність виникає при порушенні майнових або немайнових прав осіб. Вона передбачає відшкодування шкоди або збитків і може бути договірною чи позадоговірною. Цей вид відповідальності часто реалізується добровільно, хоча при спорі можливе судове або арбітражне вирішення питання.

Кримінальна відповідальність є найсуворішою і застосовується за злочини, передбачені Кримінальним кодексом України. Вона реалізується виключно у судовому порядку і включає серйозні покарання, такі як позбавлення волі, штрафи та інші санкції. Особливість кримінальної відповідальності неповнолітніх полягає в застосуванні м'якших покарань з урахуванням віку та обставин вчиненого злочину.

Різні види юридичної відповідальності взаємопов'язані, оскільки кожен з них спрямований на досягнення певної мети, проте застосовуються в різних контекстах і мають свої специфічні особливості. Межі розмежування відповідальності визначаються залежно від характеру правопорушення та його наслідків, а також від суб'єкта відповідальності. Наприклад, кримінальна відповідальність застосовується за серйозні правопорушення, такі як злочини, в той час як адміністративна відповідальність охоплює менш тяжкі порушення, що не тягнуть за собою кримінальні санкції. В деяких випадках можливо одночасне застосування кількох видів відповідальності, наприклад, при скоєнні злочину, який також є адміністративним правопорушенням або порушенням трудових норм. Так, особа може бути одночасно притягнута до кримінальної та матеріальної відповідальності за збитки, завдані в результаті злочинних дій. Це підкреслює взаємодію різних видів відповідальності, що дозволяє забезпечити всебічний правовий захист інтересів суспільства і окремих осіб.

Отже, інститут юридичної відповідальності займає важливе місце в забезпеченні правопорядку та справедливості в суспільстві. Різні види юридичної відповідальності, такі як кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна, матеріальна та конституційна, виконують свої специфічні функції в залежності від характеру правопорушення та застосовуваних санкцій. Кожен із видів має свої особливості, які обумовлені сферою правового регулювання та природою правовідносин, що виникають.

Значення цих видів відповідальності в сучасному правовому суспільстві важко переоцінити, оскільки вони забезпечують не лише покарання, але й превенцію правопорушень, а також виховний та виправний вплив. Однак, на сучасному етапі існує ряд проблем. Зокрема, необхідно вдосконалювати процедури притягнення до відповідальності, забезпечити чіткість в розмежуванні видів відповідальності та удосконалити механізми реалізації державного примусу.

Перспективи розвитку інституту юридичної відповідальності передбачають подальшу гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема

у сфері прав людини, економічних прав та боротьби з корупцією. Врахування міжнародного досвіду допоможе зробити механізми юридичної відповідальності більш ефективними, сприятиме вдосконаленню правозастосовчої практики та полегшить інтеграцію національних систем відповідальності в глобальний правовий контекст.

Таким чином, для подальшого розвитку інституту юридичної відповідальності важливо зберігати баланс між різними видами відповідальності, забезпечувати ефективність їх застосування та удосконалювати законодавство для відповіді на нові виклики сучасного правопорядку.

Список літератури

1. Аземша І.Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 54-57. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23487> (дата звернення 17.04.2025)
2. Зелена І.В. Функції юридичної відповідальності в приватному праві: окремі питання. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 3. С. 90-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2014_3_19 (дата звернення 17.04.2025)
3. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

УДК 342.7

Олещенко К. Р., студентка гр. КЮ-232

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГАРАНТІЇ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Права та свободи людини мають найвищу соціальну цінність, а їх гарантії є ключовим елементом правового статусу громадян. Це система норм, що захищають права і свободи, що становить необхідну передумову для прогресивного здійснення суб'єктами правовідносин своїх обов'язків, тим самим, реалізуючи свої права і свободи.

Права та свободи людини – це перелік непорушних, природних свобод, а також юридичних можливостей, що обумовлені цивілізованим існуванням особи в суспільстві. Вони також передбачають особисту свободу виражати власну волю та діяти у відповідності до закону, не завдаючи шкоди правам і свободам інших осіб.

При народженні людина отримує незаперечні права, відомі як природні, такі як право на життя, свободу волі, віри і думки, гідність. Ці права ґрунтуються на принципі природної рівності людей і, відповідно, є універсальними та невідчужуваними. Орієнтація та зміст діяльності держави визначаються гарантованими свободами та правами людини.

Історичний огляд та дослідження сформували теорію трьох поколінь прав людини. Перше покоління прав – це громадянські та політичні права, такі як право на життя, свободу волі, рівність перед законом. Ці права відображають універсальну свободу особи та розгортання демократичних відносин. Перше покоління прав людини – це базис свободи індивідуальності, що змушує державу не впливати, не утискати та не втручатись в сфери, що регулюють ці права [3]. Друге покоління прав – це соціально-економічні права, які включають право на медичну допомогу та соціальну підтримку. Вони виникли після Першої світової війни та відображають боротьбу народів за покращення економічного становища. Третє покоління прав – це колективні права всього людства, такі як право на мирний стан та безпечне навколишнє середовище. Вони виникли після Другої світової війни та відображають ускладнення глобальних проблем і прагнення до міжнародного співробітництва для забезпечення прав та свобод.

Держава гарантує здійснювати права, свободи і виконувати обов'язки, використовуючи політичні, ідеологічні, матеріальні та юридичні засоби в загальному обсязі. Основні права людини закріплені в загальній декларації прав людини, в якій також

містяться найважливіші механізми з їх захисту. Декларація, для всіх сфер правозастосовчої діяльності є фундаментальним джерелом права загальносвітового значення [1].

Гарантії прав і свобод людини та громадянина – це невід’ємний елемент юридичного статусу, система принципів, умов, норм, засобів, які охороняють та захищають свободи та права людини і громадянина, необхідна передумова для здійснення суб’єктами правовідносин обов’язків з реалізацією зазначених прав і свобод. Гарантії – центральне поняття теорії прав людини, що в концентрованому вигляді відбиває реальність, та захист прав і свобод людини та громадянина в суспільстві, це рівень гуманізму інститутів держави [2].

Гарантія конституцією свобод та прав людини і громадянина – це об’єктивні методи та вимоги, що реалізують процес охорони особистих свобод. Конституційні права і свободи зазвичай забезпечуються через два типи гарантій: загальні та юридичні [4].

Система міжнародного захисту прав людини включає різноманітні міжнародні органи та організації, які відповідають за цю справу. Можна виділити універсальні та регіональні механізми правозахисту. Універсальні механізми охоплюють органи та організації, які працюють по всьому світу, включаючи Раду з прав людини при ООН та інші. Такі органи включають постійні органи, створені в рамках ООН, органи, створені відповідно до міжнародних угод, укладених під егідою ООН, а також спеціалізовані установи ООН, такі як Міжнародна Організація Праці та ЮНЕСКО.

Загальність гарантованих свобод і прав відображає орієнтацію діяльності держави. Для суспільства, спрямованого на демократію, важливо розуміти проблему та забезпечувати ефективний процес реалізації прав та свобод людини та громадянина. Для перевірки держави на демократичні цінності і моральність використовуються існуючі, фактичні, формальні права людини. Гарантії, які вони надають, важливі для дослідження, оскільки завдяки ним фахівці можуть дослідити їх нормативність, системність і пріоритетність для розвитку всіх сфер життя сучасного суспільства та його майбутніх поколінь.

Висвітлення складнощів дотримання прав людини і громадянина є актуальною темою, яку досліджують українські та світові науковці. Статистика показує зростання обсягу публікацій та статей саме з цієї теми.

Отже, ця тема є актуальною для державної влади та її органів, які забезпечують реалізацію захисту законних прав, свобод та інтересів людей і громадськості. Ефективність їх діяльності підвищується завдяки успішному виконанню ними своїх повноважень, що сприяє побудові демократичного, державного апарату. Головна мета нашої держави - розробити чіткий національний шлях досягнення належного рівня реалізації гарантованих прав і свобод, які базуються на прикладах держав з високим рівнем гарантування політичних, економічних, соціальних і юридичних гарантій.

Права і свободи людини є основними принципами гідності та вільного розвитку в суспільстві. Забезпечення їх реалізації потребує систематичних заходів з усіх сфер суспільства, включаючи уряди, законодавців, судову систему та громадянське суспільство. Це означає, що кожна людина повинна мати доступ до справедливого суду, а суди мають діяти незалежно та об’єктивно. Також важливо, щоб законодавство було чітким, консистентним і відповідало міжнародним стандартам прав людини. Гарантії реалізації прав і свобод включають у себе систему освіти та інформації. Громадяни повинні бути освічені про свої права та обов’язки, а також про процедури захисту прав у разі їх порушення. Це сприяє підвищенню свідомості громадян і зменшенню порушень прав. Додатково, важливо створити ефективні механізми моніторингу та звітування за реалізацію прав людини. Це допомагає вчасно виявляти проблемні ситуації, реагувати на порушення та запобігати їх повторенню у майбутньому.

У кінцевому підсумку, права і свободи людини є основою демократичного суспільства та мирного співіснування. Забезпечення їх реалізації потребує постійних зусиль з боку всіх сфер суспільства та постійного вдосконалення законодавства та практики.

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 20.04.2025)

2. Гарантії реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина URL: <https://mykolaivska.land.gov.ua/%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82/> (дата звернення 20.04.2025)

3. Горбенко О.В. Покоління прав людини в контексті сучасних викликів. Львів: Видавництво «Світло», 2020. 180 с.

4. Ломжець Ю.В. Права людини та їх захист у сучасних реаліях : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю.В. Ломжець. Миколаїв: Видавництво Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, 2020. URL: <chromeextension://efaidnbmnmmibpcajpcglclefindmkaj/https://jurkniga.ua/contents/prava-lyudini-ta-ikh-zakhist-u-Suchasnikh-realiyakh-navchalniy-posibnik.pdf> (дата звернення 20.04.2025)

УДК 342.7:004

Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Самофалова К. О., студентка гр. КЮ-241

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Серед прав, що визнані у Загальній декларації прав людини, право на недоторканність приватного життя має особливе значення в контексті технологій штучного інтелекту (далі ШІ). Стаття 12 Загальної декларації прав людини вказує, що «Ніхто не може бути підданий довільному втручанню в його особисте і сімейне життя, довільним посяганням на недоторканність його житла чи кореспонденції чи посяганням на його честь і репутацію» [1]. Цей принцип отримав подальший розвиток у наступних міжнародних договорах, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (далі МПГПП) 1966 року [2]. Вплив ШІ на право на недоторканність приватного життя глибоке та багатогранне. Системи ШІ за своєю природою покладаються на величезні обсяги даних для ефективного функціонування. Такий інформаційний голод призвів до безпрецедентних рівнів збору, зберігання і аналізу особистої інформації. Хоч ця обробка даних може дати значні переваги з точки зору персоналізованих послуг і покращеного прийняття рішень, вона також створює значні ризики для особистої конфіденційності. Однією з найважливіших проблем, що її ШІ створює для прав на недоторканність приватного життя, є потенційна можливість спостереження і профілювання у великих масштабах. Наприклад, системи розпізнавання обличчя на підставі ШІ здатні відстежувати переміщення і дії людей в громадських місцях з таким ступенем точності та ефективності, яка раніше була неможливою. Справа Бріджес проти поліції Південного Уельсу у Сполученому Королівстві виявила правові складнощі, що пов'язані з використанням таких технологій. У цій визначній справі Апеляційний суд постановив, що використання автоматизованої технології розпізнавання обличчя поліцією Південного Уельсу було незаконним, посиляючись при цьому на недостатні гарантії і нездібність належним чином оцінити вплив технології на права на недоторканність приватного життя [3]. Ключові міжнародні договори, що захищають права на недоторканність приватного життя, насилу встигають за швидким розвитком технологій ШІ. Вищезгаданий МПГПП, а також регіональні інструменти, такі як Європейська конвенція про права людини (далі ЕКПЛ), забезпечують важливі правові засади для захисту приватного життя. Однак ці договори були складені в епоху, коли нинішні можливості ШІ навряд чи можна було собі уявити.

Недивлячись на ці зусилля, зберігаються значні правові пробіли в захисті конфіденційності в контексті технологій ШІ. Однією з найбільш гострих проблем є відсутність чітких міжнародних стандартів прозорості і зрозумілості ШІ. Багато систем ШІ, особливо ті, які використовують методи глибокого навчання, працюють як «чорні ящики», що ускладнює розуміння людьми того, як приймаються рішення, що зачіпають їх права. Ця непрозорість є серйозною проблемою для принципів прозорості і підзвітності, що є основною для прав людини.

Рекомендації з покращення міжнародних гарантій конфіденційності в епоху ШІ багаточисленні. По-перше, необхідно більш тісне узгодження міжнародних правових стандартів, що регулюють ШІ та конфіденційність. Це може потенційно прийняти форму нового міжнародного договору, спеціально присвяченого наслідкам технологій ШІ для прав людини. По-друге, необхідно посилити механізми незалежного нагляду і аудиту систем ШІ для забезпечення відповідності стандартам прав людини. По-третє, існує нагальна необхідність у збільшенні інвестицій в цифрову грамотність і освіта громадськості про технології ШІ та їх наслідки для прав на конфіденційність. Крім того, слід віддати пріоритет розробці технічних стандартів прозорості та зрозумілості ШІ. Це може включати створення міжнародно визнаних процесів сертифікації для систем ШІ, котрі відповідають визначеним стандартам конфіденційності і прав людини. Нарешті, необхідно посилити міжнародне співробітництво у рішенні транскордонних проблем, що створюються технологіями ШІ, особливо в галузях обміну даними і співробітництва правоохоронних органів.

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 18.04.2025).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 19.04.2025).
3. R (Bridges) v Chief Constable of South Wales Police [2020] EWCA Civ 1058. URL: <https://privacylawbarrister.com/2020/08/28/r-bridges-v-the-chief-constable-of-south-wales-police-2020-ewca-civ-1058/> (дата звернення 19.04.2025).

УДК 321.02

Попелишко С. О., студентка гр. 1-19

Науковий керівник: Ільченко Г. О., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н., доцент

*Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ КРИЗ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТА АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ

Сучасні кризи, включаючи економічні, соціальні, політичні чи ті, що пов'язані з охороною здоров'я, створюють безпрецедентні виклики для держав у всьому світі. У цей період вони змушені шукати нові механізми адаптації, оперативного реагування та забезпечення стабільності. Водночас виникає необхідність визначення того, які політичні режими (демократичні чи авторитарні) більш ефективні та стійкі в умовах кризи.

Демократичні держави вирізняються розподілом влади, системою стримувань і противаг, плюралізмом думок та широкою участю громадянського суспільства в прийнятті важливих рішень. У кризовий період ці принципи проявляють як свої переваги, так і недоліки. Відкритість процесу сприяє швидкому ініціюванню дискусій, залученню експертів та забезпеченню прозорості ухвалених рішень, що посилює їхню легітимність через законодавчий і судовий контроль. Водночас надмірна бюрократія та затяжний процес консультацій можуть затримувати швидкість реагування. Попри це, дотримання демократичних норм навіть у кризові періоди сприяє зміцненню основ правової держави, збереженню прав людини та стабільності суспільних інститутів.

Авторитарні держави, навпаки, концентрують владу в руках невеликої групи або однієї особи, дозволяючи швидко ухвалювати рішення та ефективно мобілізувати ресурси для подолання кризи. Їхня оперативність часто обумовлена можливістю обходити або скасовувати контрольні механізми, передбачені законами чи конституцією. Однак така структура прийняття рішень має серйозні ризики, зокрема послаблення контролю законодавчих органів, обмеження свободи слова, зловживання владою, що в майбутньому може призвести до системних порушень прав людини та дестабілізації інститутів.

Порівняльний аналіз вимагає врахування кількох ключових аспектів. Першим є

принцип легітимності та верховенства права: демократичні режими, навіть у кризові періоди, намагаються тримати владу під контролем парламентських і судових інститутів, керуючись принципом тимчасовості надзвичайних заходів і необхідністю повернення до нормального порядку. У авторитарних режимах надзвичайні заходи вводяться виконавчою владою, що підвищує ризик їх тривалого застосування поза межами кризового контексту.

По-друге, слід враховувати оперативність реагування. Авторитарні режими здатні до швидкого ухвалення рішень і мобілізації ресурсів, але це часто відбувається без належного контролю, що часто призводить до нераціонального використання цих ресурсів або до зловживань владою. Демократичні режими, завдяки відкритій дискусії й залученню широкого кола експертів, сприяють формуванню більш зважених рішень, хоча їхнє ухвалення займає більше часу.

Третім аспектом є залучення громадянського суспільства. У демократичних режимах важливу роль в управлінні кризами відіграє участь громадян і експертних спільнот, що підвищує довіру до державних інститутів. Натомість у авторитарних можливості для таких залучень обмежені, що може знизити якість прийняття рішень і привести до соціального невдоволення.

Таким чином, порівняльний підхід демонструє дилему між швидкістю реалізації рішень і збереженням демократичних засад в умовах кризи, що є особливо актуальним на сучасному етапі глобальної нестабільності.

Для прикладу, статті 9-15 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» чітко окреслюють межі та терміни дії виключних повноважень уряду [1]. Конституція України, зокрема, у статтях 64, п. 31 ст. 85 та п. 21 ст. 106, забезпечує збереження демократичних засад навіть у періоди надзвичайного стану [2].

Європейські країни мають ретельно розроблені законодавчі норми, які регулюють процедури введення та скасування надзвичайного стану. Наприклад, у статтях 115а-115l «Основного Закону» Німеччини чи в статті 16 «Конституції Франції» передбачені механізми зовнішнього контролю за діями виконавчої влади [3; 4]. Такий контроль здійснюється парламентом або судовою системою, навіть у випадках, коли необхідно приймати оперативні рішення.

Конституції авторитарних держав демонструють сутність механізмів, що дозволяють значне розширення повноважень виконавчої влади під час криз. У таких країнах, як Китайська Народна Республіка, конституційні положення, наприклад як у п. 18-20 ст. 67, дозволяють уряду ухвалювати рішення без належного контролю, особливо в умовах надзвичайного стану [5]. Це створює підґрунтя для легітимізації рішень, ухвалених без широкої консультації.

Порівняльний аналіз політичних режимів демонструє різницю в підходах до управління кризами. В авторитарних режимах законодавство часто залишає багато аспектів політичного управління на розсуд виконавчої влади. У демократичних, в свою чергу, закони чітко регламентують межі та функції влади.

Практика регулювання надзвичайних ситуацій окреслює різноманітність підходів, які впливають не лише на ефективність управління, а й на рівень захисту прав людини. Теорія держави і права підкреслює, що держава є організованою системою суспільних відносин із визначеним набором функцій щодо забезпечення порядку, безпеки та захисту прав людини. У контексті криз ця теорія набуває особливого значення, підкреслюючи зв'язок між структурними особливостями держави та її здатністю адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі.

Демократичні режими завдяки складній системі контролю і балансів можуть тимчасово зосереджувати владу для оперативного реагування. Водночас вони зберігають правові гарантії, які обмежують ризик надмірного посилення повноважень виконавчої влади. Авторитарні режими вирізняються швидкістю та ефективністю дій, проте це супроводжується ризиком порушень правових норм, що може призвести до тривалого централізування влади й ослаблення суспільної довіри.

Порівняльний підхід дозволяє виявити особливості різних політичних режимів і зрозуміти передумови їх виникнення та змін під впливом кризових явищ. Аналіз законодавчих норм, співвіднесений із історико-культурними особливостями країн, сприяє розробці нових

концепцій модернізації державного управління. Наприклад, досвід західних демократій у введенні тимчасових надзвичайних заходів може бути цінним джерелом для вдосконалення правового регулювання в інших країнах, не зважаючи на відмінності в політичних режимах.

У сучасному світі авторитарні режими часто отримують перевагу завдяки своїй швидкості та централізованій системі ухвалення рішень. У кризових ситуаціях, таких як надзвичайний стан, збройні конфлікти чи економічні кризи, така влада здатна швидко мобілізувати ресурси, впроваджувати суворі заходи та змінювати державну політику без тривалих дискусій і узгоджень. Це сприяє оперативному реагуванню та дозволяє уникнути застою в управлінні, що іноді буває характерним для демократичних режимів через бюрократичні процедури або політичні суперечки.

Проведений аналіз свідчить про те, що сучасні кризи значною мірою актуалізують проблему поєднання швидкості прийняття рішень із дотриманням правових норм та забезпеченням демократичних принципів. Демократичні режими, через необхідність консультацій та контролю, демонструють відносну повільність у процесі ухвалення рішень, але водночас вони гарантують стабільність завдяки прозорості і участі громадянського суспільства. В свою чергу авторитарні, які здатні до швидкої мобілізації ресурсів і оперативного реагування, нерідко стикаються з ризиками порушення прав людини та ослаблення інституціонального контролю. З огляду на це, оптимальний підхід до управління в умовах кризи має передбачати інтеграцію позитивних рис обох режимів: забезпечення ефективності й оперативності прийняття рішень у поєднанні зі збереженням механізмів стримувань і противаг, а також гарантуванням захисту громадянських прав. Такий підхід не лише сприятиме успішному подоланню криз, але й забезпечуватиме сталий розвиток правової державності в довгостроковій перспективі.

Список літератури

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення 05.05.2025).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 05.05.2025).
3. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. останні зміни внесені 19 грудня 2022 р. Німецький Бундестаг, м. Берлін, Березень 2024 року. 148 с. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cbcd2/grundgesetz_uk.pdf
4. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал. К.: Москаленко О.М., 2018. 56 с. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439702fr_const_new_a5-web.pdf
5. Конституція Китайської Народної Республіки (прийнята на 5-й сесії Всекитайських зборів народних представників п'ятого скликання 4 грудня 1982 р.). Сумський державний університет. 2024. С. 40. URL: <https://kfcplaw.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/Konstytutsiia-Kytajskoi-Narodnoi-Respubliki.pdf>

УДК 342.7:342.78

Порхун А., Франчук С., здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти групи ПБС-23-1

Науковий керівник: Лаговська Н. В., доцент кафедри цивільного права та процесу, к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини – це фундаментальні гарантії, що забезпечують свободу, гідність та рівність кожної особи. Проте у період війни, коли держава опиняється під загрозою, часто виникає необхідність тимчасового обмеження деяких прав і свобод. Особливо це актуально для України, яка перебуває в умовах повномасштабної збройної агресії. Тема порушення прав людини у таких умовах є надзвичайно важливою, адже навіть під час воєнних дій держава та суспільство повинні забезпечувати базові людські цінності.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії або реальної загрози нападу на державу. Він передбачає розширення повноважень військових органів, можливість обмеження конституційних прав громадян, введення комендантської години, заборони на мітинги, регулювання медіа та інші заходи безпеки. Його мета – створення умов для ефективної оборони держави та захисту її населення [1, 9].

Окремі аспекти захисту прав людини в умовах надзвичайних правових режимів проаналізовано у працях: Ю. Бисаги, С. Бостана, Т. Гарасиміва, П. Гуралю, О. Зайчука, Є. Зозулі, І. Жаровської, М. Кельмана, В. Ковальчука, О. Копиленка, П. Рабіновича, С. Сливки, О. Скакун, Серховець Д., Хара С. та інших науковців. В умовах воєнного стану та реальних бойових дій зазначена проблема не досліджувалася.

Згідно з 64 статтею II розділу про «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України, конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [2].

Воєнний стан, відповідно до законів «Про оборону України» [3] та «Правовий режим воєнного стану» [4] – це особливий правовий режим, який передбачає надання відповідним органом державної влади повноважень для відвернення загрози, а також тимчасове обмеження конституційних прав та свобод для громадян та юридичних осіб на території всієї країни або окремих її частинах без обмежень на кількість продовжень особливого стану [5].

Конституція України та міжнародне право дозволяють тимчасове обмеження певних прав і свобод у разі надзвичайної ситуації, зокрема воєнного стану. Серед таких прав [6, с. 127–147]:

- ✓ Свобода пересування та вибору місця проживання (може бути обмежена у зв'язку з евакуацією, заборонаю на в'їзд/виїзд тощо).
- ✓ Свобода слова та інформації (з метою уникнення поширення ворожої пропаганди або дезінформації).
- ✓ Право на мирні зібрання та участь у громадських акціях.
- ✓ Деякі трудові права, включаючи можливість примусового залучення до робіт оборонного характеру.
- ✓ Доступ до правосуддя може бути ускладнений через зміни в роботі судів або введення воєнних трибуналів.

Міжнародне право, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, дозволяє державам обмежувати певні права у період надзвичайного стану [7, с. 16–18]. Однак є права, які не підлягають обмеженню ні за яких обставин, навіть під час війни. До них належать:

- 1) Право на життя.
- 2) Заборона катувань, нелюдського або принизливого поведіння.
- 3) Заборона рабства та примусової праці.
- 4) Право визнаватися особою перед законом.
- 5) Свобода совісті та релігії.

Крім того, будь-які обмеження мають бути пропорційними, тимчасовими і не дискримінаційними.

Російська агресія супроводжується систематичними та грубими порушеннями прав людини. Деякі з них: примусова депортація українських громадян з окупованих територій до РФ або невизнаних територій; викрадення та катування цивільного населення, зокрема активістів, журналістів, волонтерів; порушення прав військовополонених, які піддаються фізичному та психологічному насильству; цілеспрямовані атаки на цивільну інфраструктуру – лікарні, школи, житлові будинки; обмеження свободи слова на окупованих територіях; закриття українських медіа, переслідування за українську мову та символіку.

У боротьбі за права людини важливу роль відіграють [8]:

- 1) Міжнародні організації: ООН, Рада Європи, ОБСЄ, Amnesty International, Human Rights Watch – фіксують порушення та готують звіти.
- 2) Національні правозахисні органи, зокрема Уповноважений Верховної Ради з прав людини (омбудсмен).

3) Судові інституції, зокрема Міжнародний кримінальний суд, який може розглядати справи про воєнні злочини та злочини проти людяності.

4) Документування злочинів – важливий етап для подальшого притягнення винних до відповідальності в Україні та за її межами.

Права людини – це не просто набір юридичних норм, а фундамент, на якому будується гідне життя кожного громадянина. У мирний час ці права сприймаються як даність, однак саме в умовах війни, надзвичайного чи воєнного стану вони набувають особливої цінності. Війна завжди супроводжується викликами для системи правового захисту особи, проте навіть у таких екстремальних умовах дотримання основних прав і свобод залишається обов'язком як держави, так і міжнародної спільноти [10].

Воєнний стан – це не *carte blanche* для свавілля чи порушень. Це – надзвичайний інструмент для збереження цілісності держави, який повинен застосовуватись у суворій відповідності до Конституції України та міжнародного права. Навіть під час бойових дій держава повинна гарантувати право на життя, заборону катувань, забезпечення гуманного поводження з цивільними особами та військовополоненими.

Водночас ми бачимо, як ворог зухвало і систематично порушує міжнародне гуманітарне право: масові депортації, насильство над мирними жителями, обстріли житлових кварталів, руйнування шкіл, лікарень, культурних об'єктів. Усі ці дії не просто порушують права людини – вони є воєнними злочинами, за які винні повинні бути притягнуті до міжнародної відповідальності.

Завдання українського суспільства та держави – не лише забезпечувати безпеку та обороноздатність, а й паралельно зберігати людяність, гідність та справедливість. Важливо продовжувати документувати злочини, підтримувати постраждалих, захищати найбільш вразливі групи населення. І найголовніше – після перемоги забезпечити відновлення справедливості, залікувати психологічні рани та повернути відчуття захищеності кожній людині.

Тільки шляхом поваги до прав людини ми зможемо збудувати сильну, демократичну і вільну Україну – державу, яка не тільки переможе у війні, а й стане прикладом стійкості та людяності для всього світу.

Список літератури

1. Серховець Д. І., Хара С. Д. Воєнний стан: історико-правовий досвід застосування. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. 2019. С. 191–193. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/94.pdf.
2. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина. *Конституційний Суд України*: веб-сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanyna>
3. Про оборону України: Закон України №1932-XII від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України №389-VIII від 08.02.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Які права громадян не можуть обмежуватись під час воєнного стану? *Visit Ukraine*: веб-сайт. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/3242/what-rights-of-citizens-cannot-be-restricted-during-martial-law#obmezhennya-pid-cas-voennogo-stanu-shho-govorit-zakon>
6. Денисова А. В. Правове регулювання воєнного стану в Україні. URL: http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/329/9684/219_1?inline=1#:~:text=Введення%20воєнного%20стану%20передбачає%20можливість.2
7. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посіб. Київ, 2018. 168 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf
8. «Захист прав і свобод людини є найважливішим завданням держави» – переконані учасники Міжнародного наукового семінару, що відбувся у КСУ 27.06.2018 (доповнено). *Конституційний Суд України*: веб-сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/zahyst-prav-i-svobod-lyudyny-ye-nayvazhlyvishym-zavdanniam-derzhavy-perekonani-uchasnyky-1>
9. Лаговська Н. В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2022. Вип. 2. С. 78-85.
10. Лаговська Н. В. Імплементация европейских стандартов защиты прав дитини в національне законодавство України. *Нове українське право*. 2022. Випуск 6. Том 2. С. 7-14.

УДК 340.1

Потапенко А. І., студентка гр. ПР-231

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗНАЧЕННЯ

Принципи права спрямовують і синхронізують весь механізм правового регулювання суспільних відносин, досконаліше розкривають роль права в суспільному житті та його прогрес, а також саме принципи права найбільш чітко відображають сутність права у всьому різноманітті його складових аспектів і способів.

Правові принципи – це стандарти, які зазвичай використовують для тлумачення та застосування закону в різних ситуаціях. Судові прецеденти, закони, звичаї та інші джерела права зазвичай служать джерелами правових принципів. Загальновизнано, що ці компоненти лежать в основі правових процесів і рішень, прийнятих у певній країні. Закони часто базуються на конституції країни. Правові принципи по суті служать важливою платформою для сприяння розумінню правових проблем у суспільстві чи країні.

Незважаючи на існування різних точок зору на питання правових принципів, юридична наука в усі історичні періоди була одноставною у проголошенні певних положень та ідей правовими принципами. Іншими словами, правовий принцип - це правове явище, яке безпосередньо пов'язує зміст права із закономірностями суспільного життя, на яких базується дана правова система і які вона закріплює. Сама ця залежність визначає характер правотворчості, зміст правових норм, шляхи і способи реалізації права [1, с. 16-18].

Правові принципи відіграють важливу роль у формуванні правової держави, символізуючи дух права, визначаючи характер правової культури та конкретний зміст національної правової системи.

В юридичній літературі правові принципи визначаються як «вихідні, вирішальні ідеї, положення, установки, які утворюють моральну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права» [2, с. 23], «основні, вихідні положення, ідеї, які підкреслюють закономірність і природу права як регулятора конкретного суспільства»; «керівні ідеї, які характеризують зміст, сутність і соціальне призначення права» [3, с. 15], «вихідні, початкові засади правової системи» тощо. Визнано, що принципами права є не лише ті положення, які закріплені в джерелах права, а й домінуючі правові ідеї, які є загальновизнаними в діяльності судової влади та інших суб'єктів права, хоча формально і не закріплені в об'єктивному праві.

Головним завданням юридичної науки в дослідженні правозастосовної функції принципів права є розкриття їх змісту через систему вимог. Важливу роль в цьому має відігравати аналіз практики Європейського суду з прав людини. Розкриття змісту принципів права через систему вимог не тільки спрощує завдання правозастосовців, але й обмежує їх розсуд [4, с. 219].

Важливо зазначити що правові принципи поділяються на загальносоціальні та спеціально-юридичні.

До загальносоціальних правових принципів належать: принцип пріоритету загальнолюдських цінностей, принцип людяності та принцип демократизму, а спеціально-юридичні принципи права прийнято класифікувати на загальноправові принципи, галузеві принципи, міжгалузеві принципи та інституційні принципи.

А в свою чергу загально правові принципи поділяються на такі принципи як: принцип свободи, принцип справедливості, принцип рівності, принцип законності, принцип взаємозв'язку прав і обов'язків та принцип верховенства права. Ці принципи є невід'ємною частиною системи принципів права.

Розвиток людської цивілізації супроводжувався розширенням уявлень про зміст і природу права як вищої міри справедливості та основи функціонування ідеального суспільства,

яке забезпечується самою природою, а не державою. Незважаючи на те, що теорія природного права не є новою в нашій країні, її основні ідеї стають все більш універсальними, створюючи систему відповідних принципів, які є основою для всіх інших джерел права.

Загальні принципи права служать основою для будь-якої правової конструкції. Закони можуть бути створені лише за допомогою загальних принципів права. Система конституційного контролю, в якій судова влада керується фундаментальними принципами, підтверджує загальний характер принципів як джерела права.

Загальний принцип права – це принцип, який визнається у всіх видах правовідносин, незалежно від правової системи, до якої він належить. Це також може бути принцип, який широко визнається народами, чий правовий порядок досяг певного рівня розвитку. У міжнародному праві він означає принцип, який породжує міжнародно-правові зобов'язання. Прикметник "загальний" вказує на те, що це принципи, які застосовуються загалом у всіх випадках, що виникають у міжнародному праві. Наприклад, принцип невтручання.

Загальні принципи права вважаються частиною позитивного права, навіть якщо вони використовуються лише як допоміжні інструменти. Вони становлять необхідні правила для самого функціонування системи і, як такі, виводяться з юридичних міркувань тих, хто має право приймати правові рішення в процесі застосування закону, зокрема судової влади. Вони також становлять інтеграційні інструменти системи, оскільки вони заповнюють фактичні або потенційні правові прогалини. Загальні принципи права були предметом багатьох доктринальних суперечок у міжнародному праві. Ці суперечки базувалися на різноманітних значеннях, які приписуються цьому поняттю, і теоретичних проблемах, які вони породжують і теоретичних проблем, які вона породжує. Вичерпного переліку загальних принципів права немає. Ці принципи постійно змінюються, як і право [5, с. 391].

Список літератури

1. Погребняк С.П. Загальні принципи права як джерело права. / Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1(64). С. 14–25.
2. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. 2012. С. 22-28.
3. Бахновська І.П., Сова Ю.В. Загальнолюдські принципи права як універсальні нормативні засади. 2020. С. 14-17.
4. Уварова О.О. Шляхи дослідження правозастосовної функції принципів права / Нац. юр акад. ім. Ярослава Мудрого. *Філософія права*. 2007. № 2. С. 217-221.
5. Мануїлова К. В., Загальні принципи права у міжнародному праві. 2023. № 1. С.389- 394.

УДК 340.111

Радай А. І., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент.

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

СТРУКТУРА НОРМИ ПРАВА

Структура норми права — це її внутрішня будова, яка складається з трьох взаємопов'язаних між собою елементів. Завдяки цим елементам норма права є такою, яка вона є, тобто встановлює обставини події, визначає права особи, а також встановлює обмеження, задля доцільного врегулювання суспільних відносин в державі.

Метою статті є дослідити елементи структури норми права, а також розглянути їх характеристику.

Варто зазначити, що в сфері права розглядати поняття «структура» варто в двох аспектах: внутрішньому та зовнішньому. Внутрішня структура норми права являє собою взаємозв'язок між її трьома елементами: гіпотезою, диспозицією та санкцією. Зовнішня структура норми права вказує на її зв'язок з іншими правовими явищами. Пропоную детальніше розглянути саме внутрішню структуру норми права.

Внутрішня структура норми права — це її (норми права) внутрішня будова, що полягає в поділі норми права на взаємопов'язані між собою складові елементи, які в процесі взаємодії забезпечують її функціональну самостійність [1, с. 182].

Гіпотеза — це елемент структури норми права, який вказує на певні життєві обставини або умови, за якої починає діяти дана норма. Тобто, гіпотеза дає визначити коли та за якої умови варто застосовувати конкретну норму. Гіпотезу ділять на просту та складну. Проста гіпотеза у своєму змісті вказує на одну обставину або умову. Складна гіпотеза встановлює дві або більше умови, за якої застосовується норма права. Якщо не враховувати всі умови, тоді потрібно буде застосовувати іншу статтю, оскільки відсутність конкретної умови встановлює вже інший вид юридичної відповідальності. Ці умови взаємопов'язані між собою.

Також, варто зазначити, що всі елементи структури норми права можна класифікувати за ступенем визначеності їх змісту на:

- Абсолютно визначені;
- Відносно визначені;
- Альтернативні.

Абсолютно визначена гіпотеза визначає конкретні обставини, за яких починає діяти норма права.

Відносно визначена гіпотеза може містити не повний перелік обставин, тобто не визначає конкретно якісь обставини.

В альтернативній гіпотезі норма права починає діяти залежно від деяких обставин. Часто в такій гіпотезі використовується слово «або». Тобто, перелічується відразу декілька обставин, виконання хоча б однієї з яких дає підставу для застосування даної норми.

Диспозиція — елемент структури норми права, який визначає певну модель поведінки особи, її права та обов'язки згідно конкретної обставини або декількох обставин. Диспозиція дає змогу точно встановити як потрібно діяти або ж навпаки, як не треба діяти щодо конкретної ситуації.

Абсолютно визначена диспозиція передбачає собою встановлення конкретних прав та обов'язків особи, тобто визначається чітка модель поведінки особи.

На відміну від абсолютно визначеної, відносно визначеною є диспозиція, що не містить суттєвих ознак поведінки учасників відносин та повних даних про їх права та/чи обов'язки [2, с. 10].

Альтернативна диспозиція вказує декілька видів поведінки особи, але зумовлює настання однієї з них.

Санкція — елемент структури норми права, який вказує на заходи правового примусу за порушення диспозиції [3, с. 94]. Тобто, фактично санкція встановлює вид і міру юридичних наслідків за порушення правил поведінки, які встановлені в диспозиції.

Абсолютно визначена санкція вказує конкретні наслідки та вид державного примусу за порушення диспозиції, тобто вказується конкретна кількість років або ж штрафу за правопорушення.

Відносно визначена санкція визначає відповідальність від мінімальної до максимальної визначеності, або ж може визначати просто до максимальної визначеності.

Альтернативна санкція встановлює відразу декілька юридичних наслідків та видів відповідальності одразу, але зазначає обрання конкретного наслідку, який більш всього підходить до конкретної обставини.

Доцільно вказати, що не завжди в нормі права присутні всі три елементи. Часто може бути просто гіпотеза і відразу санкція, або ж може бути вказано диспозицію і санкцію, а гіпотеза відсутня. Тому, присутність відразу трьох елементів в нормі права не є обов'язковою. Такі випадки мають місце існувати, оскільки встановити відразу всі обставини, моделі поведінки та види відповідальності неможливо. В світі існує дуже багато причинно-наслідкових зв'язків, але все ж таки всі встановити неможливо.

Отже, внутрішня структура норми права складається з трьох елементів: гіпотези, диспозиції і санкції. Гіпотеза є елементом структури норми права, яка визначає обставини

та умови, за яких настає юридична дія норми. Диспозиція є елементом структури норми права, яка встановлює правило поведінки та визначає права та обов'язки особи. Санкція є третім елементом структури норми права, яка визначає міру і вид державного примусу до юридичної відповідальності особи.

Список літератури

1. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. С. 181-189.
2. Сухонос В. В. Структура правової норми у контексті теорії права. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2009, №1 (2). С. 9-13.
3. Мудрак К. Р. Поняття, ознаки та структура норми права. *Актуальні питання розвитку економіки, харчових технологій та товарознавства* : Зб. тез доповідей XXXVIII наук. студент. конф. за підсумками н.-д. робіт студентів за 2014 р., м. Полтава, 21 квіт. 2015 р. / Наук. керівник С. О. Гладкий. Полтава, 2015. С. 92–94.

УДК 340.13:341

Радай А. І., студентка гр. КЮ-241

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В АКТАХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Верховенство права є одним із трьох стовпів діяльності Ради Європи, йдучи разом із демократією та правами і свободами людини. Рада Європи є найбільшою міжнародною регіональною організацією континенту, яка визнає верховенство права та гарантує основні права і свободи людини для суспільства. Зазвичай, верховенство права досліджується в трьох аспектах: як принцип, доктрина та механізм держави.

Метою роботи є дослідження верховенства права як основоположного принципу, який закріплений у багатьох актах міжнародних організацій, а також розкриття вимог, які визначають міру дотриманості принципу в кожній державі.

Правовий статус Ради визначається її Статутом, ухваленим Лондонським договором 5 травня 1949 р., шляхом встановлення системи правових норм, які регулюють суспільні відносини її держав-членів. Стаття 3 Статуту Ради Європи чітко регламентує принцип верховенства права та зазначає, що кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнавати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також повинен відверто та ефективно співпрацювати в досягненні мети Ради, яка визначена в главі I Статуту [1, с. 176-177].

Для того, щоб дати визначення принципу верховенства права, варто дізнатися про його складові аспекти, оформити документ, який дасть змогу оцінити стан дотримання верховенства права в конкретній державі. У березні 2011 р. Венеційська Комісія ухвалила Доповідь щодо верховенства права, додатком якої став документ, який допоміг це визначити. Це була перша версія мірила, тобто список із контрольним переліком питань для оцінки стану дотримання принципу. У другій частині мірила зазначено 6 основних аспектів верховенства права, а саме: законність; юридична визначеність; запобігання зловживанню повноваженнями; рівність перед законом і недискримінація та доступ до правосуддя. Зокрема, в останній главі мірила було наведено два виклики для верховенства права – корупція і конфлікт інтересів, а також збирання даних і спостереження [2, с. 7-8].

Говорячи про 6 основних аспектів верховенства права, які були роз'яснені в мірилі Венеційської комісії, варто здійснити більш детальний аналіз їх змісту.

Зокрема, законність передбачає собою дотримання держави та її службовців приписам права, які повинні відповідати чинній Конституції та міжнародним актам права. Саме Основний Закон повинен забезпечувати дотримання основних прав і свобод людини,

надавати гарантію їх здійснення. Згідно аспекту законності посадові особи, так би мовити, «зв'язані» законом. Їхні дії здійснюються відповідно приписам права, які надають дозвіл на вчинення тих чи інших дій. Судовий нагляд є одним із органів, який забезпечує нагляд за дотриманням законності та є дуже дієвим засобом, який виконує поставлену мету.

Юридична визначеність означає, що приписи права, тобто закони та підзаконні нормативно-правові акти повинні бути доступними, зрозумілими та лаконічними для кожного. Важливим елементом юридичної визначеності є передбачуваність нормативно-правових актів. Кожен, хто використовує закони завдяки передбачуваності зможуть співставити наслідки тої чи іншої поведінки. Також закони та інші нормативно-правові акти повинні бути сталими та послідовними у своїй структурі. Сталість забезпечує стабільність, а послідовність надає чітку регламентованість дій.

Запобігання зловживанню повноваженнями забороняє використовувати свою посаду, яка наділена владою, для вчинення дій, які не передбачені компетенцією та функціями даної особи. Публічна влада має здійснювати чіткі повноваження, які встановлені законом. Порушення даної норми є порушенням принципу верховенства права, що несе за собою відповідні наслідки.

Принцип рівності перед законом і недискримінації забезпечує рівність кожної особи, незалежно від її віку, статі, національності, статусу тощо перед законом. Принцип недискримінації забороняє неоднакове ставлення до особи, залежно від будь-яких її показників. Ці принципи гарантують дієвий та однаковий захист абсолютно всіх осіб.

Доступ до правосуддя забезпечує належний відкритий та неупереджений судовий вирок. Судді повинні бути незалежні у своїй діяльності від інших. Ніхто не має права тиснути на суддів. Це є абсолютно недемократичним. Судді здійснюють свою функцію незалежно від думок та слів інших. Судовий вирок повинен бути здійснений виключно згідно рішення суду, який здійснює свою діяльність відповідно до приписів права. Кожна особа має право на судовий вирок, який забезпечить належний захист її прав та свобод.

Варто зазначити, що верховенство права вживається в різних актах, конвенціях, документах органів Ради Європи. Наприклад, такими документами є: преамбула Європейської Конвенції з людських прав і засадничих свобод; Резолюція Res, якою було засновано Європейську Комісію з дієвості правосуддя; Статут Венеційської Комісії. Проте, ці документи не розкривають суть верховенства права, а лиш зазначають його існування. Рада Європи не створила спеціального органу, який би забезпечував контроль за дотриманням верховенства права.

Діяльність Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є важливим чинником, який стимулює розвиток та покращення дотримання принципу верховенства права. Діяльність ЄСПЛ як міжнародного органу відбувається на основі Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), яка забезпечує підтримання основних прав і свобод людини, їх захист та гарантію здійснення. Підтримуючи верховенство права, ЄСПЛ у своїй діяльності виносить судові рішення на основі ЄКПЛ. ЄСПЛ гарантує неупереджений та доступний для всіх судовий вирок, який оснований на однаковій правовій базі.

Аналізуючи закріплення принципу верховенства права в актах міжнародних організацій, необхідно зазначити про документи Європейського Союзу (далі – ЄС). Важливе значення верховенства права закріплено в договорах про створення ЄС. Також, в установчих договорах про ЄС, зокрема у Договорі про ЄС (2007 р.) верховенство права постає не стільки як принцип права, скільки як філософсько-соціальна категорія – загальнолюдська цінність, яку мають поважати та якої мають дотримуватися [3, с. 184]. У цьому документі закріплено основоположні цінності права, в тому числі й верховенства права, що повинно обов'язково дотримуватися державами-членами даної організації.

Не менш значущою організацією, акти якої закріпили принцип верховенства права є Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН). Від початку 2008 р. ООН активно розробляє проекти, які встановлюють та надають засоби розвитку принципу верховенства права на міжнародному рівні, а також на рівні держав-членів організації [4, с. 177-178]. 2012 р. випустив проєкт для реалізації застосування принципу верховенства права. Декларація про

верховенство права вказала зв'язок трьох елементів – демократії, верховенства права та прав і свобод людини, а також зазначила мету, яка полягає у підтриманні безпеки та миру у світі та захист прав людини.

Такий міжнародний правозахисний орган ООН, як Рада з прав людини також має свій внесок у встановленні принципу верховенства права у своїх актах. Даний орган прийняв низку резолюцій у даній сфері. Крім того, Рада запровадила низку інструментів спеціальних процедур, які на пряму стосуються питань верховенства права. Наприклад, такими інструментами є: Спеціальний доповідач з питання про незалежність суддів та адвокатів (СПЧА/HRC/RES/26/7), Спеціальний доповідач з питання про сприяння встановленню істини, правосуддя, відшкодування збитків та гарантій недопущення порушень (A/HRC/RES/18/7), Незалежний експерт з питань сприяння встановлення демократичного та справедливого міжнародного порядку (A/HRC/RES/33/3), Спеціальний доповідач з питання заохочення та захисту прав людини в умовах боротьби з тероризмом (СПЧА/HRC/RES/22/8) [4, с. 178].

Отже, принцип верховенства права закріплений у багатьох актах міжнародних організацій, таких як: Статут Ради Європи; Доповідь щодо верховенства права Венеційської Комісії, Додаток до цієї доповіді – мірило верховенства права; акти ЄСПЛ; ЄКПЛ; резолюції та акти ООН та багато ін. міжнародних документів. Верховенство права є поширеним принципом, який закріплений майже у всіх актах міжнародних організацій та є не тільки принципом, а й загальнолюдською цінністю, яку повинні поважати та дотримуватися усі демократичні, правові держави.

Список літератури

1. Куровська І. А. Принцип верховенства права в установчих актах Ради Європи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Київ, 2018. Т. 3, № 6. С. 175–179.
2. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of law checklist / пер. з англ. С. Головатого. К. : ТОВ «Компанія «BAITE», 2017. 168 с.
3. Красій М. Принцип верховенства права в Європейському Союзі. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., м. Дніпро, 28 лют. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 182–184.
4. Рєпіна Є. Ю. Принцип верховенства права в актах ООН. *Матеріали VI Міжнар. молодіж. наук. юрид. форуму*, м. Київ, 18 трав. 2023 р. Київ, 2023. С. 177–179.

УДК 343.23:342.9

Розенко Д. А., студентка гр. КЮ-242

Науковий керівник: Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ

В наш час юридичні особи мають діяти в умовах кардинальних змін: воєнний стан, розвиток цифрових технологій, глобалізація, нові підходи до управління. Все це вимагає оновлення підходів до розуміння правосуб'єктності юридичних осіб.

Правосуб'єктність юридичної особи означає її здатність вступати в правовідносини, набувати права й нести юридичні обов'язки (правоздатність), а також самостійно здійснювати їх реалізацію (дієздатність). На відміну від фізичних осіб, які набувають правоздатності з моменту народження, юридичні особи отримують її з часу офіційної державної реєстрації. Відповідно до частини 1 статті 80 Цивільного кодексу України, юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [1].

Юридичні особи поділяються на комерційні та некомерційні. Комерційні створюються для отримання прибутку. Це приватні компанії, банки, підприємства, які самі

себе фінансують і діють в інтересах своїх засновників чи учасників. Некомерційні юридичні особи - це організації, які не ставлять за мету прибуток. Вони працюють для задоволення суспільних, культурних чи соціальних потреб. Це можуть бути державні установи, благодійні фонди, релігійні організації тощо. Вони можуть вести підприємницьку діяльність, але лише для підтримки основної мети.

У сучасних умовах правосуб'єктність юридичних осіб стикається з низкою нових викликів, які впливають як на їхню діяльність, так і на сам механізм реалізації їхніх прав і обов'язків.

Умови воєнного стану змінюють звичні правові рамки функціонування юридичних осіб. Зокрема, спостерігається звуження обсягу правоздатності окремих організацій через зміни у правовому режимі. Діяльність багатьох юридичних осіб обмежується або припиняється відповідно до рішень уповноважених органів. Це пов'язано з потребою забезпечення національної безпеки та адаптацією до нових умов суспільно-політичного життя. У таких обставинах правосуб'єктність змінюється реактивно - у відповідь на актуальні виклики, що потребує оперативного правового регулювання. Окремим викликом стає збереження рівноваги між необхідністю державного контролю і свободою ведення діяльності в межах правового поля, зокрема при створенні чи реорганізації юридичних осіб [2, с. 36-37].

Цифровізація суттєво впливає на діяльність юридичних осіб, адже нові технології, такі як електронний документообіг, блокчейн і смартконтракти, спрощують управління та ведення бізнесу. Водночас це породжує нові виклики для правового регулювання, особливо щодо безпеки даних і правового статусу цифрових операцій [3, с. 3]. Одним із ключових викликів є можливе розширення кола суб'єктів права внаслідок штучного інтелекту, зокрема через концепцію «електронної особи», яка передбачає обмежене визнання правосуб'єктності за інтелектуальними системами. Паралельно відбувається трансформація юридичних осіб у цифровому середовищі – з'являється поняття «електронна юридична особа», яка функціонує без фізичної присутності, має цифрові активи, установчі документи в електронній формі та віртуальні органи управління [3, с. 4]. Цифрова трансформація охоплює як зовнішню діяльність юридичних осіб (через смартконтракти та електронний документообіг), так і внутрішню організацію. Водночас держава також впроваджує цифрові механізми управління, що проявляється в ідеї створення електронних державних органів і навіть цифрових посадових осіб, які можуть виконувати окремі адміністративні функції за допомогою штучного інтелекту [3, с. 5].

Хоча глобалізація об'єднує ринки та створює нові економічні можливості, вона також ускладнює правове регулювання, оскільки різні країни мають різні правові системи. Це вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами та уніфікації правових норм. Така стратегія дозволяє зменшити правові перешкоди для транскордонної взаємодії та підтримує стабільність правової бази для діяльності юридичних осіб [3, с. 1].

Отже, одним із основних аспектів цифрової трансформації суспільства є необхідність адаптації правосуб'єктності юридичних осіб до умов цифрового середовища, що зумовлює необхідність створення нових правових категорій, таких як електронні особи та електронні юридичні особи. Ще одним важливим аспектом цього процесу є поява нових правових викликів, пов'язаних з інтеграцією інноваційних технологій, таких як штучний інтелект у юридичну практику. В результаті цих змін, закони та правові стандарти, що регулюють діяльність юридичних осіб, мають бути оновлені з урахуванням новітніх технологічних досягнень.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.05.2025).
2. Орел Л.В., Ковтун І.В. Правосуб'єктність юридичних осіб в умовах воєнного стану. *Наукові розвідки з актуальних проблем приватного та публічного права*: Зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2024 р.). - Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025. С. 28-40.
3. Петков С.В., Губарев С.В., Горелова В.Ю. Еволюція правосуб'єктності юридичних осіб у контексті сучасних викликів: цифровізація, глобалізація, стале управління. *Академічні візії*. 2024. Вип. № 37. С. 1-9.

УДК 342.2:342.9

Романенко М. В., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ ЯК СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Дивлячись на активну зміну політичного та правового становища держави, важливим завданням юридичної науки є розгляд такого поняття як механізм держави, а також його ознак та складових елементів. Він відіграє ключову роль у функціонуванні країни, тому його вивчення має вагомий вплив для удосконалення як законодавства, так і державного управління.

Метою дослідження є розгляд самого поняття державного механізму, а також його основних рис, структури та принципів функціонування. Та аналіз його історії розвитку та сучасних підходів трактування.

Поняття «механізм держави» змінювалося протягом розвитку як суспільства, так і державності. Цей термін зазнав активного використання у вітчизняному правознавстві тільки у 20-30-х роках 20 століття, а саме коли з'явилася концепція гострої необхідності механізму диктатури пролетаріату. Його суть полягала лише в діяльності партії, яка в свою чергу через державні та недержавні органи втілювала свою політику.

Уже у 60-80-х роках сформувалася інша концепція політичної системи суспільства, вона охоплювала і державу, і недержавні інституції задля реалізації політичної влади. У сучасному правознавстві терміни «механізм держави» та «політична система» майже не мають точок дотику, вони розглядають схожі явища, але під різним кутом зору.

Отже, «механізм держави – це система державних органів, установ, підприємств, організацій, заснована на єдності принципів його організації і діяльності, які здійснюють і реалізують завдання та функції держави». [1, с. 64]

Механізм держави має свої характерні ознаки:

1. Складається з чіткої ієрархічної системи, в якій відповідно до повноважень одні органи підпорядковуються іншим.
2. Його функціонування побудоване на єдиних принципах, задля досягнення спільної мети. Структура складається із тісно пов'язаних елементів.
3. За допомогою відповідних органів та установ здійснює ефективне управління державою.
4. Його діяльність забезпечується за рахунок державного бюджету.
5. Функціональні, матеріальні та організаційні засоби сприяють реалізації функції та завдань держави, а у разі необхідності застосовується також і державний примус.

Складовими механізму держави являються органи виконавчої, законодавчої та судової влади, також контрольно-наглядові структури, відповідні збройні заgonи людей, такі як армія, поліція, флот і т.д., тюрми, колонії та засоби масової інформації.

Принципи організації та функціонування механізму держави — це фундаментальні засади на яких ґрунтується діяльність, сутність, зміст, призначення, а також завдання та цілі.

Основними з них є: верховенство права та законність, гласність і відкритість, гуманізм, демократизм, поділ влади, народовладдя.

Складові елементи структури механізму держави:

Державний апарат — відокремлена від суспільства спеціально створена система органів держави та їхніх підрозділів (є носієм державно-владних повноважень). [2, с. 69]

Державний апарат представлений через:

Управлінський апарат — система державних органів, яка представлена через державних органів, тобто через вищі, центральні та місцеві органи.

Апарат примусу — підрозділи правоохоронних органів, розвідка та контррозвідка, також деякою мірою митниця, в'язниці та колонії та ін.

Основні риси апарату держави:

1. Є носієм державної влади. Він уповноважений впроваджувати як загальні правила поведінки, так і більш індивідуального характеру, а також сприяти їх реалізації.
2. Має системну структуру. Має організовану систему юридично оформлених органів.
3. Утворюється та реалізує свої функції на основі єдиних принципів задля досягнення визначеної мети.
4. Має встановлені законодавством межі та виконує свої завдання суворо дотримуючись їх.
5. Як правило працівниками являються державні службовці.

Державні підприємства та установи — організації, які мають статус юридичної особи; неприбуткові організації (не мають державно-владних повноважень).

Державні підприємства — це організації, які засновані на державній власності, а також мають статус юридичної особи. Їх мета полягає у виробництві певної матеріальної цінності та отримання відповідного прибутку. Зазвичай це казенні підприємства, основою діяльності яких є державна власність.

Державні установи — це організації, діяльність яких спрямована на утворення духовних цінностей, вони функціонують у таких сферах, як освіта, наука, культура, охорона здоров'я та в інших невиробничих галузях. Зазвичай фінансуються за кошти державного бюджету.

Державні інститути організаційного характеру — інститути організаційно-економічної системи, інститути організаційно-політичної системи, інститути організаційно-соціальної системи, інститути організаційно-культурної системи та ін. [2, с. 69]

На сьогодні механізм держави має два основних підходи — вузький та широкий.

Основною ідеєю вузького підходу є асиміляція механізму держави та державного апарату. Цей підхід був актуальним ще за часів соціалістичної правової школи. Немало вчених підтримало цей підхід. Але варто зазначити, що нині він втратив свою чинність і використовується доволі рідко.

Відмінність між широким та вузьким підходами полягає в тому, що перший вважається більш широким за значенням порівняно з другим. Широкий підхід охоплює не лише апарат держави, а й інші різноманітні елементи, які також беруть участь в здійсненні державних функцій та завдань.

Отже, підсумовуючи можна сказати, що механізм держави являється основою функціонування країни. За його допомогою вона в повній мірі здійснює свою мету, завдання та функції. Саме його поняття змінювалося протягом історії, поступово від суто апаратного розуміння воно дійшло до сучасного, тобто більш комплексного.

Сучасна наука визначає механізм держави як упорядковану та цілісну систему державних органів, установ, підприємств та організацій, які діють на загальних принципах задля досягнення спільної мети.

Дослідження механізму держави є доволі важливими, адже дозволяє зрозуміти внутрішню державну організацію та функціонування органів держави. Такий аналіз дозволяє побачити деякі недоліки в системі державного управління та розробити шляхи їх усунення.

Розуміння державного механізму є значущим елементом задля побудови демократичної, правової держави, яка готова протистояти викликам сучасності та процвітати незважаючи на труднощі.

Список літератури

1. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
2. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: «Хай-Тек Прес», 2020. 296 с.
3. Наконечний І. Механізм держави: проблеми теорії та практики. м. Тернопіль, 15 трав. 2019 р. С. 117-121. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/720/713> (дата звернення: 15.04.2025).
4. Кравцова З. С. Стівідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади»: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. С. 91–94. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2022/18.pdf (дата звернення: 15.04.2025).

РОЛЬ ЕТИЧНИХ НОРМ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Етичні норми відіграють важливу роль у формуванні справедливого законодавства, забезпеченні його гуманності та легітимності. Дослідження взаємозв'язку етичних і правових норм є важливим не лише з теоретичної, а й з практичної точки зору, адже сприяє зміцненню правопорядку, розвитку правової культури й формуванню довіри до системи правосуддя.

Першим на що варто звернути увагу, це значення етичних норм у суспільстві. Етичні норми інформують про моральні основи процесу правозастосовної діяльності, вносять у свідомість людини знання принципів, норм і правил. Вони об'єднують усі аспекти формування та розвитку права і правової системи через вплив змін цінностей [1, с. 90].

Вплив етичних норм на правову систему можна побачити на прикладі Конституції України. Відповідно до ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2]. Ця стаття демонструє, що права людини стоять вище інтересів держави і суспільства.

Справедливість у праві означає рівність усіх перед законом, об'єктивність судового процесу і пропорційність покарання. Відповідно до ст. 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [2]. Згадана стаття забезпечує рівність як однакове ставлення до всіх громадян незалежно від їхніх ознак.

Сама правова професія має високі етичні стандарти, оскільки юристи є носіями довіри суспільства до справедливості. Це підкріплюється і такими важливими документами, наприклад, як Правилами адвокатської етики та Кодексом суддівської етики.

Правила адвокатської етики визначають, що: «Правила адвокатської етики мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката» [3].

Кодекс суддівської етики визначає: «Забезпечення права кожного на судовий захист на основі утвердження принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави України на підставі Конституції та законів України встановлюють високі вимоги до моральних якостей судді.

Усвідомлюючи значущість (важливість) своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку із чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці» [4].

Говорячи про сьогодення і роль етичних норм у правовій системі, не можна не вказати на Європейську конвенцію з прав людини. Тому, що на сьогоднішній день все більше зростає важливість дотримання стандартів, закріплених у цьому міжнародному документі. Наприклад, ст. 2 Право на життя, ст. 6 Право на справедливий суд, ст. 14 Заборона дискримінації тощо [5]. Тобто ці норми Конвенції навіть використовуються судами при тлумаченні правових норм.

Таким чином, етичні норми є важливою складовою правової системи, адже саме вони формують моральне підґрунтя законодавства, забезпечують його справедливість, гуманність. Вони сприяють розвитку правової свідомості, підвищенню рівня довіри громадян до системи правосуддя та зміцненню правопорядку в державі.

Список літератури

1. Romanova A. Rusal L. Ethical standards and human freedom in law: an integrative aspect. *Law*. 2020. Volume 7. P. 89-94.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4239> (дата звернення 10.04.2025).
3. Правила адвокатської етики: Правила від 09.06.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення 11.04.2025).
4. Кодекс суддівської етики: Кодекс від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення 11.04.2025).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n356 (дата звернення 17.04.2025).

УДК 342.3

Тимченко З. М., студент гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Форма правління в Україні зумовлена постійним розвитком демократичних інститутів, пошуком оптимального балансу між гілками влади та викликами політичної стабільності. У контексті реформ, змін до Конституції та геополітичної ситуації питання ефективності парламентсько-президентської моделі залишається надзвичайно важливим.

Метою дослідження є аналіз особливостей форми правління в Україні, виявлення переваг і недоліків чинної парламентсько-президентської моделі з урахуванням сучасних політико-правових реалій.

Відповідно до ст. 5 Конституції України «Україна є республікою» [1]. Якою саме республікою є Україна, Основний Закон не уточнює. Більшість вчених називає три види республік: президентську, парламентську та змішану. Марущак Н.В. відзначає, що в дослідженнях науковців «згадуються й інші різновиди республік – наприклад, президентсько-партократична, президентсько-клерикальна, президентсько-монархічна. Видається, однак, що ці терміни використовуються для характеристики особливостей політико-правового режиму окремих президентських республік» [2, с. 107]. Ми вважаємо найбільш раціональним поділ республік на президентську, парламентську та змішану (президентсько-парламентська та парламентсько-президентська). Спробуємо дослідити, до якого виду республік належить сучасна форма правління в Україні. Дослідження здійснюється, виходячи з сьогоднішніх норм Конституції України.

Відмінність між президентсько-парламентською та парламентсько-президентською республікою з точки зору професора Колюха В.В., полягає в тому, «яка гілка влади займає пріоритетне становище під час формування уряду та як розподілено виконавчу владу між

президентом та урядом. Глава держави тут не обов'язково є одноосібним носієм виконавчої влади, а, як правило, розділяє ці повноваження з прем'єр-міністром, який очолює уряд. Так виникає подвійна структура (дуалізм) виконавчої влади з двома лідерами» [3, с. 177]. Олійник В.С. вважає «На практиці в змішаній республіці, незважаючи на значні повноваження парламенту, значну роль виконує президент (але не виняткову, як у класичній президентській республіці)» [4, с. 19].

Правовими ознаками парламентсько-президентської республіки є: 1) перевага парламенту, а не президента у формуванні уряду; 2) юридична відповідальність уряду перед парламентом, складання повноважень урядом перед новообраним парламентом, можливість парламенту висловити недовіру уряду; 3) президент має право розпуску парламенту згідно з настанням умов, передбачених конституцією; 4) президент має суттєві повноваження у внутрішній та зовнішній політиці, може суттєво втручатися в законодавчий процес.

В Конституції України є норми, які свідчать про те, що Україна має всі вищеперераховані ознаки парламентсько-президентської республіки. 1) Згідно ч. 2 ст. 114 Конституції «Кандидатура на посаду Прем'єр-міністра України вноситься Президентом України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» [1], згідно п. 12 ст. 85 Конституції «До повноважень Верховної Ради України належить призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України» [1]; 2) згідно ч. 1 ст. 87 Конституції «Верховна Рада України... може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України...» [1]; 3) згідно ч. 1 ст. 90 Конституції «Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією» [1]; 4) згідно з п. 1 ст. 106 Конституції Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави, згідно п. 3, 5, 17-18 ст. 106 Конституції «Президент України представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю, є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, очолює Раду національної безпеки і оборони України» [1]; згідно п. 29-30 ст. 106 Конституції Президент України підписує закони, які прийняла Верховна Рада та має право вето щодо новоприйнятих законів з наступним поверненням їх на повторний розгляд. Отже, Україну слід віднести до парламентсько-президентських республік.

Незважаючи на прогресивність сучасної форми правління в Україні, науковці вбачають і її недоліки. Так, Сівак В.М. акцентує увагу на тому, що «Війна проти Української держави виявила певні вади республіканської форми правління: 1) відсутність швидких системних інституційних можливостей щодо протистояння ворогу; 2) збалансованість співвідношення обсягу повноважень вищих органів і поєднання системи стримувань і противаг під час війни виявилися гальмуючими чинниками за умов необхідності ухвалення швидких та негайних рішень у воєнній сфері, адже відсутність домінування означає відсутність єдиного центру управління, відсутність ієрархії і як наслідок втрати часу, а згодом і втрати ресурсів (у випадку війни проти України: втрата територій, населення, стратегічного потенціалу); залежність від внутрішньополітичних настроїв, яка призводить до унеможливлення прийняття ефективних рішень з огляду на різні електоральні цінності політичних партій...» [5, с. 530].

Ознаки змішаної республіки, закріплені в Конституції України, свідчать про домінування парламенту в системі державної влади за умов збереження вагомих повноважень Президента. Така форма правління дозволяє досягти певного балансу між гілками влади та створити умови для співпраці між ними. Водночас, як зазначається в сучасній науковій літературі, чинна модель часто породжує суперечки щодо розмежування

повноважень між Президентом, Кабінетом Міністрів і Верховною Радою. Це може призводити до конфліктів, затягувати вирішення складних питань, які потребують швидкого реагування. Недостатньо чітке закріплення меж впливу Президента та парламенту на уряд негативно позначається на ефективності державного управління. У зв'язку з цим необхідним є подальше вдосконалення конституційної моделі правління в Україні з урахуванням принципів політичної стабільності, ефективності управління та відповідальності влади перед громадянами.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Марущак Н. В. Сучасні концептуальні підходи до форми держави. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2024. Випуск 85: частина 1. С. 103-110.
3. Колюх В. В. Парламенська республіка в Україні: перспективи й перешкоди. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Випуск 3(43). С. 176-180.
4. Олійник В. С. Республіканська форма правління: її особливості в Україні. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2018. №2(4). С. 15-26.
5. Сівак В. М. Форма правління крізь призму сучасних трансформацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 529-532.

УДК 340.6:174

Титенок К. Т., студентка гр. ЗМПР(ацю)-241

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н, доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРАВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Професійна етика правників є ключовим елементом забезпечення законності, справедливості, захисту прав людини та підтримки верховенства права в будь-якому суспільстві. В умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України №64/200 [1], що триває з 24 лютого 2022 року, роль правників набуває особливого значення, оскільки вони стикаються з новими викликами, пов'язаними з обмеженнями правового режиму [2]. Воєнний стан створює унікальний контекст, у якому принципи професійної етики, такі як незалежність, конфіденційність, доброчесність та повага до закону, піддаються випробуванням. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю проведення аналізу особливостей дотримання професійної етики правниками в Україні в умовах воєнного стану, розгляду етичних дилем, що виникають у їхній практиці, та визначенні шляхів забезпечення високих стандартів професійної поведінки в умовах воєнного стану.

Етика – це філософська дисципліна, що вивчає мораль; система моральних норм і цінностей, властива певній спільноті, соціальній, професійній або іншій групі людей [3]. Юридична етика, як складова частина більш широкого поняття професійної етики – це сукупність моральних принципів, норм і правил, що регулюють професійну поведінку правників (адвокатів, суддів, прокурорів, нотаріусів тощо) у процесі здійснення їхньої діяльності. Професійна юридична етика спрямована на: 1) формування моральних якостей правників, орієнтованих на справедливість, захист прав і свобод громадян та власної гідності; 2) теоретичне обґрунтування загальнолюдських моральних принципів у праві; 3) визначення моральної суті принципів правосуддя, таких як законність, презумпція невинуватості, незалежність суддів та їх підзвітність закону; 4) обґрунтування етичних основ діяльності правників різних спеціалізацій; 5) розробку рекомендацій для розвитку моральної свідомості; 6) підвищення правової культури в правоохоронній діяльності; 7) аналіз моральних аспектів взаємодії учасників кримінального процесу [4, с. 39].

У період воєнного стану правники несуть підвищену відповідальність, адже вони зобов'язані якісно виконувати свої професійні обов'язки, зберігаючи високий рівень власної моральної стійкості.

Одним з етичних принципів, що порушується в умовах правового режиму воєнного стану є принцип компетентності та добросовісності, який відповідно до статті 11 Правил адвокатської етики (далі – Правила) вимагає від правника знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, досконалість в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення [5].

Наразі спостерігаються численні зміни у законодавстві: трудовому, сімейному, податковому, пов'язаному з проходженням військової служби. Громадяни дедалі частіше звертаються з питаннями щодо призову на військову службу, мобілізації, виплат, пов'язаних із виконанням військових обов'язків, за роз'ясненнями, щодо правил виїзду за кордон тощо. У зв'язку з цим правникам необхідно регулярно оновлювати свої професійні знання та брати участь у семінарах і програмах підвищення кваліфікації, перевіряти актуальність та чинність нормативно-правових актів та інших документів.

Інший етичний принцип на який впливає війна – принцип законності, який означає, що у своїй роботі правник повинен застосовувати всі знання та професійні навички для якісного захисту й представництва прав та інтересів клієнта, дотримуватися законодавства України, вести боротьбу зі зловживаннями, фактами зневажання законів, порушенням прав і законних інтересів, а також з неправомірною поведінкою громадян.

Натомість під час воєнного стану послаблюється контроль, відкриваються можливості для здійснення протиправних дій і громадяни все більше намагаються отримати правові консультації, щоб обійти законодавство та порушити норму закону тією чи іншою мірою, наприклад з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, що згідно зі статтею 336 Кримінального кодексу України карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років [6].

У такому випадку правник зобов'язаний неухильно слідувати відомому римському постулату *dura lex sed lex* – «закон суворий але він закон» та надавати консультації у спосіб, що спонукатиме особу дотримуватись законодавства, пояснюючи, що яким би нерациональним, нерозумним чи неприємним не був той чи інший закон, йому треба підпорядковуватись

Оскільки моральна складова правника перебуває під загрозою під час дії правового режиму воєнного стану важливим є дотримання принципу корпоративної єдності та взаємної поваги між правниками, як запоруки підвищення якості та ефективності правових послуг, що надаються. Базовим етичним принципом є поведінка, яку правник хотів би бачити у відношенні до себе. Правники в особливий період більше стикаються з комунікативними проблемами з клієнтами, представниками органів державної влади, місцевого самоврядування, своїми колегами. Не нашкодити своєю поведінкою, підтримати, вислухати, утриматись від дій, що становитимуть перешкоди, навіть якщо ця особа є опонентом – все це набуло надзвичайної важливості в умовах воєнного стану.

Одним з проблемних питань професійної етики правника після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну стало питання надання консультацій та інших послуг громадянам, що мають російський паспорт. Відповідно до ст. 14 Правил адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору. Керуючись ст. 17 Правил адвокат має право відмовитись від прийняття доручення клієнта, виходячи з будь-яких причин та без їх пояснення, при цьому це не вважатиметься порушенням принципу компетентності та добросовісності.

Водночас, статтею 59 Конституції України визначено, що кожен має право на професійну правничу допомогу [7]. Також, згідно статті 3 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» право на безоплатну правничу допомогу – гарантована [Конституцією України](#) можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту отримати в повному обсязі безоплатну первинну

правову допомогу [8]. Таким чином, правники, що надають безоплатну правову допомогу не можуть відмовитись з етичних міркувань від надання консультацій російським громадянам, однак слід зазначити, що вищий рівень етичної професійності правника полягає у якісному виконанні роботи в межах визначених державою, крім того станом на зараз в Україні громадяни переміщені з зони активних бойових дій можуть мати російські паспорти отримані з тих чи інших причин і не мати українського паспорта, що теж має братись до уваги правниками.

Отже, принципи компетентності, доброчесності, законності, корпоративної єдності та взаємної поваги стають ключовими та зазнають найбільшого впливу в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Правники зобов'язані постійно підвищувати кваліфікацію, дотримуватися законодавства, сприяти справедливості та уникати дій, що можуть порушити етичні стандарти, навіть у складних умовах російсько-української війни. Особливе значення має збереження моральної стійкості та підтримка високих стандартів професійної поведінки, зокрема при наданні правової допомоги різним категоріям громадян, включаючи тих, чия громадянська належність може викликати етичні суперечки. Дотримання етичних принципів не лише сприяє захисту прав і свобод громадян, але й зміцнює верховенство права та правову культуру в Україні в умовах воєнного стану.

Список літератури

1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення – 22.04.2025).
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення – 22.04.2025)
3. Енциклопедія сучасної України. Енциклопедична стаття. Етика. URL: <https://esu.com.ua/article-18041> (дата звернення – 22.04.2025)
4. Бліхар В.С. та ін. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах). Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
5. Правила адвокатської етики. З'їзд адвокатів України; Правила від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення – 22.04.2025)
6. Кримінальний кодекс України. Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 22.04.2025).
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення – 22.04.2025).
8. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення – 22.04.2025).

УДК 342.7:355.02(477)

Хоцінська В. А., студентка гр. ПБС-23-1

Науковий керівник: Лаговська Н. В., доцент кафедри цивільного права та процесу, к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)*

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Воєнний стан в Україні запроваджується у виняткових обставинах, зокрема у разі збройної агресії або загрози національній безпеці. Проте навіть в умовах воєнного стану держава залишається зобов'язаною гарантувати дотримання основоположних прав і свобод людини. У період дії воєнного стану держава може тимчасово обмежувати окремі права та свободи громадян з метою забезпечення обороноздатності та безпеки України. Закон України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема його стаття 6, містить перелік конституційних прав, які підлягають такому обмеженню, а також вказує строки їх дії [1, с. 11].

Серед прав, які можуть бути обмежені у зв'язку із введенням воєнного стану, зазначаються: недоторканність житла (стаття 30 Конституції України); право на приватність листування, телефонних розмов і іншої кореспонденції (стаття 31); захист особистого і сімейного життя (стаття 32); свобода думки, слова та право відкрито висловлювати свої

переконання (стаття 34); участь у державному управлінні, голосування на виборах і референдумах (стаття 38); право на мирні зібрання, мітинги та демонстрації (стаття 39); право на володіння та розпорядження власністю, а також результатами інтелектуальної діяльності (стаття 41); право займатися підприємництвом (стаття 42); право на працю (стаття 43); право на страйк (стаття 44); і право на освіту (стаття 53 Конституції України) [2].

Такі обмеження мають виключно правове обґрунтування й спрямовані на захист національної безпеки, громадського порядку, територіальної цілісності, збереження життя та майна громадян, недопущення розголошення важливої або конфіденційної інформації, а також охорону здоров'я населення, прав, свобод і гідності інших осіб.

Треба наголосити на тому, що ч. 2 статті 64 Конституції України встановлений чіткий перелік прав і свобод, які є абсолютними і не можуть бути обмежені ні за яких обставин. До них належать, зокрема, гарантії рівності (ст. 24), громадянства (ст. 25), право на життя та гідність (ст. 27, 28), свободу та особисту недоторканність (ст. 29), а також право на звернення до органів влади (ст. 40) [2].

Крім того, до числа абсолютних прав входять право на житло (ст. 47), гарантії захисту сім'ї, шлюбу та прав дітей (ст. 51, 52), право на судовий захист, правничу допомогу, справедливий суд і презумпцію невинуватості (ст. 55, 59, 61–63), право на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями держави (ст. 56), а також право знати свої права і обов'язки, дотримання принципу законності й заборона зворотної дії законів у часі (ст. 57, 58, 60) [2].

Європейський суд з прав людини є провідною інституцією міжнародного захисту прав людини, що функціонує в межах контролю за дотриманням положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації, Україна ініціювала скаргу до Європейського суду з прав людини, посиляючись на численні порушення прав людини з боку російських військових на її території. У червні 2022 року було подано додатковий позов, який стосувався порушення норм міжнародного права через збройне вторгнення. Суд у відповідь закликав уряд росії утриматись від атак на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури, такі як житлові будинки, лікарні, школи, машини швидкої допомоги. Також суд наголосив на необхідності вжити невідкладних заходів для захисту медичних установ і персоналу. Попри це, росія проігнорувала відповідні рішення і заклики [1, с. 16-17].

Крім діяльності в межах Європейського суду, Україна активно використовує інші міжнародно-правові інструменти. У лютому 2022 року вона ініціювала провадження в Міжнародному суді ООН, вимагаючи визнати відповідальність росії за акти, що можуть кваліфікуватися як геноцид.

У системі демократичної правової держави наявна багаторівнева структура захисту прав людини. Вона охоплює діяльність Конституційного Суду, судів загальної юрисдикції, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (омбудсмена), органів виконавчої влади, громадських організацій, а також передбачає можливість самозахисту з боку осіб, чий права були порушені [3, с. 165].

У період воєнного стану цей механізм трансформується відповідно до обставин, зберігаючи водночас свою функціональну цілісність. Військове керівництво бере на себе частину повноважень у сфері забезпечення безпеки та правопорядку, однак це не означає нівелювання системи захисту прав людини. Державні інституції, включаючи судову владу, зберігають свої функції, хоча й адаптують їх до специфіки воєнного часу. Органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та правозахисні організації також продовжують відігравати значну роль у захисті прав громадян [3, с. 18].

Функціонування органів державної влади у воєнний період передбачає розширення їхніх повноважень, зокрема Президента України, Кабінету Міністрів, Верховної Ради, військового командування та правоохоронних структур. Проте навіть у таких умовах має зберігатися принцип поділу влади та баланс між законодавчою, виконавчою і судовою гілками [3, с. 166].

Найбільш ефективним засобом правового захисту залишається звернення до суду. Судова система гарантує рівність сторін у процесі – незалежно від того, чи це громадянин, чи орган державної влади. В Україні судовий захист прав і свобод забезпечується судами

загальної юрисдикції та Конституційним Судом. Останній має особливе становище, адже є єдиним органом конституційної юрисдикції, що здійснює перевірку законів і нормативно-правових актів на відповідність Конституції України, а також офіційно тлумачить її положення. У своїй діяльності Конституційний Суд розглядає справи, пов'язані з правами людини, включаючи ті, що стосуються умов воєнного стану [3, с. 18].

Верховна Рада України як єдиний законодавчий орган має виключне право встановлювати та гарантувати права і свободи громадян шляхом ухвалення законів, відповідно до статті 92 Конституції України. У період воєнного стану вона відіграє ключову роль у створенні нормативної бази для захисту прав людини. Серед таких законів – Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України» (2014) [4] та Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014) [5].

У 2016 році створено Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, а з 2022 року запроваджено посаду Уповноваженого з питань ВПО. Водночас процес оформлення статусу ВПО було децентралізовано – повноваження передані органам місцевого самоврядування, що сприяло оперативнішому наданню допомоги [3, с. 167].

Уповноважений Верховної Ради з прав людини здійснює моніторинг дотримання прав людини, співпрацює з державними органами та НУО, розслідуючи порушення й воєнні злочини. Також до механізму захисту прав входять прокуратура, органи місцевої влади, військові адміністрації, ЗСУ, Нацгвардія, СБУ, ДБР та інші структури. Неурядові організації надають гуманітарну допомогу, моніторять порушення прав, здійснюють правопросвітництво та беруть участь у вдосконаленні законодавства. В Україні діє понад 2000 таких організацій [6, 7].

Втім, механізм захисту прав у воєнний час не є достатньо ефективним через загальну нестабільність, спричинену окупацією територій, що призводить до соціальних, економічних і правових дисбалансів та загрожує дезінтеграцією суспільства.

Список літератури

1. Данилян О. Г. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. Вип. 1(52). 2025. С. 9-21.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 01.05.2025)
3. Озель В. І. Основний закон – гарантія прав і свобод людини в умовах війни. *Dictum factum конституційне право*. С. 164-169. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/243/215>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення 01.05.2025).
5. Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення 01.05.2025).
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.97 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення 01.05.2025).
7. Лаговська Н. В. Імплементация европейских стандартов защиты прав дитини в національне законодавство України. *Нове українське право*. 2022. Випуск 6. Том 2. С. 7-14.

УДК 340.13

Швидко Б. В., студент гр. КЮ-233

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

Актуальність дослідження підзаконних нормативно-правових актів (НПА) в Україні полягає в їх ключовій ролі у деталізації та конкретизації норм законів, сприяючи практичному застосуванню та реалізації законодавства в сучасних умовах постійного

розвитку і ускладнення. Дослідження НПА дозволяє виявити недоліки та прогалини в існуючому законодавстві. Мета дослідження полягає у комплексному вивченні правових засад та особливостей підзаконних нормативно-правових актів України.

Підзаконні нормативно-правові акти - це офіційні письмові акти, які містять норми права та розраховані на неодноразове застосування неперсоніфікованим колом осіб. Вони приймаються уповноваженим органом в межах компетенції, встановленому законом порядку і формі, на основі для виконання і у відповідності із законом та для оперативного і конкретного регулювання різних сфер суспільних відносин. НПА є важливим інструментом правового регулювання, який використовується для встановлення, зміни та скасування правових норм, а також для регулювання суспільних відносин. Хоча багато науковців співпадають у визначенні поняття «нормативно-правовий акт», не всі з них погоджуються з універсальним визначенням. Наприклад, за словами І. О. Кудрявцева, в науковій літературі немає єдиного розуміння цього терміну. Він зазначає, що поняття НПА становить предмет дослідження для представників загальнотеоретичної правової науки, а також для інших галузей права. Часто терміни «правовий акт», «нормативно-правовий акт» і «нормативний акт» використовуються як синоніми у літературі [3, с. 16].

У своїй юридичній енциклопедії Ю. С. Шемшученко підкреслює, що нормативно-правовий акт є офіційним письмовим документом, що приймається уповноваженим органом держави і регулює, змінює, припиняє або конкретизує певні норми права. Вони розташовані в ієрархії підпорядкованості, що визначає їхню юридичну силу [1]. Однак НПА не лише регулюють суспільні відносини, але й встановлюють, змінюють, припиняють або конкретизують певні норми права, відрізняючись таким чином від інших правових актів, наприклад, індивідуальних правових актів, що застосовуються лише до конкретних осіб.

На вершині ієрархії нормативно-правових актів стоїть Конституція України. Послідовною нижче розташованою категорією є закони, що приймаються Верховною Радою України. Під ними у ієрархії розташовуються підзаконні акти, які ухвалюються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Е.С. Шуберт підкреслює, що підзаконні нормативно-правові акти не лише базуються на законах, але й на інших актах усіх вищих державних органів, яким вони підпорядковані. Вони включають в себе вторинні (похідні) норми, що прийняті на основі закону та підпорядковані йому. Ці акти розвивають, деталізують та регулюють вторинні чи допоміжні суспільні відносини для ефективної реалізації первинних норм, закладених у законі [2].

Ознаки підзаконних нормативно-правових актів яскраво визначають їх особливості. По-перше, НПА видаються уповноваженим органом держави в установленому порядку. Друга ознака полягає у тому, що НПА містять норми права - загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені державою. Крім того, НПА призначені для повторного застосування неперсоніфікованим колом осіб. Вони мають чітку структуру і визначені реквізити, часто підлягають державній реєстрації та публікуються в офіційних джерелах. Не остання ознака полягає в тому, що виконання НПА забезпечується державою.

Система підзаконних нормативно-правових актів в Україні є розгалуженою та багаторівневою, охоплюючи широкий спектр документів, що видаються державними органами та органами місцевого самоврядування. Кожен вид НПА має свою специфічну функцію та займає певне місце в ієрархії, відіграючи значну роль у регулюванні суспільних відносин.

В Україні виділяють такі види підзаконних нормативно-правових актів. Акти Президента України: Згідно ст. 106 Конституції України Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України [4]. Ці НПА дозволяють швидко реагувати на зміни в законодавстві та охоплювати широкий спектр питань. Проте, це може призводити до недостатньо продуманих рішень, не досконалого обговорення та ризику надмірного використання повноважень, як у випадку постанов Верховної Ради України, що, незважаючи на їх високу легітимність та юридичну силу, потребують довгого та складного процесу прийняття, що може спричинити затримки у реформації та адаптації законодавства, а також до популістських рішень.

Далі, у нас на черзі - Акти Кабінету Міністрів України. Розділ 4 пункти 29-30 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» встановлює, що акти Кабінету Міністрів України нормативного характеру видаються у формі постанов, а акти з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань – у формі розпоряджень [5]. Ці акти визначають основи управлінської діяльності та мають характер індивідуального правового регулювання. Акти інших органів виконавчої влади (міністерств, відомств, державних комітетів тощо) - це накази, інструкції, положення та статuti, які регулюють діяльність державних органів та інших відомств згідно із законодавством, але стоять нижче за Конституцію, закони України та акти Президента.

Локальні НПА, такі як статuti, правила внутрішнього трудового розпорядку, рішення та постанови органів місцевого самоврядування, деталізують вимоги загальної норми права та створюються суб'єктами, які не належать до категорії правотворчих, і включаються у роботу відповідних органів самоврядування, розповсюджуючись на відповідну територію та виконуючи зобов'язання перед усіма установами, підприємствами, організаціями, посадовими особами та громадянами.

Система правових актів в Україні чітко структурована, де основоположну роль відіграють закони, а всі інші їм підпорядковуються. Ця ієрархія забезпечує єдність та узгодженість правової системи, а також верховенство права. Закон – це нормативний акт, який виражає основні принципи суспільного устрою, політики, прав та свобод громадян, а також регулює ключові суспільні відносини. Він приймається вищими органами державної влади або через референдум у визначеному порядку і має найвищу юридичну силу. Підзаконний акт, натомість, приймається органами виконавчої влади або іншими уповноваженими органами в межах їх компетенції та на виконання законів. Термін «підзаконний нормативно-правовий акт» виражає одну загальну властивість серед багатьох нормативно-правових актів, видаються суб'єктами виконавчо-розпорядчої діяльності в Україні. Згідно з цим поняттям, їх зміст повинен базуватися на положеннях закону та не суперечити йому [6, с. 13]. Горбунова висловила думку, що під підзаконним нормативно-правовим актом, слід розуміти постанови Верховної Ради України та відповідні офіційні документи Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [7, с. 60].

Взаємодія закону та підзаконного акта відображає принципи гнучкості та уточнення в правовому регулюванні. Це забезпечує ефективну систему нормативного контролю та регулювання у суспільстві. Важливо підкреслити, що закон має пріоритет у випадку конфлікту з підзаконним актом. Адже підзаконний акт не може суперечити закону. Ця взаємодія закону та підзаконного акта забезпечує єдність та узгодженість правової системи.

Практичне застосування законів та підзаконних актів може впливати на їх співвідношення. Тлумачення норм підзаконних актів судами може призвести до їх прирівняння до закону. Неоднозначність законів може призвести до їх обмеження або визнання недійсними судовою практикою. Існують й інші проблеми в цій сфері, такі як нечіткість формулювань, прогалини в законодавстві, недостатність контролю та обмежений доступ до інформації для громадян. Для вирішення цих проблем необхідно вдосконалювати законодавчу техніку, систематизувати законодавство, підвищувати кваліфікацію фахівців у сфері права, забезпечувати верховенство права та залучати громадськість до законодавчого процесу.

Список літератури

1. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана., 1999. Т. 2 : Д - Й. 744 с.
2. Шуберт Е. С. Функції підзаконних нормативно-правових актів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Т. 4, № 2(4). С. 213-215.
3. Кудрявцев І. О. Наукові підходи до поняття підзаконного нормативно-правового акта в окремих сферах та галузях права. *Lex Portus*. 2017. № 2 (4). С. 110-119.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
5. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.04.2024).

6. Горбунова Л. М. Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Горбунова Лідія Миколаївна. К., 2005. 219 с.

7. Горбунова Л. М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади: монографія. Київ : *Юрінком Інтер*, 2008. 240 с.

УДК 340.13

Шейн К. А., студент гр. КЮ-231

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОТВОРЧІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ, СТАДІЇ

Правотворчість є ключовою складовою діяльності будь-якої держави, регулюючи взаємини між людьми та установами, а також формуючи основи правосуддя та встановлюючи стандарти поведінки громадян. Україна, спрямовуючи свої зусилля на реалізацію економічних планів, стикається з рядом викликів, особливо під час воєнного стану.

Правотворчість – це одна з форм діяльності держави в особі компетентних органів, установ та організацій. Вона є однією із фундаментальних процесів в державі, оскільки визначає процеси прийняття, а також змін в правових нормах які регулюються відносинами держави до людей. Також вона може бути ініційована різними суб'єктами влади, такими як: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, трудових колективів та населення держави [2, с. 163].

Правотворчість виявляється через декілька характерних ознак, які відображають її природу та розрізняють її від інших процесів у правовій системі. Основні ознаки правотворчості включають: Здійснюється легітимними суб'єктами серед яких держава, громадськість (народ), органи місцевого самоврядування, громадські організації, трудові колективи; Виявлення у встановленні нових норм, зміні або скасуванні застарілих; Вираження у письмовій формі; Проведення за встановленими процедурами підготовки та прийняття акту [1, с. 376-377].

Функції правотворчості спрямовані на встановлення, зміну або скасування правових норм і забезпечують систематизацію нормативно-правового матеріалу. Основними функціями є:

1. Початкове регулювання суспільних відносин.
2. Оновлення норм права.
3. Заповнення правових прогалів.
4. Систематизаційна функція [2, с. 163-164].

Правотворчість, як невід'ємна складова правової системи, проявляється у різноманітних формах та процесах, спрямованих на створення, зміну чи скасування правових норм. Основні види правотворчості включають:

1. Різноманітність суб'єктів управління у формуванні права, що проявляється через різні види правотворчості.

2. Процес формування норм права може включати як створення нових правових норм.
3. Залежний спосіб вираження волевиявлення які виділяють пряму правотворчість народу.
4. Правотворчість може бути законодавчою, яка здійснюється вищими представницькими органами, народом або підзаконною, яку здійснюють інші суб'єкти з правотворчою компетенцією.

5. Договірна правотворчість є окремим видом, який полягає у встановленні нормативно-правових договорів між повноважними суб'єктами [3, с. 198-199].

Принципи правотворчості поділяються на: гуманізм, демократизм, законність, науковість і професіоналізм, планування

Принцип гуманізму в правотворчості, полягає у розробці нормативно-правових актів на основі загальних цінностей, які базуються на правах людини.

Принцип демократизму визначає, що в правотворчості кожен громадянин має право брати участь у процесі розробки законів.

Принцип законності передбачає, що розробка та прийняття нормативно-правових актів відбувається в межах встановленої правової процедури та компетенції суб'єктів.

Професіоналізм у правотворчості, передбачає участь фахівців з різних галузей науки, зокрема вчених-юристів, на всіх етапах процесу.

Принцип планування важливий для забезпечення систематичності та уникнення поспішного прийняття правових актів [4, с. 350-353].

Прозорість і відкритість у правотворчому процесі є ключовими для демократичного суспільства. Україна прагне забезпечити доступність та зрозумілість законодавчих процесів для громадян, сприяючи їх активній участі у формуванні правового середовища. Принцип прозорості був закріплений у законодавстві ще у 1992 році, а пізніше визначено поняття «прозорість» у 2004 році. Україна прийняла також інші закони, спрямовані на підвищення прозорості у різних сферах. Дії, спрямовані на підвищення прозорості, включають створення спеціалізованих порталів для інформації про використання бюджетних коштів та інших фінансових аспектів державної діяльності [6].

Участь громадян у формуванні законів та політик держави не лише відбиває демократичну ідею, а також гарантує ефективне та справедливе функціонування країни. Це забезпечується шляхом активної участі громадян у різних механізмах, таких як обговорення законопроектів та громадські слухання. Представництво громадян, у свою чергу, виявляється через обрання осіб, які будуть захищати їхні інтереси у владних структурах. Участь і представництво громадян у правотворчому процесі є не лише їхнім правом, а навіть обов'язком, що є основою для стабільного та розвиненого суспільства [7].

Стадії правотворчості відображають послідовність та етапи процесу прийняття нормативно-правових актів, що є важливою складовою сучасної правової системи. У правотворчому процесі виділяють дві ключові стадії: попереднє формування проекту нормативного акту та офіційне надання йому юридичної сили.

Під час попереднього формування розробляється модель акту та визначаються основні положення та принципи, що ляжуть в його основу. Ця стадія визначає ефективність акту в майбутньому. Офіційне надання юридичної сили означає, що перетворення проекту у закон або інший нормативний акт, має загальнообов'язковий характер.

Кожна з цих стадій поділяється на ряд самостійних етапів, які включають підготовчі заходи та обговорення для успішного завершення робіт над актом. Після цього відбувається прийняття рішення про підготовку акта, що є початком правотворчого процесу та визначає його подальший рух [4, с. 356-358].

Підготовка нормативно-правового акта є першим та ключовим етапом у процесі правотворчості, який визначає напрямок та зміст майбутнього законодавчого документу. Цей етап включає розробку проекту нормативного акта та його подання на розгляд парламенту як законодавчої ініціативи. Право законодавчої ініціативи належить Президенту України, народним депутатам та Кабінету Міністрів. Підготовка законопроекту включає узгодження та подання його до Верховної Ради разом з пояснювальною запискою [1, с. 382].

Обговорення проекту нормативно-правового акта у Верховній Раді є наступним кроком у процесі правотворення, в якому беруть активну участь зацікавлені сторони та громадськість для формування законодавчого рішення. У процесі обговорення можуть розглядатися альтернативні проекти, які можуть бути об'єднані для подальшого розгляду. Верховна Рада під час першого читання, має різні варіанти дій: відхилити законопроект, передати на доопрацювання, публікувати для громадського обговорення або підготовку до другого читання. Після другого читання законопроект розглядається у третьому, де можуть розглядатися пропозиції та поправки, включаючи ті, які запровадив Президент. Паралельно з цим розглядається проект рішення Верховної Ради про порядок введення закону в дію [5, с. 239-242].

Останнім етапом у формуванні законодавчого рішення є опублікування та набрання чинності нормативно-правового акта. Цей етап є важливим, оскільки це дає роль для доступності та виконавчої сили закону. Під час цього процесу оголошується прийнятий

закон та його включення до системи правових норм, як вимагає конституційний порядок. Закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права та обов'язки громадян, повинні бути опубліковані відповідно до законодавства. Без такої публікації акт вважається недійсним.

Розрізняють поняття «публікація» та «обнародування» нормативно-правових актів. «Публікація» означає розповсюдження змісту акта через офіційні видання, маючи на меті запобігти спотворенню його змісту та визначити порядок введення в законну силу, що має юридичні наслідки. «Обнародування» розповсюджує зміст акту через інші засоби інформації, не є офіційними друкованими виданнями і не має юридичних наслідків, виконуючи інформаційну функцію.

Публікація закону завершує законодавчий процес, надаючи йому юридичну силу. Процес включає підписання закону Президентом, його затвердження та офіційну публікацію. Протягом 15 днів Президент може вивчити закон та вирішити його долю. Якщо Президент згоден з текстом, він підписує його та офіційно публікує. У разі незгоди Президента з будь-якими положеннями закону він може повернути його до Верховної Ради для повторного розгляду, використовуючи право вето [5, с. 243-245].

Отже, у нашому дослідженні ми встановили, що правотворчість є ключовим аспектом в сучасних державах, охоплюючи різноманітні процеси та стадії формування законодавства. Розглянули поняття, ознаки, функції та види правотворчості, роль громадян в цьому процесі та стадії правотворчості.

Основні принципи правотворчості, такі як гуманізм, демократизм, законність, науковість, професіоналізм, прозорість та відкритість, забезпечують ефективне функціонування держави.

Таким чином, розуміння основних аспектів правотворчості сприяє ефективному функціонуванню правової системи та зміцненню демократії в суспільстві.

Список літератури

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Київ, 2020. 584 с.
2. Теорія держави та права: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
3. Козюбра М.І. Теорія права: підручник. Київ, 2015. 369 с.
4. Теорія права і держави: підручник. Харків, ТОВ «Одіссей», 2007. 448 с.
5. Загальна теорія держави та права: підручник. Львів: «Новий Світ-2000», 2003. 548 с.
6. Усмонова С. Т. Поняття «відкритість» та «прозорість» влади в контексті розвитку законодавства та громадянського суспільства в Україні. *Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 4 (78). С. 66-73
7. Сінкевич О. В. Участь громадян законотворчості: виклики і можливості для України в контекст Європейських стандартів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Випуск 35. С. 347-353.

УДК 340.134

Ясик Д. М., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ДИНАМІЧНІСТЬ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА

У сучасних умовах динамічність законодавства набуває особливої ваги. Світ швидко змінюється: розвиваються технології, з'являються нові суспільні відносини, зростають виклики в економіці та політиці. Усе це потребує постійного оновлення правових норм, щоб вони відповідали реаліям життя.

Законодавство, яке не здатне адаптуватися, втрачає свою ефективність і не може забезпечити належний правопорядок. Тому дослідження динамічності законодавчої системи є важливим для розуміння того, як правові норми змінюються відповідно до потреб

суспільства, зберігаючи при цьому правову визначеність і стабільність. Саме завдяки динамічності законодавство залишається дієвим інструментом регулювання сучасних суспільних процесів.

Загалом проблематику цієї теми досліджували такі вчені як: Шаповал В.М., Шемшученко Ю.С., Онопченко Н.М.

Метою цього дослідження є краще зрозуміти, як змінюється законодавство, чому ці зміни відбуваються і що на них впливає. Важливо побачити, як система законів підлаштовується під життя, яке постійно змінюється. Також дослідження має на меті показати, як знайти баланс між тим, щоб закони залишалися стабільними, але водночас були здатні швидко реагувати на нові виклики в суспільстві. Це дає змогу побачити, чи справді наше законодавство відповідає реаліям сьогодення.

Динамічність системи законодавства — це властивість правової системи швидко реагувати на зміни в суспільстві, адаптуватися до нових викликів і умов, що виникають у різних сферах життя. Це означає, що законодавство повинно бути здатне до постійних оновлень і вдосконалень, аби забезпечити ефективне регулювання суспільних відносин, не втрачаючи при цьому стабільності і правової визначеності. Саме така гнучкість дозволяє праву бути актуальним і дієвим інструментом у будь-який час [1].

Система законодавства - це не просто набір законів, а чітко впорядкована сукупність нормативно-правових актів, які приймаються в межах компетенції держави та мають юридичну силу [2].

До складу системи законодавства входять не тільки самі закони, ухвалені парламентом, але й підзаконні акти - ті, які приймають органи виконавчої влади для реалізації законів. Усе це розташовується у певному порядку: за рівнем юридичної сили (це вертикальна структура), за напрямками правового регулювання (горизонтальна структура), а також залежно від адміністративно-територіального поділу країни (субординаційна структура).

Крім того, ця система ділиться на галузі (наприклад, кримінальне або цивільне законодавство) та інститути (скажімо, спадкове законодавство). Вони утворюються залежно від того, які саме суспільні відносини потребують правового регулювання [2].

Причини динамічності системи законодавства:

1. Розвиток суспільства та технологій – з появою нових технологій і змін у суспільних відносинах зростає потреба у нових правових нормах.
2. Політичні зміни – зміна влади може призводити до перегляду законодавства для забезпечення стабільності та правопорядку.
3. Міжнародні стандарти – інтеграція до міжнародного права вимагає адаптації національних законів до міжнародних норм.
4. Економічні зміни – економічні кризи чи відновлення потребують змін у законодавстві для підтримки ринку й бізнесу.
5. Нові правові проблеми – виникнення нових соціальних або технологічних проблем також допомагає створенню нових законів.
6. Зміни суспільних цінностей – зміни в етиці та моральних нормах суспільства можуть призвести до оновлення законодавства, особливо щодо прав людини.
7. Кризові ситуації – у періодах криз (війна або пандемії) законодавство адаптується до нових реалій.

Динамічність законодавства проявляється через постійне оновлення нормативно-правових актів. Це може бути як створення абсолютно нових законів, так і внесення змін або доповнень до вже чинних. Наприклад, у відповідь на нові суспільні виклики держава може швидко приймати закони про воєнний стан, кібербезпеку чи екологію.

Ще один прояв — це скасування застарілих або норм, які втратили актуальність. Дуже часто також змінюється структура самих актів: уточнюються формулювання, доповнюються нові статті чи уточнюється порядок застосування норм.

Усе це свідчить про те, що законодавство так можна сказати «живе» разом із суспільством. Воно реагує на потреби людей, розвиток технологій та міжнародні зобов'язання. Саме така гнучкість дозволяє нашій правовій системі залишатися ефективною.

Коли говоримо про динамічність законодавства, варто пам'ятати, що це не лише про постійні зміни. Це ще й про здатність правової системи реагувати на виклики сучасності. Але як і будь-яке явище, така гнучкість має не тільки переваги, а й певні ризики. Саме тому варто розглянути, як постійні зміни в законодавстві впливають на порядок у державі, наскільки це зручно для людей, які працюють із законами, і чи сприяє розвитку країни [3].

Позитивні сторони:

- Актуальність — закони постійно оновлюються відповідно до реалій, тому краще регулюють суспільні відносини.
- Гнучкість — система здатна швидко реагувати на нові виклики, наприклад, зміни в економіці, технологічний прогрес.
- Європейська інтеграція — динамічність дозволяє швидше гармонізувати законодавство з нормами ЄС.
- Підвищення ефективності — змінюючи застарілі норми, держава забезпечує кращу роботу правової системи.

Негативні сторони:

- Правова нестабільність — часті зміни законів можуть викликати плутанину серед громадян і юристів.
- Складність у застосуванні — юристи, суди та інші фахівці мають постійно відстежувати зміни, що робить роботу складнішою.
- Зловживання — іноді зміни вносять поспіхом або з політичних міркувань, що іноді шкодить інтересам суспільства.

Динамічність системи законодавства — це одна з найважливіших характеристик, що дозволяє правовій системі оперативно реагувати на зміни в суспільстві та ефективно адаптуватися до нових умов. Завдяки цьому законодавство залишається актуальним і здатним регулювати різноманітні соціальні, економічні й технологічні зміни, що відбуваються в нашому світі.

Проте, треба пам'ятати, що надмірна швидкість змін у законодавстві може негативно позначитись на стабільності правопорядку. Часті зміни можуть створювати невизначеність і складнощі у застосуванні законів, що, своєю чергою, ускладнює життя як громадянам, так і підприємствам. Тому так важливо знайти цей тонкий баланс між необхідністю адаптації законів до нових реалій і збереженням стабільності правової системи.

Отже, динамічність є незамінною для розвитку права, але вона повинна бути розумно обмежена, щоб не порушити юридичну визначеність. Саме тому важливо підтримувати оптимальний рівень змін у законодавстві, щоб забезпечити ефективну правову безпеку для всіх учасників правової системи.

Список літератури

1. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення: монографія. Харків : Право, 2016. 228 с.
2. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
3. Сидоренко В. В. Залежності дієвості механізму правового регулювання. Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". Київ, 2014. 16 с.

Секція «Проблеми теорії та практики правоохоронної діяльності»

УДК 351.741

Ганусяк Б. В., Чухалов І. Р., курсанти гр. ННІ 4-24-104 Інф

Науковий керівник: Кіріка Д. В., доцент кафедри адміністративної діяльності
навчально-наукового інституту № 3, к.ю.н., доцент

*Харківський національний університет внутрішніх справ
(м. Кам'янець-Подільський, Україна)*

ЗАХОДИ ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ ОРГАНАМИ (ПІДРОЗДІЛАМИ) ПОЛІЦІЇ НА ЗАЯВИ І ПОВІДОМЛЕННЯ

Організаційні заходи щодо забезпечення оперативного реагування на заяви та повідомлення про правопорушення чи події є основою для ефективного функціонування органів правопорядку в Україні. Це включає не лише безпеку, а й інтеграцію новітніх технологій, навчання персоналу та тісну співпрацю з іншими державними установами.

Вся система реагування на інциденти має бути швидкою, ефективною та скоординованою для забезпечення громадської безпеки та підтримання правопорядку. Прийняття заяв (повідомлень) незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно орган (підрозділ) поліції, до якого надійшла така інформація.

Важливо, що поліція реагує на всі повідомлення про правопорушення та інциденти, незалежно від форми повідомлення, відповідно інформацію можна надсилати через різні канали зв'язку, такі як: номер телефону «102», SMS-повідомлення, електронна пошта або навіть спеціальні мобільні програми. Це дозволяє громадянам вільно та у зручний для них спосіб повідомляти про правопорушення та події. Однак головне не лише швидко отримувати ці повідомлення, швидко реагувати та належним чином розглядати кожну справу. Тому працівники чергової служби з метою встановлення необхідної інформації про правопорушення або подію, забезпечення своєчасного та якісного реагування нарядами поліції за фактом їх учинення (виникнення) керуються Алгоритмом орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби. Строк оперативного інформування обчислюється з моменту надходження до органів (підрозділів) поліції первинних відомостей (повідомлення телефоном або іншими видами зв'язку, усної чи письмової заяви, матеріалів з інших правоохоронних органів тощо) про вчинення правопорушення або виникнення події.

Поліцейський органу (підрозділу) поліції, якому доручено розглядати заяви або повідомлення та приймати відповідні рішення, керується Законом України «Про звернення громадян», Кодексом України про адміністративні правопорушення, Інструкцією про порядок приймання та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. У разі встановлення відомостей, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, невідкладно рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки. В свою чергу керівник органу (підрозділу) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, доручає уповноваженій службовій особі невідкладно зареєструвати рапорт працівника поліції в інформаційних ресурсах системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ПНП), журналі ЄО та не пізніше 24 годин з моменту реєстрації надіслати зазначені матеріали до органу досудового розслідування органу (підрозділу) поліції для внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Наряди поліції з метою отримання завдань для реагування на повідомлення про правопорушення або події забезпечуються планшетними пристроями з програмним забезпеченням системи ПНП. Системи автоматичного збору та передачі інформації, наприклад через Інтегровану поліцейську інформаційну систему ПНП, забезпечують ефективне управління та зберігання даних, отриманих на різних рівнях. Це значно прискорює процес реагування та забезпечує точність даних, що надходять до відповідних служб [1,2].

В контексті дослідження важливо звернути увагу на оперативне реагування при отриманні повідомлення. При цьому важливо визначення характеру події: кримінальне правопорушення, адміністративне правопорушення, нещасний випадок, подія техногенного чи природного характеру тощо. За результатами перевірки приймається рішення про: внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР); проведення досудового розслідування; складання матеріалів про адміністративне правопорушення; відмову в реєстрації або розгляд за іншою юрисдикцією.

За правилами, чергові служби повинні негайно організовувати виїзд нарядів поліції, включаючи групи реагування патрульної поліції (ГРПП), які здійснюють контроль за правопорядком, безпекою дорожнього руху та запобігають правопорушенням у громадських місцях. Вони оперативно прибувають на місце події для з'ясування обставин, виявлення порушників і захисту громадян, здійснюють невідкладні дії з припинення правопорушення, надання допомоги потерпілим, затримання правопорушника, оповіщення інших служб (швидка допомога, ДСНС, Нацгвардія тощо) за потреби.

Організація "зон оперативного реагування" є необхідним елементом, що дозволяє швидко направляти наряди до певних ділянок, залежно від ситуації. У залежності від специфіки ситуації, зона оперативного реагування може мати різні функції та вимоги до реагування. Зони охорони громадського порядку - це райони, де правоохоронці оперативно реагують на правопорушення, події або інциденти. Такі зонування підвищують оперативність дій і зменшують час на пересування службових підрозділів [2].

Важливою частиною цієї системи є також координація дій поліції з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, що дозволяє забезпечити комплексне реагування на різні види правопорушень та надзвичайні ситуації. Для цього необхідно впроваджувати системи для швидкого обміну інформацією між різними структурами, що дозволяє злагоджено діяти на всіх рівнях, від міського до державного. Взаємодія з органами швидкої допомоги, рятувальними службами та іншими установами є критично важливою для ефективного реагування на складні та небезпечні ситуації. Так, при скоєнні кримінальних проступків або виникненні надзвичайних подій, необхідно забезпечити швидке надання першої домедичної та медичної допомоги потерпілим, а також оперативно вжити заходів щодо ліквідації негативних наслідків [1,3].

Крім того, організація оперативного реагування потребує відповідної підготовки персоналу. Усі поліцейські повинні пройти спеціальну підготовку, включаючи підготовку як у звичайних, так і в екстремальних ситуаціях. Це дає змогу оперативно реагувати на різного роду правопорушення та інші події, які можуть мати тяжкі наслідки для громадян. Це особливо важливо під час роботи в зонах високого ризику, таких як масштабні заворушення або стихійні лиха. Навчання також включає постійне оновлення поведінкових алгоритмів, які дозволяють поліцейським швидко адаптуватися до мінливих ситуацій і точно виконувати свої обов'язки [2].

Однією з важливих складових є також контроль за внесенням інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), що є необхідним для подальшого розслідування та правової оцінки події. Це гарантує, що інформація, яка надходить від чергових служб, перевіряється й обробляється вчасно. Ретельний контроль за внесенням даних до реєстру забезпечує точність і своєчасність розслідування правопорушень, а також дає змогу керівництву органів правопорядку мати актуальну інформацію про хід справ [3].

Отже, системні заходи для швидкого реагування на правопорушення та інциденти в Україні включають: оперативне та ефективне реагування на всі повідомлення, чітку координацію між поліцією та іншими державними установами, підвищення професійної компетенції персоналу.

Саме поліція є основним органом, який здійснює оперативне реагування на правопорушення. Вони мають спеціалізовані підрозділи, такі як патрульна поліція, кримінальна поліція, а також спеціальні загони для боротьби з тероризмом та іншими серйозними злочинами. Усі системи мають на меті мінімізацію шкоди та забезпечення безпеки громадян шляхом:

- швидкого реагування на інформацію про можливі правопорушення чи надзвичайні ситуації, щоб унеможливити їх розвиток або мінімізувати наслідки;
- перевірки інформації - перевірку правдивості та достовірності отриманих даних, опитування свідків, проведення розслідування на місці події;
- визначення ступеня загрози - оцінити, чи є повідомлення загрозливим для громадського порядку та безпеки;
- встановлення обставин - збирання доказів, виявлення свідків, залучення спеціалістів для оцінки ситуації;
- прийняття відповідних рішень - про відкриття кримінального провадження, складання адміністративного протоколу, надання допомоги постраждалим.

Таким чином, оперативні служби мають змогу швидко реагувати на інциденти, проводити слідчі дії та зупиняти правопорушення. Мобільні групи реагування виїжджають на місце подій, щоб нейтралізувати загрози, що виникають. Ці заходи дозволяють оперативно реагувати на різні види правопорушень - від порушень громадського порядку до серйозних надзвичайних ситуацій. Розглянуті системи заходів, які забезпечують ефективність роботи поліції, сприяють профілактиці правопорушень і забезпечують належну відповідь на кожен випадок заяв або повідомлень громадян.

Список літератури

1. Юридична газета – онлайн версія. Джерело правової інформації, що висвітлює механізми реагування поліції на заяви про правопорушення. URL: <https://legalhelp.com.ua>.
2. Legal Help Ukraine. Платформа з юридичного консультування, що описує сучасні технології в правоохоронній діяльності. URL: <https://legalhelpukraine.ua>.
3. LexInform. Юридичний портал, що містить аналітичну інформацію про функціонування правоохоронних органів. URL: <https://lexinform.com.ua>.

УДК 342.7:343.98:351.74

Дудченко С. В., студентка II курсу СФдср-23-1Пд

Науковий керівник: Колобиліна О. О., викладач кафедри юридичних дисциплін, доктор філософії

*Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Суми, Україна)*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

На сьогоднішній день, найперше завдання, що стоїть перед Україною - розвиток демократичної держави, у якій має панувати правопорядок, дотримання законів, забезпечення прав та інтересів людини. Усе це головною мірою також залежить від того, наскільки ефективною є робота правоохоронних органів, у тому числі, від належного виконання ними своїх чинних обов'язків.

В умовах демократичного розвитку держави надзвичайно важливою є юридична відповідальність поліцейських, оскільки забезпечує підзвітність правоохоронців, підвищує рівень довіри населення до органів правопорядку та сприяє зміцненню законності. З огляду на сучасні виклики, такі як реформування Національної поліції, боротьба з корупцією, дотримання прав людини та підвищення стандартів правоохоронної діяльності, ця тема залишається актуальною. Також, в умовах воєнного стану та загальної нестабільності, питання відповідальності правоохоронців стає ще більш важливим для забезпечення правопорядку та захисту громадян.

На сьогодні, за невиконання і недотримання чинного законодавства, під час служби, поліцейські притягуються до юридичної відповідальності [1].

Юридична відповідальність є гарантією того, що поліцейський належним чином виконує свої обов'язки, не порушує службову дисципліну та законодавство. Юридична

відповідальність працівників Національної поліції України як інститут об'єктивного права – це передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких працівник Національної поліції України зазнає за вчинене ним правопорушення в передбаченому законодавством порядку [2].

Існують певні види юридичної відповідальності поліцейських, які визначаються у статті 19 Закону України “Про Національну поліцію”. Згідно із законом, поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, матеріальну та дисциплінарну відповідальність [3].

На сьогодні, найбільш тяжких наслідків набуває притягнення поліцейського до кримінальної відповідальності. Відповідно, поширені правопорушення, вчинені працівником поліції визначаються статтею 365 Кримінального кодексу України “Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу”.

Адміністративна відповідальність - вид юридичної відповідальності, яка пов'язана із неналежним виконанням своїх обов'язків. У даному випадку, за вчинення адміністративного правопорушення, поліцейські притягуються до дисциплінарної відповідальності. Дисциплінарна відповідальність характеризується порушенням службової дисципліни. Її мета - виховання поліцейського та профілактика дотримання правил службової дисципліни.

Цивільно-правова відповідальність зобов'язує поліцейського відшкодувати шкоду, завдану ним, внаслідок порушення службових обов'язків, певному органу, службі або підрозділу, з якими працівник поліції перебуває у службово - трудових взаєминах.

Однак існує низка проблемних аспектів, пов'язаних із притягненням поліцейських до юридичної відповідальності: по-перше, недостатня ефективність механізмів контролю та покарання. Наявні механізми часто не забезпечують належного рівня підзвітності та покарання за порушення. Дисциплінарні стягнення можуть бути недостатньо суворими, а процес притягнення до відповідальності – затяжним. По-друге, складність збирання доказів. Потерпілій особі часто важко довести факт правопорушення з боку поліцейського, адже докази можуть бути знищені або приховані, а свідки – залякані чи незацікавлені у співпраці. По-третє, недостатній рівень правової обізнаності громадян. Багато громадян не знають своїх прав або не впевнені в тому, що можуть домогтися справедливості в судовому порядку. Це ускладнює реалізацію цивільно-правової відповідальності поліцейських. По-четверте, труднощі у відшкодуванні шкоди. Процес отримання компенсації за завдану шкоду може бути тривалим і складним. Часто відповідальність перекладається на державу, а не на конкретного поліцейського, що знижує рівень персональної підзвітності. По-п'яте, недостатня імплементація міжнародних стандартів. Українське законодавство про відповідальність поліцейських потребує подальшого вдосконалення з урахуванням європейських та міжнародних стандартів, зокрема щодо механізмів незалежного розслідування правопорушень.

Юридична відповідальність поліцейських є важливим інструментом забезпечення правопорядку та захисту прав громадян. Вона має стимулювати сумлінне виконання службових обов'язків і водночас бути запобіжником зловживань. Вирішення існуючих проблемних аспектів потребує удосконалення законодавства, створення незалежних механізмів контролю, підвищення правової обізнаності громадян та забезпечення ефективності судового захисту прав потерпілих від дій поліцейських.

Список літератури:

1. Калініченко І. Л. Місце і роль Національної поліції України у механізмі реалізації юридичної відповідальності. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування : виклики XXI століття / Харків, 2020. с. 26-29. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8599ed8c-0e7b-48a3-a009-16bb1e8ad100/content>
2. Каленіченко, Л. І. Особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції / Науковий вісник Ужгородського національного університету : Право, 2019. Вип. 55, т. 1. С. 27-31. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40f9af41-612c-4729-8613-efb1764bc4e9/content>
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

УДК 349.2

Івашенко С. М., доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи,
полковник

Зоріна В. Ю., курсантка 2 курсу, солдат

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)*

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН

Україна, перебуваючи в умовах активних соціальних, політичних і безпекових викликів, особливо гостро постала перед необхідністю реформування правоохоронної системи. З одного боку, у суспільстві зберігається низький рівень довіри до правоохоронців — наслідок радянського спадку, зловживань та корупції в правоохоронних органах. З іншого боку — європейський вектор розвитку України вимагає адаптації до стандартів демократичної правової держави, де права і свободи людини є безумовним пріоритетом. Саме тому реформування правоохоронних органів має не лише адміністративне чи організаційне значення, а й глибоко правозахисну природу. Зміни у структурі, функціонуванні та правовій основі діяльності таких органів як Національна поліція України покликані забезпечити не лише ефективну протидію злочинності, а й реальне дотримання прав громадян.

Правоохоронні органи — це спеціальні державні органи, основним завданням яких є забезпечення правопорядку, боротьба зі злочинністю та захист прав і свобод людини. До них відносяться, зокрема, Національна поліція України, органи прокуратури, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань тощо.

Наразі, утворення Національної поліції України стало спробою розірвати з репресивною моделлю попередньої правоохоронної системи та впровадити нову філософію правоохоронної діяльності — сервісну, відкриту до суспільства і підзвітну громадянам [1].

Зокрема, в Законі України «Про Національну поліцію» прямо зафіксовано, що діяльність поліції базується на принципах законності, поваги до прав людини, відкритості, політичної нейтральності та партнерства з громадськістю [1]. Наведені положення спрямовані на підвищення стандартів правозахисту. Проте практика свідчить, що формальне існування норм не гарантує автоматичного дотримання прав. Одним із викликів залишається правова невизначеність щодо системності взаємодії правоохоронних органів та їх повноважень. Як зазначають у своїх працях Руденко М.В. та Шайтуро О.П., нова архітектура національної безпеки, що визначена Законом України «Про національну безпеку», ще потребує чіткого інституційного наповнення та нормативного закріплення системи правоохоронних органів [3, с. 167]. Інакше кажучи, реформа повинна бути глибшою, ніж просто перейменування чи перерозподіл повноважень.

Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини демонструє, що проблеми з дотриманням прав громадян у сфері правоохоронної діяльності залишаються серйозними. У звіті зафіксовано випадки жорстокого поводження, перевищення повноважень працівниками поліції, а також недостатній рівень забезпечення процесуальних прав затриманих осіб [2]. Ці дані свідчать про системні недоліки, які потребують не лише кадрових змін чи навчання персоналу, а й посилення незалежного контролю з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Особливо важливим у цьому контексті є впровадження механізмів превенції порушень — зокрема, обов'язкове носіння бодикамер, відкритість дисциплінарних процедур, захист викривачів, тощо

Крім того, важливо підкреслити, що реформа правоохоронної системи — це не разовий акт, а безперервний процес. Його результативність залежить від політичної волі, суспільного запиту та рівня правової культури самих працівників системи. Водночас головним критерієм успішності реформ має бути не статистика розкритих злочинів, а рівень довіри громадян до органів, що покликані їх захищати.

Реформування правоохоронних органів в Україні є надзвичайно складним, але життєво необхідним процесом. Воно має на меті не лише оновлення інституцій, а передусім — створення таких умов, за яких права та свободи людини будуть гарантовані і захищені на практиці, а не лише на папері. Успішність цієї реформи залежить від реального втілення задекларованих принципів законності, відкритості та правової визначеності. Як демонструють проведені наукові аналізи, ключовим аспектом залишається перетворення системи з карального інструменту на сервісну, орієнтовану на людину структуру. Досягнення цієї мети є необхідною умовою демократичного розвитку України та гарантією її правової стабільності.

Список літератури

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : станом на 08.05.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
2. Про щорічну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році : Постанова Верхов. Ради України від 08.05.2025 р. № 3844-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3844-20#Text>.
3. Руденко М. В., Шайгуро О. П. Поняття та система правоохоронних органів (органів правопорядку) у контексті Закону України «Про національну безпеку України»: питання правової визначеності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2019. № 1. С. 165–172.

УДК 351.74

Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ДОСЯГНЕННЯ ТА НЕДОЛІКИ В РОБОТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Одним з важливих напрямів державної політики це запобігання та протидія корупції. Боротьба проти корупції повинна здійснюватися відповідно до чинного законодавства України. Протидія корупції є перепорою у побудові громадянського суспільства. Також необхідно зазначити, що оскільки Україна є демократичною та правовою державою, тому проти корупції необхідно боротися гуманними методами. Оскільки смертна кара за корупцію не може її перемогти, а навпаки публічні особи краще приховуються, то саме це є певною прогалиною законодавства, що потребує певного удосконалення в нашій країні.

Антикорупційне законодавство України досить розвинуте, хоча на практиці її виконання на жаль не завжди є ефективним. Водночас існує досить велика кількість органів у сфері запобігання корупції Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Вищий антикорупційний суд (ВАКС) та інші. Всі вищезазначені органи створюють необхідну основу для протидії та запобігання корупції.

Постійний розвиток антикорупційних органів зумовлений новими обставинами — повномасштабною війною, реформою судової системи тощо. Також змінюється антикорупційна політика нашої держави, яка досить непередбачувана для звичайних громадян. Так, як зазначає Конституційний Суд України у своєму рішенні по справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» «отже, розбудова України як демократичної, правової держави, в якій визнається і діє принцип верховенства права, вимагає запровадження ефективної, передбачуваної та такої, що відповідає б правомірним очікуванням громадян України, антикорупційної політики для захисту конституційних цінностей, прав і свобод людини і громадянина» [1].

Також Європейський Союз та інші партнери України вважають, що нашій державі необхідно продовжувати боротися з корупцією, оскільки під час війни існує ризик розкрадання міжнародної допомоги, тощо. При цьому досягнення антикорупційних органів достатні завдяки його тісній співпраці з органами державної влади та достатній чіткості законодавства.

Чинні нормативно-правові акти України у сфері запобігання корупції постійно розвиваються відповідно до державної антикорупційної політики. Серед основних законодавчих актів у сфері боротьби з корупцією можемо виділити наступні.

Конституція України – Основний Закон, який встановлює засади конституційного ладу держави. Так згідно ч. 2 ст. 78 Конституції України «народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку» [2]. Також Конституцією України закріплено незалежність судів та інших посадових осіб задля уникнення конфлікту інтересів.

Основним нормативно-правовим актом у сфері запобігання корупції є Закон України «Про запобігання корупції» [3]. Він впровадив комплекс заходів для запобігання корупції в усіх публічних сферах. Цей Закон закріпив правовий статус НАЗК, встановив обов'язкове декларування майна, а також містить положення щодо загальної державної політики у сфері протидії корупції.

Кримінальний кодекс України чітко встановлює перелік корупційних кримінальних правопорушень для фізичних осіб, зокрема службовців, а також випадки звільнення їх від відповідальності та відбування покарання [4].

Кодекс України про адміністративні правопорушення закріплює перелік адміністративних правопорушень пов'язаних з корупцією та процесуальний порядок притягнення до адміністративної відповідальності за такі діяння [5].

Один з найважливіших законів у сфері запобігання корупції є Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», яким встановлено пріоритетні напрями протидії корупції, визначені проблеми у антикорупційному законодавстві та загалом зазначені основні цілі державної політики щодо цієї сфери [6].

Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» встановлює правовий статус НАБУ, а саме його повноваження, принципи діяльності, структуру та чисельність, відповідальність працівників, порядок взаємодії з іншими правоохоронними органами тощо [7].

Враховуючи все вищезазначене, необхідно проаналізувати декілька важливих міжнародних документів. Так, Конвенція ООН проти корупції встановлює загальні засади протидії корупції та визначає види кримінальних правопорушень пов'язані з корупцією, заходи щодо їх запобігання та повернення активів шляхом конфіскації, міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією, технічна допомога та обмін інформацією щодо корупційних правопорушень, тощо [8].

Ще одним міжнародним нормативно-правовим актом у сфері запобігання корупції є Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. Зазначена Конвенція встановлює загальні засади юридичної відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема визначає поняття «корупції», аудит та річну звітність відповідних суб'єктів, міжнародно-правове співробітництво сторін Конвенції щодо протидії корупції [9].

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією визначає види кримінальних правопорушень пов'язаних з корупцією та заходи щодо їх протидії, а також процесуальні особливості притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності [10].

Зазначені міжнародні документи містять базові принципи правового регулювання протидії корупції, якими повинні керуватись українські антикорупційні органи тощо.

Щодо підзаконних актів у сфері запобігання корупції, можемо виділити Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки», яка створена з метою «...досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагожденості та системності антикорупційної діяльності всіх

державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України» [11]. Зазначена Постанова є доповненням до Антикорупційної стратегії та сприятиме більшій інтеграції України з Європейським Союзом.

Серед нормативно-правових актів у сфері запобігання корупції можна виділити Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики» (далі – Положення про Національну раду), який встановлює правовий статус та завдання Національної ради з питань антикорупційної політики при Президентові України [12].

Окремо можна зазначити про Наказ Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора», що врегульовує діяльність САП та встановлює її структуру, завдання, відповідальність працівників [13].

Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» [14] визначає засади організації та діяльності ВАКС, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності, а також особливості конкурсу на зайняття посади судді.

Отже, існує численна кількість як національних так і ратифікованих міжнародних нормативно-правових актів у сфері запобігання корупції. Серед них можна виділити ті, що врегульовують загальні засади протидії корупції, а також ті, що встановлюють правовий статус антикорупційних державних органів.

Таким чином, можемо зробити висновок, що зазначені антикорупційні органи мають свої специфічні функції та повноваження. При цьому наше законодавство потребує удосконалення з метою підвищення ефективності діяльності антикорупційних органів.

Список літератури

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 06.06.2019 року у справі № 1-231/2018(2980/18, 3728/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
6. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20/conv#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
7. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/conv#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. Набрання чинності для України: 01.01.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/conv#Text (дата звернення: 10.05.2025).
9. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 року. Набрання чинності для України: 01.01.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text (дата звернення: 10.05.2025).
10. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 04.11.1999 року. Набрання чинності для України: 01.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 10.05.2025).
11. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. Дата набрання чинності: 16.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
12. Про Національну раду з питань антикорупційної політики : Указ Президента України від 14.10.2014 р. № 808/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
13. Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : затв. Наказом Офісу Генерального прокурора від 05.03.2020 р. № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
14. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

УДК 343.163:004

Стрижак А. О., начальник відділу організації прийому громадян, розгляду звернень та запитів Чернігівської обласної прокуратури, доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н.

Падалка В. О., студент гр. КЮ-222

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Сучасний розвиток інформаційних технологій значно впливає на функціонування державних органів, зокрема прокуратури, яка підтримує публічне обвинувачення в суді, нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та виконує інші правозахисні функції. У цифрову епоху ефективність діяльності прокуратури багато в чому залежить від здатності використовувати сучасні інформаційні системи та технології, що дозволяють автоматизувати процеси, оптимізувати обробку та аналіз даних, а також забезпечити оперативний обмін інформацією.

Запровадження електронного документообігу, використання спеціалізованих аналітичних програм, систем відеоконференцз'язку та цифрових баз даних значно розширює можливості прокурорів, у здійсненні процесуального керівництва та представництві інтересів держави в суді. Водночас застосування інформаційних технологій потребує належного нормативного регулювання, захисту персональних даних, кібербезпеки та запобігання несанкціонованому доступу до конфіденційної інформації.

Дослідження окремих аспектів застосування інформаційних технологій у діяльності прокуратури є актуальним з огляду на необхідність удосконалення правозастосовної практики, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів та приведення їхньої діяльності у відповідність до сучасних викликів цифрового суспільства.

Щодня в органах прокуратури формується та опрацьовується значний обсяг інформації, що містить відомості, необхідні як для ухвалення прокурорами процесуальних та управлінських рішень, так і для забезпечення ефективного функціонування всієї системи правоохоронних органів. У цьому аспекті особливу роль відіграють належна організація роботи з інформацією та якісне інформаційне забезпечення, оскільки саме вони визначають результативність діяльності прокурорів і обґрунтованість прийнятих ними рішень [1, с. 145].

Стратегія розвитку прокуратури на 2021-2023 роки визначила впровадження електронного кримінального провадження та інших інформаційних технологій як одне з ключових завдань. Це стратегічний пріоритет, спрямований на покращення методів роботи прокуратури та підвищення якості виконання її функцій [2].

У пункті 2.1.2.1 Стратегії наголошується на важливості використання сучасних технологій для оптимізації документообігу та поступового зменшення обсягу паперової документації. Зокрема, передбачається інтеграція всіх інформаційних електронних систем, що функціонують у органах прокуратури, в єдину систему, розробка та впровадження електронного управління кримінальним провадженням, автоматизація обміну даними з іншими базами та системами, а також поступове запровадження цієї системи у роботу всіх органів досудового розслідування та судових установ по всій території України [2].

Окрім цього, пункт 2.1.2.2 Стратегії передбачає створення системи автоматизованого розподілу кримінальних проваджень між прокурорами на основі чітких та об'єктивних критеріїв, зокрема спеціалізації, що також супроводжуватиметься механізмами захисту від можливих зловживань [2].

У пункті 2.1.2.5 визначено необхідність удосконалення структури та внутрішнього адміністрування органів прокуратури, раціонального розподілу кадрів, а також концентрації людських та інституційних ресурсів відповідно до кримінально-правових пріоритетів [2]. Іншими словами, йдеться про створення та впровадження електронної системи управління

персоналом (e-HRM), яка сприятиме підвищенню ефективності та прозорості внутрішніх управлінських процесів. До такої системи можна інтегрувати механізм оцінювання якості роботи прокурорів, що, у свою чергу, дозволить запровадити справедливий і прозорий підхід до прийняття кадрових рішень, зокрема щодо щорічного преміювання прокурорів [3, с. 94].

Розробники Стратегії визначили цифрову трансформацію органів прокуратури як один із ключових напрямів, необхідних для підвищення ефективності їхньої діяльності. На думку Драча Д., українська практика здійснення прокурорського нагляду повністю відповідає європейським стандартам [4, с. 135]. Система електронного нагляду активно впроваджується в країнах ЄС як один із методів здійснення прокурорської діяльності.

Для успішного впровадження електронного нагляду необхідно забезпечити прокуратуру сучасною комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням, підготувати кадри, які володіють навичками роботи з сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, та вжити заходів для забезпечення інформаційної безпеки.

Електронний нагляд використовує той самий набір інформаційних та комунікаційних ресурсів, що й інші види інформаційної діяльності, зокрема, наприклад, судова діяльність. Це включає електронне спілкування та обмін даними, дистанційний доступ до інформації, системи відеоконференції та аудіопротоколювання [5, с. 121].

Інформаційні технології повинні забезпечити прокурорам безперервний та віддалений доступ до матеріалів дослідчих перевірок та кримінальних проваджень. Це необхідно для оперативного реагування на будь-які порушення закону з боку слідчих. Прокурори повинні мати можливість швидко приймати рішення та оформлювати їх у вигляді відповідних документів, які автоматично додаються до електронної справи.

Також важливо забезпечити всім учасникам судового процесу можливість віддаленого ознайомлення з матеріалами справи та реалізації своїх прав, зокрема права на подання скарги до прокуратури через Інтернет у разі неправомірних дій слідчого.

Розвиток інформаційних технологій відіграє ключову роль у модернізації діяльності органів прокуратури України. Впровадження електронного документообігу, аналітичних програм, відеоконференцз'язку та цифрових баз даних дозволяє суттєво підвищити ефективність прокурорського нагляду, процесуального керівництва та судового представництва. Особливого значення набуває цифрова трансформація, визначена Стратегією розвитку прокуратури на 2021-2023 роки, що передбачає створення єдиної інформаційної системи, автоматизацію обміну даними та впровадження електронного кримінального провадження.

Водночас успішне застосування інформаційних технологій потребує відповідного нормативного регулювання, забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних. Необхідним є також підготовка кадрів, здатних ефективно використовувати сучасні цифрові інструменти. У європейських країнах активно розвивається система електронного нагляду, що може слугувати орієнтиром для України.

Таким чином, цифровізація прокуратури є важливим кроком на шляху до підвищення прозорості, ефективності та оперативності її діяльності, що відповідає сучасним викликам правозастосовної практики.

Список літератури

1. Лесько Н. Інформаційні технології в діяльності органів прокуратури. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану* : Матеріали наук. семінару, 23 черв. 2022 р. С. 143–146.
2. Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2021-2023 роки : наказ Офісу ген. прокурора від 16.10.2020 № 489. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0489905-20#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
3. Подкопаєв С. Тенденції цифрової трансформації організації та діяльності прокуратури України. *Альманах наукових праць*. 2022. С. 92–101.
4. Драч Д. Прокурорський нагляд: український та європейський досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 132–136. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.23>.
5. Левочко Р., Гандзюк Л., Потинський А. Цифровізація наглядової діяльності прокурора у досудовому розслідуванні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 119–126.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
ХІ Всеукраїнської науково-практичної
конференції молодих учених і студентів**

(м. Чернігів, 19 травня 2025 р.)

Технічний редактор
Комп'ютерна верстка

*Селецький О. В., Гузь К. П.
Селецький О. В.*

Підписано до друку 30.05.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. – 14,07. Тираж 100 пр. Замовлення № 10/25

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.